

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Derleyen Rifat N. Bali

Meçhul Yahudiler Ansiklopedisi

Derleyen Rifat N. Bali

Meçhul Yahudiler Ansiklopedisi

Meçhul Yahudiler Ansiklopedisi

Derleyen: Rıfat N. Bali

LİBRA KİTAP: 183

TARİH: 164

© Libra Kitapçılık ve Yayıncılık

Sayfa Tasarım: Güler Kızılelma

Kapak Tasarım: Bora Gürsoy

Kapak Görselleri: Ön kapak: Kitapta yer alan fotoğraflardan kolaj.

**Arka kapak: Hilda Danon (sağdan ikinci),
Fanny Margulies (soldan üçüncü), eşleri ve çocuklarıyla,
1954.**

1. Basım: 2016

ISBN 978-605-9022-86-6

Baskı ve Cilt:

Dijital Düşler Basım Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Seyrantepe Mah. Nato Cad. Çınarlı Sok. No. 17

Kağıthane / İstanbul

Tel: (212) 279 64 44

Sertifika No. 12922

Libra Kitapçılık ve Yayıncılık Ticaret A.Ş.

Ebekızı Sok. Günaydın Apt. No. 9/2,

Osmanbey, İstanbul

Sertifika No. 15705

Tel: 212-232 99 04/05

Fax: 212-231 11 29

E-posta: info@librakitap.com.tr

© Her hakkı mahfuzdur. Bu kitabın hiçbir bölümü, metin kısmı, belgeler ve fotoğraflar, yazarın yazılı izni olmaksızın mekanik ya da elektronik metodlarla veya ileride icat edilecek sistemlerle hiçbir şekil ve biçimde iktibas edilemez, yeniden satış amacıyla fotokopi de dahil olmak üzere hiçbir sistemle çoğaltılamaz. Dergi, gazete veya radyo-TV'lerce yapılacak alıntılar veya kitapta yer alan belgelerle fotoğrafların bilimsel/akademik yayınlarda kullanılması, kaynak gösterilmesi şartıyla bu hükmün dışındadır.

Meçhul Yahudiler Ansiklopedisi

Derleyen: Rıfat N. Bali

YAZARLAR

Tina A. ABOHAYRA, 1963 yılında doğdu. Beyoğlu Özel Musevi Lisesi mezunudur. En büyük tutkusu kitap okumak ve siyasi yakın tarihimizi incelemek. Kısa öyküleri ve henüz bitmemiş bir roman denemesi vardır.

Ceni ŞENOVA ADİRİ, 25 Mart 1934 tarihinde İstanbul'da doğdu. 1937 yılında Samsun'a taşındı. İlk, orta ve lise dokuzuncu sınıf öğrenimini Samsun'da yaptı ve 1949 yılında tekrar İstanbul'a yerleşti. Lise tahsilini Beyoğlu Kız Lisesi Fen Şubesi'nde tamamladı. 1957 yılında İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nden Kimya Yüksek Mühendisi olarak mezun oldu. İstanbul'da E.R. Squibb & Sons şirketinde kimyager olarak çalıştı. 1962 yılında İsrail'e göç etti. İsrail'de Teva Pharmaceutical Industries ilaç sanayinde kırk yıl çalıştı. 1966 yılında Tel Aviv'de avukat Yehuda Adiri ile evlendi. Bensi adında bir oğlu, Livnat adında bir kızı ve yedi torunu var. Şimdi emekli. Eşi Yehuda, Ağustos 2014'te vefat etti.

Yehuda ADİRİ, (Leon Adevah) 27 Haziran 1924 tarihinde İstanbul'da doğdu. Lise ve orta tahsilini İstanbul'da yaptı. Şubat 1949'da İsrail'e göç etti. Kudüs İbrani Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezundur. Öncelikle Devlet Denetleme Bürosu'nda çalıştı. Sonradan serbest avukatlık ve noterlik yaptı. 16 Ekim 1960 tarihinde gönüllü arkadaşları ile Türkiyeliler Derneği'ni (İtahdut Yotsey Turkiya) kurdu. 25 Mart 1966 tarihinde Ceni Şenova Şilton ile evlendi. İki çocukları oldu. 30 Ağustos 2014 tarihinde Tel Aviv'de vefat etti.

Terry Ester Perahya AMON, 1958 yılında İstanbul'da doğdu. Tahsilini St. Benoit Lisesi, Boğaziçi Üniversitesi ve University of Delaware'de (ABD) tamamladı. 1979 yılında Moris Amon ile evlenerek Amerika'ya yerleşti. Üç yetişkin çocuk annesi olan Terry, halen Cleveland yakınında oturmakta ve bir Yahudi hayır kurumunda çalışmaktadır.

Aaron BARUCH (Ankaralı), 4 Şubat 1950 tarihinde Ankara'da doğdu. Doğduğunda Aaron olan ismini, askere gitmeden evvel gayrimüslim olduğu belli olmasın diye Erol olarak resmen değiştirdi. İlk ve ortaöğrenimini Ankara'da Mimar Kemal Okulu'nda tamamladı. 1964 yılında ailece İstanbul'a göç ettiler. 1967 yılında Işık Lisesi'nden mezun oldu. Küçük kızı Jale ve ailesi 2008 yılında, ardından 2011 yılında eşi ve büyük kızı Aylin ile birlikte İsrail'e göç etti. Özüne dönüp ismini Aaron Baruch olarak tescil etti. Netanyahu'da yaşamakta ve bir firmada depo sorumlusu olarak çalışmakta.

Sarit Asal BONFİL, 1960 yılında İzmir'de doğdu. 1978'de İzmir Amerikan Kız Lisesi'nden mezun oldu. İngiliz Dili ve Edebiyatı dalında Boğaziçi Üniversitesi'nde B.A ve University of Miami'de M.A derecelerini aldı. 1996-2012 yılları arasında özel bir şirkette çalıştı. İzmir Yahudi tarihi üzerine sözlü tarih ve arşiv çalışmaları yapmaktadır. Evli ve iki çocuk annesidir.

Raşel Amado BORTNICK, İzmir'de doğdu ve büyüdü. 1958 yılında kazandığı bir bursla Amerika'ya gitti ve Lindenwood College'da kimya dalında lisans eğitimi aldı. Eşi Bernard Bortnick ile İzmir'de evlendi, Hollanda, İsrail ve Amerika'nın muhtelif şehirlerinde yaşadktan sonra Texas eyaletinin Dallas şehrine yerleşti. Raşel Ladino dilinin muhafazası ve konuşulması konusunda faal olmuş ve bu konuda hazırlanan *Trees Cry for Rain: A Sephardic Journey* (1989) belgesel filminde yer almıştır. 1999 yılında genel ağda Ladino dilinde yazışan Ladinokomunita elektronik haberleşme kümesini kurdu. Bu kümenin günümüzde 50 değişik ülkede yaşayan 1500'ün üstünde üyesi vardır. 35 yıl boyunca yabancılar için İngilizce dili eğitimi veren ESOL öğretmenliği yaptıktan sonra emekli olmuştur.

Suzi Apalaçi DAYAN, 1970 yılında İstanbul'da doğdu. İlkokulu Şişli Terakki Lisesi'nde, ortaokul ve liseyi Notre Dame de Sion Fransız Lisesi'nde okudu. Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi'nde Kimya Mühendisliği ve Matematik alanlarında çift ana dal olarak tamamladı. Daha sonra Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nde ekonomi yüksek lisansı yaparak iş hayatına ekonomist olarak atıldı. 1995-1997 yılları arasında Eczacıbaşı Menkul Değerler'de ekonomist, 1997-2007 yılları arasında Yapı ve Kredi Bankası Ekonomik Araştırmalar Departmanında kıdemli ekonomist, 2007-2012 yılları arasında *Hürriyet* gazetesinde Yatırımcı İlişkileri Direktörü olarak görev aldı. Yapı ve Kredi Bankası'nda görev aldığı yıllarda *Şalom* gazetesinde ekonomi yazıları yayınlamıştır. Evli ve bir erkek çocuk annesidir.

Aron ENDER, Ocak 1937 yılında Ankara'da doğdu. Ankara TED Koleji'nde lise eğitimini tamamladıktan sonra yüksek tahsilini İsviçre, Cenevre Üniversitesi'nde ekonomi diploması ile tamamladı. Türkiye'ye dönüşünde tekstil sektöründe triko imalatıyla iş hayatına atıldı. Bazı nedenlerle kesintiye uğrayan, ancak tekrar devam eden çalışma hayatına 2002 yılında son vererek emekliye ayrıldı. Evli, iki kız ve üç torun sahibi.

Fani ENDER, 31 Ağustos 1945'te İstanbul'da doğdu. İlkokulu Şişli Terakki Lisesi, Ortaokulu Sainte Pulchérie, liseyi Notre Dame de Sion'da okudu. Türkiye Yahudi toplumunun değişik organ ve derneklerinde görev aldı. Judeo Espanyol dili ile ilgili birkaç kitabı hazırladı. Klara Perahya, Suzi Detoledo ve Suzi Danon ile birlikte *Erensyas Sefaradi (Proverbos i Diças)* (Gözlem Yayıncılık, 1995) ve Beki Bardavid ile birlikte *Trezoro Sefaradi* (Gözlem Yayıncılık, 2006) kitaplarının yazarı. İki kız ve üç torun sahibi.

Süzet FRANSEZ, Fransız Papillon Lisesi ve İstanbul Üniversitesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunudur. Uzun yıllar kendi üretimi olan reklam standlarında çalışmıştır.

Virna Apalaçi GÜLZARİ, 1971 yılında İstanbul'da doğdu. İlkokul öğrenimini Işık Lisesi'nde gördükten sonra, Beyoğlu Anadolu Lisesi'ne gitti. Üniversite eğitimini Boğaziçi Üniversitesi psikoloji bölümünde tamamlayıp klinik psikolojide yüksek lisansını tamamladı. 25 yılı aşkın süredir zihinsel, duygusal ve davranışsal sorunları olan çocuklarla çalışıyor. Evli ve biri kız, biri erkek, iki çocuk annesi. Psikoterapist olarak çalışmalarının yanı sıra, resim yapıyor ve sanat terapileri alanında çalışmalarını sürdürüyor.

Albert HABİP, 1957 yılında doğdu. 1973 yılında Beyoğlu Özel Musevi Lisesi'nden mezun oldu. 1979 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi İnşaat Bölümü'nü tamamladı. 2012 yılında İnşaat Mühendisliği faaliyetine ara verdi. *Musevi Lisesi-Beyoğlu ve Ötesi* (Gözlem Gazetecilik, 2016) kitabının yazarıdır. 24 yaşlarında, matematik mühendisi ikiz oğulları var.

Nesim Ovadya İZRAİL, 1952 yılında Kudüs'te doğdu. Bir yaşında iken ailesiyle birlikte İstanbul'a geri döndü. İstanbul Teknik Üniversitesi'nden İnşaat Mühendisi olarak 1973 yılında mezun oldu. Daha sonra aynı üniversitede lisans üstü eğitimini tamamladı. 1970-80 arasındaki yıllarda yoğun bir şekilde sol siyasetin içinde yer aldı. 80'lerin başında başladığı mühendislik ve inşaat yaşamını 2008'e kadar devam ettirdi. Bu tarihten sonra mesleki yaşamını ikinci plana alarak, yakın dönem tarihle ilgili araştırmalara yoğunlaştı. *1915 Bir Ölüm*

Yolculuğu-Krikor Zohrab (Pencere Yayınları, 2011) kitabını 24 Nisan 1915 İstanbul, Çankırı, Ayaş, Ankara (İletişim Yayınları, 2013) kitaplarının yazarıdır. Halen Ermeni tiyatrosu üzerinde araştırmalarına devam etmektedir.

Etel KIYMAZ, 1979 yılında İstanbul'da doğdu. Uzun yıllar medya ve yayıncılık sektöründe çalıştıktan sonra tanıştığı Kabala öğretisiyle kendi içine doğru bir farkındalık yolculuğu başladı. Kişilerin yaşam kalitelerini artırmalarına yardımcı olmak için Nefes Koçluğu yapıyor. Bireysel ve toplu olarak nefes ve meditasyon çalışmalarının yanı sıra; insanların farkındalığını artırmak ve kendilerini daha çok sevmelerine yönelik Heal Your Life®-Hayatınızı iyileştirin® isimli lisanslı dönüşümsel kişisel gelişim workshopları veriyor. Deneyimlerini ve yazılarını paylaştığı www.nefesyolculugu.com isimli bir blogu ve Nefes Yolculuğu ismiyle sosyal medya paylaşımları bulunuyor. Evli ve iki çocuk annesi.

David KOEN, 1934 yılında Mersin'de dünyaya geldi. Mersin Ticaret Lisesi mezunu. İstanbul'da iki yıl kadar muhasebe işinden sonra evlenerek 53 yıl süren avize aydınlatma imalatı işi yaptı. İki çocuk ve dört torun sahibi olarak 2015 yılında kendini emekliye ayırdı.

Roni MARGULİES, 1955 yılında İstanbul'da doğdu. Robert Koleji'ni bitirdikten sonra İngiltere'nin çeşitli üniversitelerinde okuyarak iktisat doktoru oldu. Hiç iktisatçılık yapmadı. İstanbul'dan 1972'de ayrıldı, 30 küsur yıl Londra'da yaşadı, sonra kürkçü dükkânına geri döndü. Şair, yazar, gazeteci, tercüman. İlk şiir kitabı 1991'de yayımlandı, bunu yedi şiir kitabı, dört tercüme şiir kitabı, çocukluk anıları, siyasî tercümeler ve edebiyat, siyaset, tarih konularında dergi ve gazete yazılarını topladığı altı kitap izledi. *Saat Farkı* adlı kitabıyla 2002 Yunus Nadi Şiir Ödülü'nü kazandı. *Taraf* gazetesinde 2009-2013 yıllarında köşe yazarlığı yaptı.

André NAHUM 1951 yılında İstanbul'da doğdu. Aydın İlkokulu ve Saint Michel Fransız Ortaokulu'nu bitirdikten sonra eğitimini Fransa ve İsviçre'de tamamladı. 1978 yılında Lozan Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. 1979 ila 1986 yıllarında muhtelif müesseselerde çalıştıktan sonra 1987 yılında bankacılık sektörüne geçti ve 2006 yılına kadar varlık yönetimi alanında çalıştı. 2007 yılında kendi şirketini kurarak varlık ve servet yönetimi konusunda bağımsız olarak hizmet vermeye devam ediyor. Cenevre'de yaşıyor. İki oğlu ve dört torunu var.

Roysi OJALVO, 1983 yılında İstanbul'da doğdu. Ortaokul ve liseyi Işık Lisesi'nde okudu. Lisans ve yüksek lisans eğitimlerini İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde gördü. Halen aynı bölümde Türkiye'nin Yahudi mimarlık mirası üzerine hazırlamakta olduğu doktora çalışmasına devam ediyor. 2015-2016'da Kadir Has Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı. 2013-2014'te Belçika'da, Université Catholique de Louvain ve KU Leuven'de ziyaretçi araştırmacı olarak bulundu. Hasköy'deki Mayor Sinagogu üzerine bir makalesi *Future Anterior* dergisinde yayımlandı. *Arzu Mimarlığı: Mimarlığı Düşünmek ve Düşlemek* (İletişim Yayınları, 2012) kitabının editörlerinden. 2006-2009 yılları arasında Boran Ekinci Mimarlık bünyesinde mimar olarak çalışan Roysi, halen serbest olarak mimarlık yapmaya devam ediyor; mimarlık, felsefe, eleştirel teori ve kültürel çalışmalar arakesitindeki araştırma ve yayınlarını sürdürüyor.

Betsy PENSO, 1992 yılında İstanbul doğumlu, Üsküdar Amerikan Lisesi ve Koç Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu. Dedesi Hayim Angat'ın tek kız torunu ve İstanbul gezilerinde vazgeçilmez partneri.

Eliza PİNHAS, 1934'te İstanbul'da doğdu. Youtube ve Instagram'da "Sefarad Anne" adıyla Ortaköy'de geçirdiği çocukluk ve gençlik günlerini anlatıyor.

Yusuf PİNHAS, 1972'de İstanbul'da doğdu. Robert Kolej'in ardından İstanbul Teknik Üniversitesi Kimya Mühendisliği Bölümü'nden mezun oldu. 2001'den bu yana İstanbul Kültür Sanat Vakfı'nın düzenlediği İstanbul Film Festivali'nde koordinatör olarak çalışıyor.

Sibel Cuniman PİNTO, İstanbul'da doğdu. Robert Kolej ve Boğaziçi Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü'nden mezun oldu. Türkiye'deyken bankacılık sektöründe yönetici olarak çalıştı. Halihazırda Paris'te yaşamakta. 1999 yılından beri Akdeniz Mutfakları araştırma ve uygulama çalışmaları yapmakta ve özellikle Türk ve Sefarad mutfaklarının gurme çevrelere tanıtımına katkıda bulunmaktadır. Le Cordon Bleu Aşçılık Okulu'nda "21. yüzyıl Gastronomisi" ve Reims Üniversitesi'nde Lezzet, Gastronomi, Mutfak ve Sofra Sanatları (*Hautes Etudes du Goût, de la Gastronomie et des Arts de la Table*) yüksek eğitimi alan Pinto'nun *The Evolution of the Sephardic Cuisine in Turkey: Five Centuries of Survival* (Lambert Academic Publishing) kitabı 2010 yılında *Gourmand World Cookbook Awards* (Gourmand Dünya Yemek Kitapları) yarışmasında *Best Culinary History Cookbook* (En İyi Yemek Tarihi Kitabı) dalında ödüle layık görüldü. *HEG*, *Les Amis de Cordon Bleu* ve *Slowfood* üyesi Pinto haftalık *Şalom* gazetesinde köşe yazarı. Daha geniş bilgi için: www.sibelpinto.com

Josef RODRİG, 1959 yılında İstanbul'da doğdu. Nişantaşı Nilüfer Hatun İlkokulu'ndan, sonra Sankt Georg's Avusturya Lisesi'nden mezun oldu. Viyana'da tıp tahsili yaptı. 1985 yılında Türkiye'ye kesin dönüş yaptı. 1987 yılında evlendi ve 1987 yılında İsrail'e göç etti. İsrail'in Ichilov Hastanesi'nde ihtisas yaptı. 1994 yılında Natanya'da Laniado Hastanesi'nde acil servis direktörü oldu. Bu hastanede acil servisi kurdu ve idare etti. 2016 yılında arkasında Hayfa Technion Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne bağlı akademik bir servis bırakarak Meir Hastanesi acil servis direktörlüğüne atandı. Keren ve Eran adında biri kız, biri erkek üniversite talebesi ikiz çocukları var. Eşi halen büyük bir bankanın uluslararası özel bankacılık bölümünde müdür yardımcılığı görevini yürütmektedir.

Albert SABANOĞLU, İzmir'de doğdu. Beş yaşındayken ailece İstanbul'a yerleştiler. İlk ve orta öğrenimini İstanbul'da Saint Joseph Lisesi ve Robert Kolej'de tamamladı. Brown Üniversitesi'nde Elektronik Mühendisliği ve Tarih okudu. Lisans üstünü Tufts Üniversitesi'nde (ABD) Matematik dalında yaptı. 1992 yılından bu yana Madrid'de oturuyor. IE Business School'da Finans ve Operasyon Bölümlerinde öğretim üyesi. Ayrıca tarih ve edebiyat çalışmaları var. Öykü ve çevirileri ABD, İspanya ve Türkiye'de yayımlandı.

Yael Eskenazi SAFRAN, 1974 yılında İstanbul'da doğdu. Dört yaşında başladığı bale hayatı yaklaşık 25 sene devam etti. İstanbul'da Levent Kız Meslek Lisesi'nde anaokulu öğretmenliğini bitirdikten sonra, 1995 yılında İsrail'e göç etti. Kudüs'te Rubin Academy of Music and Dance'te yüksek eğitimini alırken Amerikalı eşi ile tanıştı. Okulu bitirdikten sonra, 2002 yılında eşiyle birlikte New Jersey'e yerleşti. Uzun süre *Şalom* gazetesinde makaleler ve kısa hikâyeler; ayrıca *Sara ve 'Hala' Ekmeği* (Gözlem Kitap) ve *Sara ve 'Matsa'* (Gözlem Kitap, 2011) çocuk kitaplarını yayımladı. Kızı ve oğlu doğduktan sonra baleye veda etmek zorunda kaldı ama yeni sevdası yoga ile tanıştı. Amerika'da Eğitim Liderliği üzerine yüksek lisansını tamamlayan Yael, şu an New Jersey'de bir Musevi ilkokulunda öğretmenlik yapmaktadır. Viktorya'dan ona geçen kitap sevgisi Yael'in çocuklarına da taşınmıştır. Yael'in ilerisi için hedefi bir okul müdürü olmak, ara verdiği yazarlığa geri dönmek ve her yaz Büyükkada'da dondurma yemeye devam etmektir.

Selim Yehoshua SALTİ, 1935 yılında İstanbul'da doğdu. St. Benoit Fransız Lisesi'ni ve İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü'nü bitirdi. 1955 ile 1964 yılları arasında, aralarında *Şalom* gazetesinin de olduğu, muhtelif gazete ve dergide çalıştı. Altmışlı yıllarda

ailenin ticari ve sanayi kuruluşlarının yönetiminde çalışmaya başladı. Bu dönemde Yahudi Cemaati'ne ait Yıldırım Spor Kulübü'nün kurucularından olup, altı yıl kulübe başkanlık yaptı.1977 yılında ailesi ile birlikte Cenevre'ye yerleşti. 1981 yılında İsrail'de METRO süpermarket zincirini ve 1983 yılında Yehoshua Salti Vakfı'nı kurdu. Bu vakıf sayesinde binlerin üstünde Türk kökenli öğrenci İsrail üniversitelerinde okuma fırsatı bulmaktadır. 2003 yılında Bar-Ilan Üniversitesi'nde Ladino dili ve kültürü alanında faaliyet gösteren Naime ve Yehoshua Salti Ladino Merkezi'ni kurmuştur. Bu merkez günümüzde akademik çalışmaları ve yetiştirdiği bilim insanları sayesinde enstitü olma yolundadır. Aynı zamanda Bar-Ilan Üniversitesi'nin danışmanlar heyeti üyesi olup, bu üniversite tarafından fahri doktorlukla taltif edilmiştir. Şimdilerde İsrail'de, Moshav Rishpon'da eşi Naime (Mimi), iki oğlu ve aileleri ile birlikte yaşamaktadır.

Teri SİSA, 1955 yılında İstanbul'da doğdu. Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi'nden mezun olduktan sonra, İstanbul Üniversitesi Klasik Arkeoloji Bölümü'nde Lisans, İstanbul Üniversitesi Avrupa Topluluğu Sosyo Kültürel Yapısı'nda yüksek lisans eğitimi gördü. Sander Kitabevi, *Şalom* gazetesi ve Borusan Kültür Sanat Merkezi'nde çalıştı. İlk evliliğinden Maya Galimidi adlı bir kızı var. İkinci evliliğini David Mason ile yaptı. 2012 yılından bu yana İngiltere'de yaşamakta.

Elda SASUN, İstanbul 1957 doğumlu. Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi (1976) ve Tel Aviv Üniversitesi, Sosyoloji ve Antropoloji bölümleri mezunu. 2013 yılından bu yana *Şalom* gazetesinde ve *Şalom Dergi*'de yazıları yayımlanmakta. Kişisel ve kurumsal dönüşüm eğitmeni ve konuşmacısı.

Şeyla Alçe TELVİ, 1958 yılında İstanbul'da doğdu. Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi ve Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Halkla İlişkiler bölümü mezunudur. 1977 yılından bu yana farklı özel sektör şirketlerinde çalıştı ve halen çalışmaya devam etmekte. İngilizce, Fransızca, Ladino, Portekizce ve İbranice bilmektedir. Nurullah Berk atölyesinde resim, Dalya Anter Baruh atölyesinde seramik çalışmalarına katıldı. Milli Eğitim Bakanlığı'ndan İç Mimarlık ve Dekorasyon, Kadir Has Üniversitesi Uğur Mumcu Eğitim Merkezi'nden Gazetecilik sertifikaları bulunmaktadır.

Nesim Niso TOLEDO, 15 Nisan 1962 tarihinde İstanbul'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Nişantaşı Özel Işık Lisesi'nde tamamladı. Üniversite eğitimini ise İşletme Ekonomisi alanında University of Bridgeport'ta (ABD) 1984 yılında tamamladı. Ortağı olduğu şirketlerde daha sonraları çalışan olarak iş hayatını tamamladı, emekli, evli ve iki çocuk babasıdır.

Karel VALANSİ, 1973 yılında İstanbul'da doğru. *Şalom* gazetesi dış politika yazarıdır. Ayrıca *Haaretz*, www.t24.com.tr ve *DiplomatikGözlem*'de düzenli olarak yazıları yayınlanmakta. Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi ve Koç Üniversitesi İşletme Bölümü mezunu olan Valansi, yüksek lisans derecesini Kadir Has Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde, "Türkiye-İsrail İlişkilerine Türk Halkının Tepkileri" konusundaki tezi ile tamamladı. İngilizce, Fransızca ve İspanyolca bilir. Evli ve iki çocuk sahibi olan Valansi, İstanbul'da ikamet etmekte.

Hay Eytan COHEN YANAROCAK, 1984 yılında İstanbul'da doğdu. Moshe Dayan Ortadoğu ve Afrika Çalışmaları Merkezi'nde araştırma görevlisidir. Aynı zamanda Tel Aviv Üniversitesi Tarih Yüksek Okulu'nda doktora öğrencisidir. Mayıs 2015'te Dan David Prize bursunu tarih alanında "Geçmiş: Geçmiş günümüze getirme, tarihçiler ve onların kaynakları" kategorisinde kazanmaya layık görülmüştür. Uzmanlık alanları arasında, çağdaş Türkiye siyaseti, Türk dış politikası, Türkiye'nin ulusal güvenlik siyaseti, Türk sosyal medyası, Türk eğitim sistemi, Türkiye Yahudileri, Türkiye-İsrail ilişkileri ve Türkiye Kürtleri bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	17
İSAK AMON (1924-1978)	19
Tina A. ABOHAYRA	
KİM DÜŞÜNÜRDÜ Kİ... NERELERDEN NEREYE HAYAT ÖYKÜM	33
Ceni ŞENOVA ADİRİ	
BİNYAMİN SCHMİLL (1920-1948)	51
Yehuda ADİRİ	
MAT KOHEN PERAHYA (1921-2015)	63
Terry Ester Perahya AMON	
SARI KEMAL	67
Aaron BARUCH (Ankaralı)	
İZMİR'DE MİLASLI BİR İSTANBUL BEYEFENDİSİ: DR. SAMİ ASAL	81
Sarit Asal BONFİL	
MADAM ROŞA: KÜÇÜKLÜĞÜMÜN ÖNEMLİ SİMASI	99
Raşel AMADO BORTNICK	

ANNEMİZ	109
Suzi APALAÇI DAYAN / Virna APALAÇI GÜLZARİ	
ARON DA YAZDI	
Aron ENDER	119
BEN DE ANLATAYIM	159
Fani ENDER	
KENDİ AĞZINDAN İZİDOR MİZRAHİ'NİN HAYATI	177
Süzet FRANSEZ	
RAŞEL KALDERON	187
Albert HABİP	
1949'DA İSRAİL'E BİR GÖÇ HİKÂYESİ: MARKO İZRAİL	197
Nesim OVADYA İZRAİL	
SELANİK'TEN İSTANBUL'A	
BİR YENİDEN BAŞLAMA HİKÂYESİ: MARSEL KOEN	225
Etel KIYMAZ	
ANNEM REBEKA	231
David KOEN	
İSTANBUL'DA BULUŞMA: İKİ KADININ ÖYKÜSÜ	245
Roni MARGULİES	
NAHUM AİLESİ	263
André NAHUM	
"VE HAYAT DEVAM EDİYOR":	
"UNKAPAN'LI VİKTORYA" NİN ANILARINDAN NOTLAR	273
Royssi OJALVO / Yael ESKENAZİ SAFRAN	

HASKÖY'DEN MONACO'YA İLK YERLİ PİKABİN MACERASI: HAYİM ANGAT	289
Betsy PENSO	
GAZİ DAYIM AVRAM ALVAYERO	301
Eliza PİNHAS / Yusuf PİNHAS	
ZELDİKA'NIN HİKÂYESİ	307
Sibel CUNİMAN PİNTO	
EVE DÖNÜŞ	325
Josef RODRİG	
CAKO BONOMO	337
Albert SABANOĞLU	
HAYATIMIN BİR ÖZETİ	347
Selim SALTİ	
"C'EST UNE CHANSON..."	361
Elda SASUN	
EDİRNE'DE ŞARAP BİR NAĞMEYDİ	371
Elda SASUN	
BİR ÇANAKKALE MASALI: SACAMECA!	387
Teri SİSA	
FARKLI YAŞAMLAR: SANATÇI SADİ VE METİN BARUH KARDEŞLER	389
Şeyla Alçe TELVİ	

ALBERT TOLEDO (1926-2009)	397
Nisim Niso TOLEDO	
GALATA'NIN EN GÜZEL KIZI	407
Karel VALANSİ	
HARCANMIŞ BİR VATAN ŞAİRİNİN HİKÂYESİ: SİYON KOHEN YANAROCAK	419
Hay Eytan COHEN YANAROCAK	
"KİTAPLARIN KIZI"NIN HİKÂYESİ: İDA (SASON) SARFETTİ Hay Eytan COHEN YANAROCAK	427
DİZİN	437

Takdim

Bu derleme kitabını hazırlama fikrinin esin kaynağı *Kebikeç* dergisinin 2003 yılında yayınladığı "Meçhul Şahıslar Ansiklopedisi" (Sayı 16) başlıklı sayısıdır. Yıllar önce yayınlanan bu sayıda ben de babamın hayat hikâyesini yazarak katkıda bulunmuştum.

"Meçhul Yahudiler"den kasıt, Anglosaksonların "no name" olarak söz ettikleri, dilimizde ise "sokaktaki insan" veya "sıradan insan" olarak tercüme edebileceğimiz ünlü olmayan, dolayısıyla tarih kitaplarında, ansiklopedilerde ve gazete sayfalarında yer almayan, vefat ilanlarının dışında iz bırakmayan Yahudilerdir.

Bir toplumu gerçek anlamda tanıyıp anlayabilmek için aynı toplumun sosyal ve kültürel yapısını anlamakta olur. Bu da saha araştırmaları, sözlü tarih araştırmaları sayesinde gerçekleşir.

Türk Yahudi toplumu fertleri nezdinde yapılmış sözlü tarih çalışmaları pek azdır. Bunların bir bölümü Osmanlı-Türk Sefarad Kültürü Araştırma Merkezi tarafından birkaç yıl önce yapılmış ancak yayınlanmamış ve akabinde bu derleme çalışmaları durmuştur. Bir diğeri ise 65 yaş üzerindeki İstanbullu Yahudiler nezdinde yapılmış ve de yayınlanmış *Altın Değerinde Hikâyeler*, (Gözlem Kitap, 2016) çalışmasıdır.

Bütün bu insanların ortak özellikleri hayattan geçip gitmelerinden sonra geride hiçbir iz bırakmamış ve/veya bırakmayacak olmalarıdır.

rıdır. Ünlü birer siyasetçi, devlet adamı, sanayici, şair, sanatçı, romancı veya gazeteci olmadılar. Bir döneme, bir topluma damga vurmadılar, geride ne bir günlük, ne de bir hatırat bıraktılar. Bu dünyadan sessizce geçip giden yüz milyonlarca, Türkiye'de geçip giden milyonlarca meçhul insanlardan biri oldular sadece. Onları sadece çocukları, torunları, yakınları ve arkadaşları tanıdılar. Neyi sevdiler, neye sinirlendiler, günlük hayatları nasıl geçirdi, hangi kitapları okurdular? İlk bakışta önemsiz teferruatlar gibi gözükken bütün bu bilgi kırıntıları aslında bir insan ömrünü dolduran şeylerdir. Onları bilmeden bu insanları da tanıyamayız. Bu derlemede yazısı yer alan şair Roni Margulies'in yerinde tesbitiyle, onları tanımış olan bu çocuklar, torunlar, yakınlar ve arkadaşlar da bu dünyadan geçip gittikten sonra bu meçhul insanlar âdetâ hiç yaşamamış olacaklar. İşte yok olmaya mahkûm bu insanlar çocuklarının, torunlarının veya yakınlarının hafızalarında kalan bilgi kırıntılarıyla kaleme alınan bu derlemedeki yazılarda yeniden canlanıyorlar..

Bu derlemede yer alan yazılar bir yerde bu sözlü tarih çalışmalarını tamamlamakta ve onlara eklenmektedir. Ancak bunları "sözlü tarih" olarak adlandırmamız mümkün değildir. Bunlar çoğunluğu ya hayattan göçüp gitmiş olan kişilerin, onları yakından gözlemlemiş olan üçüncü şahıslar tarafından kaleme alınmış hikâyeleri, veya beş otobiyografik yazıdan üçünde olduğu gibi, İstanbul'da doğup büyümüş, yüksek tahsilini burada yapmış ancak hayatlarını İsrail'de devam ettirmiş kişilerin kendi ağızlarından anlattıkları hayat hikâyeleridir. Bu derlemede yer alan yazılar bu halleriyle Türk ve Türk Yahudi toplumunun sosyal ve kültürel tarihlerine çok mütevazı birer katkı yapmaktalar. Bu ve buna benzer çalışmaların çoğalması halinde hakkında çok fazla bilgi olmayan Türk Yahudi toplumunun üzerini örten bilinmezlik perdesi yavaş yavaş aralanacaktır.

Derlemedeki yazıların sırası, yazarların soyadlarının alfabetik sıralamasına göre düzenlenmiştir. Notlandırmaların bir kısmı tarafımcı yapılmıştır.

İsak Amon (1924-1978)

Tina A. ABOHAYRA

Ben İsak Amon,

Herkes gibi bir iz bırakabilmek adına geldiğim bu dünyadan zamansız ve erken gidişim sebebiyle kendimi yeteri kadar tanıtamadım. Şimdi kızlarımın anılarıyla bu satırlarda yeniden hayat bulmaktan dolayı mutlu ve huzurluyum.

Babam, 1924 yılı Şubat ayının başladığı gün bir kova burcu olarak dünyaya gelmiş. Doğumundan üç ay önce Cumhuriyet ilan edilmiş olduğu için, tam bir Cumhuriyet çocuğuydu. Babası İlya Amon, aslında ilk başta teyzesinin kocasıydı. Babamın teyzesi üç kız çocuk dünyaya getirdikten sonra vefat edince, teyzesinin kız kardeşi, yani babaannem Sara, yeğenlerine üvey anne gelmemesi için eniştesi ile evlenmeyi kabul etmiş. Böylelikle babaannem, kardeşinin üç çocuğuna kendi doğurduğu iki çocuğu da ekleyerek dört kız toplam beş çocuğa

annelik yapmış. Zor yıllardı, Cumhuriyet yeni kurulmuş, savaşlardan çıkılmış, yokluk ve fakirlik her aileyi çevrelemişti.. İsrarla bir oğlu olmasını isteyen dedem İlya Efendi, sonunda ikinci karısının ikinci çocuğunda bir oğula, yani babam İsak Amon'a kavuştu. Günlerce kutlamalar yapılmış, bu küçük sarışın ve mavi gözlü çocuğun aileye katılışı mutlulukla karşılanmıştı ancak oğluna doyamayan İlya Amon'un zamansız ve çok genç vefat etmesi yüzünden sıkıntılı günler yeniden başlamış.

Babam büyürken evde dört tane ablası vardı, hepsi de onu çok severlerdi. Rebeka, Viktorya, Ester ve Lea Lusi. Babam, ailenin en ufağı olarak evde tek erkekti. Rebeka halam kardeşlerinin en büyükleri idi, geçirdiği bir rahatsızlık yüzünden ya da doğuştan, çok iyi bilmiyorum, bacaklarında bir problem vardı ve çarpık yürürdü, ama buna rağmen çalışır para kazanırdı. Hiç evlenmedi ve babamın en uzun yaşayan kardeşi oldu. Viktorya halam soyadı Kohen olan birisi ile evlenerek İsrail'e göç etti, Moshe isminde bir oğlu olmuş, zamanla onların da izlerini kaybettik. Ester halam yaşadığı sürece Rebeka halam ile beraber altı üstü aynı evde yaşadılar. Salamon Ferera ile evlendi ve bir kızı oldu. Kızına kendisini büyüten teyzesi Sara'nın ismini verdi. Babamın, anne ve babası bir olan tek öz kardeşi en küçük halam Lea Lusi de dönemin meşhur döşemecisi Avram Levi ile evlenerek Eli ve Uri isminde iki oğul dünyaya getirdi.

Babam 1930 yılında ilkokula başlamış. Zaten bütün tahsil hayatı olan o beş yılı Hasköy'deki Yahudi cemaatine bağlı olan ilkokulda okumuş, o okul da yıllar sonra İhtiyarlara Yardım Derneği adı altında bir huzurevine dönüştü.

Babam, ilkokuldan sonra Beyoğlu, Narmanlı Yurdu'nda atölyesi bulunan Fidzek Karoly isminde Macar bir döküm ustasının yanında Hayrettin Kocaer ve Orhan Yurdagül ile birlikte çıraklık yaparak hayatı öğrenmeye ve para kazanmaya başladı. Yıllar sonra bu detaydan Heykeltıraş Hüseyin Gezer, *Cumhuriyet Dönemi Türk Heykeli* (İş Bankası Kültür Yayınları, 1984, s.25) kitabında bahsedecekti.

14 yaşındayken Cumhuriyetin kurucusu büyük önder Atatürk'ün ölümü babamı çok üzmüştü. Kim bilebilirdi ki yıllar sonra Mustafa Kemal Atatürk'ün heykelleri, büstleri ve maskaları ile hayatını kazanacağını. Fidzek'in yanında öğrendiği döküm işinde, çıraklık ile başladığı atölyede önce kalfalığa sonra ustalığa ve ustabaşı mertebelerine yükseldi, zeki ve çalışkan olması sebebiyle kısa sürede kendi başına iş yapabilir olgunluğa ulaştı, ama hiçbir zaman Fidzek gibi bir atölye açmayı düşünmedi. Atölyede beraber çalışmaya başladığı arkadaşları bronz döküm işine de el attılar, ama babam bronz döküme çok sıcak değildi.

1944 yılında vatani görevini yapmak üzere Ankara'ya gitti. 1948 yılına kadar bitmek bilmeyen bir askerlik dönemi yaşadı. Asker arkadaşlarının bir kısmı İstanbul'dan tanıdığı, çocukluk ve gençlik arkadaşlarıydı. Bu yüzden hayatı boyunca hep anlatacak çok güzel askerlik anıları olmuştu. Babamın askerlik yılları ülke için de sıkıntılı yıllardı, İkinci Dünya Savaşı bitimi, her yerde yokluk ve karamsarlık doluydu. Yine de babamın yüzünden neşesi, dilinden esprili sohbetleri eksilmemiş.

1959 yılında annem Reca (Behar) ile evlenmişler. Ablam Sara 1960 yılında, ben de 1963 yılında Amon ailesine katıldık. Annem ve babam tam 19 sene süren mutlu bir evlilik paylaştılar. 1978 yılının 20 Mayıs günü ani bir kalp krizi sonucu vefat edene kadar da evimizde hep huzurlu bir ortam olmuştu.

Babam işlerinden arta kalan zamanlarda çok fazla kitap okur, sinemaya ama özellikle tiyatrolara gitmeyi çok severdi. Tiyatroya gönül veren bir insandı ve bu alanda da amatör çalışmalar yapmaya başlamıştı. Gençlik arkadaşları ile güzel bir tiyatro topluluğu oluşturdular. Dinsel temalı oyunlar başta olmak üzere, bir çok oyunda babam da rol aldı, makyaj yaptı. Bize anlattığı kadarıyla oyunları ilk önceleri Tepebaşı Dram Tiyatrosu'nda oynamışlar, daha sonraları da 1968'de kurulan Dostluk Yurdu Derneği'nde oynadılar. Bunlardan benim bildiğim, duyduğum ve hatırladığım kalamlar, *Los Maranos*,

Esther, Yusuf'un Rüyası, Samson ve Dalilah, Anne Frank, Miras, Rambam Hastanesi, Unutulmayan Işıklar.. ve daha niceleriydi. Bu oyunları ve senaryoları genellikle Leon Senegör yazar, Albert Levi yönetir, Hayim Eskenazi de efektleri hazırlardı ve babam da, Filon Koen, Robert Susi, Zelda Natan ve daha bir çok amatör tiyatro gönüllüsü arkadaşlarıyla oynarlarmış. Onlar 1970'lere kadar uzanan ve hep alkışlanan güzel bir ekti, bunlar babamın iş hayatının dışında da sanatla uğraştığı güzel anlardı. Tiyatronun içerisinde, hatta tam kalbinde olmayı hep sevmişti babam. 1975-77 yılları arasında Kenter Tiyatrosu'ndan bir iş teklifi almıştı. Her zaman olduğu gibi, aldığı işlerde paranın hiç bir önemi yoktu, o sevdiği işlerde, hayran olduğu kişilerle çalışıyor olmaktan son derece mutluydu, para her zaman ikinci planda gelirdi. Kenterler o dönem Anton Çehov'un *Üç Kızkardeş* oyununu oynuyordu. Ve oyun gereği her gece sahne- de antika bir saatin yere fırlatılmak suretiyle kırılması gerekiyordu. Tiyatro müdürü Nur Bey ile yaptığı anlaşma gereği babam alçıdan bir antika saat kalıbı çıkartmış ve sürekli yeni dökümlerle beyaz alçıdan saatler hazırlamıştı. Saatleri altın suyu, yeşil ve taba renklerde boyayıp tam bir antik görünüm elde ederdi, babamla her cumartesi 8-10 adet saati götürüp Harbiye, Kenter Tiyatrosu'na teslim ederdik. Yaptığı saatler uzaktan bakılınca gerçekten antika saate benzerlerdi. Oyunlar o zamanlar tam sezon oynadığı için babamın toplam kaç antika saat yaptığını bilmiyorum, son bir taneyi kendisi için hatıra olarak saklamıştı. O hatıra uzun yıllar bende idi, fakat 1983 yılında olan bir deprem esnasında kırılmasın diye yükseğe kaldırdığım büfenin üzerinden düşerek paramparça oldu. Çok üzülmüştüm ama çaresi yoktu..

Babam zaman zaman kendince karakalem çalışması da yapardı, gençliğine ait eski bir vesikalık fotoğrafa bakarak çizdiği kendi portresini halen çok büyük bir anı olarak saklarım.

Yine de iş hayatında kalıcı ve bilinen, hatta aranan bir usta olmak için çok çalışmış, çok uğraşmıştı. Zamanla kalıp işlerinin birçok alanda kullanılıp tatbik edildiğini gördü. Bu vesile ile birçok farklı alanda

uzmanlaşmış olan insanlarla tanışıp çalışma olanağı bulduğunu hep bize anlatırdı. En çok da görsel sanatlar alanında dostlar edindi. Çoğunlukla heykeltıraşlar, ressamlar ve mimarlar ile çalışıp arkadaşlık kurmuştu. Özellikle heykeltıraşlar ile yakın çalışmalar yaparak bu alanda kendini geliştirip ilerletmeyi, hatta bu alanda çalışmalar yaparak para kazanmayı gerçekleştirmeyi başarmıştı.

Heykel ve kalıp işlerinin dışında, Levent'te bulunan Gorbon-Işıl Seramik Fabrikası'nda da model, proje, desen ve kalıp çalışmaları yapan bir ekibin başında Bedii ve Rebii Gorbon Beylerin isteği doğrultusunda bir seramik atölyesi kurdu. Yaşamının sonuna kadar da o atölyede Gorbon ailesi ile birlikte güzel işlere imza attılar.

Heykeltıraş dostlarından hemen hepsi ile yaşamının son anına kadar iş ilişkisini ve arkadaşlıklarını aksatmadan sürdürdü. Her zaman sevilen saygı gören ve çalışkan olmasından dolayı çok aranan bir usta olmayı başarmıştı. Bize anlattığı arkadaşları arasında en çok çalıştığı ve en çok görüştüğü sanatçılar, Şadi Çalık, Yavuz Görey, Kenan Yontunç, Hüseyin Anka Özkan, Kuzgun Acar, Ali Hadi Bara, Hüseyin Gezer, İlhan Koman, Zerrin Bölükbaşı, Nuri İyem, Sabahattin Eyüboğlu, Bedri Rahmi Eyüboğlu, İmelda Barry, Prenses Marie-Louise Elvira Victoria Olga Saviç von Hessen, Nazlı Ecevit, Prenses İkbâl Moneim Saviç'i sayabilirim, aslında hatırlamadığım daha niceleri de vardır mutlaka.

Ustası Fidzek'in İstanbul'a gelmesine önayak olan Kenan Yontunç ile tanıştıktan sonra çok iyi dost oldular. Kenan Bey'in Kabataş, Setüstü'ndeki evinde ve atölyesinde birlikte çok zaman geçirdiler. Kenan Bey sabahları çok erken uyanır, deniz kenarında uzun yürüyüşler yapar, hatta yaz kış demeden sabah sabah canı her istediğinde Boğaz'ın buz gibi sularında denize girerdi. Çok sağlıklıydı, babamdan yirmi yaş büyüktü ve babamın ölümünden sonra yirmi yıl daha yaşamını sürdürmüştü. Babam zamanla ve Kenan Bey sayesinde sanatçı dostları ile tanışma fırsatı buldu.

Bunlardan Kuzgun Açar'ın zamansız ölümü onu derinden üzmüştü. Çok kıymetli bir sanatçıydı. Alçı, çamur kullanmazdı, kimi insanların "atık" dediği malzemelerle sanat eserleri yaratır, kendine hayran bıraktırırdı. Atölyesinde düşerek ani ölümü çok büyük bir kayıptı. Bir gün ben 4-5 yaşlarımdayken Beyoğlu'nda yürüyorduk ki onunla karşılaşmıştık, bu onu ilk görüşümdü ve çok korkmuştum, teni siyahiydi, ama o eğilip bana şirinlikler, muzurluklar yaparak beni çok güldürmüştü.

Babamın bir başka iş arkadaşı da Yavuz Görey'di. Yavuz Bey, Türkiye'nin ilk grafik sanatçılarından İhap Hulusi'nin kardeşiydi. Moda'da denize karşı güzel bir evde oturlardı, Danua cinsi bir köpekleri olduğunu hatırlıyorum. Yavuz Bey ile kayıkla balığa çıkmaktan büyük keyif alırdı babam, onlar ile de ailecek görüşürdük. Yavuz Bey'in en önemli eseri olan "Atatürk ve Gençlik" isimli çalışmasında babam da çalıştı mı bilmiyorum ama birlikte bir çok çalışmalar yapmış, beraber iyi işler çıkartmışlardı. Güzel Sanatlar Fakültesi'nde bir dönem eğitimci olarak görev yapan Yavuz Bey, Şadi Bey ve Kenan Bey, yurt içi ya da yurt dışı seyahatleri olduğu zaman geçici sürelerle Akademi'deki kendi dersleri boş geçmesin diye babamdan kendi yerlerine derslere girmesini isterlerdi. Bunu da büyük bir keyifle yerine getiren babam zaman zaman derse gittiğinde beni ya da ablamı da yanında götürürdü. Beşiktaş'taki Mimar Sinan Üniversitesi'nin bahçesinde kostuğum günler dinler gibi aklımdadır.

Babam, en çok heykeltıraş dostu Hüseyin Anka Özkan ile çalışmalar yapmıştı. Bunlardan en önemli olanı Anıtkabir çalışmasıdır. Atatürk'ün ebedi istirahatgâhı için düşünülen anıt proje yarışması için Hüseyin Bey'in projesi de seçilen projeler arasındaydı. Bu aşamada Hüseyin Bey babama Ankara Anıttepe'de beraber çalışma fikrini teklif eder. Bir Atatürk hayranı olan babam bu teklifi düşünmeden kabul eder. Babam, Hüseyin Bey ve ekibi hep birlikte Ankara'ya giderek bir yıl kadar sürecektir olan uzun bir çalışma temposunun içine girerler. Sonuç mükemmeldir. Anıtkabir'in Aslanlı yolunda sağlı sollu toplam 24 adet Aslan ve yolun başlangıç ile bitiş yerlerindeki ağlayan kadınlar – ağlayan erkekler – ağlayan askerler kompozisyonları bulunmaktaydı. 1950 yılında projeye dair babamın yaptığı işler tamamlanınca, babam da İstanbul'a dönmüş. 1950'li yılların ortalarında ise Hüseyin Bey ile yeni inşa edilen Cağaloğlu'ndaki *Hürriyet* gazetesi binasının dış cephe girişine bronz bir rölyef pano yapımı işinde beraber çalıştılar. İsmi "Karanlıktan Aydınlığa" olan bu eserin fikir babası Sedat Simavi, ama proje sahibi Hüseyin Anka Özkan'dı. Bu panonun şimdilerde Güneşli'deki *Hürriyet* gazetesi binasına taşınıp monte edildiğini biliyorum. Ayrıca Hüseyin Bey ile birlikte 1956 yılında Mimar Sinan anıtını ve 1966 da Mithat Paşa heykelini birlikte çalışarak tamamlamışlardır. Günümüzde bu heykel anıtların ikisi de Ankara'dadır. Mithat Paşa heykeli Ankara, Ziraat Bankası Genel Müdürlük binasının bahçesinde, Mimar Sinan anıtı da Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin bahçesinde bulunur. Babamın anlatılarına dayanarak hatırımda kalan Mimar Sinan çalışması sırasında heykelin planlanan yüksekliği, çalışma yaptıkları alanın yüksekliğinden fazla olması sonucu tavanda geniş bir oyuk açılarak çalışmanın tamamlanabildiğidir. Bunun dışında Hüseyin Bey ile çok yakın ve samimi bir dostluk içerisindeydiler. Emirgân'daki müstakil evlerine ailece sık sık giderdik. Bahçedeki salıncakta sallanmak en büyük mutluluğumdu.

Babamın hayatında tüm sanatçı dostları güzel izler, güzel anılar bırakmıştır. Bunlardan biri de Beyaz Rusya göçmenlerinden olan, diş hekimi Dr. Barry ve heykeltraş eşi İmelda Barry'dir. Doktor Barry'yi ben hiç tanımadım, erken vefat etmiş sanırım. Ama Madam Barry'yi unutmak mümkün değil. Son derece zarif, kültürlü ve entelektüel bir hanımefendiydi. İstiklal Caddesi'ndeki tarihî Mısır Apartmanı'nda hasta kızı Boba ile otururdu. Kırık Türkçesinin yanında mükemmel Fransızca konuşurdu, rölyef tarzda iç bükey ve dış bükey tablo çalışmaları yapar, eserlerinin döküm işlerini "ustacım" diye seslendiği babama yaptırırdı. En son çalışmalarından biri olan iç bükey kadın tablosunun bir kopyası halen bendedir.

Babam, sanatçı olan prensesler ile de çalışma olanağı bulmuştu. Bunlardan Prenses Marie-Louis Elvira Olga Saviç von Hessen ve Prenses İkbâl Moneim Saviç benim bildiklerimdir. Babam yaşadığı sürece evimizde bulunan küçük atölyesinde onun yegâne yardımcısıydım. Kız çocuğu olduğum halde babama çiraklık yapmak hoşuma giderdi. Aletlerin yerlerini bilir, kullandıktan sonra temizleyip yerli yerine kaldırırdım. Böyle zamanların birinde bir Cumartesi günü babam beni de yanına alarak "hadi bakalım işe gidiyoruz" dedi. Alet çantası ve edevatları ile birlikte yola koyulduk, onunla çalışmaya, birlikte zaman geçirmeye bayılıyordum. O gün beraberce Ortaköy'e gittik. Yeni yapılmış olan Boğaziçi Köprüsü'nün ayakları arkasında bulunan, özel koruluk alanın içerisindeki müstakil bir villanın bahçesinde, villaya ait olan müstemilata girdik. İçeride birçok büst, heykel çalışması vardı. Bitmiş eserler, yeni başlanmışlar ve üstünde yoğun çalışılanlar. "Burası Prenses Olga Saviç'in atölyesi" dedi babam, o gün orada bir ya da iki çamurdan yapılmış büst çalışmasının tamamlanmasını izledim. Prenses Olga Avusturya ya da Alman hanedan ailesine mensup bir asilzadeydi. Türk bir eşi vardı ve Ortaköy'de yaşarlardı. İkbâl Moneim ise Osmanlı hanedanından Neslişah Sultan'ın kızıydı, ve o da sanat alanında faaliyetlerde bulunurdu. Babam ile ne vesile ile tanıştılar, ne konuda çalıştılar bilmiyorum, ama onun da Olga Saviç'in eşi olan bir akrabası ile evlendiğini

ve annem ile de tanıştıklarını, birkaç sohbetli görüşme yaptıklarını biliyorum.

Babam sayesinde tanıdığım bir başka İstanbul hanımefendisi de eski başbakanlarımızdan Bülent Ecevit'in annesi ressam Nazlı Ecevit'tir. Üsküdar, Salacak'ta tam Kızkulesi'nin karşısında bahçe içinde müstakil bir evde otururdu. Zaman zaman Pazar günleri bizleri çaya çağırır, babamla ve annemle eşsiz deniz manzarası eşliğinde sanat içeren sohbetler yaparlardı. Bir de Nuri İyem'in Şişli'deki atölyesine çok giderdik babamla. Ressam dostları ile ne alanda çalışırlardı bunu bilmiyorum. Nuri İyem'in atölyesinde duvardaki bitmiş tabloları bakarak, "bu kadınlar neden uzun suratlı" diye sorduğumu ve babamla Nuri Bey'in uzun uzun kahkahalarla güldüklerini hatırlıyorum.

Babamın hayran olduğu ancak çalışma fırsatı bulamadığı dostlarından biri de Beşiktaş, Barbaros Anıtı heykeltıraşlarından Ali Hadi Bara'ydı. Babam, Ali Bey'in sanatına hayrandı, eserlerinin güçlü ve sert vurguları olduğunu söylerdi. Her zaman Ali Bey ile çalışmayı arzu etmiş ama buna fırsat bulamamıştı.

Babam, şair Bedri Rahmi Eyüboğlu ve yazar Sabahattin Eyüboğlu ile de çok yakın tanıştırdı. 1973 yılında soğuk bir gece komşudan çağrılan telefonla Sabahattin Eyüboğlu'nun ani ölüm haberi gelmişti. O geceyi çok iyi hatırlıyorum, on yaşımdaydım. Ailesi acilen babamı çağırdı, istekleri doğrultusunda cenazeden önce Sabahattin Bey'in portre ve profil maskalarının kalıplarını almaya gitti babam. Sabaha kadar orada çalışıp kalıpları çıkarttı. Eve geldiğinde sabah olmuştu, arkadaşını kaybetmişti ama işine saygısı her şeyin önündeydi ve sonraki 2-3 gün içinde istenen maskaları hazırlayıp Eyüboğlu ailesine teslim etmişti.

Babamın kadim dostları arasında heykeltıraş Zerrin Bölükbaşı da vardı. Onunla da ailecek görüşülür, iş dışında da dostluğa devam edilirdi. Hatırladığım kadarıyla Meşirdiye köyü'ndeki atölyesiydi. Zerrin

hanım Hukukçular Sitesi'nde otururdu. Atölyesi de binanın yanından merdivenler ile inilen alt bahçedeydi. Zerrin hanım babama çok saygı duyar, emeğinden dolayı memnuniyetini her zaman dile getirirdi. Zerrin hanımın atölyesinde de babama çıraklık ettiğim günler çok olmuştu, ama en çok da bahçesindeki kurumuş yapraklar üstünde koşup oynamayı severdim o zamanlar.

Babamın bizlere anlattığı en önemli anısı, 1953 yılında gerçekleşmiş. Yaşadığı sürece bu anısını bizlere defalarca anlatmış, adeta bizlere ezberlettirmiştir.

1953 yılında ilginç bir telefon almış babam. Ya bakanlıklardan birinden ya da Genelkurmay'dan. Anlattıklarını çocukken dinlediğim için olsa gerek bu ayrıntıyı çok iyi hatırlamıyorum. Telefondaki kişi, heykeltıraş Kenan Yontunç'tan babamın numarasını aldıklarını, Kenan Bey'in babam için mükemmel övgülerde bulunduğunu ve iyi bir usta olduğundan kendisine referans olduğunu, bu vesile ile babama bir iş teklif edeceklerini söylemiş. İnşası biten Anıtkabir'in açılışından önce, Etnoğrafya Müzesi'nde bulunan Atatürk'ün mumyalanmış naaşının Anıtkabir'e naklinden önce, elinin ve yüzünün profil ve mask olarak kalıplarının alınması için yapılan bir teklifti bu. Bu görevi aslında Kenan Yontunç'a teklif etmişler ama Kenan Bey "ben yapamam, dayanamam" diyerek işin babama teklif edilmesine önyak olmuş. Babama telefonda böyle bir teklif yapıldığında babam şartları bile sormadan "bu büyük bir onur, bu bir şeref, elbette kabul ediyorum" demiş. Hemen Ankara'ya giderek bir kaç gün süren çalışmalarını tamamlamış. O günleri anlatırken sesi titrerdi. Atatürk'ün cansız bedeni ile bir çalışma yaparken de, Ata'nın naşından aldığı kalıpların dökümlerini yaparken de çok heyecanlandığını hep anlatırdı. Esas sürpriz dişi kalıplardan dökümleri çıkarttıktan sonra oluştu. Kalıp dökümleri kurumaları için serin bir yere kaldırdıktan sonra dikkatini çekmiş ki masklarda ve el dökümünde Atatürk'ün kaş, kirpik ve saçlarından birkaç tel kalıba yapışıp dökümlere geçmiş. Bunu gören babam çok etkilenerek aynı masklardan birer kopya da kendisi için döküştü. Yaşadığı sürece

bu kopyalar hep evimizdeki ufak atölyesinin duvarında olmuştı. Biz büyürken evimizin duvarlarında hep Atatürk heykelleri büstleri maskları vardı, bir müzede yaşar gibiydik.

Babamın 1978'de bir kalp krizi sonucu zamansız ölümü hepimizi derinden sarsmıştı. Özellikle annem genç yaşında, genç bir eş kaybetmişti. Babamın kaybının ardından bir gün annemle bir komşumuza gitmiştik, ev sahibesi hanım bize birazdan bir milletvekili akrabasının geleceğini ve bizi tanıştırmak istediğini söylemişti. Gelen eski asker, Kurmay Albay ve milletvekili Suphi Karaman'dı. Sohbet arasında babamın hayatı ile ilgili bazı konular konuşulduktan sonra bu maskların yapımını anlattı annem. Suphi Karaman duydukları karşısında çok etkilenmiş, kopyaları örnek istediğini söylemişti. Annem hemen üst kata giderek profil mask ve el kopyalarını getirdi. Suphi bey nerdeyse gözleri dolarak bu üç parçaya bakıyordu. Özellikle Ata'nın elini elleri arasına alıp "ben bu eli öptüm, ben bu eli tanıyorum", diyerek soğuk taş eli defalarca tekrar tekrar öpmüştü. Sohbetin ilerleyen zamanlarında Suphi Bey bu parçaların bizim evin duvarlarında değil de, halka açık olan bir yerde, mesela Anıtkabir'de ya da bu maskların alındığı yer olan Etnoğrafya Müzesi'nde sergilenmesi gerektiğini söyleyince, annem de Suphi Bey'den bunları Ankara'ya götürmesini isteyerek, "lütfen bunları ait oldukları yere teslim edin" demişti. Sadece bir ayrıntıyı unuttuğunu yıllar sonra idrak ettiğimizde ise artık geriye dönük yapabileceğimiz bir şey kalmamıştı. Suphi Bey'e bu eserler sergilenirken altına yapım yılını ve babamın ismini yazdırmayı unutmuştuk..... Kendi düşünüp yazdırmış mıdır, bunları nereye teslim etmiş, nerede sergilenmektedir hiç bilmiyorum. Babamın ardından üç sene içinde annemi de kaybettim ve o komşularımız oradan taşınıp gittiler. Neyi kime sorabileceğimi bilemediğimden de o konu öylece belirsiz kaldı benim için.

Babamın hayranlık duyduğu bir başka sanatçı da İlhan Koman'dı. Onunla Akademi'de öğretim üyeliği yaptığı sırada tanışmıştı, aynı dönemde babam da Akademi'de ders vermeye giderdi. "İlhan Koman'ın yapıtlarında Kuzgun Aca'lar var" derdi. Gerçekten de iki sanatçının

eserlerine bakıldığında demir, metal, tahta vs gibi farklı malzemeler kullanılarak yapılmış eserler görmek mümkündür.

Babamın hayatındaki en önemli arkadaşlarından biri de Prof. Şadi Çalık'tı. Şadi Bey, yazar Necati Cumalı'nın kızkardeşi Müfide Hanım ile evliydi. Onlarla da sık sık ailecek görüşülürdü. Şadi Bey ile birlikte birçok çalışma yapan babamın 1952'de İzmir Fuarı girişindeki pano heykel çalışmasında çalışırlarken birlikte çekilmiş fotoğraflarını yıllar sonra internetten bulduğum zaman çok şaşırmış ve çok sevinmiştim. 1973 yılında ise Şadi Bey Galatasaray Meydanı'ndaki Cumhuriyet'in 50. Yılı Anıtı'nı yapmıştı. Yapım aşamasındayken neredeyse her Cumartesi babamla birlikte gidip çalışmanın seyrini takip ederdik. Birbirine yapışık 50 adet boru ile tanımlanan bir kompozisyondu. Bugün bile hala oradan her geçtiğimde sevgi, hayranlık ve saygı ile yapılan işin mahiyetine bakar, o günlere dalarım. Babamın ölümüne çok üzülen Şadi Bey de babamdan bir yıl sonra babam gibi kalp krizine yenik düşecekti.

Hüseyin Gezer ise babamın birlikte çalışma fırsatı bulamadığı ama dost meclislerinde bir araya geldikleri kıymetli bir heykeltıraştı. Her zaman babamı takdir ederdi. Babam okullu değil alaylıydı ve bunu tüm dostları takdir ederlerdi. Babamın çevresindeki hemen hemen tüm sanatçı dostları Akademi'de Rudolf Belling'in talebeleliydi. Belling 1937'de Nazi Almanyası'ndan kaçıp Türkiye'ye yerleşen sanatçılardan ve uzun yıllar Türkiye'de yaşadı. Belling'in eşi Yahudi'ydi ve Belling Türkiye'ye geldikten sonra oğlunun hayatı için endişeleniyordu. 1939'da gizlice oğlunu da Türkiye'ye getirmeyi başarmıştı. İşte bu önemli eğitimcinin atölyesinde ders alan babamın iş arkadaşları da zamanla aynı fakültede birer birer eğitim atölyesi açmışlar, talebe yetiştirmeye başlamışlardı.

Babam gerçekten de örnek kişiliğiyle her zaman sevilen sayılan bir insan oldu. Kısacık yaşamında bir çok eserde çalışma fırsatı bulmuş, hep başarılı olmuştu. 1978 yılında ani bir kalp krizi geçiren babamı çok genç bir yaşta kaybettik. Bu yazdıklarım, benim ve ablamın anılarından derlenmiştir.

Şadi Çalık ile Pano heykel çalışması.
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>
İzmir Fuarı, 1952

Kim Düşünürdü ki... Nerelerden Nereye Hayat Öyküm

Ceni ŞENOVA ADIRI

Dışarıda tam bir kış havası, yıl 2016 İsrail, Tel Aviv. Hayatımın büyük bir kısmını geçirdiğim evimdeki odamda oturmuş televizyonda günlük olayları izliyorum. Oysa ki ben düşüncelerimde yıllarca uzakta, hatırladıkça beni derinden hislendiren, sarsan, duygulandıran, coşturan anılarımın filmini izliyorum. Şimdi "Golden Age" devrini yaşıyorum. Bu bir gerçek mi!? Hayatım o kadar dolu geçmiş fakat daha da yapmak, öğrenmek, hissetmek istiyorum.. Biz insanlar ömür boyu hayal eder, umut eder, büyümek, öğrenmek, gelişmek ister, sonunda bizim ve kaderimizin yönlendirdiği bir hayat yolundayız..

İyi, şimdi artık hayat öykümü yazmalıyım.

Ben Ceni Şenova Adiri, 25 Mart 1934 yılında, İstanbul, Galata, Emekyemez mahallesi, Yanıkkapı Sokak, Sefer Kaptan Apartmanı'nda, babam Şumuel Şenova Şilton ve annem Raşel Saban Şilton'un ilk çocukları, İzak ve Sinyora Şilton'un, ninem Ester Seneor'un ilk torunları olarak dünyaya gelmişim. Ben bütün

aile fertlerine şenlik getirmiş bir bebek olarak elden ele alıp eğlenirlermiş. Doğumumdan üç yıl sonra kardeşim İzak İstanbul'da ve on üç yıl sonra da küçük kardeşim Nisim (Niso) Samsun'da dünyaya geldiler.

Hayat öykümü yazmaya başlarken öncelikle anne ve babamın gençliklerinden ve doğdukları şehirlerdeki hayatlarından bahsetmek isterim.

Bursalı Annem

Annem Karacabey'de doğmuş, sekiz kardeşiler. Babaları sarraf, altın ticareti yapan Nisim Sabetay Saban'dı. Annem her zaman Karacabey ve Bursa'da geçirdikleri hayatı büyük bir özlemle anlatırdı. Dağ evinde geçirdikleri yaz mevsimlerini. Kırılarda, derenin kenarında yaptıkları süt, kaymak ve balın bol olduğu piknikler, karpuz sefaları. Annem Bursa'da Alyans okulunda öğrenmiş, Raşi¹ yazısını yazardı. Öğretmenleri "Mösyö Panijel" incecik sopasıyla dersi bilmeyenlerin parmak kemiklerine vurmuş.

Kurtuluş Savaşı'nda Rumlar Bursa'dan kaçarlarken Yahudilerin evlerini yakmaya giriştiklerinde büyükannem evde bulunan tüfekte pencereye çıkmış ve onları kovmuştu.

Ailenin cemiyet hayatı "el kortijo"² dedikleri evin önündeki avluda geçerdi. Komşular kahve, borekitas ve biskoçikos sefasını yaparlarken genç kızlar el işi çeyizlerini hazırlarlardı.

Hele Çekirge Kaplıcaları'na paytonlarla gitmeleri bir âlemdi. Herkes bohçaları hazırlar sepetlere ayvalar, meyveler, börekler konur, güle eğlene bütün günü orada geçirirlerdi. Sırt ağırlarını aslan ağzı deni-

1 İbrani alfabesinin kullandığı bir font tipi. Dinî metinleri tefsir eden Rashi (1040-1105) adlı bir yazarın adından gelir. Genellikle Ladino dilinde yazılan matbu eserlerde kullanılır.

2 Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>
İspanyolca "Koridor" anlamına gelir.

len oluklardan gelen kaynak suları ile tedavi ederlerdi. Akşam üstleri Setbaşı'ndaki gezintiye çıkarlar, cumartesi ve bayram günleri Gerus ve Mayor Sinagoglarına gider, hali vakti olmayanlara yemek götürürlerdi.

Annem on üç yaşındayken öksüz kalmış. Çocukların ve evin bakımı için babası evlenmek mecburiyetinde kalmış. Evlendiği hanım sonradan onu "Savta Lea" büyükanne Lea olarak tanıdığım, Birinci Cihan Harbi'nde altı yaşında çocuğu ile dul kalan bir hanımdı. Oğlu Kemal Marcus evin çocukları ile büyüdü. Bunları anlatmamın sebebi dayı olarak tanıdığım Kemal Marcus benim İsrail'e gelmeme ve burada hayatımı kurmama sebep oldu. Ona ve ailesine her zaman müteşekkirim.

Eskişehirli Babam

Babam Şumuel (Sami) Şilton Şenova Eskişehir'de doğmuş. Babası İzak Şilton, annesi Sinyora Seneor Şilton bir haham ailesinin mavi gözlü sarı saçlı güzel kızları idi. Her zaman babasının ve büyükbabasının uzun beyaz sakallarından bahsederdi. Yahudi örf ve âdetlerine çok bağlı idi. Okuma yazması yoktu. Ördüğü oya işlemleri birer sanat eseri idi. Pişirdiği yemekleri ve yaptığı tereyağlı böreklerin tadını unutamam. Büyükbabam İzak Şilton'un ailesi de Eskişehirli idiler. Babam, ailesinin tek evladı idi. Küçük kız kardeşi Merkada on bir yaşında yakalandığı difteri hastalığından kurtulmayarak Samsun'da yaşamını yitirdi. 1943 yılında da büyükbabam ölmüş. İkisi de Samsun Yahudi mezarlığında toprağa verilmişlerdi. 1963-64 yıllarında babam Samsun Belediyesi'nden Samsun Yahudi mezarlığının sahası üzerinden yol yapılacağını ve kabirlerin açılıp başka yere taşınmasını bildiren bir mektup aldığında, İstanbul'dan Samsun'a gitmiş, babasının ve kız kardeşinin mezarlarını İstanbul, Ulus Yahudi Mezarlığı'na nakletmişti.

Annem ve Babam Tanışıyorlar

Annem ile babam Bursa'da tanışıp nişanlanıp, Nisan 1933'te İstanbul Zülfaris Sinagogu'nda evlendiler. Başlangıçta babam bir dükkân açıp çalışmaya başlamış, fakat işleri iyi gitmeyince Samsun'dan bir iş teklifi aldığı anda ailece Samsun'a taşındık. Ben üç yaşında, kardeşim İzak altı aylıktı. Büyükanne ve büyükbaba da bizimle idiler. Babam, Eliyezer ve Albert Kohen'in "Yünipek" adlı büyük bir kumaş mağazasında çalışmaya başladı.

Samsun'da Hayat

Samsun Karadeniz kıyılarında güzel bir şehirdi, limanı henüz yoktu. Açık denizde demir atan gemilerin yolcularını mavnalarla sahile çıkarırlardı. Fırtınalı havalarda bu korkunç bir şeydi. Şimdiki modern Samsun'u ancak resim veya tanıtma filmlerinden tanıyorum. Çocukluğumun en güzel hatıralarını yaşadığım bu şehri unutamam, bazen rüyalarım girer. Güneşli günlerde deniz zümrüt renginden laciverte kadar ufka uzanır, fırtınalı kış günlerinde beyaz köpüklü dalgaların arasından siyah görünürdü.

1940 yıllarında Samsun'da 35-40 kadar Yahudi ailesi yaşıyordu. Hatırladığıma göre isimlerini yazıyorum.

Biçaço, Levi, Mizrahi, Kohen, Avişay, Saltiel, Albalah, Köksal, Saydon, Baruh, Magriso, Avigdor, Basan, Müller, Hekimoğlu, Tazartes, Araf, Katalan, Şenova... Herkes birbirlerini tanır, sevinçli ve acı günlerimizi beraber geçirirdik. Bayram günleri duaları üst katımızda oturan Biçaço ailesinin evinde sinagog haline çevrilmiş içinde "Sefer tora" bulunan bir odada yapılırdı. Dua etmek için gelen aileler bütün eve yayılır, biz çocuklar hep beraber oynardık. Duaları yaşlı Haham Tazartes okurdu. Haham Tazartes aynı zamanda şöhet idi. Canımız tavuk çorbası içmek istediği zaman bahçemizde bulu-

nan kümesteki tavukları kesmeye gelirdi. Tavukların tüylerinin yolunması, temizlenmesi görülecek bir şeydi.

Evimizde ve Samsun'daki Yahudi aileler arasında Türkçe ve İspanyolca (ladino) konuşulurdu. Ben Türkçeyi tercih ederdim. İsrail'e geldiğimde, kulaktan dolgu hatırladığım Ladino'yu büyükanne Lea ile konuşmaya başladım.

Samsun'da etrafımızda oturan Türk komşular bizi sever ve ailemizi çok takdir ederlerdi. Yanımızdaki evde oturan komşumuz tarladan getirdikleri yeşil tütün yapraklarını ipe geçirip evlerinin damında kuruturlardı. Biz çocuklar onlara yardım ederdik. Diğer komşunun bahçesindeki incir ağacından incirleri indirmek bizim için bir zevkti. Bazen sokak çocuklarının "Yahudi palazi yolda kalası" bağırımları güzel ahenkli yaşamımızı bozan ve üzen şeylerdi. Annem benim ve kardeşim İzak'ın sokakta oynamamızı pek istemezdi. O zaman evin bahçesinde kendi kendime top veya iple oynar, nar ağacının al renkli çiçeklerine bakar, tabiatın ne kadar güzel olduğunu, acaba büyük Allah'ın biz çocukları seyrederken yarattığı güzel tabiattan zevklendiğimizizi görür, o da sevinir mi diye düşünürdüm.

Samsun'un deniz kenarında çok güzel bir parkı vardı. Parkın ortasındaki Atatürk'ün şaha kalkmış atın üzerindeki heykelin etrafını dolaşır, bu atın nasıl iki ayak üzerinde durduğuna hayran hayran bakardım. Atatürk 19 Mayıs 1919'da *Bandırma* vapuru ile Samsun'a geldiğinde bu parka bağlı tahta iskeleden sahile çıkmıştı. Her yıl Gençlik ve Spor Bayramı şenlikleri bu iskelede başlanırdı.

Ben on üç yaşlarında iken 1946 yılında küçük kardeşim Nisim (Niso) dünyaya geldi. Sukot bayramı idi. Doğduğunu bütün Yahudi ailelerine sevinçle bildirmiştım. Samsun'da moel olmadığı için Niso'nun "Brit Milası"³, yani sünneti, dokuz ay sonra İstanbul'da yapıldı.

3 İbranice kelime, "Sünnet antlaşması" anlamına gelir. Yeni doğan Yahudi erkek çocuklar sekiz günlükten sünnet olurlar. Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://ranthey.org>

Beş yaşında Samsun'da unutamayacağım bir olay, 1939 senesinde, merkezi Erzincan'da olan, bizi de etkileyen zelzele idi. Sabaha karşı çok büyük bir sarsıntı ile uyandık. Oturduğumuz ahşap ev bir yandan diğer yana bir salıncak gibi sallanıyordu. Bütün aile sokaklara kaçmıştık, evimizin mutfağının bir kısmı çökmüştü. Bir haftadan fazla süren şiddetli yağmur ve fırtına altında Kızılay'ın kurduğu çadırlarda yaşadık... Samsun'da bizi üzen olaylardan biri de babamın 1941 senesinde Yirmi Kur'a ihtiyat askeri olarak Akhisar'a yol inşaatına gönderilmiş olmasıydı. O zaman annem komşulara ve öğretmenlerime dikiş dikmekle bizleri geçindirdi.

Öğrenimimi İnönü İlkokulu, Samsun Kız Orta Okulu ve lisenin ilk senesini Samsun'da yaptım. Her dönemde okul müdürü "iftihar listesi"ne seçildiğimi okulun bütün talebeleri önünde ilan eder beni alkışlardı. Annem ve babam aldıkları takdir ve tebrik mektubu ile gurur duyarlardı. Bir Yahudi talebesi olmam ayrıcalığa sebep değildi. Bir çok kız arkadaşlarım vardı. 23 Nisan, 19 Mayıs ve Cumhuriyet Bayramlarında, 19 Mayıs Caddesi'nde yapılan okul resmi geçitlerine büyük bir gururla katılırdım. Bu gurur ancak lise dokuzuncu sınıfta masamın üzerine yazılan "pis Yahudi git burdan" yazısını gördüğüm anda kırıldı. Babam da artık Samsun'u terk etmek zamanının geldiğini söyledi.

İstanbul'a Taşınıyoruz

Eylül 1949'da İstanbul'a vardık. Üç gün üç gece süren gemi yolculuğumuzun sonunda gemimizin Kavaklar'dan İstanbul Boğazı'na girişi, kılavuz motorun gemiyi yavaş yavaş çekmesi, Boğaz'ın iki tarafındaki güzelliği seyretmek beni her zaman heyecanlandırır, birazdan dayılar, teyzeler, kuzenlerimi göreceğime sevinirdim.

İstanbul'a geldiğimizde, başlangıçta Galata, İskender Caddesi (Şişhane yokuşu), daha sonraki yıllarda Şişli ve Kurtuluş'ta oturduk. Babam bazı firmalarda muhasebeci olarak çalışmaya, ben Beyoğlu

Kız Lisesi'nde, kardeşim İzak'da Ticaret Lisesi'nde eğitim görmeye başladık. Küçük kardeşim Niso henüz üç yaşındaydı. Dar gelirli bir aile idik. Yaşama şartları çok rahat olmayan küçük bir evde yaşadık. Fakat annem, babam, büyükannem bu evde bir sevgi, huzur, mutluluk yuvası yaratmışlardı. Evimizde münakaşa edildiğini duymamışım. Her şey anlayışla halledilirdi. Bizleri büyük bir ihtimam ve sonsuz sevgi ve fedakârlıkla büyüttüler. Babam bizim en iyi şekilde eğitim almamıza çalışmıştır. Anneciğim bana en güzel elbiseleri diker, büyükannem hırkalar örür, oya yapar, en lezzetli yemekleri pişirirdi. Pesah bayramında, bütün sene dolapta saklanan "lohsa" denilen pesah mutfak takımlarını çıkarır, Hanuka bayramında babasının yaptığı, içine yağ doldurduğumuz teneke hanukiyasını kullanırdık.

Şişhane çok canlı bir semtti, meydanın ortasındaki beyaz eldivenli trafik polisi, köşedeki kunduracı Bay Sarfati, Frej Han'da diş hekimim Korin Macar (1922-1987), Sarı Madam Çay Bahçesi,⁴ geceleri Altıncı Daire'den Bankalar Caddesi'ne hızla inen tramvayın çanları ve rayların üzerinde yaptığı ani fren sesi hâlâ kulaklarımda çınlar. Şişhane'de oturduğumuz sürece ben ve kardeşim İzak lise öğrenimimizi tamamladık.

Yazları Caddebostan veya Büyükkada'ya yazlığa giderdik. Hafta sonlarını bizleri ziyarete gelen dayılar, teyzeler, kuzenler ile geçirirdik. Geceleri Yahudi arkadaşlarımızla bahçe duvarları üstüne oturur, konuşur, eğlenir komşuları rahatsız ederdik. Caddebostan Plajı'nın yanındaki köşkün bahçesinden denize atlardık. Hele bütün arkadaş-

4 Bu mekân hakkında turist rehberi Mois Gabay'ın şu notu ilginçtir: "Bir zamanlar Galata Meydanı'nda Kasımpaşa'ya inen yokuşun köşesinde 'Sarı Madam' adında bölgedeki Yahudilerin uğrak yeri olan bir çay bahçesi varmış. O zaman gençliğin okul öncesi ve okul sonrası da kaçamak yeriymiş bu mekân. Kimilerinin ilk sigaraya başladığı, kimilerinin ilk kez kız arkadaşıyla gelip etrafa hava attığı, kimilerinin ise Sarı Madam'a konuşarak bir kız ayarlamaya çalıştıkları yermiş. Şişhane Yokuşu'nun başındaki o ağaçlık yer çoktan yıkıldı ve günümüze sadece Rum Sarı Madam ve hikâyeleri kaldı." Mois Gabay, "İstanbul'un Kalbinde Bilinmeyen Galata", *Şalom*, 20 Ocak 2010.

ların bisiklet ile Kalamış veya Fenerbahçe'ye bir "tur atmamız" ne büyük zevkti.

Büyükada'daki yazları hiç unutamam. Akşam üstleri saat meydanında babamızı iskeleden çıkarken karşılamak, yandan çarklı vapurlarla Yürük Ali plajına gitmek, bisikletle adanın turunu yaparak, denizin bazen ayna gibi durgunluğunu, yürüyüş yaparken Nizam veya Maden'deki villaların bahçelerini seyretmek büyük bir zevkti. Bana en çok huzur veren şey Ayayorgi tepesinden ufka kadar bir yarım daire şeklinde gümüş rengi parıltısıyla uzanan denize bakmak ve sessizliği dinlemektir. Evimize yakın camiden yükselen ezan sesleri, Gaskonya'lılar gece kulübü, sosyetik haberleri yazan *Pandispanya* gazetesi hatıralarımın arasındadır.

İstanbul'daki kışlarımız başka idi. En çok sevdiğim şey kütüphanelere girmek kitap aramak, Reşat Nuri Güntekin, Halide Edip Adivar, Halid Ziya Uşaklıgil, Ömer Seyfettin, Orhan Veli, Muazzez Tahsin Berkand, Kerime Nadir, Ernst Hemingway, John Steinbeck, Somerset Maugham'ın kitaplarını okumaktı. Tiyatroya gitmek, cumartesi günleri sevgili kuzinim Rozi Sabanay Fresko ile gittiğimiz Atlas sineması dört buçuk matineri, İnci Pastahanesi, Saray Muhallebicesi'ndeki şehriye çorbası, kayısı rafadan yumurta, keşkül, tavuk göğsü yemek ve Emirgân'da çay sefası yapmaktı. Pazar sabahları Şan sinemasında Cemal Reşit Rey idaresindeki filarmoni orkestrasını dinlemeğe giderdik. Bütün bunlar Yahudi arkadaşlarımız ve yaşıt akrabalarla yapıldı. Üniversite yıllarında "Amikal" kulübüne⁵ katıldım. "Aliyat Hanoar"⁶ faaliyetleri, İsrail'e ait olan haberler, Yahudi tarihi ve İbranice dili beni çok ilgilendirdi. Bu bana İsrail'i daha yakından tanımak isteğini yarattı.

5 Fransızca "Amicale" kelimesinin Türkçe fonetiğe uygun yazılışı. "Arkadaşlık" anlamını taşır. İstanbul'daki üniversite öğrencisi Yahudi gençlerin bir araya geldikleri bir demektir. Daha sonra adını Arkadaşlık Yurdu olarak değiştirdi.

6 Yahudi gençlerin İsrail'e göç etmelerini (aliyah) sağlamak için gençler nezdinde yapılan faaliyetler.

Lise ve Üniversite Yıllarım

Lise onuncu sınıfında tek Yahudi talebeydim, Yahudiliğimi hissettirecek herhangi bir olay olmamıştı. Lisenin son senesi bulunduğum fen şubesine Lüsi Sabah adında bir talebe daha katıldı. Şimdi İsrail'de, hâlâ arkadaşız. Lise ve olgunluk imtihanlarından "pek iyi" ile mezun olduğumda üniversiteye devam etmek tabii ki benim ve anne ve babamın en çok istedikleri şeydi. Ebeveynlerimin düsturu eğitimdi. "maniya de oro"⁷ dedikleri bir meslek sahibi olmaktı. Üniversite'ye yazıldığımda ailenin bazı teyze ve dayıları bir Yahudi genç kızının bu kadar Türk genci ile öğrenmesini pek uygun bulmadılar. Her şeye rağmen 1957 yılında Laleli'deki, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi, Kimya Yüksek Mühendisliği dalından mezun oldum. Bu fakülteyi bitiren daha bir kaç Yahudi genci daha vardı. Tahsilim çok rahat bir atmosfer içinde geçti. İmtihanlarda, laboratuvarlarda herkes birbirlerine yardım ederdi. Yahudi olmam beni hiç bir zaman rahatsız etmedi. Üniversitede tanıdığım ve arkadaşlık yaptığım Türk kız arkadaşlardan bir kaçı ile hâlâ haberleşirim. Bu arada kardeşim İzak da Yüksek Ticaret ve Ekonomi Fakültesi'nden mezun olup yedek subay olarak Bayburt'ta askerlik vazifesini yaptı. İstanbul'da evlenerek Kanada'ya göç ettiler. Küçük kardeşim Niso da English High School⁸ ve ardından Robert Kolej'de tahsiline devam etti. Mahazeke Tora'ya girmiş Tevrat dersleri almağa başlamıştı. Niso şimdi Amerika'da, New Jersey'de yaşıyor.

İlk İşim

Yüksek tahsilimi bitirdiğimde o tarihte Levent'te bulunan E. R. Squibb&Sons Amerikan ilaç fabrikası laboratuvarında analitik kimyager olarak çalışmaya başladım. Bu üç senelik devrede ilerde İsrail'de başlayacak olan yeni hayatımın çalışma temellerini kurmuş oldum. Bu bana büyük bir güven verdi.

⁷ İspanyolca kelime. "Altın bilezik" anlamını taşır.
⁸ Günümüzde Beyoğlu Anadolu Lisesi.

İsrail'e Göç Etmeye Karar Veriyorum

O yıllarda Türkiye'nin siyasi vaziyeti bozuktur. Çıkan karışıklıklar, hükümete karşı yapılan askeri darbe, Adnan Menderes'in ve hükümetinin bazı vekillerinin idam edilmesi, azınlıklara karşı yapılan 6-7 Eylül Olayları bizleri sarstı. Böyle bir karışık zamanda İsrail'deki dayım Şumuel Kemal Markus'un beni İsrail'e davetini hemen kabul ettim. Çocukluğumdan beri evde duyduğum "Palestina"⁹ artık gerçek olmaya başlamıştı.

Mayıs 1962'de ailemi, akrabalarımı, arkadaşlarımı, işimi, büyüdüğüm, tahsil gördüğüm ve en çok sevdiğim yerleri geride bırakarak İsrail'e vardım. Hayatımın yeni bir devresi başlıyordu.

Hayfa!...Geminin güvertesinden son derece parlak mavi bir semanın altında, denizden Karmel dağına kadar yükselen beyaz evleri ile Hayfa gözümüzün önüne seriliyor. Bu ne güzel bir şehir, artık rüya değil ben İsrail'deyim. Dayım ve ailesinin arabasında Tel Aviv'e doğru yolumuzu yaparken etraftaki yeşillığe, ağaçlara bakarak inanmıyorum, İsrail bu kadar yeşil mi, fotoğraflarda gördüğümüz hani o çatlamış kurak çöller neredeler?.. Dayımın evi Tel Aviv'e yakın Zahala denilen İsrail Ordusu'nda görevli yüksek rütbeli subayların oturduğu bir semtti. Dayımın eşi Tant Raşel, okul yaşlarındaki oğlu, üç kızları ve annesi savta (büyükanne) Lea beni çok güzel karşıladılar, kendimi ailenin kızları gibi hissettim... İsrail'e geldiğim hafta "Lag Baomer"¹⁰ bayramı idi. İlk defa olarak, bu bayramda okul talebeleri ve ailelerinin yaptıkları eğlenceleri ve topladıkları tahta ve odun parçalarından yaptıkları meşaleleri gördüm. Bu geleneği bilmiyordum.

9 İspanyolca kelime. "Filistin" anlamını taşır.

10 Haham Shimon bar Yochai'in *Zohar* kitabında Kabala'nın gizemini açıkladığı gün. Bu bayram sırasında ateşler yakılır ve Haham Bar Yochai'nin mezarı ziyaret edilir.

İsrail'de yapmam gereken ilk iş İbranice öğrenmekti. Natanya'da "Ulpan Akiva" yatılı okulunda hiç bilmediğim bu lisanı ve memleketin örf ve âdetlerini, şarkılarını, halk danslarını öğrenmeğe başladım. Burada dünyanın her tarafından gelmiş her kültürden insanlar vardı. Bu arada, Yidiş lisanını bilmediğimi öğrenen bir kaç talebe benim Yahudiliğimden şüphe etmişlerdi. Ulpan gezilerinde İsrail'in çeşitli yerlerini tanımaya başladım. Sınır yakınlarında kurulan kibutzlar, moşavlar bu yerlerin yaşam tarzları ve ideolojileri ilginçti. Bu gezilerden biri de Yerusalaım (Kudüs) şehrine gidişimizdi. Otobüsümüz bu kutsal şehre tırmanırken yolun iki tarafında çam ağaçlarının arasına serpilmiş yanık tank ve zırhlı araçlarının iskeletleri İsrail Devleti'ni kurmak için yapılan çetin çatışmaların bir delili olarak gözümüzün önünde uzanıyordu.

Üç büyük dinin kutsal şehri Kudüs, her tepesinden bir şahamet, başka bir güzellik, bir başka ışık saçıyordu. Havası insanı sarhoş eder gibiydi. Sultan Süleyman tarafından yenileştirilmiş surlar arasında kiliseler, camiler, sinagoglar iç içe kaynaşmış, Kral Davud'un kulesinden eski Kudüs şehrini ve Ağlama Duvarı görünüyordu. Binlerce yıllık tarihî yerleri dolaşırken her sene Pesah Agadası'nda¹¹ söylenen "para el anyo ke viene en Yerusalaım"¹² deyimini hatırlayarak "işte ben burdayım" diye haykırmak istedim.

Kudüs, benim İsrail'de ilk çalışmaya başladığım şehir oldu. Bir kimyager arkadaşım vasıtası ile Kudüs Üniversitesi, Fizik-Kimya bölümünde çalışmaya başladım. Çalışma süresi bu araştırmaya verilen bursun bitmesi ile sona erdi ve dayımın evine Zahala'ya döndüm. Bu dönüşümün kaderimle bir ilgisi olduğunu bilmiyordum.

11 Hamursuz Bayramı sırasında yemek masasında okunan dinî metin.

12 İspanyolca. "Gelecek Yılı Kudüs'te yapalım" anlamını taşır. Hamursuz Bayramı sırasında okunan dinî metin bu cümle ile sona erer.

Eşim Yehuda ile Tanışmam ve Yehuda'nın Hayat Hikâyesi

Yeni bir çalışma yeri ararken beni o zamanın "İtahdut Yotsey Turkiya" (Türkiyeliler Birliği)¹³ başkanı avukat Yehuda Adiri ile tanıştırdılar. Sene 1964 sonları. Yehuda ile o günden sonra bir daha ayrılmadık, öyle ki 30 Ağustos 2014 yılında yaşamını yitirene kadar.

Yehuda ve birlikte gönüllü olarak çalıştığı arkadaşlarının kurdukları Türkiyeliler Birliği derneği "Olim hadaşim"¹⁴ yeni gelen göçmenlerin İsrail'e yerleşmelerini, iş bulmalarını, Sohnut vasıtası ile ev sahibi olmaları, kısaca İsrail hayatına intibaklarını sağlayan bir dernekti.

Rahmetli eşim Yehuda (Leon Adevah) Adiri 1924 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. Annesi Fani Luna Adevah, Yehuda 13 yaşında vefat ettiğinde, babası Bension Adevah ikinci defa evlenmiş, üvey kız kardeşi Fani doğmuştur. M. Adut ile evlenmiş, kızları Estella ve eşi Menahem Eşkenazi ve Nessia Moda'da otururlar. Fani birkaç sene evvel vefat etmiştir. Yehuda ilk, orta ve lise öğrenimini İstanbul'da tamamlamış, 1940 yıllarında arkadaşları ile beraber "Hehalutz"¹⁵ ve "Neemaney Sion"¹⁶ siyonist faaliyetleri ile uğraşan teşkilatları kurmuşlardı. Gayeleri "Aliyat Hanoar" vasıtası ile Yahudi gençlerini İsrail'e göndermekti. Yehuda öz kızkardeşi Ester'i 15 yaşında iken "Aliyat Hanoar" ile kibutza göndermiş, İngiliz askerlerine yaptıkları kalkınmada yakalanmış ve hapse atılmıştır. Şimdi bir sıhhat yurdundadır. Oğulları Avi ve Beni Kohen İsrail'de yaşarlar. Bu gençlere Siyonizm, Yahudi tarihi, İbranice öğretilirdi.

13 İsrail'e Türkiye'de gelen göçmenlerin kurdukları bir dernek. Göçmenlerin İsrail'deki yeni yaşamlarına uyum sağlamalarına yardımcı olur.

14 İbranice "yeni göçmenler" anlamını taşır.

15 İbranice "Öncü" anlamını taşır. Yahudi gençlerin İsrail Toprakları'na göç edip yerleşmelerini amaçlayan bir hareket.

16 İbranice "Sion'a Sadıklar" anlamını taşır. İstanbul'da 1938 yılında kurulan bir dernek. Okul çağındaki öğrencileri hedefledi. Amacı Siyonizmi Yahudi toplumunun bütün kesimlerinde yaygınlaştırmaktı.

Bu gibi faaliyetler Türkiye'de kanuna aykırı olduğundan gizli olarak bu teşkilatlarda çalışan gençlerin evinde yapıldı. Bu ailelerden biri de Schmill ailesi idi. Oğulları Binyamin Schmill, "Milhemet Atsmaut", bağımsızlık harbinde İsrail'de şehit düşmüştür.¹⁷ Aliyat Hanoar ile meşgul olan gençlerin evleri bazen polisler tarafından aranırdı. Siyonizme ait kitaplar bulunduğu için bazı gençlere dava açılmıştı. Bu Siyonist gençler, İkinci Dünya Harbi sonunda Balkan devletlerini ziyaretleri esnasında İstanbul'a da gelen İsrail'in Aliya¹⁸ ve Sohnut¹⁹ temsilcileri ile buluşmuş, bunların arasında David Ben-Gurion,²⁰ Moshe Sharett,²¹ Akiva Levinski²² gibi kıymetli şahıslar vardı. Aliyat Hanoar faaliyetlerinde bulunan gençlerin çoğu yasa dışı olarak İsrail'e kaçmaya teşebbüs ettiler, çoğu Türkiye'nin güney doğu sınırında yakalanıp cezalandırmışlardır. Bu gençlerin arasında Yehuda'da vardı ve Dicleliler Cemiyeti'nin yardımı ile İsrail'e kaçarken yakalanmış ve hapiste yatmıştır.

1949 yılında Yehuda İsrail'e "Aliya" yaptığında, Pardes Hanna'da bir "Olim Hadaşim", yeni göçmenler çadırı yerleşiminde İbranice öğretmenliği yapmaya başladı. Sonradan değişik yerlerde öğretmenliğe devam etti. Bu arada Türkiye'de yarım bıraktığı hukuk öğrenimini Kudüs Üniversitesi, Hukuk Fakültesi'nde tamamladı. Askerliğini "Modiin' istihbarat kısmında yapmıştır.

1966 Mart ayında Yehuda ile Tel Aviv'de "Ohel Moed" Sefarad Sinagogu'nda evlendiğimizde kendisi "Mevaker Hamedina", (State Comptroller of İsrail) yani İsrail'in Sayıştay'ında, ben de Teva Pharmaceutical Industries Ltd. ilaç fabrikasında çalışıyorduk.

17 Bu kişinin hayat hikâyesi, bu kitapta s.51-62'de yer almaktadır.

18 Diasporada yaşayan Yahudilerin İsrail Toprakları'na göç etmelerini teşvik eden teşkilat.

19 Yahudi Ajansı. Ana amacı diasporada yaşayan Yahudilerin İsrail Toprakları'na göç etmelerini sağlamaktır.

20 David Ben-Gurion (1886-1973) İsrail'in ilk başbakanı ve ikinci savunma bakanı.

21 Moshe Sharett (1894-1965) İsrail'in ikinci başbakanı.

22 Akiva Levinsky (1918-2000), Yahudi Ajansı'nda Hazine'den sorumluydu. Bir süre İstanbul'da görevliydi ve İsrail'e yasa dışı göçü örgütledi.

İsrail'de Hayat

Evlilik hayatımızı, benim 'Ole Hadaş' (yeni göçmen) haklarından faydalanarak Sohnut tarafından verdikleri evde başladık. Yeni bir yuva kurmak için ikimiz de uzun saatler çalışıyorduk. Yehuda iş saatlerinden sonra İtahdut ve Sohnut kurumlarında gönüllü olarak faaliyetlerine devam ediyordu.

Şubat 1967'de oğlumuz Bensi (Ben Sion) ve Aralık 1970'te kızımız Livnat (Luna Fani) dünyaya geldiler. Çocuklarımızın burada İsrail'de doğmaları benim için Allah'ın bana verdiği büyük bir lütuftu. Onlar "Tsabar" (İsrail'de yetişen dikenli, içi tatlı bir kaktüs meyvesi) olarak doğdular ve öyle büyüyeceklerdi. Bebeklik aylarında çocuk bakıcıları onlara baktılar, bir yaşlarında da her sabah saat altı buçukta onları çocuk yuvasına bırakır işime giderdim. Bayram tatillerinde veya hasta olduklarında annem babam evimize gelir çocuklara bakarlardı. Onlara ne kadar teşekkür etsem azdır. İlkokul çağlarında çocuklarıma yemek verecek ve işimden eve dönene kadar onlara göz kulak olacak bir bakıcıya ihtiyaç vardı. Maaşımızın büyük bir kısmı bakıcılara giderdi.

Günlük hayat problemleri arasında İsrail devletinin medenî, askerî ve ekonomik problemleri vardı. 1966 yılında İsrail ekonomik ve milli güvenlik bakımından zor bir devreye girdi. İşsizlik, enflasyon, grevler nedeniyle İsrail'i terk eden ailelerin sayısı İsrail'e "Aliya" göç yapanlardan daha fazla idi.

1967 yılında ekonomik problemlerine, komşularımız Arap memleketlerinden gelen harp tehditleri de katıldı. Sonuçta 5 Haziran 1967'de "Altı Gün" harbi patlak verdi. Bu harbe İsrail, Mısır, Ürdün, Suriye devletleri iştirak ettiler. Yükselip inen ve gökleri delen ilk alarm sesi beni derinden ürpertti. O ana kadar harp alarmı işitmemiştim. Dört buçuk aylık oğlumuzu kucaklayıp dört katlı merdivenlerden koşarak sığınağa inmek zor ve korkutucu idi. Harbin sonucunda Sina yarımadası, Golan tepeleri, Batı Şeria ve Doğu Kudüs

elimize geçti. Bu harbe, o zaman mecburi askerlik görevini yapan ve şimdi Amerika'da yaşayan kardeşim Niso da iştirak etti. Sığınağa tekrar inişimiz 1973'te Yom Kipur Harbi'nde, kutsal günümüz Kipur gününde oldu. Bu defa ellerimizden tutan beş yaşında oğlumuz Bensi ve iki buçuk yaşında kızımız Livnat da vardı. Vaziyet zordu, bütün erkekler askere çağrılmış evde kalanlar apartmanın etrafını kum torbaları ile çeviriyorlardı. İsrail'de her zaman harp tehlikesi vardır. 1969-1970 "Milhemet Ataşa" (Mısır, Ürdün ve Filistin kuruluş Örgütü ile süregelen yıpratıcı silahlı çatışmalar), 1991, 2003 "Körfez Harpleri" (Körfez Harpleri zamanında, bizi zehirli gaza karşı koruyacak gaz maskesi kutuları ile işimize giderdik), Batı Şeria'daki oturma yerlerine karşı yapılan "İntifada" denilen isyan ve terör hareketleri, kuzeyde Lübnan, güneyde Gazze sınırında oluşan çatışmalar bizim normal hayatımızı bozan ve bizler için tehlikeli olaylardır. İsrail devleti ve ordusu her zaman dışardan ve içerden gelen her türlü saldırıya ve tehlikeye karşı hazırdır.

Geçen bu yıllarda, bütün zorluklara rağmen Yehuda ile beraber ideal bir yuva ve iş hayatı dışında normal bir cemiyet hayatı kurmaya çalıştık ve başarabildik. Yehuda 1978 yılında "Mevaker Hamedina"dan, (Sayıştay) istifa edip avukatlık ve noter bürosunu açarak serbest çalışmaya başladı. Yehuda iş hayatında tanınmış başarılı bir avukattı. Ben de çalıştığım analitik ve mikrobiyoloji laboratuvarlarında kalite kontrol, kalite güvencesi, denetçi görevlerinde bulundum ve laboratuvar müdür muavinliğine kadar yükseldim. Vazifelerimde büyük bir mesuliyet vardı. İlaç endüstrisinde çalışmak benim için çok ilginçti. Otuz üç yıldan sonra emekli olduğumda, bana Teva'ya bağlı Abik ilaç fabrikasında araştırma ve geliştirme kısmında iş teklif ettiler. Böylece yeni ilaçlar araştırma ve kontrol kısmında emekli olarak bir yedi yıl daha çalışmaya devam ettim. Çalışma hayatım her zaman bana mutluluk ve güvenlik vermiştir.

Çalışma hayatımızın dışında Yehuda ve benim en büyük amacımız çocuklarımızın iyi bir terbiye ve öğrenimle yetişmelerini, ailelerine, İsrail Devleti'ne ve insanlığa layık kimseler olarak yetişmeleri idi.

Onlara, hayatta başarılı olmaları için öğrenmek, çalışmak, af dilemeyi, af etmeyi bilmeyi, insanların iyi taraflarını görmelerini, spor ve tabiatı sevmelerini, yardımsever olmalarını öğretmeğe çalıştık. Bunda başarılı olduğumuzu görerek mutlu olduk.

Oğlumuz Bensi mecburi askerlik vazifesini yaptıktan sonra ekonomi ve hesap uzmanlığı tahsilini tamamladı. Kendisi şimdi İsrail'in büyük bankalarının birinde yüksek bir mevkide çalışmaktadır. Karısı Sara da çalışır. Oğullar Ofir ve kızları Şir askerde, küçük oğulları Gil de ilkokul beşinci sınıfa gitmektedir.

Kızımız Livnat, Ber-Şeva, Ben-Gurion Üniversitesi, Elektrik Mühendisliği ve İşletmecilik Bölümü mezunudur. Kendisi ve kocası Moşik "High Tech" (yüksek teknoloji) şirketlerinde çalışıyorlar. Lise ve orta okulda öğrenen dört oğulları vardır. Ofek, Maor, Saar ve Şahar. Çocuklarımız ve torunlarımız bizim mutluluk ve gurur kaynağımızdır.

Yehuda ile benim zengin bir cemiyet hayatımız vardı. Arkadaş toplantıları, B'nai Brith'te yapılan gönüllü çalışmalar, konferans, klasik müzik konseri, tiyatro ve dışardan gelen meşhur müzik grupları gösterilerine gitmek, bayramlarda T.C. Tel Aviv Büyükelçiliği'nde yapılan resmî kabullerde bulunmak bizim hayatımızın bir parçası idi. Şimdi ise yaşamımı evimde yaşayan Filipinli bir bayan yardımcı ile paylaşıyorum. Çocuklarım ve torunlarımla geçirdiğim kıymetli saatler bana mutluluk ve kuvvet veriyor. Zamanımı kitap, gazete okumak, yağlı boya ve akrilik resim yapmak, her türlü müzik dinlemek, hâlâ hayatta olan arkadaşlarımla sohbet etmek, televizyon seyretmek, park gezilerine çıkmak, yakınımızdaki bir "Golden Age" kulübüne ilginç konularda konferans dinlemekle geçiyor.

İsrail'e geleli upuzun, dolu elli dört yıl geçmiş, hem de bir rüya gibi... Bu yıllar süresince dünya değişmiş, bizler değiştik, her alandaki yeniliğe uyarak biz de ilerledik, devletimize, milletimize, insanlığa lâayık olmaya çalıştık.

Benim ve kıymetli rahmetli eşim Yehuda ile geçirdiğim hayat öyküsünü yazmakla elli dört yılın iyi, kötü, mesut, hüznünlü anlarını tekrar yaşadım. Bu anılarımin ardında hiç bir zaman aklımdan çıkaramadığım fedakâr annem, babam, büyükannem ve sevgili eşim Yehuda, Samsun'daki çocukluk ve İstanbul'daki gençlik hayatım vardır. O zamanların özlemi ve ortak anılarımı birlikte paylaşabileceğim varlıkların zaman ile bizleri terk etmiş olmaları, kalbimde bir burukluk yapar. Evet yıllar ne kadar çabuk geçmiş... Hayat öykümüzü yazarak çocuklarımız ve torunlarımıza bir aile belgesi bıraktığıma inanıyorum.

Yüce Allah'tan herkese mutluluk, huzur, sıhhat, başarı, İsrail'de ve bütün dünyada sulh dilerim.

Binyamin Schmill **(1920-1948)**

Yehuda ADİRİ

Arkadaşlar,

Bir devlete ve vatana sahip olmamız Yahudiler gibi dünyanın her tarafına yayılmış olan bir kütle için mucize kabilinden vuku bulmuş hadiselerin neticesidir. Eretz'teki¹ Yahudi gençliğine borçlu olduğumuz bu mucize, tarihte eşi görülmemiş bir ihtilal olarak tasvip olunabilir. Bir çoklarımız büyük Fransız İhtilali'ni veya asrımızdaki ihtilali zikredebilirlerse dahi Yahudi milletinin inkılabı gene eşi görülmemiş bir ihtilal olarak kalacaktır. Çünkü

¹ Eretz Israel. İsrail Toprakları.

aynı şartlar tahtında istikbalini temin etmiş başka bir kütleye rastlamıyoruz. Yişuv² ihtilali yaparken başlangıçta ruhu bir inkılap mahiyeti arz etmiş ve nihayet diğer bütün ihtilaller gibi kan akıtarak hedefine varmıştır. Sayısız gençlerin şehit düşmeleri neticesinde elde edilmiş bu ihtilalde Türkiye Yahudileri de pay almışlardır.

Türkiye'den Eretz'e giderek şehit düşenlerin hepsinin ismi bizce malûm olmamakla beraber pek yakından tanıdığımız ve hepimizle birlikte uzun müddet çalışmış olan arkadaşlarımızın isimleri ile Siyonizm uğrunda çalışmalarını hatırlamamız ve tanımayanlara tanıtmamız bir vicdan borcu olduğu kadar Türkiye Siyonizm Gençliğinin Yahudi devletinin kuruluşunda oynamış olduğu rolü tebarüz etmek bakımından öneme haizdir.

Benim burada bahsedeceğim, aramızda uzun müddet çalışmış, birçoklarımızla arkadaşlık etmiş olan kıymetli bir haver³. O da Binyamin Schmill'dir... Ondan şehit olarak bahsetmek muhakkak ki yakın arkadaşları için büyük bir ıstıraptır. Fakat kötü mukadderatın neticesinde onun bugün fâni dünyadan ayrıldığını görüyoruz. Daha dün denecek kadar yakın bir mazide hepimizle beraber toplantılara iştirak ederken bugün onun ölümünden bahsetmekteyiz.

28 Aralık 1948'de Negev Muharebesi'nde Mısır Kraliyet Ordusu'nun en güzide birliklerine karşı çarpışırken Yahudilerin mutlak zaferi ile neticelenmiş olan Irak El Mansiya (Kiryat Gat) kumanda etmekte olduğu birliğin başında vatani uğrunda şehit düşmüştür. 'Bu onun ilk muharebesi değildi. Galile'den Negev'e kadar her tarafta düşmanla karşılaşmış olan bu arkadaşımızın Siyonist hayatına kısaca bir göz gezderelim.

2 İbranice kelime. İsrail Devleti'nin kuruluşundan önce İsrail Toprakları'nda (Eretz Israel) (1882-1917) ve Britanya Mandası altındaki Filistin'de (1920-1948) yaşayan Yahudi yerleşimcilere verilen ad.

3 Haver. İbranice sözcük. Kardeş, yoldaş anlamını taşır.

1920 senesinin Temmuz ayında İstanbul'da doğdu. Lise tahsilini İtalyan Lisesi'nde, yüksek tahsilini de İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi'nde yaptı. Bilahare iktisat doktorasına hazırlanırken Neemaney Sion⁴ namındaki mahalli Türkiye Gizli Siyonist Teşekkülü'ne dahil oldu.

Siyonizm uğrunda azimli çalışması iktisat doktorasının ikmaline mâni oldu. Bu müddet zarfında Neemaney Sion'un muhtelif idare heyeti vazifelerinde faal görüyoruz.

Türkiye'den Eretz'e kiboutz⁵ kurmak fikriyle teşkil edilmiş olan ilk grubun hareketine müteakip Neemaney Sion onun halouts⁶ komisyonunun başında görmekteydi. Bu komisyona girmesinden sonradır ki Türkiye Siyonist hareketinde bir révolutionnaire⁷ olarak görünür. Onu takdir edenler olduğu gibi muarızları da az değildi. Buna rağmen bükülmez bir irade ve azimle çalışmasına fasıla vermedi. İnancı olduğu progresizm⁸ ve Haloutsiyut⁹ uğrunda mücadelesinde devam etti. Binyamin yalnız mücahit değildi, aynı zamanda kendisi de fikri sahadan çıkıp faaliyet sahasında siyonizmi icra edenlerdendi. Daha ilk fırsatta İvriti¹⁰ öğrendi. Bilahare imkânlar dahilinde olsa dahi İstanbul'da bir ahşara¹¹ yaratmaya çalıştı. Önemli miktarda Siyonist gençliğini Eretz'e hicret ettirmek, yaşadığımız memleketteki imkânsızlıkları yenmek için mevcut Siyonist teşekkülünün tahdit edici kararlarına tereddütsüz mukavemet etti.

Yahudilik ve dolayısıyla siyonizm karanlık bir devreye giriyordu. Avrupa'da önemli Yahudi cemaatleri Nazizm'in pençesi altında inliyor ve mühim bir kısmı yok olmuş bulunuyordu.

4 İbranice kelime. "Siyon'un samimi âşıkları" anlamına gelir.

5 İbranice kelime. İsrail'de ortaklaşa kullanılan yerleşim bölgelerine verilen isim.

6 İbranice kelime. Filistin'e yerleşen öncü göçmenler için kullanılır.

7 Fransızca kelime. "Devrimci" anlamına gelir.

8 Fransızca kelime. "İlericilik" anlamını taşır.

9 Eğitim ve hazırlık dönemi.

10 İbranice.

11 Eğitim ve hazırlık dönemi.

Harpten evvel olduğu gibi artık yalnız Şarki Avrupa kutlerine istinat edilemezdi. Onların kısmi azamisi katledilmiş, kalanları da manen mahvolmuşlardı. Siyonizm büyük problemlerle karşı karşıya bulunmakta olup, bir taraftan İngiliz Beyaz Kitabı¹² ile alianın¹³ tahdit edilmiş olması, diğer taraftan da memleketi imar edecek ve onun bütün maddi ve manevi varlığı ile müdafaa **etmeye** seçilmiş elemanlara ihtiyacı vardı. Bu elemanların büyük bir kısmını o zamana kadar Avrupa temin etmişti. Artık Şark Yahudilerinin de pratik siyonizmle alakadar olması ve bu husus[ta], bu sahada kendilerini göstermeleri icap ediyordu. Başlıca mücadele serbest aliya içinde. Bununla mücadele edebilmek için bizzat aliyaya hazır olmak ve diğerleri de hazırlamak icap ediyordu. İşte burada kendisinin önemli rolünü müşahede ediyoruz.

Buradaki Yahudiler Varlık Vergisi hadisesinin sona ermesine müteakip, vaziyetin normale gittiği düşüncesiyle artık gitmeyi düşünmüyorlar, düşünen bir avuç genç de beklemek kuvvetini kendilerinde hissetmiyorlardı. Türkiye'de de dünyanın her tarafında olduğu gibi sosyal reforma ideal ittihaz edecek dinamik bir gençlik hareketine ihtiyacı vardı.

Bu şekilde Türkiye Siyonist Gençliği de mahallilikten kurtulup cihan şümul Siyonist hareketleriyle müştereken yollarını takip edeceklerdi. Bu fikrin tesiri iledir ki birkaç arkadaşıyla beraber Türkiye'deki Ehaluts¹⁴ hareketinin banileri safhasına girdi. Bu bizzat kendi hayatında yaptığı bir inkılap olduğu kadar, o zaman burada bulunan Eretzlilerin tabiri ile buradaki gençlik arasında yaratılmış bir ihtilaldi. Binyamin'in kuvvetli iradesi sayesinde tennanın karşılaşmış

12 Neville Chamberlain başbakanlığındaki Britanya hükümetini 1939 yılında yayınladığı *White Paper of 1939 Palestine Statement of Policy* kitabı. Bu siyaset belgesi on yıl içinde bu İsrail Devleti'nin kurulmasını oyluyor ve beş yıl için Filistin'e yapılacak Yahudi göçünü 75.000 kişiye sınırladılar.

13 Aliya. Diasporada yaşayan Yahudilerin İsrail'e göç etmeleri.

14 Hahalutz: Öncü. 1905 yılında Odessa'da kurulan bir Yahudi gençlik örgütü olup, amacı üyelerinin İsrail'e yerleşmeleriydi. Örgüt üyelerini İsrail'e yerleşmelerinden önce yaşadıkları ülkede eğitimden geçirdi.

olduğu ilk müşkülâtlar yenilebilmiştir. Onun bu uğurda sabah saat 3'lere kadar çalıştığı vaki idi. Bu hareketlerdir ki Türkiye Siyonist Gençliği Eretz davasında daha fiili bir şekilde sarıldığını görmekteyiz. Vizelerin artık buraya gelmediği zamanda aliyayı devam ettirmek ve Garini¹⁵ kuvvetlendirmek icap ediyordu. Aliya İngilizlerin arzuları hilafına Türkiye'den de devam etti. Aliya bet'in¹⁶ en had devresinde kendisinin bu uğurdaki sayısız yardım ve faaliyetini müşahade edebiliriz. Her giden kimse ile *Beyaz Kitap*'ın bir sayfası yırtılıyordu. Gergin bir zaman[da] kendisi de artık gitmeye karar vermişti. Bunun için bir gemiye 10-15 arkadaşıyla gitmeyi burada bulunan Hagana silahlarının muvafakati ile karar verildi. Fakat imkânsızlıklar bu planın tahakkukuna mani oldu. Nihayet 1945 senesinin Temmuz ayında Eretz'e müteveccihen hareketini hatırlıyorum. Pendik'e kadar onunla vedalaştık. Büyük bir sevinçle Eretz'e uzun zamandan beri hülyasında yaşattığı vatanına, her haluts gibi çalışmaya gidiyordu.

Onun yüksek tahsili ikmal etmiş olması hiçbir zaman bir üstünlük olarak kullanmadığı gibi, onun bir işçi olarak çalışmasına da mani olmuş değildi. O da Şarki Avrupa'dan asrımızın başlangıcından Eretz'e hicret etmiş olan birçok münevverlerin ileri sürdükleri Hagana¹⁷, Avoda¹⁸ ve İtyaşvut¹⁹ fikirlerinin müdafii ve onları bizzat tatbikat sahasına koyanlardandı. Haluts fiiliyata koymaya başladı ve bahsettiği yukarıda saydığım prensipleri bizzat fiiliyata koymaya başladı. Arkadaşlarına yazdığı mektuplarda Gan Yerek'te ve Pardes'teki çalışmalarından bahsederken, "insanın kendisinde meydana getirdiği ihtilali, ektiği fidanın çiçek açtığını gördüğü zaman hisseder" demek[te]dir. Şfayim'de Ahşara²⁰ gören bir Türkiyeli

15 İbranice kelime. "Nüve" veya "çekirdek" anlamını taşır.

16 Yasadışı yollarla İsrail'e göç eden Yahudiler.

17 Haganah. Filistin Britanya mandası altında iken (1921-1948) kurulmuş olan Yahudi paramiliter teşkilat. Daha sonra İsrail Savunma Kuvvetleri'nin çekirdeği oldu.

18 "Çalışma", "emek" anlamını taşır.

19 Yerleşim birimleri.

20 Eğitim ve hazırlık dönemi.

haluts grubu ile beraber çalıştı. İşte aynı sene zarfında Gvat Hayim, Şfayim vs. Yahudi kolonilerinde İngilizlerin gerek silah, gerek bet²¹ olarak gelenleri araştırmak için geldikleri zaman mukavemet emri alınmıştı. Yukarıda zikrettiğim iki kolonide de Türkiye'den girmiş olan haverlerin Ahsara gördükleri mahallerdi. Binyamin o zaman Gvat Hayim'de bulunmakta idi. Aynı yerde Türkiye'den bet olarak gitmiş sayısız haverler vardı. Hagana ve Mosdot Aleumiyot²², yani Sohnut²³ ve Vaad Leumi²⁴ her ne pahasına olursa olsun İngilizlere girmek müsaadesi vermemelerini ve mukavemet göstermelerini emretti. İngiliz kumandanı Gvat Hayim'in teslim olmayacağını gördüğünde kibutsu her tarafından sardı ve diğer kibutslardan yardım gelmelerine mani oldu. Bu sırada Ahoresten²⁵ yardıma gelenler arasında bulunup Adato namındaki bir Edirmeli Noar²⁶ İngilizlerin kurşunu ile şehit düştü. İşbu mukavemet hareketine Gvat Hayim'de teşekkül etmiş bir barikatın müdafaasını diğer haverlerle Binyamin deruhte etmiş olup, silahsız mukavemet neticesinde İngiliz dipçik darbeleri ile çenesinden, sol kolundan ve bacağından yaralanmıştı. Tevkifler esnasında kendisi de tevkif edilmişse de Magen David Adom'un²⁷ hemşireleri "ağır yaralıdır" bahanesiyle onu İngilizlerin elinden kurtardılar. Bu mukavemet daha bir başlangıçtı. Yişuv'un düşmana karşı silahsız olsa da boyun eğmeyeceği ve önemli misali idi. Yişuv'un kararı katıydı. Kendilerini getolardan olduğu gibi katliamlara kurban olmayacaklar şeref, haysiyet ve istiklalleri uğrunda son damlalarına kadar çarpışacaklardı.

Muhasimlerimiz²⁸ bütün kuvvetleriyle Yişuv'a maddi ve manevi darbeler indirerek yıkmaya çalışırken, diğer taraftan Hagana her ih-

21 Yasa dışı yollardan İsrail'e göç edenler.

22 Millî teşekküller.

23 Sohnut. Yahudi Ajansı. 1929 yılında kurulmuş teşkilat. Diasporada yaşayan Yahudilerin İsrail'e göç etmelerini (Aliya) teşvik eden teşkilat.

24 Yahudi Milli Konseyi Britanya Mandası altındaki Filistin'deki Yahudi cemaatinin ana milli kurumu.

25 Ein Ahoreş: İsrail'in merkezinde bir kibutz.

26 İbranice kelime. "Genç" anlamına gelir.

27 Uluslararası Kızıl Haç Teşkilatı'na bağlı İsrail Devleti'nin kurtarma örgütü.

28 Hasım olan, düşmanlık yapan.

timali karşılamak üzere hazırlanıyordu. İşte bu zamanda Hagana'nın idarecileri olacak kimseleri yetiştirecek kurslar faaliyette idi. Bu hazırlıklar gizli bir şekilde müfritler hariç ideoloji farkı gözetilmeden Eretz'in her tarafında yapılıyordu. Türk kibutsu Agosrim'den²⁹ de gönüllü istendi. Binyamin, zevcesinin büyük aleyhtarlığına rağmen bu vazifeye koştu. Aylarca süren kurslardan sonra Hagana'nın subaylarından biri olarak onu görüyoruz. Hagana'nın gizli icraatı esnasında birçok vazifeler gördü. Nihayet 15 Mayıs 1948'de tarihî saatte Tsva Hagana Lisrael'in³⁰ bir subayı olarak ortaya çıkıyor. İngilizler çekilip memleketi harabeye çevirmeye çalışırken bir taraftan Hagana memleketin dahilinde orduyu hazırlıyor, diğer taraftan muhtelif Avrupa memleketlerinden silah mübayaa ediyordu.

Mücehhez ordular Eretz üzerinde yürürken Hagana'nın önemli vazifesi bir taraftan dahili asayişini temin, diğer taraftan gelen orduları durdurmaktır. Bu Yahudi devletinin ölüm dirim harbi idi. İki bin seneden sonra ya bütün ümitler sönecek veyahut hakiki hür bir hayat yaşayacaktık. Vaziyet vahimdi. Bu mesuliyeti hissetmeyen müfritler hattı hareketleri ile hükümetin vaziyetini müşkülleştiriyorlardı. Altaalem hadisesinde müfritlere hükümetin otoritesini hissettirmeye mecbur eden harekâta Binyamin'in de iştirak ettiğini görüyoruz.

Muhtelif muharebelere iştirak etti. Fakat bütün bunlara ait tafsilat almamız henüz mümkün olmamıştır. Fakat en son muharebesi olan Irak Elmasiya (Kiryat Gat) muharebesine ait kısa tafsilatı silah arkadaşlarından öğreniyoruz.

Negev cephesinde bulunuyordu. Bu zamanda Birleşmiş Milletler'in emrine rağmen Yahudiler mütareke imza etmek istemeyen Mısırlıları anlaşılmaya icbar etmek, diğer taraftan tecrit olunmuş Negev kolonilerini kurtarmak lazımdı.

29 Türkiye'den gelen göçmenlerin 29 Eylül 1948 tarihinde Galil bölgesinde kurdukları kibutz. Daha fazla bilgi için bkz. Rifat N. Bali, *Aliya: Bir Toplu Göçün Öyküsü (1946-1949)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 305-306.

30 İsrail Savunma Kuvvetleri.

Aralık ayında iki yaşına basmış olan çocuğunun yıldönümünü kutladıktan sonra ertesi gün cepheye Negev'e döndü. Nihayet 28 Aralık günü karşı girişilen harekâta ileri hatlarla teması temin eden telefonun başında bulunurken, ön bölüklerden birinin komutanının yaralı düştüğünü ve yardım istedikleri bildiriliyordu. Sırası olmamasına rağmen gönüllü olarak oraya girmek istedi. Üstü bunu kabul etti. Nihayet bu çarpışmadan dönmedi; şehit düştü. O, şehit düşerken ideali tahakkuk etmiş olduğundan müsterihtti. Eretz kıymetli askerlerden birini, Türkiye ise nadir yetiştirdiği evlatlarından birini kaybetmişti. Binyamin dünyadan ayrılmıştır. Fakat onun ideolojisi bugün haluts³¹ tarafından anlaşılmaktadır, her sahasında canla başla çalışıyorlar. İstanbul'daki önemli vazifeleri arasında madrih³² olarak nice gençlere Siyonizm ve bedeni çalışma fikrini aşılamış, onların yollarını aydınlatan bir haveri³³ olmuştu. O, aramızda olmamakla beraber vazifesini yapmaya devam ediyor.

Onun taşıdığı ruh aramızdadır. Onun fikirlerini taşıyan ve müdafaa eden bir gençlik vardır. O, gençler kendilerini kuvvetlendirmek istedikleri zaman kendi aralarında sembol olabilecek bir kimse aradıkları takdirde bu sembolü Binyamin Schmill'in şahsında bulacaklardır. O artık tarihin mukaddesatı arasına girmiş ve onun malı olmuştur. Eğer bugün Türkiye Siyonizmini yazacak bir kimse çıkacaksa, onun ismini zikretmeden geçemeyeceği gibi, yine eğer Yerusalayim Üniversitesi'nde Eretz ve dünya Yahudi işçi hareketleri hakkında araştırma yapmak üzere kurulmuş olan Katzenelson Enstitüsü³⁴ henüz nüve halinde olmasına rağmen Türkiye'deki Siyonist sosyalist hareket hakkında bir araştırma yapacaksa onun bu uğurdaki çalışma ve mücadelesini zikretmeden geçemez.

31 Ehaluts: Siyonist Öncü Teşkilatı.

32 Yahudi gençlik gruplarında bulunan liderler veya öğretmenler için kullanılan İbranice kelime.

33 İbranice kelime. "Yoldaş" anlamını taşır.

34 Berl Katznelson Vakfı ellili yılların başında kuruldu. Vakıf Siyonist işçi lideri Berl Katznelson'un arkadaşları tarafından anısına satın alınan tarım arazisi üzerinde kuruldu. Eğitim kampüsü olan arazide Moshe Sharett İşçi Partisi Arşivleri, Histadrut Uluslararası Eğitim Enstitüsü, Arab-Israel Cooperation Center mevcuttur.

Aron David Gordon³⁵, Trumpeldor³⁶ ve Katzenelson³⁷, Yişuv dünya Siyonistleri ve bu husus Siyonist sosyalistler için ne ise, Binyamin Schmill de Türkiye'deki Siyonist gençlik ve Siyonist sosyalistler için de odur. O da onlar gibi Ivrit, Ovoda, Ityasvut ve Hagana dedi. onlar gibi bunun müdafii oldu. Bizzat bunları tatbik etti.

Ivrit diyordu, çünkü lisansız bir millet olamazdık.

Avoda³⁸ diyordu, çünkü çalışmayan, işçi sınıfına sahip olmayan bir kitle, millet olamazdı.

Ityasvut³⁹ diyordu, çünkü yukarıdaki bütün prensipler ancak silahla müdafaa edilebilirdi.

Ivriti daha golada⁴⁰ iken öğrendi. Bedeni çalışmaya golada teşebbüs etti. Nihayet Sfyim, Gvat Hayim, Pardes Hanna'da ve bet Aarava'da, Agosrim kibutsunun bir haveri olarak çalıştığını görüyoruz. Nihayet Hagana⁴¹ haveri⁴² ve ordunun subayı olarak görünmektedir.

Bütün bu hareketleri ile idealinden şüphe etmiş olanlara ve muarızlarına aksini ispat etmiştir.

Geride bırakmış olduğu iki buçuk yaşındaki yavrucak onun her an gelmesini beklemektedir. Fakat heyhat o artık gelmeyecek ve babasının hayalini pek az hatırlayacaktır.

Bedbaht yavru, baban senin için kimbilir neler tasarlıyordu. Hakiki bir haluts olan baban, belki maddeten sana bir şey bırakmadı, fakat

35 Aaron David Gordon (1856-1922) Siyonist ideolog.

36 Joseph Trumpeldor (1880-1920) Siyonist aktivist ve savaş kahramanı. Siyon Katır Birliği'ni teşkilatlandırdı ve Yahudi göçmenleri Filistin'e getirdi.

37 Bern Katzenelson (1887-1944) yazar ve Siyonist işçi lideri. 1909 yılında Rusya'dan Filistin'e göç etti ve Siyonist İşçi Hareketi'nin liderliğine yükseldi.

38 Emek, çalışma.

39 Yerleşim birimleri.

40 İsrail dışındaki ülkeler. Diaspora.

41 Savunma.

42 Üyesi, arkadaşı.

ondan çok daha kıymetli, zengin bir manevi hazinenin mirasçısıdır. O hazineyi açmak ve etrafına onları aşlamak vazifen olacaktır.

Binyamin daimi istirahatgâhında müsterih yatabilir. Uğrunda çarpıştığı dava tahakkuk etmiştir. Onun ve diğer gençlerin kanıyla sulandığı topraklar İsrail'in elindedir.

Faluca Neveb'in kapısı gençlerin hayatına mal olmuştur. Bugünün Halutsları bunun ehemmiyetine binaen Negev'in kardeşlerinin kanıyla sulanmış kumlarını münbit ve binlerce Yahudi'yi yerleştirecek bir vaziyete koymaya çalışıyorlar. Bunlar arasında Türkiyeli genç Halutslarda eksik değildir. Bu toprakların İsrail'in hakiki mülkiyeti olması için onları iskân etmek, oraya girmek isteyecek sayısız gençlere ihtiyaç vardır.

Haluts bu yolda olmuş haverlerini yâd etmek isterse onların yollarını ve ideallerini geniş münevver kitlelere aşlamaya çalışmalıdır.

Türkiye Siyonist Gençliği vatan uğrunda düşmüş olan haverlerine karşı bağlılıklarını onların yollarında yürümekle ispat edeceklerdir. Onlar bu uğurda düşmekten müşteki değildirler. Anna Senes'in⁴³ dediği gibi:

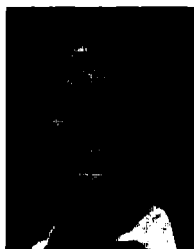
"ASRE AGAFRUR SENISRAF VEITSIT LEAVOT."⁴⁴

Bu yazı, Yehuda Adiri'nin vefatından sonra eşi tarafından evrakları arasında bulundu. Notlandırmada yardımcı olan Selim Amado'ya teşekkür ederim. İmla aynen muhafaza edilmiş olup müdahaleler siyah karakterlerle belirtilmiştir.

43 Hannah Szenes (1921-1944). Britanya Mandası altındaki Filistin'de yaşayan Yahudiler arasında seçilen ve Britanya Ordusu tarafından Yugoslavya'ya gizlice paraşütle indirilip Auschwitz'e tehcir edilmek üzere olan Macar Yahudilerini kurtaran 37 Yahudi'den biri.

44 "Alevleri yakan kibrit kutsaldır."

סגן שמיל, בנימין

בן לאה וסימאל מנשה, נולד בי"ב בחמשה תר"ף (28.6.1920) בעיר קישוטא, תורכיה. למד בבית ספר ויטן איסלק ורכש השכלה אוניברסיטאית בפקולטה לכלכלה, בה הוכתר בתואר ד"ר. לאחר שסיים את חוק לפיזיו הצטרף לאגודת "נאמני ציון" והחל בפעילות הציונית במחתרת. תוך זמן קצר היה לאחד האנשים המרכזיים בתנועה הציונית והוא ברכה רבה בעבודתו החלוצית. הוא למד עברית ולמרות הקשיים של פעולה במחתרת וחטאי הסביבה היהודית בתורכיה, יסד שם קיבוץ הכשרה והעזיב להכשיר את הסער היהודי לעלייה. במפעל זה של עליית הערר ראה את תוכן חייו, כי רעיון המרכזי היה שיהדות תורכיה ובראש וראשונה הגער ודיבת לשדד את מערכת חייה ולהכין את עצמה לקראת חיים חדשים במולדתה. מטעמה מטאסציו קמה תנועת "החלוצ" בתורכיה. השליחים שהגיעו מארץ ישראל אמרו עליו: "בנימין הוא שהוליד את המהפכה היהודית בקרב הערר בתורכיה". ואכן, הורעים לא נותרו על קרקע צחיחה. העלייה החלה. ומשנחססה הדרך הלגלית הלך גם הערר התורכי בנתיב ההעפלה. ביולי 1945 עלה בנימין עצמו לארץ ובחר בחד עבודה. במכתבים מהארץ בטעה חקופה כתב לחבריו: "הארץ מרגיש את מהפכתו הוא כפרי העץ שבגן, בירק ובפריה, שבידיו שחל ונסע". את הכשרתו הראשונה עשה במשק גבעת חיים ומשם עבר למשק שמיים. בתקופת המאבק נגד הבריטים, כשהללו צרו על שמיים ודשפון בחיפוש אחר נשק וסעפילים, פקד על המגנים וגפצע בכידון בראשו. הוא נלקח על ידי התקפים, אך שוחרר כפצע לאחר התערבותו של "מגן חד אדם". עם סיום הכשרתו בשמיים הצטרף עם יתר חבריו לקיבוץ "הנשרים" שליד פרדס חנה ועבד כשנתיים בפרדסים שוכסביבה. כחבר פעיל ב"רגוג" נשלח מסעם קצתו לקורס מ"כים ואחר כך לקורס מ"מים, על אף בקשווא אישתו אשר נאלצה לחיות לבדה. פריק זמן ארוכים. כעל משמעת והרגשת חובה ידע תמיד לוותר על ענייני הגרסיים למען הכלל.

עם פרוץ מלחמת העצמאות לאחר החלטת עזרת האו"ם על חלוקת הארץ לשתי מדינות, נשלח לבת שלמה כמפקד המקום, ואחר כך הועבר לזכרון יעקב. כשאורגן צה"ל הצטרף לחטיבת "אלכסנדרוני" כמפקד יחידה. בעת מבצע "חורב", נערך מבצע "חיסול" נגד "כיס פלוג'ה", שבו היחה מצודה חסימה מצרית. ההתקפה נערכה על אנפו המורד של ה"כיס", באזור פראק אל מנשה. כוחות "אלכסנדרוני" פרצו לכפר מדרום והשתלטו על

חלקו, אך הסתערהם על החל שמצטון לכפר נהדפה. בינדיס הזאזששו המצרים חזקטו נגר האילצו את כוחותיו לסגת. חלק מהכוח נלכד בתוך הכפר. בקרב זה נפל, ביום כ"ו בכסלו תש"ס (28.12.1948). ביסין שמת שמפקד חיל הרגלים נפל וכי מבקשים מפקד אחר במקומו. ביסין התערב לשלא תפקיד זה תשפט לא חזר. נקבר בעלז'ה. חשאידי אחריז אישה וכת.

לצבא השאידי ספר על מקלעים, פרי עבודתו. לאחר נפלו תעלה לדרגה סגן ראשון (סגן).

ביום כ"ד באייר תש"י (11.5.1950) תעבר למנוחת עולמים בבית חקברוח הצבאי בנחלת יצחק.

(דף זה הוא חלק ממפעל התצאחה הממלכתי 'יזכור', שנערך ע"י משרד הביטחון)

İsrail Savunma Kuvvetleri'nin web sayfasında yer alan biyografisi.

Mat Kohen Perahya ***(1921-2015)***

Terry Ester Perahya AMON

Annem Mat Kohen Perahya 1921'de Batı Trakya'da, Kavala'da doğdu. 2-3 yaşındayken ailesi Selanik'e taşındı. (Bu yerler asırlar boyunca Osmanlı eyaleti olduktan sonra, 1912den beri Yunan yönetimindeydi.) Dedem Salomon Kohen tütün tüccarlığı yapar, ve bu nedenle Selanik'le İstanbul arasında mekik dokurdu. İstanbul'daki yaşamı beğendi. Eşi (anneannem) Dona'nın vefatından sonra, 1938'de, üç kızını alarak İstanbul'a taşındı. "Tek başına bir adam üç kıza nasıl bakar" diyerek, anneannemin bekâr kız kardeşi Sol Nar da dedemle beraber İstanbul'a geldi. Bir müddet sonra, Sol ve Salomon evlendiler. Benim Nona diye bildiğim Sol, hayatını yeğenleri (veya üvey kızları) Matika ve Reggy'ye, ve daha sonra, üvey torunları bana ve Nino'ya adadı. Teyzem Reggy'nin oğlu Nino 1951'de, ben 1958 yılında doğdum; ikimiz de tek evlâdız.

Dedemin üçüncü kızı Ester'i hiç tanımadım. 18 yaşında kalp yetersizliğinden vefat etmiş. Otuz küsur yaşıma kadar ikinci bir teyzem olduğunu bilmiyordum bile.

Dedemin İstanbul'a göç etme kararı ailenin hayatını kurtardı. Geride kalan akrabalar, bütün Selanik Yahudileriyle birlikte, 1942de Auschwitz'e sürüldü ve bir daha geri gelmedi. Bunların arasında Kohen, De Medonsa ve Nar ailelerinin fertleri vardı.

Kohen ailesi İstanbul'a ilk taşındığında, Beyoğlu'nda Ağa Camii'ye yakın bir apartmana yerleşti. Kızlar okula yazıldı ve yeni bir hayata başlandı. O zamanın komşuluklarını, sokaklarda oynanan oyunları, çamaşır günlerini annem hasretle hatırlardı. Fakir olmalarına rağmen ne güzel günler geçirdiklerini hep söylerdi.

Nona, annem ve teyzem Rumca ve Ladino konuşurlardı. Nona hayattayken, evde her zaman Rumca ve Ladino şarkılar söylenir, yemekler pişerken hikâyeler anlatılır ve kahkahalarla gülünürdü.

Yakın zamana kadar annemin 1925 doğumlu olduğunu sanırdım. Meğer 1921'li imiş. Teyzem eniştemden dört yıl büyükmüş. O zamanlar bir erkeğin kendisinden yaşlı bir kadınla evlenmesi uygun görülmezdi. Ama teyzem ille de eniştemle evlenmek istemiş. Bu yüzden dedem onu dört yıl daha küçük olarak nüfusa kaydettirmiş. İki kızkardeşin arasındaki yaş farkını muhafaza etmek için, annemi de dört yıl daha küçük göstermek zorunda kalmış. Bu masum yalanlar uzun senelerce sır olarak saklanmış. Artık söz konusu herkes vefat ettiğinden, şimdi gerçeği söylemekte zarar kalmadı.

Annemi geçen Aralık ayında kaybettim. Başka yaşlıların aksine, doksan yaşında bilgisayar kullanmasını öğrenmişti. Bu şekilde, yurt dışında oturmama rağmen, senelerce, her sabah Skype'tan konuştuk ve görüştük. O iyi kalpli, güler yüzlü kadın artık yok. Sadece hatıraları, söylediği sözler kaldı hafızamda. Ve kim bilir başka ne sırlar gizli kaldı.

Annem ve ben, 1961

Sarı Kemal

Aaron BARUCH (Ankaralı)

Sarı Kemal (Kemal Berkün) 18 Mart 1918 tarihinde Bursa'da doğdu. Beş kardeşin en küçüğüydü. İki ablası, iki de abisi vardı. Mudanya yolunda oturlarmış. Çok anlatmamakla birlikte varlıklı imişler galiba. Evlerinin önünde, gelen geçen yolculara yemek verilen bir aşevleri varmış. Ne kadarı doğru ne kadarı yanlış bilemiyorum. Çocukluğumdan kalan bölük pörçük anılar işte.

Emin olduğum bir şey varsa ki babam bar mitzva törenini yapamamış. Çünkü babası çok kısa bir zaman önce ölmüş. Kendini asmış. İntihar etmiş. Neden? Bilmiyorum. Galiba maddi sorunlar yüzünden. Bu ailemde hiç konuşulmazdı. Sanki bu konunun konuşulması yasaklanmıştı. Babam 13 yaşında öksüz kalmış. Bu kesin.

Bursa'da Alliance okulunu bitirmiş. Babasız kaldıklarında aile zor duruma düşmüş. O zamanlar büyük bir terzi olan en büyük halam aileyi kanatlarının altına almış. Aileye babalık yapmış. Daha sonra büyük amcam Ankara'ya, küçük amcam ve halalarım İstanbul'a gitmiş.

Babam gayet iyi Fransızca bilirdi. Hep Fransızca kitaplar okurdu. Okul bittiğinde amcası biraz yardımcı olmuş. İş filan bulmuş ona. Bir terzinin yanına çırak vermişler. Bir ara İznik ormanlarında orman kâtipliği de yapmış. Nasıl bir işti acaba? Bilemiyorum. Muhasebe ile ilgiliymiş. Bir de *"at sırtında gidip gelirdim"* dediğini hatırlıyorum.

Sonra askerlik gelmiş çatmış. O zamanlar askerlik 36 ay. Ancak ne var ki bedelli askerlik o dönemde de varmış. Bedel yatıranlar askerlik yapmazlarmış. Zamanı gelince babam da bedel yatırmak için bir arkadaşı ile birlikte gitmiş. Bedeli yatırmak için sıraya girmişler. Konuşa konuşa sıralarını bekliyorlar. Derken öğlen olmuş. Arkadaşı bedeli yatırmış. Sıra tam babama geldiğinde *"öğle tatili"* demişler. Vezne kapanmış. Mecburi beklemiş öğle tatilinin bitmesini. Vezne açıldığında ise *"Milli Müdafaa Vekâleti'nden emir geldi, bedel kalktı"* demişler. Böylece babam bedel yatıramamış ve tam 36 ay askerlik yapmış. Babam bu şoku ömür boyunca atlatamadı sanırım...

Askerliğini kâtip olarak Hadımköy'de yapmış. Rahatmış. Savaş yılları. Yokluk zamanı. İzinlerinde İstanbul'daki ablalarının yanına gidermiş. Yanında tayın denilen askerlere verilen ekmeklerden getirmiş. Bir keresinde tramvayda gelirken elindeki ekmeklere bakan bir çocuğu anlatırdı. Çocuğun yanında annesi de varmış. Çocuğun bakışlarındaki açlığı unutamadığını söylerdi. Ekmeklerden birisini ona vermek istemiş. Ancak annesinin yanlış anlayıp tepki vermesinden korkmuş. İneceği durağa geldiklerinde birden hamle yapıp ekmeklerden birisini çocuğun kucağına bıraktığı gibi atlamış tramvaydan ve kaçmış... Allah kimseyi aç bırakmasın...

Askerliği bitince kumandanı *"yerine adam yok, birkaç gün bekle"* diyerek tezkeresini bir türlü imzalamamış. Fazladan tam 36 gün daha askerlik yapmış. Bu askerlik şokları babamı çok etkilemiş. Her ne kadar şahsen etkilenmese de, o karanlık yıllarda, gayrı Müslimlerin 20 sınıf birden askere alınmaları ve hemen akabinde Varlık Vergisi babamın çok zor bir karar vermesine etken olmuş. Filistin'e gitmeyi kafaya koymuş.

Askerlikten sonra Ankara'ya gelmiş. Niyeti çalışıp biraz para biriktirmek ve Filistin'e gitmek. Sene 1942. Ankara'da Gençlik Parkı o sıralarda yeni yeni yapılıyor. Orada iş bulmuş. İnşaatta kâtiplik yapmaya başlamış...

Derken yeteri kadar para topladığında Filistin kararını ailesine açıklamış. Annesi *"sen deli dolu bir adamsın, evlenmeden gidersen hakkımı helal etmem, evlen sonra git, o zaman gözüm arkada kalmaz"* diye ant

vermiş. Babam *"tamam"* demiş. Kız bakmaya başlamışlar. Annemi bulmuşlar. Annem Luna (Fani) Arav ailesinin en küçük kızları imiş. Arav ailesi o zamanlar Ankara'nın büyük ve köklü ailelerinden imiş. Birbirilerini görüp beğenmişler. Annem çok güzel bir kızmış. Babam da yakışıklı mı yakışıklı. Sapsarı saçları, masmavi gözleri vardı. Annem hep babamı *"maviş"* diye çağırırmıştı.

Babam anneme, *"bak benim bir kararım var, Filistin'e gitmek istiyorum, var mısın?"* diye sormuş. Annemin de iki ablası Filistin'de. *"Giderim"* demiş. Alelacele düğün dernek yapılmış ve 1943 yılında Kemal Berkün ve yeni evlendiği eşi Fani Berkün Filistin'e göç etmişler... Annemin unutamadığı bir şey de o göç sırasında çeyizinin çalınmasıydı.

Çok çalışmış babam Filistin'de. Fosseptik bile temizlemiş. İnşaatlarda çalışmış. Badanacılık yapmış. *"Tel-Aviv'de Lewinski'nin*

köşesinde sabahları iş beklerdik" diye anlatırdı. Çok uzun yıllar sonra o köşeyi gördüm. Babamı hayal ettim orada... Bazen fabrikalarda iş bulurmuş. Bir sene çalışsa fabrikanın devamlı işçisi olacak. Ancak senesi dolmadan çıkarırlarmış işten. Annem enstitü mezunu idi. Dikiş biliyordu. Evde dikiş dikermiş. İyi de para kazanırmış. 1945 yılının Haziran ayında abim İsak dünyaya gelmiş.

Bir gün babam işten çıktığında cebinde bir kâğıt bulmuş. *"Fılan saatte falan yerde ol"* diye... Gitmiş. İçerisi karanlık. Birkaç kişi var. Yüzler gözükmüyor. Demişler ki:

- *Bizler İrgun¹ üyeleriyiz. Seni bir süredir izliyoruz. Bize katılmısın?*
- *İsterdim, ancak küçük çocuğum var, yapamam.*
- *Tamam, haklısın, seni anlıyoruz...*

Bu görüşmeden kimseye bahsetmeyeceğine dair söz alıyorlar ve babam oradan ayrılıyor. Bir keresinde anlatırken *"evli, çoluk çocuk sahibi olmasaydım kesin katılırdım"* demişti... Demek ki büyükan-nem haklıymış...

"Peki, baba, sen o yıllarda o kadar karışık olan Filistin'de hiçbir olaya karışmadın mı" diye sorduğumda "daha az tehlikeli işlere girdim. Biz, sahile mültecilerle dolu gelen gemileri karşıladık. İsrail'e göç etmek İngilizler tarafından yasaklanmıştı. Dolayısıyla mülteci gemileri geceleri gizlice sahillere gelirdi. Biz, gelenleri karşılar, sonra onları içerilere kaçırırdık" diye anlatırdı. Bir de King David Oteli'nin havaya uçurulması sırasında bir görev almış.² Ne

1 İngiliz mandası altındaki Filistin'de kurulan Yahudi direniş örgütü. İsrail Devleti'nin kurulmasından sonra dağıldı ve üyeleri İsrail Ordusu'na katıldı.

2 Britanya Mandası altındaki Filistin'de Britanya manda yönetiminin idarî genel karargâhı ve Britanya Askeri Karargâhı'nın bazı büroları King David Oteli'nin kuzey kanadında faaliyet gösteriyorlardı. İrgun 22 Temmuz 1946 tarihinde otelin bodrum katına bir bomba yerleştirdi. Patlama sonucunda değişik uyruklu 91 kişi hayatını kaybetti, 46 kişi yaralandı.

Kaynak: "King David Hotel bombing", https://en.wikipedia.org/wiki/King_David_Hotel_bombing

yapmış, nasıl yapmış anlatmazdı. Zaten genelde çok az konuşurdu. Hele İsrail'i hiç anlatmazdı.

Babam değil de annem anlatmıştı. Bir keresinde babam gece olmuş eve gelmemiş. Meğerse İngilizler babamı tutuklamışlar. Bir zindana atmışlar. Sonra bir subayın önüne çıkarmışlar. Subay babamı sorguya çekmiş. En sonunda evli ve çocuk sahibi olduğunu öğrenince *"hadi git buradan"* diye serbest bırakmış... Annem babamın eve dönüşünü bize tekrar tekrar defalarca anlatmıştı.

İsrail'de çok çekmişler annemle babam. Çok yoksulluk görmüşler. Bir gün limanda iş bulmuş babam. Türkiye'den gelen bir gemiden yük indirecekler. Yük de inşaat demiri. Yükün sahibi bir Türk. Babamı tanımış. *"Kemal sen misin?"* diye sormuş. Bizimki cevap vermemiş. Ancak adamın hamallık yaparken görmesi babama çok dokunmuş. O akşam bir güzel içmiş. Kafayı bulmuş. Karar vermiş. Dönecekler... Üç beş kırık dökük eşyalarını satmışlar, ver elini Türkiye. O kadar parasız kalmışlar ki yolda 3 gün 3 gece abimi sadece simit ve çayla besleyebilmişler... Sonradan babamın *"eğer İsrail'in kuruluşuna kadar dayanabilseydik kapardım bir ev, dönmezdim"* dediğini hatırlıyorum...

Sene 1947. Geri gelince Ankara'ya büyükbabamın yanına yerleşmişler. Babam un fabrikalarında muhasebecilik yapmaya başlamış. Kısa bir zaman sonrada bir ev tutup ayrılmışlar büyükbabamın yanından. Birkaç sene çalıştıktan sora biriktirdiği parayı büyük amcama vermiş ve ortak bir zücadeye mağazası açmışlar. Amcam mağazada, babam muhasebeciliğe devam. Bir iki sene sonra işler kötü gitmiş. Mağaza kapanmış.

Sene 1950. Ben doğuyorum. Ankara'da Sıhhiye'de oturuyormuşuz. Uğurlu gelmişim. Babam o sıralar da nakliyecilik yapmaya kalkıyor. Kamyonlar alıyor. Olmuyor. Bırakıyor. Bir keresinde anlattı:

-Şoförle yola çıktık. Adana'ya gidiyoruz. Yolda bir yerde geceledik. Şoför geceleyin cebimdeki bütün parayı çaldı. Ses etmedim. Ertesi gece bende ondan çaldım. Öyle öyle Adana'ya vardık.

Babam, annemle evlendiğinde 65-70 kilo bir adammış. Bir yanlış iğne neticesinde babam felç oluyor. O zamanlar Ankara Yenisehir'de Sağlık Sokak'ta oturuyoruz. Evimiz dik bir yokuşta. Zemin katta oturmamıza rağmen evden çıkınca yola kadar 15-20 basamaklı bir merdiven vardı. Sabahları babamın çalıştığı un fabrikasından bir araba ve bir hamal geliyordu. Annem erkenden kalkıp sobayı temizliyordu. O zamanlar Ankara'nın kışı sert. Çok kar var. Zavallı annem sabah sabah erkenden o soğukta dışarı çıkıyor, merdivendeki buzları kazıyıp üstüne temizlediği sobanın külünü serpiyordu. Çünkü gelen hamal, babamı sırtına alıp o merdivenlerden arabaya kadar taşıyordu. Annem, hamalın kayıp babamla birlikte düşmesinden korkuyordu. Uzun zaman böyle işe gidip geldi babam. Devamlı kortizon iğneleri atıyorlardı. Sonunda iyileşti. Yürümeye başladı. Ne var ki şişmanladı ve bir daha asla zayıflayamadı.

1954 yılında babama İzmir'de bir iş teklif ettiler. İzmir'in büyük ailelerinden Tanık'lar, oradaki un fabrikasını babamın işletmesini istiyorlardı. İzmir'e taşındık. Ancak iki sene sonra Ankara'ya geri geldik. Babama *"neden geri geldik?"* diye sonradan sorduğumda, *"İzmir'in sıcakları sana yaramamıştı, çok zayıflamıştın, doktor, götür bunu buradan, ölecek dedi. Biz de Ankara'ya geri döndük"* diye anlatmıştı. Kadere bak ki, bu gün daha sıcak bir yer olan İsrail'de yaşıyorum ve 100 kiloyum...

1957 yılında amcamla babam tekrar ortak olmaya kalktılar. O zaman Ankara, Ulus'ta bulunan Şehir Çarşısı'nda bir hazır giyim mağazası açmaya karar veriyorlar. Babam kendi payı için eksik olan 40 bin lirayı un fabrikasındaki patronu Kerim Ağa'dan (Kerim Mamak) borç alıyor. Paralar veriliyor, mağaza alınıyor fakat son anda amcamla babam anlaşamıyor. Mağaza babamın kucagında kalıyor. Hiç anlamadığı bir iş. Tezgâhtarlarla işi idare etmeye çalışıyor. Tezgâhtarlar çalışıyorlar. O da biliyor. Ne yapsın? Bir zaman sonra işi öğrenip onları kovuyor...

Bu arada bir anımı anlatmadan geçemeyeceğim. Ankara'da dayımlara yakın bir yerde oturuyoruz. Dayım, efendi oğlu efendi, çok nazik bir insan. Dayımın büyük kızını birisi ile nişanlıyorlar. Fakat gençler uyum sağlayamıyorlar. Nişan atılıyor. Sen gel gör ki delikanlı kızın peşini bırakmıyor. Her gece eve gelip rahatsızlık veriyor. Ne yapsınlar, Sarı Kemal'e haber veriyorlar. Babam geliyor, *"bak oğlum"* diyor, *"zorla güzellik olmaz, herkes yoluna, bir daha buraya gelip rahatsızlık verme"*. Delikanlı vaz geçmiyor, ertesi gece yine geliyor. Haber veriyorlar. Bizimki adama bir öyle bir sopa çekiyor ki mahalleli delikanlıyı zor alıyorlar babamın elinden...

Derken dayımın küçük kızına da talip çıkıyor. Fakat drahoma meselesinde problem çıkıyor. Taraflar anlaşamıyorlar. Ne yapsınlar? Haydi Sarı Kemal. *"Ne olur hallet bu işi"* diyorlar. Babam gidiyor konuşmaya, yarım saat sonra dönüyor. *"Ne yaptın?"* diyorlar. *"Bir dikiş makinesi verdim, anlaştık, hayırlısı olsun diyor"*. Bu gün hâla bunun anlatır, güleriz...

Bu arada babamın işleri iyi gitmeye başlıyor. Yeni bir eve taşınmaya kalkıyoruz. Babam güzel bir ev bulup kir alıyor. Ev boyanıyor. Temizleniyor. Tam taşınacağız, hemen yakında bir başka ev satılmış, babama teklif ediyorlar. Fiyatı rayicinin çok altında. Sebep de içinde Hava Kuvvetleri'nde görevli bir generalin oturması. Kimse adamı evden çıkartamıyor. Evin sahibi neredeyse bedavaya oturan adama zam da yapamıyor. Mecburi evi satılığa çıkarıyor. Babam evi satın alıyor. Herkes *"sen delisin"* diyor. Ama general bir hafta sonra evden taşınıyor. Herkes hayretler içerisinde.

- Bre Sarı Kemal, ne dedin de adam bir haftada evden taşındı?
- Dedim ki, bakın, ben bu evi yeni satın aldım. Elbette taşınmak istiyorum. Şu karşıki evi daha önce kiralamıştım. Bir senelik kirasını da ödedim. Boyandı, aklandı, paklandı. Buyurun siz oraya geçin, ben de evime. General hemen kabul etti.

Bu arada ismi Papatya olan hazır giyim mağazasının mal sahibi dükkânı bir başkasına kiralyor. Babam mağazacılığı bırakıyor ve o sıralarda satılığa çıkan, bir zamanlar muhasebeciliğini yaptığı un fabrikasını satın alıyor. 1964 yılına kadar bu iş devam ediyor. İşletmecilikte ve muhasebede çok başarılıydı. Zamanın Maliye Bakanı'ndan takdir berata almıştı. Hatta kendisine "*müfettişlik yapar mısın ?*" diye teklifte de bulunmuştu. Kabul etmedi... 1964 yılında fabrikayı babama satan adamlar işlerin çok iyi gittiğini görünce geri istiyorlar. Tehditler filan başlıyor. 1964 Haziran'ında babam fabrikayı devir ediyor ve İstanbul'a taşınıyoruz.

İstanbul'a epeyi yüklü bir para ile gelmemize rağmen işler o kadar iyi gitmiyor. Epey para kaybediyor babam. Derken bir çorap imalat işine ortak oluyor. Bu arada abim İsak da liseyi bitirmiş ve babamla birlikte çalışıyorlar. Çorap işi de fazla iyi gitmiyor, kötü de değil ama ne akıyor ne kokuyor...

Çok hızlı karar verebilen bir yapısı vardı. Ani kararları meşhurdur. Bir gün sabahleyin anneme, "*sen bir kahve yap, ben aşağıdaki komşudan bir telefon açıp geliyorum*" dedi. O zamanlar yeni bir eve taşınmışız, evde telefon yok. Binanın girişinde bir kırtasiyecisi var, oradan telefon açıyoruz. Babam gitti, gelmez. Sonunda annem "*git bak babana, kahvesi soğudu*" dedi. İndim baktım, babam yok. Sordum. "*Geldi, bir telefon açtı, sonra gitti*" dediler. Uzun lafın kısası babam ortalıkta yok. Akşam üzeri aşağıdaki komşu ile haber gönderdi. "*Kemal Bey telefon açtı, selam söyledi. Trabzon'daymış, merak etmeyin dedi...*"

Bir gün İzmir'deki Tanık ailesinden babamın adaşı ve çok çok iyi arkadaşısı Kemal Tanık bir teklif getiriyor babama. Kemal Tanık Bey'in Beyoğlu'nda bir hamamı var. Ortağı işi devretmek istiyor. Babam kabul ediyor. Çorap işini bırakıyor. 1966 yılında babam Beyoğlu Sıhhi Banyo'nun yüzde 66 hissesini satın aldı. Hayatımızda yeni bir dönem başlıyordu.

O zamana kadar bir Yahudi'nin hamam işlettiği görülmüş şey değildi. Hem de Beyoğlu'nda. Hamam dediysem esasında bu sıhhi banyo diye adlandırılan bir hamam türüydü. İçeride 25 kadar oda vardı. Her odada bir küyet ya da kurna ile istirahat edilen bir yatak bulunuyordu. Müşteriler odada bir saat kadar kalıyorlar yıkıyorlar istirahat edip gidiyorlardı. Ayrıca çay ocağı, berber, ayakkabı boyama gibi hizmetler de veriliyordu. Yalnız erkeklere olan hamam senenin 365 günü 24 saat açıktı. Kapısının anahtarı dahi yoktu. Dört senede bir gün, o da sayım günü kapanırdı ancak.

Hamamın müşterileri tahmin edilebileceği gibi, karaborsacılar, Beyoğlu'nun kadın satıcıları, kumarbazlar, itler, kopuklardı. Fakat zaman içerisinde bu müşteri kitlesi değişmeye başladı. Gündüzleri efendi takımı daimi müşterimiz olmaya başlamıştı. Ne ki, o devirde ünlü kabadayılardan mekânları hep etrafımızda idi. Kürt İdrisler (1937-2002), Ofu Avniler, İnce Mehmetler hep komşularımızdı. Fakat ilginçtir, hepsi babama son derece saygılı davranıyorlar hürmette kusur etmiyorlardı. Hamam sanki bir tarafsız bölge idi. Ne polis, ne kabadayılar en ufak bir olay çıkmasına müsaade etmiyorlardı. Hatırlıyorum, bir keresinde namılı kabadayılardan bir tanesi lüks bir kumarhane açmıştı. Açılışa babamı da davet etti. Babam *"ben gelmeyeyim"* dediyse de çok ısrar ettiler. Hatta *"kazancın senin, kaybın bizim"* dediler. Neticede gitti. Üstelik bir hayli de para kazandı. Sabahına kazandığı bütün parayı anneme, abime ve bana pay edip dağıttı.

Bir gün hamamda otururken bir adam geldi. Beyoğlu'nun kopuklarından birisi. Babamın yanına gelip usulca 200 lira borç istedi. Babam hemen elini cebine attı. 50 lira çıkartıp adama *"evladım 200 lira için müsait değilim. Ancak şu 50 lirayı lütfen al, borç değildir, helalinden veriyorum"* deyip adamı gönderdi. *"Yahu baba, ne yapıyorsun, böyle adamlara para verilir mi? Şimdi bu parayı adam ya içkiye verecek, ya da kumara. Olan senin 50 liraya oldu"* dedim. *"Oğlum"* dedi. *"200 lirayı verirsem, ya da hiçbir şey vermezsem"*

adam parayı ya ödemeyecek, ya da vermedim diye darılıp bir daha hamama gelmeyecek. Adam hamamın devamlı müşterisi. Her gün gelir. Şimdi gelmeye devam edecek. Ben parayı beş günde geri alacağım. Üstelik adamı kaybetmeyeceğim dedi." Baka kaldım...

Sarı Kemal o yıllarda da BABA diye çağrılmaya başlandı. Hatta kabadayılar kendi aralarındaki hesapları görmesi için babama geliyorlar, onun kestiği "*racon*" tartışılmıyordu. Taksim'den hamama kadar (şimdi orası Borsa Lokantası oldu) olan en fazla 500 metrelik yolu sabahları babam iki saatte zor aşıyordu. Herkes onu bir kahve ya da çay içmek için davet ediyor, muhakkak onunla birkaç kelime sohbet etmek istiyordu.

Tam bir halk adamıydı. Hamamda arife günleri çok iş olur hep beraber çalışırdık. Bir arife günü çıkmaya yakın "*git şuradan iyisinden dört şişe şarap al*" dedi. Gittim aldım. Sonra babam, abim, ben çıktık. Bindik arabaya, babam sürüyor biz de susuyoruz. Dolmabahçe'ye geldik. O zamanlar geceleri orada köfte-ekmekçiler olurdu. Arabayı park etti. Yanaştık bir köfteciye, kola kasalarının çevirip oturduk, baba adama dedi ki, *-Evlat açız, kafana göre takıl, köfte, et filan yavaş yavaş ver, doyur bizi"*.

Şarap şişelerinden birini kendi aldı, birini abime verdi, birini de bana. Son şişeyi de köfteciye verdi. "*Sen de ufak ufak götür aslanım*" dedi. Abimle birbirimize bakakaldık.

Bizimle oturur remi, tavla, bezik oynardı. Ben kumarın her türlüünü babamdan öğrendim. O öğretti. Ancak nasihatini nasıl söylemişse hiç unutmadım. "*Oğlum,kaybettiğin ya da kazandığın hiçbir para uykunu kaçırmayacak. Bir de eşinin olmadığı yerde oynamayacaksın"*. Öyle de yaptım. Tam bir kumarbaz ruhum olmasına rağmen bu tutku hayatımda eğlenceden öteye geçmedi...

Çok güzel küfür ederdi. Küfürün güzeli olur mu? Olur. Onun ağzına çok yakışırdı. Küfür etmeye başlayınca başlardık gülmeye, patlar-

dık gülmekten. Ameliyat olmuştu. Odaya getirdiler. Baygındı. Öyle çok ciddi bir şey değildi ama abimle beraber ayılmasını bekliyoruz. Yavaş yavaş kendine geldi, şöyle bir bakındı, sonra "*ne dikiliyorsunuz ulan orada, verin şuradan sürahisini*" Abimle birbirimize baktık. "*Tamam*" dedik, "*baba iyi, gidebiliriz...*"

Gençlik yıllarımda biraz haşarı idim. Bir gün Büyüka'da bir kavgaya karıştım. Karakolluk oldum. Ama hiç endişe etmedim. Adalar Emniyet Amiri babamın Beyoğlu'ndan arkadaşı idi. Amir beni tanımasına rağmen koydukları nezarethaneden bir türlü çıkartmıyorlardı. Evden merak edeceklerdi. Endişe içerisindeydim. Sabaha kadar sıkıntıdan öldüm öldüm dirildim. Nihayet sabahleyin bıraktılar. Acele eve gittim. Yavaş yavaş kapıyı açtım. Sessizce odama yöneldim ki babamın sesiyle aniden zıpladım.

– *Günaydın evlat.*

– *Günaydın baba.*

– *Neredeydin bütün gece?*

– *Baba, şey ben...*

– *Bak oğlum, iki yanlış bir doğru etmez. Sakın doğru olmayan bir şey söyleme.*

– *Tamam baba, bir kavgaya karıştım. Karakolda sabahladım.*

– *Yakışıyor mu sana kavga etmek? Bir daha işitmeyeyim. Şimdi git uyu bakalım...*

Sonradan öğrendim. Beni nezarete atar atmaz Emniyet Amiri babamı aramış. O da "*sabaha kadar tutun orada keratayı, biraz akli başına gelsin*" demiş.

Çok güzel içki içerdi. Masaların efendisi idi. Adamakıllı da içerdi. Sonrada efendi gibi kalkar giderdi. Yıllar yılı her akşam bir küçük şişe rakıyı devirdi. İşten eve gelince rahmetli annem küçük bir tabağa küp küp kesilmiş beyaz peynir, yanında ya beyaz turp veya elma verirdi. Bir de beyaz leblebi. Koltuğuna oturur, gazetesini açar

okumaya başlardı. Siyasete çok meraklıydı. Orada iki dublesini bitirirdi. Sonra, *"yemek hazır mı hanım?"* diye anneme seslenirdi. Yemekte de iki duble içer koltuğuna dönerdi. Kalanı orada bitirir sonra *"lütfe bir kahve yapar mısın ?"* derdi anneme... Bu her akşam böyleydi... Onun öğütleriyle büyüdü. Rakı içmenin adabını usulünü ondan öğrendik. Çok içkiler içtim, çok şişeler devirdim. Ama hayatımda içki içip de utandığım, sonradan pişman olduğum hiçbir şey yaşamadım... Nasihati şöyleydi. *"İçki içtin mi sabahleyin, içki masasında yaptığın hiçbir şeyden pişman olmayacaksın."*

"Kalçalarım çok ağrıyor, bir doktora gidelim" dedi bir gün. Gittik. Tahlil, röntgen filan araştırıldı. Sonuç ne yazık ki kanserdi. *"En fazla bir, bilemedin bir buçuk sene"* dediler. Hâlbuki o, altı sene daha yaşadı. Hem de son bir iki ay hariç kaliteli yaşadı. Hastalığının ikinci senesinde durumu iyice bozuldu. Doktorlar ışın tedavisi yapılmasına karar verdiler. Çok kötüleşti. Bilinci kaybolmaya başladı. Hastaneye kaldırdık. Kan değerleri düşüyordu. Benim kanım uyuyordu. Kan veriyordum babama. 8-10 seans sonra düzelmeye başladı. Hastaneden çıkaracağımız gün arabayı kapıya yanaştırdım. Abim de yanımda. Tekerlekli iskemleyle kapıya getirdiler. Tam kapıda tekerlekli arabayı iten görevliyi durdurdu. Zorlanarak de olsa ayağa kalktı. Arabaya kadar olan 10-15 adımı yavaş yavaş o her zamanki heybetiyle vakur bir şekilde yürüdü. Hastanenin hemşiresi, doktoru, personeli kapıya toplanmıştı. Baba taburcu oluyordu. Alkışlamaya başladılar. Arabaya bindi. Eliyle herkesi selamladı. Döndü bana, *"gidelim"* dedi. Hüngür hüngür ağlıyordum. Babam geri gelmişti...

Hastanedeyken bir gün doktora *"iyileşebilecek miyim?"* diye sordu. Doktor *"Tabii ki"* dedi. Bu sefer doktor ona sordu. *"Baba, senin golün ne, iyileşince ne yapmak istiyorsun?"* Baba önce biraz düşündü, sonra o masmavi gözlerini doktora dikip *"Cumaları Eminönü'ne gidip çocuklarıma akşam için balık almak istiyorum"* dedi...Eve döndükten bir iki hafta sonra golünü attı. Eminönü'ne

gitti. Balık aldı. O akşam annem bize şahane bir şabat yemeği hazırladı. Sonradan gelenek haline geldi. Abime ya da bana perşembeden telefon açar "*arabayı yarın sabah gönder*" derdi. Gönderirdik. Eminönü'ne gider balık alırdı. Balık bahane, oradaki bütün esnafı tanırdı. Sohbet ederdi onlarla, yarenlik eder, şakalaşır bir-iki saat geçirirdi oralarda...

Büyükkada'da çok güzel bir yazlık ev almıştı. Ben de evi olduğu gibi yıkmış yeniden onun arzu ettiği gibi yapmıştım. Adayı bilenler hatırlayacaklardır. Lala Hatun caddesinde bir sinema vardı. Sinemadan sonraki köşeden sağa döndünüz mü Telefon Santrali'ne, ya da Çankaya'ya çıkardınız. Babanın evi tam o köşede idi. Her gelen geçen babaya muhakkak uğrar bir selam verirdi. O da balkonda oturur herkesle muhabbet ederdi. Tam karşımızdaki sokağa o zamanlar pazar kurulurdu. Karpuzcular gecedен gelir sergilerini açarlar ve geceleyin orada yatarlardı. Bir gün ben de oradayken, birden palabıyık bir karpuzcu geldi. Önündeki önlükten bir tomar dolusu para çıkardı.

- *Baba şunu alır mısın?* dedi. Babam;
- *Tamam evlat* deyip parayı aldı cebine koydu.
- *Hayrola baba ne bu?* dedim.
- *Sen karışma* dedi. Tam o sırada bir karpuzcu daha geldi.
- *Baba bir zahmet şunu alır mısın?* deyip o da bir tomar parayı çıkartıp babama verdi. Bizimki;
- *Tamam* deyip onu da aldı.
- *Baba, neler oluyor Allah aşkına?*

Meğerse akşamları karpuzcular orada yattıkları için paralarının çalışacağından korkarlarmış. Onun için her biri gelip üzerindeki parayı babama emanet ediyorlarmış. Ne adamdı babam! Karpuzculara emanetçilik yapıyordu.

Bir gün, sabah erkenden abimle beraber adaya gittik. Babayla önemli bir işimiz var. Eve geldik.

- *Selam annecim, babam evde mi?*
- *Hoş geldiniz oğlum, yok, baban evde değil.*
- *Nerede?*
- *İskeleye indi. Esnafa sorun, bulursunuz.*
- *Peki, eyvallah annecim. Babayı bulalım beraberce geliriz...*

İndik iskeleye, çarşının girişindeki Hüsnü amcaya uğradık.

- *Hüsnü amca babayı gördün mü?*
- *Kahveye bakın.*
- *Hangi kahveye?*
- *Malatyalıların kahvesine.*

Çarşının sonunda arabacıların toplu olarak oturduğu bir kahve vardı. Babayı orada bulduk. O göbeği ile küçücük bir taburede oturmuş, bir sürü arabacı ile birlikte önlerinde çay, Kürt böreği, yiyorlar içiyorlar, sohbet ediyorlar. O kocaman adam ufacık taburenin üzerinde gerçekten çok hoştu... Meğerse her sabah o kahveye gider arabacı-lara börek, çay ısmarlarmış. Dahası bunu bütün ada halkı da esnafı da bilirmiş.

- *Yahu baba, ne yapıyorsun burada? Seni arıyorduk. İşimiz var...*
- *Ağır olun bakalım. Oturun bir çay için önce... Sonra bakarız...*

Böyle bir adamdı Sarı Kemal. Babam benim. Muhteşem bir insandı... Hayatı boyunca kimseye elini öptürmedi. Bırakmazdı.

Babamı 15 Haziran 2003 günü kaybettik. Herkes tarafından sevilen halk adamı, iyilik timsali bir insandı. Çok iyi bir eş ve çok iyi bir babaydı. Hayata dair her şeyi ondan öğrendik. Ruhu şad olsun... Seni çok ama çoook özlüyorum, arıyorum babacığımı benim...

İzmir'de Milaslı Bir İstanbul Beyefendisi: Dr. Sami Asal

*"Yaş geçse, saçlar ağarsa da
Gönül seslenir: Ben varım.
Yıllar ne demek? Geç efendim.
Ben 70'inde de baharım."*

Şinasi ÖZDENOĞLU¹

Sarit Asal BONFİL

Önümde siyah beyaz fotoğraflar, arkalarına el yazısıyla Fransızca, Almanca ya da Türkçe notlar düşülmüş... Eski evrak çantasının içi küçüklü büyüklü zarflarla dolu... Her zarfın üzerinde içeriğini belirten bir not... Kimi çerçevelenmiş belgeler, ödülleri, diplomalar... Ekranımda annemi kaybetmeden birkaç yıl önce kaydettiğim, onun anlattıklarının yazıya dökümü... Masamda birkaç kitap, birkaç arşiv belgesi... Babamın hayat öyküsünü derlemeye çalışıyorum, resimli bir yapbozun parçalarını birleştirir gibi. Bazı parçalar net, bazıları bulanık, bazılarıysa eksik ne yazık ki. Biliyorum, babam hayattayken keşke daha çok soru sorsaymışım diye hayıflanana yalnız ben değilim.

¹ Babam beğendiği şiir ve yazıları not ederdi. Bu dosyasında bulduğum şiirlerden biri.

Babam Samuel Şaul 1913'te Muğla'nın Milas ilçesinde doğdu. Doğduğu yıllarda Milas'ta yaklaşık bin Yahudi yaşamaktaymış.² Yahudi cemaati buraya Rodos, Aydın ve İzmir'den gelmiş. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında Rodos, Kos ve Bodrum'da yaşayanlar İtalyanların saldırıları karşısında daha güvenli gördükleri Milas merkeze göç etmişler. Nitekim babaannem Sarina Halegua, Aydın'dan gelip Milas'a yerleşenlerden.

Büyükbabam Şaul Şaul erkek terziysiymiş. Oldukça uzun boylu ve cüsseli olan büyükbabamla ufak tefek bir kadın olan babaannem dikkatleri çeken bir çift oluşturmışlar. Eğitim durumları ile ilgili fazla bilgiye sahip değiliz. Annem, çok kibar ve görgülü insanlar olduklarını söylerdi. Anadilleri Ladino'yu Milaslılara özgü bir şiveyle konuşurlarmış. Babam, Eliezer, Alber ve Sultana'dan sonra ailenin dördüncü çocuğu olarak dünyaya geldi. Kendinden sonra doğan Fortüne ve Hayim ile birlikte altı kardeştiler. Şaul Şaul mütevazı bir terziymiş. Dolayısıyla ailenin maddi olanakları çok kısıtlıymış.

Yahudiler Milas'ta Hoca Bedrettin Mahallesi'nde oturlardı. Burası Havranın ve hemen yanındaki Yahudi Okulu'nun bulunduğu, Musevi Mahallesi olarak anılan mahalleydi. Sekiz yaşına kadar Milas'ta yaşamış bir kuzenimden öğrendiğime göre Şaul ailesinin yaşadığı ev büyük bir avlunun içindeki üç-dört evden biriymiş. Avludaki tulumbadan çıplak ayakla su çektiğini hatırlıyor. Tuvaleti dışarıda olan iki katlı evin alt katında mutfak ve oturma salonu, üst katında ise büyük bir hol ve bir yatak odası varmış. Birçok Milas evinde sıcak yaz geceleri uyumak için kullanılan, Yahudilerin "grita"³ dediği ahşap zemimli teras onların evinde yokmuş.

2 1910 yılında Milas Yahudi cemaati 794 kişiden ve 157 aileden oluşmaktadır. AAIU TURQUIE LXXX E 1007.1-2, 15.06.1910. 1914-1915 yılında Milas Yahudi nüfusu 1005'e yükselmiştir. Melek Çolak, "Milas Yahudileri ve Eğitim: Talmud-Tora'dan Alliance Israélite Universelle'e (1851-1934)" *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2004/Cilt:21/Sayı1/ s.231-247

3 Eski Milas evlerinde ahşap direklerle desteklenmiş "önlük" denen açık sofadan, birkaç basamakla "ayazlık" denen etrafı parmaklıklarla çevrili üstü açık çardaklara geçilir. Yaz akşamları burada oturulur, yemek yenir ve hatta yatılır. Olcay Akdeniz, "Tarihi Milas Evleri", <http://mitso.org.tr/milas-evleri/>

Milas Yahudileri eğitime verdikleri önem ile bilinirler. Tarihiç Avram Galante bu tutumlarından dolayı Milas Yahudi cemaatinin "Doğu'nun ilkleri" arasında olduğunu belirtir.⁴ Sanırım babamın iyi bir öğrenim görmek için verdiği hayat mücadelesi bunu doğrulayan örneklerden biridir.

Babamın okuduğu Milas Musevi Mektebi eğitim programı modernleştirilmiş bir *Talmud-Tora* okuluydu.⁵ Cemaatin başvurusu üzerine *Alliance Israélite Universelle*⁶ okullarının denetiminde eğitim vermekte ve teşkilattan maddi yardım almaktaydı. Milas'taki okul *Alliance*'ın ilkeleri gereği Paris'teki merkeze değil, İzmir'deki *Alliance* okuluna bağlıydı. Milas Musevi Mektebi'nde eğitim programı Fransızca, Türkçe ve İbranice verilen derslerden oluşmaktaydı. Ancak bir *Alliance* okulu olmadığı için programı farklıydı. *Alliance*'ın İzmir yetkilisi ve İzmir'deki erkek okulunun müdürü David Nabon, Milas'ı ilk ziyaret ettiği 1910 yılında Paris'teki merkez komiteye yazdığı raporda Milaslıların eğitime olan ilgileri nedeniyle diğer Doğu cemaatlerinden ayrıldıklarından övgüyle söz eder. Cemaat ileri gelenlerinin okulu yaşatmak için maddi desteklerini esirgemediklerine tanık olmuştur. Okulda kız erkek toplam 136 öğrenci olduğu bilgisini verir ve gençlerin eğitimlerine devam edebilmek için Milas'tan ayrıldıklarını ve gittikleri kentlerde doktor, avukat, simsar, hatta sanayici olarak başarılı mevkilere geldiklerini rapor eder. Kızların eğitimi için düzenlenen gece kurslarını görmek Milas cemaatini bir kez daha takdir etmesine neden olur.⁷

4 Avram Galante, *Histoire des Juifs de Turquie*, Cilt IV, Isis Yayıncılık, İstanbul, (t.y), s. 125

5 Çolak, s. 234. Tevrat eğitimi verilen gelenekçi Yahudi okullarına *Talmud-Tora* denilmektedir.

6 Fransız Yahudi aydınları öncülüğünde 1860 yılında kurulan bu teşkilat Doğu Yahudilerinin sosyal ve kültürel seviyelerini yükseltmek ve daha iyi iş olanakları bulmalarını sağlamak amacıyla eğitim dilinin Fransızca olduğu bir dizi modern okullar açmıştır.

7 AAU TURQUIE LXXX E 1007.1-2, 15.06.1910. Nabon'un Alliance merkezine yazdığı rapor.

Babam iyi bir öğrenciydi. Harf devriminden önce ilköğrenim gördüğünden eski harflerle okuyup yazmayı da öğrendi. Musevi Mektebi'ni çok iyi derece ile bitirdikten sonra imtihan vererek Milas İkmal Mektebi'ne kabul edildi. Bir süre sonra beklenmedik bir gelişme yaşandı. Üstelik babamın hayatının akışını tamamen değiştirecek bir gelişme... Annem bu olayı şöyle anlatırdı:

Babanın amcasının oğlu Yakup Şaul (İzer), İsviçre'deki Lozan Politeknik Üniversitesi inşaat mühendisliği fakültesinde okudu. Burslu olarak. Ona bursu veren Milaslı Israel ailesiydi. Aynı fakültede okuyan oğullarına arkadaşlık etmesi için verilmiş bir burstu aynı zamanda. Yakup Şaul mezun olunca Ankara'da Nafia Vekâleti'nde⁸ çalışmaya başladı.⁹ Nasıl kendisine burs verildiyse o da bir öğrenciye burs vermek arzusundaydı. Milas'taki ailesini ziyarete geldiğinde Musevi Mektebi'nin müdürü olan Leon Danon'a danışmış.¹⁰ O da 'Niye uzağa bakıyorsun? Niye kuzenin Samuel'i düşünmüyorsun? O, çok iyi bir öğrenci' deyince Yakup Şaul hiç tereddüt etmeden babana burs vermeyi taahhüt etmiş.

Bunun üzerine babam Eylül 1930'da İstanbul'da bir pansiyona yerleştirildi ve Beyoğlu'ndaki Bene Berit Musevi Lisesi'ne¹¹ yedinci sınıftan devam etti.¹² O dönemde okulun müdürü Dr. David Markus'tu. Ağırlıklı olarak Fransızca eğitim veriliyordu.¹³ Fen kolunu seçen

8 Bayındırlık Bakanlığı.

9 Galante, Milas Musevi Mektebinden yetişen gençlere örnek olarak İsviçre'de mühendislik eğitimi alan Jacob Saül ve Marius Israel'in Anadolu'daki tren raylarının döşenmesinde çalıştıklarını belirtmektedir. Galante, s.126

10 Leon Danon 1925-1932 yılları arasında Milas Musevi Mektebi müdürü idi. Milas Musevi Mektebi 1932 yılında finansal nedenlerden ve öğrenci sayısının azalmasından dolayı kapanmıştır. Galante, 127. Çolak'a göre resmi kapanış tarihi 1934'tür. Çolak, 242

11 Bu okul, evrensel bir Yahudi yardımlaşma ve dayanışma örgütü olan B'nai B'rith'in Constantinople (İstanbul) Locası tarafından 1914'te kurulmuştur.

12 Milas İkmal Mektebinden 16/08/1930 yılında verilen tasdiknamede babamın adı "Şaol efendizade Şemail Efendi" olarak geçiyor. Okutulan dersler: "Türkçe, Tarih, Coğrafya, Hayvanat, Hesap, Hendese, Firansızca, Resim, Bedeni Terbiye, Musiki". Bu okul 1929'da açılmış ve bir yıl sonra kapanmıştır.

13 1937'te okulun eğitim dili Türkçe oldu. Albert Habip, *Musevi Lisesi: Beyoğlu ve Ötesi*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş. İstanbul, 2016, s. 69. Babamın *Lycée Juif* (Musevi Lisesi'nde) 1931-32 okul yılı 8. Sınıf karnesindeki dersler: Türkçe, İbranica, Fransızca, Tarihi Umumi, Umumi Coğrafya, Yurt Bilgisi, Fizik, Kimya, Riyazi İlimler (Cebir, Hendese, Müselesat, Mihanik, Kosmograf), Tabii ilimler.

babam, gerek fen, gerek edebiyat alanında çok kaliteli bir eğitim aldı, başarılı bir öğrenci olmayı sürdürdü. Türkçe ve İbranice derslerin yanında Almanca dersleri de gördü. Lisede öğrendiği Almanca üniversite yıllarında çok işine yarayacaktı. Babamın dillere çok ilgisi ve yeteneği vardı. Fransızca ve Türkçe 'ye olan hâkimiyeti, konuşma aksanı mükemmeldi. Diğer dillere kolaylıkla geçiş yapar ve daha az bildiği İtalyanca, İngilizce, İbranice ya da başka dillerde de iletişim kurabilirdi.

Bene Berit Lisesi'nde öğrenci olduğu yıllarda pansiyonda kalıyor, kendinden küçük öğrencilere ders vererek harçlığını çıkarmaya çalışıyordu. Arkadaşlarıyla beraber İstanbul'u karış karış gezdiği, kısıtlı bütçesine rağmen kentin güzelliklerinin keyfine vardığı, hep nostaljiyle anımsadığı yıllardı... İstanbul aşığı olan babam, bu sevdayı ömrü boyunca yüreğinde taşıyacaktı.

Temmuz 1936'da Galatasaray Lisesi'nde fen kolundan olgunluk sınavını geçerek Lise Olgunluk Diploması'nı almaya hak kazandı. Yükseköğrenim için fakülte seçme vakti geldiğinde önünde iki tercih vardı: Mühendislik ve Tıp. Bir süre Nafia Vekâleti'nde görevli olan kuzeni Yakup İzer'i izledi ancak gönlünde asıl yatanın tıp olduğuna karar verip, tercihini İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden yana kullandı. Üniversitede okuduğu dönem harp yıllarıydı. Annemin bu zorlu döneme ilişkin anlattıkları şöyle:

Artık kendi ayakları üzerinde durma zamanıydı. Üniversite hastanesinde akşam nöbetleri tutardı. Geçimini sağlamak için her fırsatı değerlendirmek zorundaydı. İğne yapar, öğrencilere özel ders verirdi. Bana bazı akşamlar o kadar tok yatmadığını anlatırdı. Ama harp yıllarının zorluklarına karşın çok büyük bir şansı oldu. Ülkelerini terk edip Türkiye'ye sığınan Alman Yahudi profesörlerden ders almanın ayrıcalığını yaşadı. İstanbul Üniversitesinin altın yıllarıydı.

Türkiye'deki üniversitelerin reform sürecinde olduğu bir dönemde Almanya ve Avusturya'da baskı altında olan öğretim üyeleri 1933-34 yılından itibaren Türk hükümetinin daveti üzerine mülteci olarak Türkiye'ye gelip Türk üniversitelerinin gelişmesine büyük

katkıda bulundular. Tıp Fakültesine gelenler Philipp Schwartz (patolojik anatomi), Rudolf Nissen (cerrah), Friedrich Dessauer, Erich Frank (dâhiliyecisi), Igersheimer, Alfred Kantorowicz, Wilhelm Gustav Liepmann, Werner Lipschitz, Siegfried Oberndorfer, Hans Winterstein gibi ordinaryüs profesörlerdi.¹⁴ Türk hükümeti her akademisyen ile iki-üç ya da beşer yıllık anlaşmalar imzaladı. Antlaşma maddelerinden biri profesörlerin birkaç yıl içinde Türkçe öğrenmeleriydi.¹⁵ İlk zamanlarda dersler Almanca veriliyor ve tercümanlar tarafından Türkçeye çevriliyordu. Annemin aktardığına göre babam Almanca bildiğinden dersi iki kez dinleme şansı elde etmiş oluyordu.¹⁶

Babam 1943'te İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden Tıp hekimi diplomasını aldı. Diplomadaki ismi Samuel Asal. 1934'teki Soyadı Kanunu ile Şaul Şaul'un ailesi Asal soyadını, ailenin diğer kolu olan amcaoğlu Yakup Şaul ise İzer soyadını aldı.

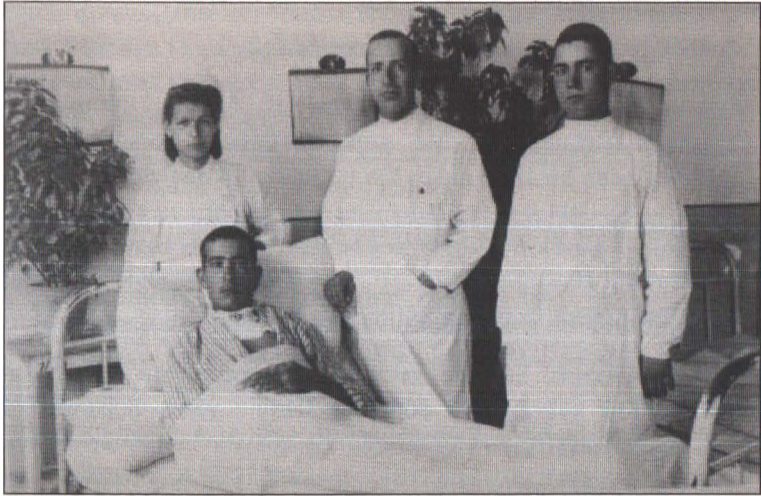
Askerlik görevine Yedek Subay olarak Ankara'da başladı. Daha sonra üç yıl Konya Askerî Merkez Hastanesi'nde görev yaptı.¹⁷ Tüm zorluğuna karşın bu uzun askerlik süresinin ona büyük tecrübe kazandırdığını söylerdi. Orada başından geçen bir olay onun en önemli anıları arasındaydı. Bir akşam hastaneye acil durumdaki bir er getirilmiş. Askerin nefes borusu tıkanmış, nefes alamıyormuş. Babam acil müdahale gerektiğini görüp askerlere operatörü derhal çağırma- larını söylemiş. Ancak o akşam nöbetçi doktorlar arasında operatör yokmuş. Askerin hayatının söz konusu olduğunu gören babam ani bir kararla bir çakı bulunmasını istemiş. Çakıyı eline almış, büyük

14 Prof. Dr. Horst Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2000. (çev. Prof.Dr. Kazancıgil, Doç.Dr. Bozkurt) s.145

15 Widmann, s.114-115

16 Babamdan 3 yıl sonra, 1946 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinden mezun olan Dr. Mehmet Naci Şahin, Alman profesörlerin dersleri Türkçe anlattığını aktarmıştır.

17 Belgeler arasında bulduğum 29 Mart, 31 Mart ve 3 Nisan 1945 tarihli *Ekekon* gazetesindeki ilanlardan babamın Konya'da özel hasta kabul ettiğini öğrendik: "Dr. Samüel Asal –Askeri Merkez Hastanesi Dahiliye Asistanı– Kapu Cami Caddesi. No.76, 269, 2-12".

*Konya Askeri Merkez Hastanesi, 1944.
Hayatını kurtardığı er ile birlikte*

bir dikkatle askerin boğazında bir delik açmış, bir tüp yerleştirmiş ve nefes almasını sağlamış. Daha sonra gelen operatör babamın yet-kisini aştığını belirterek bu davranışını hoş karşılamamış. Oysa as-kerin hayatı babamın cesur girişimi sayesinde kurtulmuş.

Genelkurmay Başkanlığı babamı bir askerin hayatını kurtardığı için plaketle ödüllendirmiş. Babam hatıra olarak hayatı boyunca sakladı-ğı çakının hikâyesini büyük bir gururla bizlere hep anlatırdı. Yaşama döndürdüğü erle birlikte hastane odasında çektiydikleri fotoğraf mu-ayenehanesinde asılı dururdu.

Terhis tezkeresinde Milas 329 doğumlu Şavul oğlu Sami Asal'ın 4 Nisan 1946'da tıbbiye sınıfından teğmen rütbesiyle terhis olduğu kayıtlı. Babam askerlik görevini bitirmeden birkaç ay önce Konya Asliye Hukuk Yargıçlığı'nın kararıyla adını Sami olarak de-ğiş-tirdi. Terhis tezkeresinde "üzerindeki eşya" başlığı altında liste-lenmiş olanlar dönemi yansıtmaması bakımından ilginç: "gabardin elbise, kaput, Amerikan fotin"... Tezkerede belirtilen ikamet adresi

ise Karakol, Tersane Yol, Alfandari apt. No.20/7 Galata-Şişhane. İstanbul'da kaldığı pansiyonun adresi olsa gerek.

Sivil hayata geri dönen babam ilk önce Balat Musevi Hastanesi'nde çalışmaya başladı. Bir süre sonra İzmir'deki Karataş Musevi Hastanesi'nden bir istek geldi. Gece gündüz hastanede bulunabilecek bekâr bir doktor aranıyordu. Zira yeni çocuğu olan ve sonradan iyi dostu olacak Dr. Nesim Özdoğan artık geceleri hastanede bulunamayacaktı. Babam görevi kabul edip Karataş Hastanesi'ne geldi. Orada ona devamlı kalabileceği bir oda verildi.

Karataş, Asansör, Salhane ve Göztepe semtlerinde Yahudilerin yoğun olarak yaşadığı bir dönemde İzmir'e yerleşen babam bir yandan kenti keşfediyor bir yandan da çevre edinmeye çalışıyordu. Evlerin önündeki iskelelerden denize girilen, atlı tramvaya binilen yıllardı... Her şey Mayıs 1947'deki bir karşılaşma ile başladı. Defalarca dinlediğim ve beni çok etkileyen tanışma öyküsünü annem şöyle anlatırdı:

Amerikan Kız Koleji son sınıf öğrencisiydim. Karataş'taki Kız Lisesine olgunluk sınavını vermeye gidiyordum. O zamanlar üniversiteye girmek için bu sınavdan geçmek gerekirdi. Baktım uzaktan bir genç bana bakıyor. Gençliğin verdiği bir heyecan işte. Sonra onunla Talmud-Tora okulunun balosunda göz göze geldik. Haziran'da mezuniyet törenim vardı. Sınıfta on Müslüman on Yahudi öğrenciydik.¹⁸ Sınıf arkadaşlarımdan biri Dora Kohen'di. Ne tesadüf, onun abisi Alber ile babam İstanbul'da aynı pansiyonu paylaştıkları için tanışıyorlardı. Alber Kohen babanı Dora'nın mezuniyet törenine davet etti. O zamanlar tüm mezunlar beyaz tuvalet giyerdi. Çok güzel bir görüntü olurdu. Her şey çok sade idi. Saçımızı bile kendimiz yapardık. Amfitiyatrodaki törenin bitiminde babam Alber Kohen'e demiş ki: "En güzel Sabanoğullarının kızı, en çok onu beğendim."

Bazı tanıdıklar araya girmişler ve Sabanoğlu ailesine babamın tanışma isteğini iletmışler. Teklifin olumlu karşılanması üzerine annem ve babam Karşıyaka'ya çay içmeye gitmişler. Genç doktorun kibarlığı, genel kültürü ve samimiyeti annemi etkilemiş. Karataş'taki evine çok

18 Bu öğrencilerden beşi İsrail Devleti kurulduğunda aileleriyle oraya göç ettiler.

mutlu dönmüş. Onu büyük abisi Alber ve eşi Raşel karşılamışlar. Tireli İzak Saban'ın 11 çocuğunun en küçüğü olan Fortüne'yi çocuk sahibi olmayan abisi ve yengesi evlat edinmişlerdi. Annemi iki yaşındayken Tire'den İzmir'e getirmiş ve birkaç yıl sonra onu resmen nüfuslarına almaya karar vermişlerdi. O sırada annem 18, babam 33 yaşındaydı. Annem o günkü duygularını şöyle anlatırdı:

Abim Alber aradaki büyük yaş farkının onu düşündürdüğünü söyledi. "Kendini mecbur hissetme. Evet demek zorunda değilsin" dedi. O gece düşündüm. Çok entelektüel, olgun bir insan. Tam bir İstanbul beyefendisi. Ben kendimi yirmili yaşlarda bir delikanlıyla görmüyordum. Babandan etkilenmiştim. Ertesi sabah kararımı aileme söyledim ve nişanlandık.

1948'de büyükbabam ile babaannem oğulları Alber ve ailesiyle birlikte Milas'tan ayrılıp İzmir'e geldiler.¹⁹ Karataş'ta Musevi Hastanesi yakınında bir evin bir katı kiralandı. Kardeşlerden Alber ve Eliezer de babaları gibi erkek terzisiydi. En küçükleri Hayim ticarete atıldı. Sultana ve Fortüne ise aileleriyle birlikte İsrail'e göç ettiler. Düğün öncesi çeyizi görmesi için müstakbel gelinin evine çağrılan kayınavlidenin söylediği anlamlı bir sözü annem hep hatırlayacaktı: "Benim için önemli olan oğlumun sana bundan sonra alacaklarıdır" demiş.

Genç çiftin tek başlarına belediyenin evlendirme dairesine gidip kıydırdıkları resmî nikâhtan bir ay sonra 20 Haziran 1948'de Karataş'taki Beth Israel Sinagogu'nda düğün töreni gerçekleştirildi. Haham, Bohor Melamed'di. İzmir âdetlerine göre düğün sonrası gelinin çıktığı eve dönmesi uygun değildi. Bunun üzerine gelinin büyük abilerinden Moiz Sabanoğlu'nun evinde aileye bir kokteyl verildi. Misafirlere kezada²⁰ ikram edildi. Balayı için birkaç gün İstanbul'a gittiler.

19 20. Yüzyılın başında iyi eğitimden geçmiş seçkin kesimin Milas'a geri dönmemesiyle başlayan göç 1948'de İsrail Devleti'nin kuruluşuyla hızlanmış 1970 yılına gelindiğinde Milas'ta Yahudi cemaati kalmamıştır. Melek Çolak, *Milas Yahudileri*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 89

20 Badem ezmesinden yapılan hamurla bir kuş yuvası üzerine oturtulan iki kuş formu verilerek yapılan tatlıya "kezada" adı verilir. Genç çiftin uzun ömürlü, mutlu bir evliliği olması dileğiyle başları üzerinde bölündükten sonra misafirlere ikram edilir.

Genç çift maddi durumları elvermediğinden Alber ve Raşel Sabanoğlu'nun evinde yaşayacaklardı. Kendi evlerini açmaları ancak on yıl sonra mümkün olacaktı. Alber Sabanoğlu manifaturacı, Raşel Sabanoğlu ise cemaatin birçok hayır kurumunda aktif olan bir hanımefendiydi. 1937'de sefil haldeki yaşlı ve bakıma muhtaç kişilerin barınması için gönüllü hanımlara öncülük ederek kurduğu *Asile de Vieillards* olarak bilinen Yaşlılar Yurdu'nun kadınlar kolu başkanıydı. Çiftin ilk çocuğuna onun adı verildi: Raşel Rakella...

Gece nöbetlerine kaldığı için evde olduğu saatlerde dinlenmek isteyen babam için ailenin büyükleriyle bir arada yaşam ve evdeki misafir trafiği hiç de kolay değilmiş. Annem bu dönemle ilgili hoş bir anekdot anlatırdı. Oldukça alıngan bir mizaca sahip olan babam bir şeye gücendiğinde günün hangi saati olursa olsun sırtını dönüp bir kanepede yatarmış. Bir zaman sonra Raşel Sabanoğlu "Şu kahrolası kanepeyi buradan çıkarıverelim" diyerek pratik zekâsıyla buna bir son vermiş.

Babam bu arada Tilkilik'te özel bir muayenehane açtı. Bir süre sonra Karataş Hastanesi'nden istifa etti ve ihtisasını yapmak üzere İzmir Memleket Hastanesi'ne başvurdu. Başhekim Dahiliye mütehassısı Dr. Celal Yarkın'ın başkanlığında ihtisasını yapmaya başladı. Dr. Celal Yarkın ve eşi genç çiftin hayatında önemli bir rol oynayacaktı. Kordon'da Altay Klübü'nün karşısındaki dört katlı Yarkın apartmanına taşınmalarının hikâyesini annem şöyle anlatırdı:

Rakella'nın aileye uğurlu geldiği söylenirdi. Çünkü çok yaramazlık yaptığı bir gün onu Kordon'a gezmeye götürdük. Yürürken baban 'Bu benim çalıştığım hastanenin başhekiminin evi, apartman yapmış ne kadar güzel deniz görüyor' dedi. Ertesi gün baban hastanede Dr. Yarkın'a apartmanı görüp çok beğendiklerini söylüyor. O da 'öyleyse sizi komşu alalım' diyor. Böylece Karataş'tan hemen Kordon'a taşındık. Yarkınlar'ın karşısındaki daireye yerleştik. Çok güzel zamanlarıydı Kordon'un. Binalar bitişik değildi. Denize girilirdi, o imbat eserd...

Fortüne ve Dr. Sami Asal torunlarıyla.

Soldan sağa: Semi Asal, Tina Asal, Ayda Habif, Aksel Bonfil, Enis Habif ve Cem Bonfil

Raşel ve Alber Sabanoğlu ile birlikte kiralayıp taşındıkları bu gös-
terişli dairenin çok büyük bir salonu ve terası vardı. Dinamik bir
kişiliğe sahip Raşel Sabanoğlu'nun nice davetlerine ev sahipliği ya-
pacak, birçok yatılı misafirin ağırlanacağı yerdı burası. Bir buçuk
yıl sonra çiftin ikinci çocuğu doğdu. Ona büyükbaba şaul'un adı
verildi: Soli...

İhtisas koşulları ağırdı. Katı kurallar vardı. Maaş verilmezdi ve
doktorun muayenehane açmasına izin yoktu. Babam muayeneha-
neyi kapatmak zorunda kaldı. şartları zor bulan asistanlar başka
hastanelere geçerken babam direndi. Personel azlığı yüzünden ona
daha çok mesai ve nöbet yükü bindi. Sık gece nöbetleri zorlayıcıydı.
Zorlu geçen üç yılın sonunda Jüri Heyeti başkanı İzmir Memleket

Hastanesi İç Hastalıkları mütehassısı Dr. Celal Yarkın'ın imzasını taşıyan 7 Nisan 1953 tarihli iç hastalıkları ihtisas vesikasını aldı.²¹

Yarkınlarla kurulan iyi komşuluk ilişkilerinin ötesinde onlar her zaman aileyi koruyup kolladılar. Karşılıklı bezik oynandı, babam nöbette olduğu zamanlar annemi ve çocukları arabayla gezdirdiler. İhtisasını bitirdiğinde Şehriban Yarkın'ın babama büyük bir iyiliği dokundu. Teklifi okul doktoru olmasıydı. Babamın memuriyete başvurması için ona yol gösterdi. Babam Hürriyet Ortaokulu'na atandı. İlerleyen yıllarda Milli Eğitim Bakanlığı'nın verdiği "grup doktorluğu" kurslarına katıldı ve okul doktorluğu grup doktorluğuna dönüştü. Her doktora üç okul düşmekteydi. Okullardan biri İmam Hatip Okulu'ydu. Babam Yahudi olduğunun anlaşılmasının sorun yaratabileceğini düşünerek bir yolunu bulup onun yerine Buca Lisesi'nin verilmesini sağladı. Böylece Şehit Fethi Bey İlkokulu dahil üç okulun doktoru oldu. Okullara haftada birkaç kez giderdi. Yatılı talebelerin olduğu Buca Lisesi'nde revirden ve yemekhanede çıkan yemeklerden de sorumluydu. 1987 yılında emekli oluncaya kadar bu görevini sürdürdü. Hep terfi ederek en üst memuriyet derecesine ulaştı.

İhtisasını bitirdiğinde Tilkilik'te yeniden muayenehanesini açtı. Babamın 1987'ye kadar hastalarını kabul ettiği bu mekân Lale Sineması sırasında 1304 Sokak'ta 2 numaralı iki katlı ahşap bir binaydı. Küçüklüğümde gitmeyi çok sevdiğim bu binayı hayal meyal hatırlıyorum. Zemin katında bir marangoz, yan dükkânda bir gömlekçi, tam karşıda ise Singer bayi vardı. Birkaç basamakla ana giriş kapısına gelinirdi. Girişte solda hemşirenin oturduğu küçük bir oturma alanı vardı. Hemşireyle birlikte eğlenceli vakit geçirdiğim yerd burası. Duvarların mavi yağlıboya olduğunu anımsıyorum. Merdivenleri çıkınca küçük bir sahanlıktan babamın muayene

21 Diğer jüri üyeleri: Emrazi Sariye Hastanesi baştabibi Dr. Lütfi Serinken, Memleket Hast. Bakteriyologu Dr. Sait Çalık ve Emrazi Sariye Hast. İç Hastalıkları Müt. Dr. Şakir Çobanlı'dır. Bu doktorlar yıllar içinde aile dostu oldular.

odasına geçilirdi. Aydınlık bir odaydı. İlk dikkati çeken odanın sol köşesinde duran devasa bir aletti. Bu "ayna" dedikleri bir röntgen cihazıydı. Kullanıldığında pencereler siyah perdeyle kapatılırdı. Babamın tıp diplomasının arkasında bununla ilgili bir kayıt var: İzmir Devlet Hastanesi tarafından 2 Kasım 1953 tarihinde verilen "Radyoskopi Kullanma Permisi". Hastaların "aynaya girmek " diye tabir ettiği bu cihaz, o dönemi hatırlayan Müslüman bir hastasının aktardığına göre hastalara güven telkin eden ve her doktorda olmayan bir teşhis yöntemi idi.

Babamın muayenehanesini açtığı dönemde İzmir'in ilk Yahudi mahallelerinden biri olan Tilkilik'te özellikle *kortejolar*²² yaşayan birçok Yahudi İsrail'e göç etmişti. Ancak hala orada yaşamaya devam eden çok sayıda Yahudi vardı. Babamın her kesimden Müslüman, Yahudi, Levanten hastaları vardı. 60lı-70li yıllarda İzmir'deki doktorların çoğu Kemeraltı'nda I. Beyler Sokağı'nda muayenehane açmalarına rağmen babamın niçin Tilkilik'ten kopamadığını annemin sözleri anlatıyor:

Baban orada o kadar güzel bir muhit edindi ki. Ben böyle bir arkadaşlık görmedim. Esnafın, sade insanların arkadaşlığı... Berberi, manavı, marangozu... Hepsi babanı çok severdi. O da hiç büyüklük göstermeden onlara yakınlık gösterir ve değer verirdi. Onların düğününe, sünnetine az gitmedik. Nişanda yüzükleri takmasını ya da düğünde şahitlik yapmasını rica ederek onu onurlandırırlandı. Berber İsmail, mobilyacı Hasan onu danışmanları gibi görürlerdi. Öğretmenler de çok severdi doktorluk yaptığı okullarda. Talebeler sonradan büyüyüp hastaları oldular. Hiç kimsenin sahip olamayacağı arkadaş gurubuna sahipti. Herkese saygı gösterir, karşılığında çok saygı görürdü. Fakir hastalara ücretsiz baktığından fakir dostu olarak bilinirdi. Perşembe günleri "Meccanen" hasta baktığını *Yeni Asır* gazetesine verdiği bir ilanla duyururdu. Bu yüzden öyle çok hayır duası alırdı ki...

22 Ladino dilinde "avlu" anlamına gelen bu kelime dar gelirli Yahudilerin oturduğu, bir avlu etrafındaki odalardan meydana gelen toplu konutlara verilen isimdir.

Acil durumlarda eve çağırılırdı. Hele geceleri uykumuzun en tatlı yerinde çalan telefonları unutamam. Saat kaç olursa olsun mutlaka cevap verirdi. Annem o yılları şöyle anlatıyor:

O zamanlar İzmir'de hastane mevhumu yoktu. Hastaneye ya ameliyat için ya da hastanın durumu çok ağırsa gidilirdi. Onun için aşağı yukarı her akşam acil bir telefon gelirdi. Aşağıda taksi bekler, baban kravatını bağlarken ben ayakkabısını bağlardım. Bu senelerce devam etti. Hatta emekli olduğunda bile gelip alırlardı onu. Fransız Hastanesi başhekimini Ali Kürşat onun sınıf arkadaşıydı. Hastaneye yatırılması gereken hastaları oraya yatırır ve takiplerini yapardı.

Çok yabancı dil bildiğinden Levantenler, İtalyan Konsolosluğu çalışanları, kilisedeki rahipler onun hastalarıydı. Kilim Oteli'nde yabancı bir konuk hastalandığında ilk başvuru doktor oydu. Teşhisinin kuvvetli oluşuyla ünlenmişti. Yumuşak, sevgi dolu tutumuyla hastalara kendini sevdirebilir ve uyguladığı tedaviyle güvenlerini kazanırdı. Görüştüğüm Levanten hastalarından biri şöyle hatırlıyor babamı:

Çok anlayışlı, hastayı korkutmayan pozitif bir yaklaşımı vardı. Hastalarına bir baba şefkati gösterirdi. Şakalaşırdık. Teşhisi her zaman çok kuvvetli, verdiği ilaçlar da isabetliydi.

Babam, annemin Amerikan Kız Koleji Yetişenler Derneği başta olmak üzere birçok yardım derneğinde ve ilerleyen yıllarda Kadınlar Kolu başkanı olarak Karataş Hastanesi Yaşlılar Yurdu'nda gönüllü çalışmalarına hep destek verdi ve onun sosyal yaşamına uyum sağladı. Mayıs 1974'te Yetişenler Derneği Başkanı tarafından kaleme alınan teşekkür yazısı bunu gösteren örneklerden sadece biri:

Coppelia temsili için gelmiş olan Devlet sanatçılarından bir tane sinin hastalanması üzerine otele gidip insancıl hislerle dolu olarak kendisini tedavi ettiğiniz, bale temsilini takiben Supe'de büyük bir sabırla hazır bulunup bizleri sevindirdiğiniz... için size teşekkür borçluyuz...

Annem ile babamın Yahudi, Müslüman ve Levantenlerden oluşan çok geniş bir çevreleri vardı. Arkadaş gruplarıyla yapılan toplantılar sosyal hayatın önemli bir parçasıydı. Babam ya bezik oy-

nardı, ya da askerde pratikten öğrendiği briç. Briç oynadıkları "Doktorlar Grubu"yla uzun yıllar evlerde toplanıldı, pikniklere gidildi. Kuşadası'na, Ayvalık'a ailece seyahatler yapıldı. Bu gruba Dr. Barışsever, Dr. Nesim Özdoğan, Dr. Sami Abuaf ve kardeşi Natan Abuaf, eczacı Jak Suhami, İzak Roditi, Alber Antebi ve Müslüman bir doktor olan Dr. Cebeci ve eşleri dahildi. Babam iddialı bir oyuncu değildi. Arkadaşları arasında nükteli sözleri, hanımların gönlünü okşayan iltifatları ve kibar davranışlarıyla bilinirdi.

Babamın sosyal ve entelektüel hayatında önemli yer tutan bir başka alan ise Masonluktu. 1952 yılında kurucularından biri olarak katıldığı Türkiye Hür ve Kabul Edilmiş Masonları Büyük Locası'na bağlı İzmir Promethée Locası'nda en üst dereceye ulaşmanın gurunun yaşadı. Masonik toplantılara gitmeden önce o gün verilecek konferansla ilgili araştırma yapar, konferans sonunda da bunları paylaşırdı. Masonluđun prensiplerini özümseyen ve bunu hayatında uygulamaya özen gösteren bir kişi ydi. İnsanlara karşı temelde sevgi ve hoşgörüle yaklaşan babamın katlanamadığı şeylerin başında yalancılık, ikiyüzlülük, cehalet ve bağnazlık gelirdi.

Babam dindar bir insan değildi ancak iyi bir din bilgisine sahipti. Bayram haricinde gitmese de bayramlarda sinagoga gider ve evde bayram gelenekleri uygulanırdı. Abim ile ablam küçüklüklerinde evde aile büyüklerinden kaynaklanan dini bir atmosfer olduğunu, Raşel ve Alber Sabanoğlu'nun onlara masal anlatır gibi Tevrat'tan hikâyeler anlattıklarını hatırlıyorlar. Babam, din eğitimi alması için abime değerli Rav Nesim Barbaymon ve Rav şemuel Kohen'den dersler aldırmış.

Abim Soli'den on yıl sonra dünyaya gelen ve babaannem Sarina'nın adını taşıyan ben, babama olan düşkünlüğümle bilinirdim. Çocukluğumda bazen birlikte sinemaya gider, Pazar sabahları kitap ve dergilerimizi alır Kültürpark'ta ya da Karşıyaka'da bir çay bahçesinde otururduk. Bazı pazarlar ben Fuar'da bisikletimle turlarken o da sakın sakın gazetesini, kitabını okurdu.

Doğumumdan altı ay sonra taşınılan Kültürpark'ın karşısındaki Fuar apartmanı Alsancak'ın ilk apartmanlarından biriydi. Raşel ile Alber Sabanoğlu, teyzelerim ve diğer akrabalarımızın birer daire sahibi olduğu bu geniş, ferah aile apartmanı kırk kişilik sofralarda bayramların kutlandığı, bar-mitzva nişan, düğün ziyafetlerinin verildiği, anlatılan fıkra ve anekdotlarla herkesin eğlenceli vakit geçirdiği mekan olarak tüm aile bireylerinin anılarında yer eder.²³ Bu altıncı kattaki Fuar manzaralı aydınlık ve sıcak daireye annem ve babam sevgi ile bağlıydılar. Yaşları ilerlediğinde burada dostları, çocukları ve herbiri kalplerinde ayrı bir yer tutan altı torunlarıyla birlikte mutlu saatler geçirme şansına sahip oldular.

Annem ve babam yerine göre Türkçe, Fransızca ya da Ladino konuşurlardı. Türkçeleri kadar Fransızcaları da çok iyiydi. Babam ilk evlendiklerinde Milaslı şivesi yüzünden Ladino'yu çok tercih etmese bile herhalde zaman içinde daha iyi konuşmayı öğrenmişti. Fransızca hem evimizde hem de aile ve arkadaş çevresinde sık kullanılan bir dildi. Annem Fransızca konuşmaya nasıl başladıklarını şöyle anlatırdı:

Baban Fransızca konuşma alışkanlığını İstanbul'dan getirmişti. O zamanlar kültürlü insanların hepsi Fransızca konuşurdu. Ben lisedeyken kurslar ve özel derslerle Fransızcamı İngilizcem kadar ilerletmişim ama konuşmaya cesaretim yoktu. İlk tanıştığımızda benim ne kadar Fransızca bildiğimi görünce şaşırdı. Sonra beni teşvik etti. Fransızca konuşmaya başladık.

Babam hayatta yılmadan mücadele etmiş bir kişi olmasına rağmen topluluk içinde hemen öne çıkan, atılgan biri değildi. Bir konuyu etraflıca araştırıp iyice düşünmeden adım atmayı sevmez, tedbiri elden bırakmazdı. Aşırı tedbirli tutumu yüzünden bazı konularda ürkek davrandığı olurdu. Altmışlı yılların başında arabasını satmış, bir daha araba sahibi olmak istememişti.

23 Sabanoğlu, Kanyas (Kaya), Abuaf ve Sabah aileleri Fuar apartmanında, Mantel ailesi hemen yanımdaki binada, Benadava ailesi de birkaç apartman ileride otururdu.

Babam sanatsever, ince ruhlu bir insandı. Edebi ve felsefi yazılar okumaktan hoşlanır, okudukları üzerinde düşünür, notlar alır ve bunu annemle ya da çevresindekilerle paylaşmaktan hoşlanırdı. Ona büyük zevk veren sanat dalları sinema, tiyatro ve müzikti. Hele hele klasik müzik. Sevdiği bir bestecinin parçasını dinlerken yeşillığe ya da denize bakmanın onu çok dinlendirdiğini söylerdi. Nitekim onu Kültürpark'taki ağaçları gören salonunda ya da Çeşme'de çok sevdiği deniz kenarındaki küçük dairesinde tek başına müzik dinleyip manzarayı izlerken görebilirdiniz.

Yaşam sevinciyle doluydu. İmkân buldukça seyahat etmeye, yeni yerler keşfetmeye hep hazırды. Vapurla çıkılan seyahatler favorisiydi. Çok uzaklara gitmesi de gerekmezdi. İstanbul'da memur emeklisi olarak Beykoz Öğretmenevi'nde konaklamak onu mutlu etmeye yeterdi. Hayatta basit şeylerle mutlu olmasını bilen ender insanlardandı. Ela gözlerindeki parıltı içinizi ısıtan muzip bir gülümsemeyle yüzünü aydınlattığında onun mutlu olduğunu anlardınız.

1985'te doktorlukta kırk yılı aşan hizmetlerinden dolayı İzmir Tabip Odası tarafından plakette ödüllendirilen babam, 1987'de yine aynı mahallede bir başka muayenehaneye taşındı ve 1993 yılında vefatından üç yıl öncesine kadar çalışmayı sürdürdü. Kalp yetmezliği nedeniyle hastaneye yatırdığımızda 80 yaşındaydı. Son günlerinde bizleri etrafında toplayıp söylediği iki cümle onun ne kadar yaşama bağlı olduğunun kanıtı ve yaşam felsefesinin özetiydi: "Tüm zorluklara rağmen hayat güzelliklerle dolu. Yaşamın kıymetini bilin."

Şimdi babamı düşündüğümde onunla yan yana güzel bir deniz manzarası karşısında oturduğumuzu düşünüyorum. Sakin, huzurlu, dingin... Ruhlarımız arınırken, yaşam sevinciyle doluyoruz...

Madam Roşa: Küçüklüğümün Önemli Siması

Raşel AMADO BORTNICK

Bu hanım hafızamda İzmir'de Ladino konuşanlar arasında geçirdiğim çocukluk hatıralarımda yaşamaya devam etmektedir. Bizlerle yaklaşık olarak üç yıl yaşadı, hayatımızda önemli bir yeri oldu, fakat günün birinde ayrıldı ve kendisinden bir daha haber almadık.

Onu ilk olarak yedi yaşımda iken, 1946 yılının sıcak bir yaz gününde gördüm. Giriş kapımızdaki el şeklinde ağır madeni tokmak ile kapıya vurulduğunda alışık olduğumuz "tak tak" sesini duyduğumda merdivenlerden inerek kapıyı kimin çaldığını görmeye gittim. Gelen Madam¹ Reyna idi, karşı kaldırımında oturan Kohen ailesinde çalışan kısa boylu, tombul, yaşlıca hizmetçi hanım.

"Dile a tu mama ke le truşi una mujer buena" (Annene söyle, ona iyi bir kadın getirdim) dedi. Ben de, kapıdan altı mermer basamak aşağıda, kaldırımında duran *'iyi kadın'* görmüştüm. Belli ki utangaçlığından, çağırılmadan kapıya yaklaşmaktan çekiniyordu. Uzunca boylu bir hanım, basit pamuklu basma bezden temiz bir elbise giymiş,

¹ Türkiye'de gayri-Müslim evli hanımlara "hanım" yerine "Madam" diye hitap edilirdi.

gümüş renkte düzgün saçları boynunun üstünde bir topuz şeklinde taranmıştı. Annemi çağırdım, aşağıya inmesini söyledim.

Kadınlar kapıda bir kaç dakika kadar konuştuktan sonra, annemle kendisini Roşa Sigura olarak takdim eden "*iyi kadın*" içeri girdiler, oturdular ve bir müddet daha konuştular. Kalktıkları zaman annem Madam Roşa'ya evi gezdirdi, her odanın ne işe yaradığını ona anlattı.

O akşam sofraya oturduğumuzda annem bizlere "Madam Roşa artık evde bizlerle yaşayacak ve bana yardımcı olacak" dedi. Anlaşılan, annem bir müddet önce mahallemizde komşulara haber salarak ev işlerinde yardımcı olacak kibar bir hanım aradığını söylemişti. Belki de kararı önce babamla paylaşmıştı. Fakat genel olarak evimizle ilgili işlerde daima karar annemindi, son söz de onundu.

Annemin aradığı yardımcı kadının Yahudi olmasını istediğini belirtmesine lüzum bile yoktu. Bunun böyle olması zaten kesindi. Bulduğumuz Karataş semtinde yaşayanların çoğunluğu Yahudi idi. Komşular arasında Müslüman ve Hristiyanlar olduğu halde, Yahudiler sadece diğer Yahudilerle arkadaşlık bağları içindeydiler, sadece Yahudilerin evlerine gidilir, ziyaret edilirdi. Eve dikişe gelen terzi, ev bakıcısı, tamirci, hizmetçi, vs. hep Yahudi olanlar arasından seçilirdi.

Mahallemiz

Oturduğumuz ev, İzmir şehrinin simgelerinden olan Asansör Kulesi'ne ve büyük sinagog Bet İsrail'e yakın, bugünkü adı Mithat Paşa Caddesi olan İnönü Caddesi üzerinde,² caddenin her iki tarafında boyalı ve üst katı ahşap cumbalı tipik evlerden biriydi. Evler ya deniz tarafında (Ladino'da *de parte de mar*), veya kara tarafında (

2 Caddenin adı 1950'de değiştirilmiş, Mithat Paşa olmuştu. Bugün tepe üstünde bulunan İnönü Caddesi, çok daha sonra yapılmış ve adlandırılmıştır.

de parte de la montanya) olurdu. Genellikle iki katlı, ayrıca bir bodrumu, bir de iki kat arasında birer asma katları vardı. Bizim ev kara tarafındaydı. Deniz tarafında olan evlerin arkasında bahçe ve deniz kenarında denize girmek ve balık avlamak üzere tahtadan yapılmış ve içinden doğrudan denize girilebilen veya atlanabilen iskeleler olurdu. Bazılarında kayık veya küçük tekne de olurdu. Kara tarafında oturanlar ise karşıdaki komşularından serbestçe denize girebilirlerdi. İnönü Caddesi boyunca cumbalı evler arasında dükkânlar, okullar, bir cami, sinagog, doğum kliniği, hamam vs. de bulunurdu. Bugün yüksek apartmanlarla dolu olan bu caddede bahsettiğim yıllarda apartman sayısı yok denecek kadar azdı. Olanlar da ancak dört katlı idiler. Ben semtimizdeki, deniz tarafında bulunan Yahudi ilkokulu Bene Berit'te okula gitmeye başladım. Bet İsrail Sinagogu'nun karşısında olan ilkokulun bahçesinde, öğrenciler denize düşmesin diye kocaman demir parmaklıklar olduğunu hatırlıyorum.

Körfez kıyıları doldurularak Mustafa Kemal Sahil Bulvarı inşa edilmeden uzun yıllar önce, Mithat Paşa (o zamanların İnönü) Caddesi, İzmir'in Güzelyalı semtini şehrin merkezi Konak'a, körfezin güney kıyısı boyunca şerit gibi bağlayan tek dar ve uzun yol idi. Bu taş yolda, demir raylar üzerinde giden tramvaylar çalışırdı. Her birkaç yüz metrede olan duraklardan yüzlerce öğrenci ve yolcu okullarına, evlerine, iş yerlerine bu tramvaylarla giderlerdi. İzmir Kız Lisesi'nden Batı yönüne doğru bulunan tramvay durakları Karataş, Asansör, Salhane, Mektupçu, Karantina, daha sonra Köprü, Sadıkbey, Göztepe, Güzelyalı ve Üçkuyular duraklarıydı.

Karataş semti bu uzun caddenin az çok üçte birini kapsardı. Bir zamanlar, İzmir Yahudilerinin çoğunluğu "eski İzmir" denen semtlerde yaşırdı. 19 ve 20nci asır başlarında şehrin gelişmesiyle Yahudilerin bir kısmı "daha iyi" bir semt olan Karataş'a taşındılar. 1940'larda ise Yahudilerin Karataş'a göre daha da batıda olan Karantina, Göztepe ve Güzelyalı'da daha büyük ve konforlu evlerde yaşadıkları görülür. Deniz tarafındaki evler daha pahalı olup daha prestijli sayılırlardı.

Fakat İzmir Yahudi nüfusunun 15000 civarında olduğu bu yıllarda dahi İzmir'in eski kısmında, Kemeraltı denen kalabalık ticari bölgeye yakın sokaklarda çok Yahudi yaşamaktaydı.³ 1940'larda İzmir'de Yahudiler arasında fakir olanlar, hizmetçiler ve dilenciler dahi vardı. Bunlar mütevazı hayatlarını *Kortijo* denen "aile evleri"nde tek odada devam ettirirlerdi. 1948'den itibaren *aliya* (İsrail'e göç) ile İzmir Yahudi nüfusu çok azaldı ve yaşlandı.⁴

Madam Roşa'ya Geri Dönelim

Madam Roşa eski İzmir mahallelerinden birinde otururdu. Kocası vefat etmiş, tek erkek çocuğu olan bir dul hanımdı. Oğlu evlenince geliniyle aynı evde yaşamaya başladılar. Fakat gelin kayınavli-desiyle birlikte yaşamaktan memnun değildi. Madam Roşa bu durumda oğluna yük olmaktansa, gideceği ayrı bir ev olmadığı ve de evvelden kendi evi dışında hiçbir yerde çalışmadığından, yabancı bir evde yatılı hizmetçi olarak iş aramaya karar verdi. Kohen'lerde çalışan Madam Reyna da, tanıdığı Madam Roşa'ya bizim evimizde yardımcı bir hanım arandığını haber vermiş.

Annemle görüştüktan bir gün sonra Madam Roşa evimize yerleşmek üzere elinde elbise bohçasıyla döndü. Maaş istemiyordu, haftalık bir cep harçlığı ona yeterdi. *Antresol* dediğimiz, iki kat arasındaki banyoya gidilen asma katın penceresiz düşük tavanlı odasında yerleşmekten memnundu. İnce bir yatağı yatmadan önce açar, sabah erken kalkar kalkmaz o yatağı rulo haline katlar, bir yana koyardı.

3 Bu taraflardaki Havra Sokağı'nda birkaç sinagog bulunmakta ve son yıllarda tarihi ve mimari değerleri bakımından bunların restorasyonuna ve şehrin turizmüne katkıda bulunacak bir kültür merkezi oluşturma gayretleri mevcuttur.

4 Bugün İzmir'de kalan 1300 kadar Yahudi, büyük ölçüde sadece Alsancak semtinde yaşamakta, eski mahallelerde Yahudilere rastlanmamaktadır.

varması bir ay sürdü. Bu uzun yolculuğun tek iyi tarafı, geminin İspanyol limanı Alicante'de durduğu zaman zarfında Barcelona'da yaşayan diğer kızkardeşi Regina Behar teyzemin oraya gelip ablası –annem– ile görüşmesi oldu.

Annemin bir seneye yakın süren yokluğu esnasında Madam Roşa benim için bir anne gibi oldu. Ben 8, ağabeyim Selim de 11 yaşındaydı. Her sabah kahvaltımızı verir, uygun şekilde giyinmemizi sağlar, ve okul için hiçbir şeyi unutmadığımızı kontrol ederdi. Annemin yaptığı gibi çok kıvrıcık kızıl saçlarımı sabırla tarar, saç düğümlerini çözer, onları düzleştirerek tarar, örer ve okulda mecburi olan beyaz renkli kordelaları bağlardı. Bu iş (!) her sabah en az on beş dakika sürerdi fakat bende sanki bir saatten fazla sürdüğü izlenimi bırakmıştı. Bene Berit okulundan öğle yemeğine geldiğim zaman masada sıcak yemek hazır olurdu. Bunun dışında her sabah işe giden babamın ve uzaktaki okula giden ağabeyimin yemeklerini sefertaslarına koyardı. Öğle yemeklerinin sıcak olması âdet idi ve iş yerlerinde veya okulda yemeği ısıtmak için ocaklar bulunurdu.

Aynı evde bizimle birlikte on sekiz yaşlarında olan halamın kızı Jüdit Habif yaşardı. (Evlenince Depas soyadını aldı.) Bu genç yaşında dahi evlere günübirliğine (*journée*) müşterilerine gidip dikiş diken bir şastra (terzi) idi . Jüdit'in annesi Ester halam kocası Onkl⁵ Jako ile ve diğer iki çocuklarıyla Karataş'ta Kız Lisesi karşısında *Han de las kavras*- Keçiler Hanı denen *kortijo*'da tek odalı gayet mütevazı bir odada yaşarlardı. Ester halam (*Tant Ester*) evimize haftada birkaç gün yayan olarak gider gelir ve evde anneme yardımcı olmaya çalışırdı. Sık sık Tant Ester ile Madam Roşa'yı yanyana oturup sohbet içinde sebze ayıklar, şehriye hamuru yoğurur, veya çamaşır katladıklarını görürdüm. Madam Roşa bunların dışında gayet güzel yemek pişirir, fırında fevkalade *boyos*, *borekas* (küçük çörekler), *roskas* (bir nevi ekmek) ve daha çok sevdiğimiz şeyleri yapardı. Tıpkı annemizin yaptığı gibi.

5 Fransızcada "oncle" kelimesinin Türkçe fonetiğe uygun yazılmış şekli. "Amca, dayı, enişte, vs." anlamını taşır.

Tabii başka akrabalarımız da vardı: dedem ve büyükannem bize yakın oturlardı ve annemin yokluğunda evde her şeyin normal olup olmadığını kontrol ederlerdi. Sonuç olarak diyebilirim ki, inanılması güç de olsa, Madam Roşa yokluğunda kendi annemizi bize o kadar çok özletmedi.

Annemiz nihayet döndüğü zaman bizler elbet çok sevindik, bize Amerika'dan bol bol hediyeler de getirdi. En çok sevdiğim pembe renkli Bazooka marka balonlu çiklet idi. O güne kadar Türkiye'de böylesi yoktu ve çiklet balonları şişirdikçe arkadaşlarımla hayran bakışlarını görüyordum. Rengârenk hatta ekoseli parlak tafta saç kordelaları da getirmişti. Bunlar da İzmir'de yoktu ve son derece sevinmiştim. Ağabeyime gelen hediyeler arasında daha yeni ortaya çıkan plastikten yapılmış şeffaf kemer, renkli çizgili T-shirtler, ve tükenmez kalem (!) benzeri olmayan şeylerdi.

Annem döndükten sonra dahi Madam Roşa uzun müddet saçımı taramaya devam etti. Yaz günleri sık sık Madam Roşa, annem ve ben karşımızdaki eve giderek denize girerdik. Madam Roşa çok çekingen ve muhafazakâr olduğu için denize mayo ile değil, elbisesi ile girerdi.

*Soldan sağa Madam Roşa, annem, ben ve alt katımızda oturan Jüliet Kunyo.
Yıl 1948.*

Karşımızdaki Ev ve Bebeğin Doğuşu

Biz hep tam karşımızda olan evden denize girerdik, zira en çok orada oturanlarla dostluğumuz vardı. O evin üst katında aslen Fransız olan fakat adını Kevser'e dönüştüren dul bir hanımefendi (biz ona kısaca *La Franseza* derdik), üvey kızı Nermin (asıl adı Christiane), görünçesi Makbule hanım ve kızı Bedia otururdu. Kızların ikisi 20 yaşlarındaydılar. Alt katlarında ise Viktorya ve Jak Barki ile oğulları Beno ve Dario'dan oluşan Yahudi Barki ailesi kiracı olarak oturmaktaydı. Madam Viktoria ile annem çok yakındılar ve bizim denize girmemiz onun evinden geçip iskelesine inmekle gerçekleşirdi. Jak Barki, İzmir'de Türkçesi en düzgün olan belki de tek Yahudi devlet memuruydu. Ağabeyim Selim'in verdiği bilgiye göre Jak Barki TEKEL'de çalışmaktaydı. Aile ellili yılların başında İsrail'e göç edecekti. Oğulları Daryo ve Beno da İsrail'de polis olacaklardı.

Küçük kız olarak ben sanki karşı komşularımızın, bilhassa üst kattakilerin eğlencesi idim, balkonlarında onlarla oturmak üzere annem beni "otur burda" ya gönderirdi.⁶ Yüzmeyi bana, gözümde o zamanların meşhur yüzücü sinema artisti Esther Williams gibi yüzen, Nermin abla öğretmiştir.

Madam Roşa'nın bizde yaşadığı devirde komşumuz Madam Viktoria Barki'nin yeni bir hamileliği olmuştu. Bir gece yarısı kocası Mösyö Jak evimize heyecanlı ve endişeli şekilde gelir, herkesin uyuduğu bir saatte kapı tokmağını sertçe vurur, ve bu gürültü üzerine Madam Roşa kapıyı açar. Mösyö Jak, eşi Viktoria'nın doğum sancıları çektiğini, ebe veya doktor çağırarak vakit olmadığını ve ne yapacağını bilmediğini söyler. O günlerde hiç kimsede ne telefon, ne de otomobil vardır. Madam Roşa derhal üzerine bir elbise geçirir, ve karşı eve

6 Osmanlı Sefarad Yahudileri arasında var olan komik bir gelenek, küçük çocukları komşuya veya bir akrabaya, "otur burda" almaları için göndermektir. Küçük çocuk, "otur burda"nin kendilerine verilecek bir şey olduğunu zannederek gider, oturup bu "şey"i verilmesini sabırla bekler, ve bir müddet sonra ev hanımı evde artık "otur burda" kalmadığını söyleyip çocuğu evine geri yollardı.

geçer. Ertesi sabah, herkes uyandığı zaman Madam Viktoria'nın güzel ve sıhhatli bir kız bebek doğurduğunu öğrenir. Ebeliğini Madam Roşa yapmıştır. Bu yüzden Madam Viktorya ömür boyu Madam Roşa'ya müteşekkir kalmıştır, ve bu olaydan sonra o evden denize girme işi bizler için daha da kolaylaşmıştır.

Ayrılışı

Madam Roşa'nın evimizden ayrılıp kendi evine gidişini hatırlamıyorum. Belki de bunu bir defada değil, birkaç kere oğluna gidip akşamına eve dönerek tekrarlamıştır. Oğlunun annesini nadiren gelip gördüğünü hatırlıyorum. Geldiği zaman da onunla evin içinde değil, giriş merdivenlerinde görüşürdü. 1949 yılında bir gün Madam Roşa oğlunun ve gelininin *Palestina*'ya (yani yeni kurulan İsrail Devleti'ne) göç edeceklerini, kendisinin de hayattaki tek oğluna katılıp İsrail'e gitmeye karar verdiğini bildirdi.

Onun bizdeki son gününü hiç hatırlamıyorum. Ağabeyim de hatırlamıyor. Belki o gün okuldaydık. 1946 yılının o sıcak yaz gününde onu ilk gören ben olmuştum. Belki de evimizden bize bu kadar yakın bir insanın temelli gidişini görmek istemedim.

Ondan hiçbir zaman hiçbir haber alamadık. Sadece İsrail'de onun rahat ve huzur içinde yaşamakta olduğunu ümit ettik. Onun hatırası dahi bizler için çocukluğumuzun en güzel nimetlerindendir.

Annemiz

Suzi Apalaçi DAYAN
Virna Apalaçi GÜLZARİ

(Virna) 1998'in sıcak bir Temmuz gününde, daha bir aylık minik kızımı emzirmiş, gazını çıkarırken içim inanılmaz bir sevgiyle doldu. Annem o sırada odaya girdi ve ona sordum: "Anne, sen de bizi bu kadar çok sever miydin?" Annem şaşkınlıkla cevapladı beni, "Ne diyorsun sen! Ben hâlâ sizi o kadar çok seviyorum!". İşte benim tanıdığım Tuna Apalaçi, yüreği bizler için sevgi dolu bir anneydi. Bize sevmeyi ve sevdikçe yüreğimizin genişleyeceğini öğretti. Bir insan hayatında bundan daha önemli bir iş çıkarabilir mi bilmiyorum; çünkü bize verdiği sevmeye kapasitesi, ben ve ablamdan sonra da, önce minik, sonra büyüyen yüreklerde nesiller boyu devam edecek.

(Suzi) Sevgiyi, sevmeyi annemden öğrendim. "Anne deyince aklına gelen ilk kelime nedir?" deseler kesinlikle "sevgi" derim: sınırsız, koşulsuz, cömertçe sunulan, sahici sevgi. Sevgiyi, sevgisinde bu kadar cömert olan birinden öğrendiğim için çok şanslıyım. Ama bir yandan da, çıta bu kadar yüksek olunca insan bazen hayatta zorlanabiliyor : ben annem gibi olabilir miyim, annem kadar koşul-

suz, sınırsız sevmeyi başarabilir miyim? Yıllar geçtikçe ve özellikle kendim de anne olduktan sonra anladım ki, insanın öğretmeni bu kadar mükemmel olunca öğrenmemek mümkün değilmiş. Küçücük bir çocukken karşılıklı sevgi bağımızın boyutunu kavrayabilmek için annemle "sen beni, benim seni sevdiğim kadar sevebilir misin?" tartışmasına girmeye çalışırdım. Tabii ki, annem benimle bu tartışmaya girmez, sadece gülümseyerek "bu sorunun cevabını kendin anne olduğun zaman bulacaksın" derdi. Yıllar içinde anladım ki benim yüreğimde hissettiğim sevgi onun yüreğinden yayılan sevgi sayesinde vardı.

Tuna Behar 15 Mart 1944'te Vitali Behar ve Virjini Behar (Beyo)'nun ilk kız çocukları olarak dünyaya gelmiş. "Miş" diyoruz, çünkü hikâyenin biz doğana kadar olan kısmını bilmiyoruz. Hatta kendi 4-5 yaşımızdan öncesini de hatırlayamıyoruz. Annemize dair hatırladıklarımızla, bize anlatılanlar karışıyor. Annemizin çocukluğuna dair anlatılanlar, evin büyük kızı olarak, kendisinden küçük kız kardeşi ve kuzenini oyunlarda yönetmeyi sevdiği; onların da ondan biraz çekindiği idi. Ama yetişkinliklerinde bizim gördüğümüz, her ikisinin de onu çok sevdikleri ve en çok güvendikleri sırdaşları olarak her şeylerini onunla paylaştıklarıydı. Evet, bizim annemiz çok güvenilir bir insandı. Verdiği sözleri her zaman tutardı ve sevdikleri için, iki eli kanda olsa, koşar gelirdi. Çok yardımseverdi ve insanlara gerçekten en zorlandıkları durumlarda yardım elini uzatırdı.

Annemiz çocukluk yıllarına dair çok anı anlatmamıştı, ama bize verdiği his, çok mutlu ve sıcak bir aile ortamında büyüdüğüydü. Özellikle babası Vitali'nin çok sıcak, sevecen bir baba olduğunu hissettirirdi. Annesi Virjini, daha sakın ve sessiz bir kadındı. Bizim de çok iyi hatırladığımız anneannemiz, duygularını pek belli eden bir kadın değildi. Ama inanılmaz yemekler yapardı. Annemizin annesinden devraldığı en önemli miras, bu sevgiyle yapılan yemeklerdi. Annemiz duygularını daha yoğun yaşayan ve gösteren bir kadındı. Bu konuda babasına benzediğini düşünüyoruz. Sevgisi çok içten ve pek çok kere coşkuluydu. Aynı şekilde öfkesi de! Kızdığında kor-

(Soldan sağa) Suzi, Virna ve Tuna,
tahmini yıl 1972

kardık ama şimdi düşündüğümüzde ve aramızda konuştuğumuzda, tıpkı sevgisinin derinliğini kendimiz anne olana kadar anlamadığımız gibi, onu kızdıran şeyleri de kendimiz yetişkin olana kadar pek anlayamadık. Annemiz bize sahici olmayı öğretti çünkü kendisi sahiciydi ve yapmacık davranmazdı.

Annemizin gençliğiyle ilgili duyduğumuz bir hikâyeye, çok akıllı ve iyi bir öğrenci olduğu ve bunu fark eden abisinin, onun Robert Kolej'e gitmesi için babasını ikna ettiğiydi. O dönemde kızların okuması ne kadar önemliydi bilmiyoruz, ama anneannemizin 80'lerine kadar Fransızca kitap okuduğunu çok iyi hatırlıyoruz. Anlatılanlara göre, ailesinin Robert Kolej'le ilgili çekincesi, oraya giden kızların "fazla rahat" kızlar olduğuymuş. Neyse ki, tüm çekincelere rağmen Tuna Robert Kolej'e gitmiş. Fransız ortaokulu Sainte Pulchérie'den mezun olduğu için, Robert Kolej'de bir yıl hazırlık okuduktan sonra liseye devam edebilmiş. Bu sayede Fransız okulunda iki, Robert'te bir yıl hazırlıkla, liseyi üç yıl geç bitirmiş. Bize okul yıllarını anlatırken, hiç ders çalışmak zorunda kalmadığını, derste dinlediklerinin üzerine, okula giderken yolda notlarına göz atmanın yeterli olduğunu söylerdi. Bizim saatlerce çalışmamız onu şaşırtırdı. Ya zamanla eğitim sistemi ve beklentiler değişti, ya da annem gerçekten çok iyi dinleyen ve dinlediğini de iyi hatırlayan bir öğrenciydi.

(Virna) Liseden sonra tıp okuyup, çocuk doktoru olmayı istemiş ama tıp eğitimi çok uzun sürdüğü için, çocuk doğurmayı o kadar geciktirmek istememiş. Sanırım bunun da etkisiyle ben çocuklarla çalışacağım bir mesleği daha çok erken yaşında seçtim ve çocuk psikoloğu oldum.

Annemiz ve babamız 21 Aralık 1967 tarihinde müthiş karlı bir günde evlenmişler. Annemizin bize anlattığı hikâyeye, o sabah kalktığında o kadar çok kar varmış ki, ağlamaya başlamış. Düğününe kimse gelmeyecek diye! Ama sanırım davetliler de, "bu karda kimse gitmez, yazık" diye düşünüp, hepsi kalkıp gelmişler ve sonuçta çok kalabalık bir düğün olmuş. Ben (Suzi) 7 Nisan 1970'te doğmuşum.

Doğumum babamızın hayatında çok önemli bir kayıpla aynı döneme denk gelmiş: babaannemizin erken yaşta kanserden ölümünden birkaç ay sonra doğduğum için bana babaannemizin adını vermişler. Ben (Virna) ondan 14 ay sonra, 25 Haziran 1971'de doğmuşum. Çok peş peşe doğduğumuz için nerdeyse ikiz gibi büyüdük. Kışları Nişantaşı'nda kendi evimizde, yazları Suadiye'de dedemin evinde otururduk. Annemin en mutlu olduğu zamanlar dedemin bahçesinde geçirdiğimiz yaz tatilleriydi. Annem bizler ve ailesiyle olduğu zaman çok mutluydu.

Bir de seyahat etmeyi çok severdi. İngilizce, Fransızca'yı mükemmel konuşur; annesi ve babasıyla konuştukları Ladino sayesinde İspanyolca ve İtalyanca'yı anlar; Robert Kolej'de öğrendiği biraz Almanca ve İsrail'de abisinin yanında öğrendiği biraz İbranice'siyle çok dil bilirdi. Kelime bilgisiyle bizi hep şaşırtırdı: bir kelimeyi mütercim tercüman gibi birkaç dile çevirebilir; garip otların, balıkların ve bitkilerin adlarını farklı lisanlarda bilirdi. Bitkilere duyduğu ilgi babasından geliyordu. Dedemizin bahçesi inanılmaz çok çiçek ve ağaç türlerinin olduğu, seralarda özel bitkiler yetiştirdiği müthiş bir yerd. Çocukluğumuzdan hayranlıkla hatırladığımız, dedemizin bahçesindeki küçük havuzdaki nilüfer çiçekleri, Japon balıkları ve Uzakdoğu'dan getirip serada yetiştirdiği orkideleridir. Gittiğimiz her ülkeden dedeme çiçek tohumları alırdık. Dedemiz her gün öğleden sonra bahçesini teftişe çıkar, ellerini arkasında birleştirip, şefkatle çiçekleriyle konuşurdu. Annemiz de ilerleyen yıllarda çiçekleriyle, özellikle hasta olan ya da küsüp çiçek açmayan bitkileriyle bu şefkatli dilde konuşurdu. Ailede solan ve çiçek açmayan bitkiler anneme gönderilirdi. Tuna bir şekilde onları ihtiyaçları olan ışığı alabilecekleri doğru yere yerleştirir; onlarla konuşur, ihtiyaç duydukları kadar su verir ve eninde sonunda açmalarını sağlardı. Bugün, ölümünün üzerine 11 yıl geçmesine rağmen bitkileri onun bıraktığı yerde hâlâ çiçek açıyor.

(Virna) Annem ve dedemden öğrendiğim bu şefkat diliyle, ben de zamanla çocukların dilini okumayı öğrendim. Yoğun duygularıyla

içine kapanmış ya da sorunlu davranışlar sergilemeye başlamış çocukları anlayıp, ailelerinin de onları anlamalarını sağlayacak çalışmalar yaptım. Annem ve dedem bana çok iyi bir dil öğretiler: şefkatin ve ilginin dili. Bu dili okulda öğrenmek mümkün değil, ancak evde yaşayarak öğrenilebilir. Ben de hasta olduğumda, annem bütün gece beni kucağında tutar, kulağım ağrıdığı için tüm gece pamuk ısıtıp kulağıma koyardı. Öksürük krizlerimde ılık ballı sütle beni rahatlatmaya çalışırdı. Ama aslında, o ıstıraplı gecelerde bana en iyi gelen şey annemin kucağında, kalbine başımı yaslayarak uyumaktı. Annem bize sevgisiyle, en dayanılmaz olana da dayanma gücünü verdi.

(Suzi) Bizleri mutlu edecek sürprizler yapardı ve gerçekten bizi neyin mutlu edeceğini bilirdi. Seyahatten döndüğünde valizinden çıkacak ufak tefek hediyeleri hep büyük bir heyecanla beklerdim. Hediye olarak getirdiği her şeyi (bir kalem, bir silgi, bir tişört...) bizim zevkimizi düşünerek seçerdi. Bir kırmızı, bir pembe kalem alsa hangisini kardeşime, hangisini bana vereceğini bilirdi, hangimizin neyle mutlu olacağını çok iyi bilirdi. Biz mutlu oldukça o da mutlu olur, biz sevindikçe o da sevinirdi. Bize ufak sürprizler yapmaya yetişkinliğimizde de devam etti. Hala hatırladıkça mutlulukla gülümsediğim bir anım var. Üniversiteyi bitirip çalışmaya başladığım ilk yıl doğum günümün sabahında uyandım, işe gitmek için hazırlandım. Normalde bu saatte annem kalkmamış olurdu, bu yüzden ayaküstü bir kahvaltı edip işe gitmek üzere mutfığa girdim. Ve karşımda annem bana sıcacık gülümseyerek "Happy birthday" şarkısı söylüyor ve en sevdiğim yiyeceklerle donatılmış bir kahvaltı masası beni bekliyordu. O günkü şaşkınlığımı, mutluluğumu ve annemle paylaştığım o kahvaltının keyfini hâlâ bütün canlılığıyla kalbimde taşıyorum. Hiçbir hediye annemin benim için düşünüp hazırladığı bu sürpriz kadar değerli olamaz.

(Virna) Hiç unutmadığım bir anım; 8-9 yaşlarımda bir 31 Aralık günü, akşamki yılbaşı kutlamasını heyecanla bekliyorduk. Akşamüstü saatleriydi ve ablamla salondaydık. Birden annem içerden

bize bağırarak söylenmeye başladı: "size odanızı toplayın dedim, bu dağınıklık ne?" diye. Biz de ablama şaşırıp birbirimize baktık, çünkü kendimizce toplamıştık. Biraz çekinerek arka odalara gittiğimizde ikimiz de odamızda koca birer torba bulduk. İçlerinde küçük küçük bir sürü hediyeler, paketlenip, özenle hazırlanmıştı. Hepsi bizim seveceğimiz, özenle seçilmiş küçük hediyelerdi. Bu sayede hayatta küçük şeylerle mutlu olmayı öğrendik. Ben de, yıllar sonra kendi çocuklarıma her yılbaşı küçük küçük hediyeler toplayıp, paketleyip 31 Aralık günü onları mutlu etmeyi seviyorum.

Annemiz bizi mutlu etmenin yanı sıra, sorumluluklarımızı üstlenmeyi öğretmek için de çok net sınırlar koyar ve çok kararlı bir duruş sergilerdi.

(Suzi) Ben ilkokuldayken öğretmenimiz bazı akşamlar çok fazla ödev verirdi, daha on yaşındayken gece yarısına kadar ders çalıştığımı hatırlıyorum. Annem ne kadar yardım edeceğinin ölçüsünü çok iyi bilirdi, anlamadığım yerde devreye girer ama asla ödevleri benim yerime yapmaz, ya da ben bitirene kadar yanımda oturmazdı. Kararlı bir şekilde "bu senin sorumluluğun, senin ödevin, senin yerine ben yapamam, senin yapman gerekiyor" derdi. O zaman bana acımasız gibi gelen bu davranışın aslında bir çocuk yetiştirirken sorumluluklarını öğretmek için ne kadar önemli olduğunu ve bir anne için bu çizgide kalmanın ne kadar zor olduğunu kendim anne olup da çocuğum ödevlerinde yardım istemeye başladığında anladım. Yardım etmek ile çocuğun sorumluluğunu anne babanın yerine getirmesi arasındaki ince çizgiyi sezinlemek çok zor. Annem bu çizgiyi sezinlemekte çok başarılıydı. Bir yandan kararlı bir şekilde bizi sorumluluklarımızla baş başa bırakırken, bir yandan da sevgisi ve şefkatiyle, bizi anladığını, aslında bizim yanımda olduğunu hissettirirdi. Ben ve kardeşim sorumluluk sahibi olmayı, kendi kendimize yetmeyi, sorunlarımızı kendimiz çözmeyi ve planlı çalışmayı bu sayede öğrendik.

Annemiz bize güçlü kadınlar olmayı, ayaklarımızın üzerinde durmayı, kararlı olmayı, istediğimizi elde edene kadar mücadele etmeyi öğretti. Bize "iyi okuyun, meslek sahibi olun ve her zaman ayaklarınızın üzerinde duracak güce sahip olun" demeye başladığında henüz çok küçüktük. Çok iyi bir öğretmendi, sadece nasihat vermekle kalmaz, kendi davranışlarıyla bize örnek olurdu. Kendi güçlü karakteri ve olaylar karşısındaki kararlı tutumuyla bize mükemmel bir örnek oluşturmazdı. Biz iki kız kardeş mesleki hayatlarımızdaki başarımızı ve hayattaki güçlü duruşumuzu annemize borçluyuz. Annemizle babamızın ortak noktası eğitime ve kadının meslek sahibi olup çalışmasına, üretmesine verdikleri değerd. Kadının zekâsının değerini her zaman vurguladılar, desteklediler ve hiçbir zaman cinsiyetler arası ayırım yapmadılar.

Kadının iç donanımına dair çok şeyi annemizden öğrendik: sezgilerimizi ve aklımızı kullanmayı; verici olmayı ve cesur olmayı öğretti annemiz bize.

(Suzi) Depremden korktuğumu duyduğumda çok şaşırmıştım. Annem de benim şaşırmama şaşırmış ve gülümseyerek "herkes bir şeylerden korkar, ben de depremden korkarım" demişti. (Virma) Aslında annem sevdiklerini kaybetmek dışında hiç bir şeyden korkmazdı.

Çok vericiydi; arkadaşlarına, anne babasına, kardeşlerine, yeğenlerine, kuzenlerine, herkesin derdine koşardı. Akıllıydı, insanlar ona danışırdı. O da yardım ettikçe mutlu olurdu. Sadece ailesi ve yakınlarına değil, yıllarca Or-Ahayim'de pek çok yaşlı ve hastaya da yardım etti. Vermenin kendinden eksilmek değil, zenginleşmek olduğunu öğrendik annemizden.

Annem kararlı bir kadındı, bu kararlılığı bazen inada da dönüşürdü ve ona hayatı zorlaştırırdı ama çoğunlukla hedefine ulaşmasına yarardı. Bu özelliği ona 57 yaşında yakalandığı hastalığıyla savaşırken müthiş bir kararlılık verdi. Hiç şikâyet etmeden 4 yıl tedavi gördü, en yeni tedavi yöntemlerini araştırdı ve denemeye gönüllü oldu.

Hastalığından hiç kaçmadı, bütün kararları kendisi verdi, tüm zorluklarla cesurca yüzleşti. O dört yılı sevdikleriyle, bizlerle ve torunlarıyla dolu dolu yaşadı, bizlerle seyahatler yaptı, torunlarıyla çok vakit geçirdi. Bu süre içinde bir torun sahibi daha oldu, üçüncü torununun doğumunu görme ve onu kucağına alma mutluluğunu yaşadı.

(Virna) Hayatın belki de tüm gerçeklerini annemin ölümünden sonra öğrendim. Sanki annem etrafımıza koruyucu bir zar örmüş ve bizi acıtacak gerçeklerden korumaya çalışmış gibi. Annemin ölümünden sonra en çok özlediğim, annemle sevincimi paylaşmak oldu. Onunla öfkemi, sevincimi, hayal kırıklıklarımı, zorlukları, pek çok duygumu paylaştım. Ama fark ettim ki, iyi bir şey yaşadığımda benim için benden daha çok sevinen başka biri yokmuş bu hayatta. Annem 12 Eylül 2005'te hayata gözlerini yumdu. Hayatım boyunca hiç unutmayacağım son kareler o geceden. Belki de mümkün olduğunca başka kareler hatırlamaya çalışıyorum ki, o son kareleri unuttayım. Annemi yaşayan haliyle hatırlamak istiyorum; gülen, canlı haliyle. Bazen saniyeden çok kısa bir süre kokusunu, ya da teninin yumuşaklığını hatırlıyorum. Gülümsemesini görüyorum. Sesini hatırlamak istiyorum ama hatırlayamıyorum. Kalbini, sıcaklığını ve sevgisini hatırlıyorum. Ve hatırlanmasını istiyorum; birilerinin kalbinde hâlâ yeri olmasını istiyorum. Yaşamının, ben ve ablam dışında birileri için de değerli olmasını diliyorum...

(Suzi) Her birimiz hayatta farklı işler yapıyoruz, farklı hayatlar yaşıyoruz. Ama şu kısacık ömür geçip gittiğinde bence geride kalan tek bir şey önemli: yaşarken kimlerin hayatına dokunduk, yüreklerde nasıl duygular, hafızalarda nasıl anılar bıraktık? Bence bir insanın hayattaki başarısı geride bıraktığı duygu ve anılarla ölçülür. Annem başta ben ve kardeşim olmak üzere, birçok yakınının yüreğinde sevgi ve çok hoş anılar bırakarak gitti.

Aron da Yazdı

Aron ENDER

Bugün 10 Ekim 2016.

Ben Aron Ender, 1937 Ankara doğumluyum ve 79 yaşımdayım.

Yaşlanmanın etkisini hissetmeye başladım herhalde, zira hiç olmazsa geriye bir hatırat bırakmayı düşündüm ve bu satırları kaleme almaya başladım.

Bu düşünceye niye benden evvelkiler, mesela büyükbabam Aron Araf rağbet etmedi? Keşke elimde ona ait böyle bir anı defteri olsaydı, onun hayatını, teyze ve dayılarımın hayatını daha iyi öğrenebilir, o yılların hayat şartlarını, zorluklarını, sosyal gelişmeleri bugünkülerle kıyaslayabilirdim.

Baba tarafımı hiç tanımıyorum desem yeridir. Ancak birkaç kuzen ve çocuklarını tanıdım. Baba tarafı dört erkek ve iki kız kardeştiler, onları hiç görmedim. Bizim Ankara'da, onların İstanbul'da olmaları herhalde en başlıca sebepti. Başlıca diyorum zira kardeşlerin birbirleriyle dargın olduklarını işitmiştim. Dolayısıyla baba tarafımdan yazacak pek bir şey yok. Buna karşılık anne tarafım epeyce zengin

ve renklidir. Dokuz kardeş ve yirmi küsur çocuk hakkında herhalde anlatılacak çok şey vardır.

Aron Araf, annemin babası, Ankara'nın saygıdeğer bir simasıydı. Biri hırdavat, diğeri züccaciye olmak üzere iki dükkânı vardı.¹ Ankara havrasının tam karşısında dört katlı bir konağa sahipti ve şehrin zenginlerinden sayılırdı. Cumhuriyet'in ilanından evvel Ankara ufacık bir kasabaydı ve bu saydıklarım büyük bir servet ifadesiydi. Halen bugün evimizde bulunan bazı kristal eşyanın büyükbabamın züccaciye dükkânından teyzelerime (Perla ve Rosa'ya), onlardan da bana miras kaldığını biliyorum.

Aron Araf, Ankara Yahudi Cemaati Başkanlığı yapmış, cemaat üyeleri tarafından anlaşmazlık anında görüşüne ve kararına başvurulanan "hakem" sıfatına sahip bir kişiydi. Uzun boyu, ince yapısı ve otoriter tavrı ile gerek ailesi içinde gerekse dışında büyük saygı ve sevgi görürdü. Tabii dokuz çocuk (beş kız ve dört erkek) yetiştirebilmek için biraz da korkutucu olması da gerekti herhalde. Annemin anlattıklarına göre, yemeğe oturduklarında çocukların kavgaları, babanın gelmesi ile derhal kesilir ve yemek faslı son derece sakin bir havada geçermiş.

Aron Araf'ın hiçbir hatırasını yaşatamamanın üzüntüsünü çekiyorum:

-Çocuklarını nasıl yetiştirdi? Onların tahsil ve terbiyeleriyle nasıl uğraştı?

-Cemaat hayatını nasıl sürdürdü?

-O günkü insanlar nasıl bir hayat standardına sahipti?

-Ticari hayatında nasıl o noktaya gelebildi?

¹ Vehbi Koç anılarında Ankara'da ticarete atıldığı ilk yıllarını anlatırken Aron Araf'ta çalışan satış müdürü Hiya Elmalaki'yi işe aldığını, satış müdürü yaptığını anlatır. Kaynak: Vehbi Koç, *The Autobiography of a Turkish Businessman - My Life Story*, Vehbi Koç Vakfı, İstanbul, 1977, s. 24. Ankaralı diş hekimi Yalçın Ergir, Aron Araf'ın hırdavat, inşaat, marangoz ve boya malzemeleri satan dükkanının Anafartalar-1 Caddesi'nde yer aldığını yazar. Kaynak: Yalçın Ergir, "Taşhan'dan Çıktık Yola... Başkent'in İlk Dükkanları", 12 Ocak 2012, http://www.ergir.com/2012/Tashandan_Ciktik_Yola.htm

-Kendi anne ve babasından nasıl bahsedebilirdi?

-Ve her şeyden önemlisi, Türk Yahudilerinin çektiği cefaları ilk ağızdan nasıl anlatırdı? Trakya olayları, Yirmi Kur'a askerlik ve... ve... Varlık Vergisi...

Bütün bunları kendisinden dinlemeyi ve hakiki bir tanık ağzından benden sonra gelenlere aktarabilmek isterdim.

Büyükbabam Aron Araf

Bu satırları kaleme almamın sebebi de, yukarıda "keşke... keşke" diye hayıflandığım şeylerin tekrar etmemesidir. Seneler sonra sevgili torunlarımın, dedelerinin çocukluk, gençlik ve ergenlik yıllarında yaşadıklarını, çevresini öğrenmelerini, kendilerine ders çıkarmalarını ve aynen benim şimdi yapmaya çalışacağım gibi, onların da, hayatlarını kaleme alıp kendi torunlarına aktarmalarını istiyorum. Böylece kuşaklar arasında kopuksuz bir bağ oluşmasını arzu ediyorum.

Aron Araf, soyağacımda tanıdığım en eski simadır; babamın anne ve babasını hiç hatırlamıyorum. Ben çok küçükken ölmüşlerdi. Soyağaçları kâğıt üstünde güzeldir ama sadece birer isimler listesinden başka bir şey değildir. Nasıl bir insandı, nasıl yaşadı, neler gördü, neler hissetti, acıları, mutlulukları, başarıları ve başarısızlıkları oldu mu? Bunlara soyağaçlarına eklenen eklerde cevap verilebilir. Benim de yapmak istediğim işte bu.

Hayatımın ilk hatıraları ilkokul günleriyle başlar. Bu yaştan sonra anlatacaklarım orta ve lise, üniversite yıllarım, çalışma hayatım vesaire...

Çevre

Doğduğum yer Ankara, Cumhuriyet'in ilanı ile ufak bir kasabadan bir şehre dönüşmeye, başkent olması dolayısı ile de büyüyüp gelişmeye başlamıştı. Yerleşim bölgesi, Ankara Kalesi etrafında yoğunlaşmıştı. Yeğenbey Mahallesi Ankara Yahudilerinin topluca oturdukları birkaç sokaktan oluşmuş bir yerdi. Orta bir yerde, Havra ve aynı sokakta o zamanın en görkemli evleri bulunurdu.

Ankara Havrası

Ankara'nın yegâne havrasının ne zaman inşa edildiğini bilmiyorum. Ancak çok görkemli bir iç görünüşü vardı. Dışarıda kocaman demir kapılarla korunan, yol boyunca yüksek duvarlarla devam eden bir yapısı vardı. Demir kapıdan girince, büyükçe açık bir avluya gelir, oradan da Havra'ya girilirdi. Dörtgen bir şekli vardı ve tam ortada yuvarlak, iki basamakla çıkılan "teva"sı vardı. Teva'nın etrafı oturulacak çepeçevre dönen bir bankoyla çevriliydi. Biz küçükler genelde o bankoda otururduk. Böylece girip çıkmamız daha kolay olur, büyüklerin azarını işitmezdik. Avluda oynar, sonra tekrar içeriye girebilirdik. Benim ayrıcalığım vardı, Havra'nın tam karşısında büyükbabamın evi vardı ve her istediğimde oraya gidebilirdim. Havra'nın iç tezyini altın kaplama izlenimini verecek bir şekilde yapılmıştı. "Sefer Torah"ların bulunduğu dolaba (Aron Ha Kodesh) birkaç basamakla çıkılırdı. Dolabın iki yanında, duvara dayalı boylu boyunca koltuklarda Ankara Yahudilerinin yaşlıları ve idarecileri, kısaca en saygınları otururdu. Büyükbabamı her zaman dolaba en yakın ilk koltukta otururken hatırlarım.

Yahudi Mahallesi, eski şehrin tam ortasında yer almıştı. Bir taraftan Samanpazarı'na, bir başka tarafından da Anafartalar Caddesi'ne, diğer iki taraftan da şehrin en kalabalık yerlerine çıkardı.

*Ankara Sinagogu
Fotoğraf: İzzet Keribar*

Çocukluğumun geçtiği yer, Yamanlar Sokak No.10, Havra'nın bir üst sokağında idi. Önünde kocaman bir meydan vardı ve merdivenlerle Samanpazarı'na çıkılırdı. Evimizde bir bodrum ve iki kat vardı. Bodrum katında bir kömürlük, bir çamaşırılık ve de bir alaturka W.C. vardı. Birinci katta, hol gibi bir oturma yeri, bir yatak odası ve misafir odası vardı. Üst katta bir çatı arası, bir yatak odası ve balkon vardı. Yandaki karanlık mutfak ile hol, bizim her gün oturduğumuz, yemek yediğimiz yerdi. Bir kenarda koca bir kömür sobası evimizin yegâne ısı kaynağıydı. O soba ayrıca, o zamanlar bol bol bulunan uskumru balıklarını ızgara yaptığımız yerdi. Ayrıca soğuk kış günlerinde sobanın külleri içine soğan ve kestane koyar ve akşamları keyifle yerdik. Yandaki yatak odasını, ağabeyim İsak ile paylaşırdık. Ablam Klara, ben dört yaşında iken evlendiğinden onun nerede yattığını hatırlamıyorum. Misafir odası ise ancak –adı üstünde– misafir geldiğinde açılırdı. Orada da ayrıca bir yatak ve koltuklar bulunurdu.

Bodrum katı benim hiç sevmediğim bir yerdi. Sokak girişinden hemen sonra birkaç basamakla tuvalete ve çamaşırılığa, sonra yaklaşık 10-12 basamakla kömürlüğe inilirdi. Bodrum katı karanlıktı, soğuktu ve de korkutucuydu. Tuvalete gitmek benim için, hele kışın, bir işkenceden farksızdı. O meş'um kömürlükte sanki birilerinin gizlendiğini, her an gelip beni yakalayacaklarını sanırdım. Hiç ama hiç arzu etmediğim şey, gecenin yarısında tuvalet ihtiyacımın olmasıydı. Boşuna sabahı beklemek işe yaramazdı ve çaresiz beni aşağıda bekleyen şeytanla karşılaşmayı göze alırdım. İkinci katta anne ve babamın yatak odası vardı ve bazen o odada yattığımı hatırlarım. Ayak ve başlığı demir aksamdan yüksek bir yataktı. Ufak boyumla oraya güçlkle tırmandığımı hatırlarım.

Bu odaya komşu bir balkon vardı. Acaba o balkon kaç metreydi hatırlamıyorum ama o zaman bana bayağı büyük görünürdü. Benim için orası bir eğlence yeri idi. Üç tekerlekli bir bisikletim vardı ancak bir tekerleği eksikti. Neden hatırlamıyorum. İleride lise yıllarımda da devam edeceğim bisiklet akrobasisine o yıllardan başlamış olmalıyım. Bir ayağımla pedal çevirir, diğeriyle de yere basarak dengemi sağlardım.

Evimizin tam karşısında büyük bir meydan vardı. O meydan benim ve yaşitlarımın eğlence yeri idi. Önce bir düz alan, sonra da meyilli bir kısım bizim için hem bir top alanı, hem de kışın bir kayak merkeziydi. Ankara, sert kara iklimine sahip bir şehirdi. Kışlar çok soğuk geçerdi. Kar yağdığında uzun müddet yerde kalır, yollar buzlanırdı. Karlı günler, karşımızdaki meyilli arazide toplanır, kimimiz tahta okul çantası, kimimiz de bir karton parçası üzerinde kayardık. Eve döndüğümde patlıcan bir burun, kızarmış kulaklar ve neredeyse donmak üzere olan parmak uçlarım azarlanmam için yeterli sebeplerdi.

Oynadığımız Oyunlar

Güzel havalarda, mahalle çocukları gene o meydanda toplanır top oynardık. Çift kale futbolun kötü bir yanı vardı, kalelerden birinin arkası yokuş aşağı bir sokağa bakardı. Gol sevinci her zaman topun peşinden yokuş aşağı koşup topu getirmekle gölgelenirdi.

Zamanımızı dolduran daha nice oyunlar vardı. Misket, ceviz, sigara kutusu kapağı, jilet ambalajı kâğıdı ve daha başkaları.

Günümüzde çocukların sahip olduğu cam misketler yoktu o zaman. Toprak bilyeler vardı, rengarenk. bir de çelik misketler. Birkaç kişi toplanır, yere bir daire çizilir ve herkes belli sayıda bilye koyardı içine. Sonra da bir mesafeden, sadece bu amaç için kullandığımız çelik misket ile dairedeki bilyeleri vurmaya çalışırdık. En uzak mesafeden atış yapmayı kabul eden birinci olur, herkes vurduğu kadar bilyeyi alırdı.

Oyunların benim için en güzeli ceviz oyunuydu. İşin içinde biraz da kumar vardı, zira ceviz araçtı sadece. Amaç ise para kazanmaktı. İki ceviz bir kuruştı. Beş-altı kişi oyuna başlardık. Herkes iki veya üç –anlaşmaya göre– cevizi sıraya dizerdi. Cevizi olmayan ya para ile birimizden satın alır ya da iki ceviz için bir kuruşu dizideki cevizlerin birinin üstüne koyardı. Böylece yerde dizili sekiz-on tane ceviz bulunurdu. Oyunun amacı, belli bir mesafeden diğer bir cevizle dizideki cevizleri vurmaktı. En uzak mesafeden atmak, oyuna birinci başlamak için yegâne şarttı. Her birimiz "kafa" dediğimiz cevizi ileriye atar, en uzakta kalan birinci olur, en yakındaki de cevizlere banka olur ve dizinin başına geçer, "benden baş" derdi. Diziyi belli yerinden vuran oyuncu vurduğu cevizden öte tarafı alır ve oyun böyle devam ederdi. Baştakini vuran hepsini alır, hiç kimsenin vuramadığı cevizler bankaya kalırdı.

Bu oyunun en güzel tarafı cevizleri vurmak için kullandığımız ve "kafa" dediğimiz büyükçe cevizin hazırlanması için harcadığımız

çaba idi. Düzgün bir cevizin altındaki delikten bir iğne yardımıyla içini boşaltır kum koyardık. Ama tam doldurmazdık zira yarıya kadar kum en iyi neticeyi verirdi. Deliği kapatır, üstünü de güzelce zift veya balmumu ile kaplayıp tıkdık. Bu işin gayesi "kafa"nın yere bırakıldığında zıplamamasını sağlamaktı. Böylece uzaktan diziye atılan "kafa" zıplamadan hedefini bulacaktı.

Sigara kutu kapaklarını biriktirirdik. Sadece yerli sigara vardı ve karton kutularda satılırdı. Sipahi, Yeni Harman, Yenice, Gelincik vs. vs. Bu kapakları değişik oyunlarla aramızda değiş-tokuş ederdik. Bu oyunlar saatler sürer ve biz toprakla birebir temas ederdik. Akşam, annemin devamlı çağırışlarından sonra eve vardığımda üstüm başım, elim ayağım toz toprak içinde olmam bana zor anlar yaşatırdı. Böyle günlerde mutfakta annemin su ısıtarak bir leğen içinde kap-kacak temizlemeye yarayan güçlü toz deterjan Vim ile dizlerimi sıkıca ovduğunu hâlâ hatırlarım. Bu ameliyeden sonra dizlerim hem temiz hem de kıpkırmızı olurdu. Evimizde banyo olmadığını, hele akar sıcak su olmadığını söylemiş miydim? Banyo günleri, haftada bir, çamaşırlıkta su ısıtılır ve maşrapa ile yıkanılmaya çalışılırdı.

Dedemim Evi..

Çocukluk hatıralarımı anlatırken tarihlerini ve o günlerde kaç yaşında olduğumu anımsamıyorum. Hafızamdaki net resimlerin olduğu büyükbabamın evini anlatmam gerek öncelikle.

Havra'nın karşısında, üç katlı bir konak olduğunu yazmıştım. Yola bakan, takriben on beş-yirmi metre demir parmaklıklarla cepheli muhteşem bir görünüşü vardı. İki taraftan simetrik taş merdivenlerle birinci katın kapısına çıkılırdı. Bu merdivenlerin arasındaki kapıdan zemin katındaki bir avluya girilirdi. O katta bir depo ve bir Türk hamamı vardı. Ayrıca içinde bir kuyu olan bir oda –ki yazın içinde karpuz ve kavunların sallandırıp soğuk tutulduklarını hatırlarım– ve bir ikinci oda vardı. Evin arkasındaki bahçeye de bu avludan girilir-

di. Bahçede koskoca yuvarlak bir süs havuzu, ortasında bir fıskiye ve içinde balıklar vardı. Bahçenin bir köşesindeki dut ağacı biz çocukların en sevdiği yerdı. Çocuklar derken, kuzenlerim Anrı ve İsak Arafı ve kendimi kastediyorum. Onlar ailece o evde yaşarlardı.

Birinci katta iki yatak odası vardı. Birinde büyükannem-büyükbambam, diğesinde de Tante Perla yatardı. Beni en çok etkileyen o kattaki muhteşem salondı. Duvarları kocaman tablolarla, tavanı büyük avizelerle çok görkemli görünürdü bana. O tablolardan birini Tante Perla'nın ve ikisini de, bir de avize ile birlikte, Tante Rosa'nın ölümünden sonra hatıra olarak evimde görmekten son derece mutluyum ve umarım ki çocuklarım da saklar onları.

Yine birinci katta bir tuvalet ve çok büyük bir mutfak vardı. Yanındaki merdivenler sayesinde diğerkatlarla irtibat sağlanırdı. İkinci ve üçüncü katlar ilgimin dışındaydı. Onları dayılarım paylaşırdı. Daniel Araf ailesiyle, Vitali, Eli ve Jozef'in odaları da o kattaydı.

Kış ayları Ankara çok soğuk olurdu. Yolların kapandığı ve haftalarca dışarıdan erzak gelmediği olurdu. Kışa hazırlık yaz aylarından başlardı. Kuru yiyecekler, un, pirinç, fasulye gibi baklagiller depoda çuvallarla istif edilirdi. Ancak makarna ve etli yiyecekler mutfakta hazırlanırdı. Kadınlar topluca oturur, ince çubuk haline getirdikleri hamurdan "fideyo" dedikleri bir tür şehriye veya erişte türü makarna yaparlardı. Ancak etli gıdalardan sucuk yapımı başlı başına bir sanattı ve bunda benim katkım da küçümsenemezdi. Etler hazırlanır, kıyma yapılır, baharatlanır, iyice yoğrulduktan sonra özel bir kaba konulurdu. Kabin bir tarafında 5-6 santim çapında bir boru, diğertarafında da bir kol vardı. Evvelce yıkanıp temizlenmiş bağırsaklar o boruya takılır ve kolun çevrilmesiyle boruya giren kaptaki kıyma bağırsağa dolmaya başlardı. İşte o sırada ben, küçük Aroniko, elimde bir yorgan iğnesiyle bağırsakta gelişigüzel delikler açardım. 5-6 yaşlarımda olmalıydım herhalde. Sonra O sucuklar depoda asılarak kurutulur, kışa hazırlanırdı. Bir diğerketli mamul de "hale" dediği-

miz et kavurması idi. Etler (sanırım kuzu veya koyun idi) kuşbaşı kesilip pişirilir, sıcak sıcak tenekelere doldurulur ve kapakları lehimlenirdi. Bir ilkel konserve şekliydi bu işte. Kış gelince kapaklar kesilip açılır, kaşık kaşık alınır, yemeklerde kullanılırdı. Benim en sevdiğim yemek "hale"li yumurta idi zira etler herhalde koyun eti idi ve oldukça da yağlı olurdu. Her ne kadar biz ailece büyükbabamın konağında oturmasak da bu yapılanlardan biz de nasibimizi alırdık.

Yine yaz –ya da bahar– aylarından birinde bir at arabasının bizim evin (dedemin değil) önüne gelip yükü olan pembe, pembe gülleri boşalttığını hatırlarım. Bu ev yapımı gül reçeli sabah kahvaltılarımızı süslerdi.

Yirmi Kur'a Askerlik

Çocukluğumun en büyük travmasını dedemin salonunda yaşadım. Türk Yahudi tarihinde birkaç felaket yaşandığını biliyoruz. Trakya olaylarını Ankara'da bizler yaşamadık. Ancak Yirmi kur'a askerlik bizi etkilemişti. Babamı askere aldıklarında annem bize hem analık hem de babalık yapmak zorunda kaldı. Babamın küçük tuhafiyeye dükkânını annem eline aldı ve bizi perişan olmaktan kurtardı. Hafızamda yer alan bir görüntü hâlâ canlılığını korur. Evde, herhalde beni bırakabileceği kimse olmadığından, dükkâna götürür, öğle uykusuna yatırmak için bir rafa örtüler serer, orada uyuturdu. 5-6 yaşında olmalıydım.

Varlık Vergisi Felaketi

Ancak felaketlerin en büyüğü VARLIK VERGİSİ idi. Babamın Anafartalar Caddesi'ndeki küçük ama çok iyi konumlu dükkânı, tahakkuk edilen 15 bin lirayı ödeyemediği için haczedilmiş ve biz çok zor durumda bırakılmıştık. Herhalde haciz edilen mülk ve mallar biçilen vergiyi karşılamış olmalı ki evimize dokunmadılar. Ankara'daki –ve de bütün Türkiye'deki– Yahudiler aynı acıyı yaşadılar.

Ancak Aron Araf'ı tamamen mahvettiler!... Bugünkü değerlerle mukayese edemeyeceğim ancak o zaman için ödenemeyecek kadar çok olduğu söylenen bir vergi ile karşılaşmıştı dedem. Üç yüz bin lira büyük bir servetti o zaman için. Tahakkuk işini Valilikte bir komisyon yapardı ve itiraz hakkı da kesinlikle yoktu. O komisyon içinde dedemin hırdavat işinde rakibi olan Vehbi Koç'un bulunduğu söylenmişti... Vergisini ödeyemeyenlerin malı mülkü haciz edilir, o da yetmezse Erzurum yakınlarında Aşkale'ye, taş kırmak ve yol yapmak üzere sürülürdü.. Burada hayatlarını kaybedenler çok oldu.

Dedemin iki dükkânına el konulmuş, evine haciz memurları gelmiş ve bulabildikleri bütün eşyayı alıp götürmüşlerdi. O canım konağın da birkaç gün sonra boşaltılması için emir verilmişti. Çocukluğumun en büyük travmasını işte o zaman yaşadım. Saray salonlarını andıran dede evinin o görkemli salonundan kala kala dört duvar kalmıştı. Çıplak ve soğuk duvarlar karşısında donup kalmıştım. Avizeler, tablolar, ağır kadife perdeler, hepsi ama hepsi gitmişti. Geriye boşluk, acı, çaresizlik ve ailece hayat boyu kapanamayacak bir yara kalmıştı.

Evi boşaltmak ne demekti? Bunca insan nerede barınabilirdi? Dayım Eli Araf, uzun boylu, son derece yakışıklı, ama en önemlisi çok güçlü hitabeti olan cesur ve atılgan bir gençti.² Ankara Valiliği'ne gitmiş ve vali ile görüşmek istemiş. O dönemin valisi Nevzat Tandoğan çok sert ve çok dirayetli olduğu söylenen bir idareciymiş. Dayımı kabul etmiş ve ne istediğini sormuş. Dayım o günkü görüşmeyi kendi ağzından şöyle anlatmıştı:

2 Eli (İlyâ) Araf (1913-2007) Araf ailesinin Ankara'da kalan son ferdiydi. Tek oğlu Erol Kanada'ya göç etmişti. Ankara'da bir otelde yaşırdı. Vefat ettiğinde vasiyeti üzerine İslâmî kurallara göre defnedildi. Kaynak: Ümit Kozan, "Cumhuriyet'in İlyâ Araf'ına İslami cenaze", *Hürriyet*, 16 Ekim 2007. Tarih Vakfı'nın "Tarihe 1000 Canlı Tarih" sözlü tarih projesi çerçevesinde kendisiyle yapılan mülakat için bkz. "Müslümanlar namaza, gayrimüslimler duaya", *Milliyet Pazar*, 26 Eylül 2004, 3 Ekim 2004.

"Nevzat bey ögle uykusuna yatmak üzere şezlonguna uzanmıştı. Heyecanlı olduğumu görmüş, nedenini sormuştu. Ben de verginin insafsızlığından, varımız yoğunumuzun haczedilmesinden bahsetmiş ve sonunda şöyle demiştim. Babam Aron Araf, her zaman vatan-sever bir vatandaş olmuştur. İstiklâl Savaşı'nda Ankara'da bulunan milletvekillerinin İstanbul'daki aileleri ile kaçak olarak irtibatlarını sağlamış, onlara evini açmış, onları barındırmış ve Cumhuriyet Türkiye'sine elinden gelen yardımı yapmıştır. Şimdi ailece bizi evimizden dışarı atmak istiyorlar. Bize yardımcı olun."

Burada bir parantez açıp söyleyeyim, savaş sırasında İstanbul ile Anadolu arasındaki irtibat bir süreliğine kopuk idi. İki idare vardı. İstanbul'da hâlâ Osmanlı yönetimi hüküm sürmekte ve İstanbul Ankara arasında irtibat ancak ticari amaçlarla ve özel izin ile yapılabilmekteydi.

Vali bu dokunaklı ve gerçekçi konuşma üzerine yardımcısını çağır-mış ve eve dokunulmamasını emretmiş. Ayrıca, yine dayımın anlat-tığına göre, Vali bey, dayıma, bayramlarda gelip elini öpmesini ve tekrar görüşmek istediğini söylemiş.

Varlık Vergisi ve Yirmi Kur'a askerlik konusunda görüşlerime yer vermek için küçük bir parantez açacağım. Biz, Yahudiler, ne-den bu acılara katlanmak mecburiyetinde bırakıldık? Sadece gayrimüslimlere uygulanan bu adaletsiz ve yüksek vergileri ne-den İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı ve Şükrü Saracoğlu'nun Başbakanlığındaki bir dönemde bize reva gördüler? Atatürk hayatta olsaydı böyle şeyler olur muydu?

Bu tamamen bir servet transferi idi. Amaç parayı tutan Yahudileri mağdur etmek, servetlerinin Müslüman Türklere geçmesini sağla-maktı. Cumhuriyet'in ilânından sonra güdülen milliyetçi siyaset, azınlıklara ancak serbest mesleklere giriş imkânı veriyordu. Ticaret, ihracat ve ithalat gibi finansa yönelik işler, yurtdışı münasebetle-rindeki ilişkiler ağı ve lisan yetenekleri sayesinde çoğunlukla gay-

rimüslimlerin elindeydi. Osmanlı zamanında azınlıklara tanınmış olan devlet işlerinde görev alma hakkı Cumhuriyet'in ilânı ile ellerinden alınmıştı. Yahudiler subay veya memur olamazlardı.

Aynı şekilde, "Yirmi Kur'a askerlik" olayı, 25-45 yaşları arasında olan tüm azınlık erkekleri sözde silah altına alma amacını güdüyordu. Sözde diyorum, zira taş kırma ve yol inşaatları gibi çalışmalara zorlandıkları bir esir kampına gönderilmişlerdi. Babam ve eşim Fani'nin babası da buna dahildi. Genel inanca göre bunun amacı Hitler ordularının Trakya sınırında bulunduğu o günlerde, Almanların talebi üzerine Yahudileri onlara teslim etmek üzere topluca hazırda bulundurmaktı.

Bu parantezden sonra, şimdi gelelim Varlık Vergisi sırasında dedemin evine... Ev böyle kurtuldu da, acaba halen evimde bulunan tablolar ve avize nasıl elde kalabilmiş, bize kadar ulaşmıştı? Annemin anlattığına göre, haciz yapılacağı öğrenildiğinde birçok kıymetli eşya birkaç yere nakledilmiş ve böylece kurtarılmıştı.

Dedemle Anılarım

Evin ve bazı eşyaların kurtarılması dedemi biraz rahatlatmıştı ancak o sert görünümlü fakat ara sıra torunları ile şakalaşırkenki güler yüzlü halini bir daha hiç gördüğümü hatırlamam. O günlere ait hafızama kazınan bir diğer görüntü de dedemle karşılıklı poker oynamamızdı. Beş-altı yaşında olmama rağmen, nasıl ve nerede poker oynamayı öğrendiğimi bilmiyorum. Fakat bunun dedemi geçici de olsa acısından uzaklaştırdığını hissederdim. Dedem gözlük takardı. Camları büyük olan bir gözlük. Oynarken sürekli olarak gözlerine bakmam dikkatini çeker ve "hadi oynasana" derdi. Gözlerine bakarken aslında benim görmek istediğim gözleri değil, elinde tuttuğu kartların gözlük camlarındaki akisleri olduğunu ona hiçbir zaman söyleyemedim.

Dedem ile ilgili hafızamda şu anda başka çocukluk anısı yok. Belli bir zaman sonra İstanbul'a taşındı ve onu son ziyaretim, üzerimde teğmen üniforması olan 1963 senesi oldu. Geriye beraber oturduğu en küçük kızı Tante Perla kaldı. Arkasında onu hatırlatacak hiçbir yazı bırakmadı, doğru. Ama ben bunca yıl sonra onu hâlâ unutmadım. Onun ismini gururla taşıdım, fakat bazı zamanlar yaşadığım değişik ortamlarda isimimden dolayı zorluk çektiğimi de söylemeliyim. Çok defa, kendimi "beyaz bilyelerin bulunduğu çuval içindeki tek kara bilye" gibi hissettiğim olmuştum. Bir toplulukta kendini yabancı, daha doğrusu farklı hissetmek, "öteki" olarak algılanmak hiç de hoş bir şey değildir. Yine de sorulduğunda, ya "Yahudi" olduğumu, ya da dedemin anısına onun adını taşıdığımı söylerdim. Ancak bu sorularla çok fazla karşılaşmadım hayatımda. Ben artık dedemin adını daha uzun müddet yaşatamam, ancak beni onun adına mutlu eden şey, Meksika'daki kuzenim Anri Aron Araf'ın üç torununun da adlarının Aron Araf olmalarıdır. Torunun torunları ve onların da devamları olur İnşallah.

Halen Meksika'da yaşayan kuzenim Anri ile de devamlı poker oynardık. O benden 1-2 yaş büyüktü ve sürekli blöf yapardı. "sold" ve "rest" en çok kullandığı sözcüklerdi... Oyun için kuru fasulye taneleri mi yoksa fiş mi kullandığımızı hatırlamıyorum ama her masadan kalktığımızda ben alacaklı kalırdım ve kazandığımı hâlâ da aldığımı hatırlamıyorum.

Dedemin evini böylesine iyi tasvir ettiğime ve hatıralarımın bir bölümünün oraya ait olduğuna göre, varlığımın biraz oraya bağlı olmuş olduğunu düşünüyorum. Dünyaya geldiğim yer aslında dedemin evinin hizasında, biraz ilerisinde bulunan ve babamın anne ve babasıyla paylaştığımız küçük iki katlı evdi. Ancak oraya ait hiçbir hatıram yok kesinlikle... Herhalde, o evde yaşamakla birlikte zamanın çoğunu dedemin evinde geçirirdim zira orada beni seven ve şımartan akrabalar vardı.

Büyükannem

Büyükannem Kaden, "çok" kelimesini kendinde barındıran bir insandı. Çok iyi bir anne, çok iyi bir büyükanne, çok iyi bir ahçı, ve.. çok çok şişmandı.. Yerinden zorlukla kalkar, birkaç adımda nefes nefese kalırdı. Dokuz çocuk ve iki düşük yapmış. Annem kardeşlerin ikincisiydi, 1906 doğumluydu. En büyük olan Daniel dayım sanırım 1904 doğumluydu. En küçük olanı Jozef, ablam Klara'dan bir yaş küçüktü ve herhalde 1925'te doğmuştu. Büyük annemin, ardı ardına çocuk doğurarak, yaşamının büyük bir bölümünü doğurganlık ve kadın olmanın yükünü bu kadar acımasızca çekmesine hayıflanmamak elde değil diye düşünüyorum. Jozef ablamdan sonra doğmuştu ve annemin ablama süt verirken kendi kardeşine de süt annelik de yaptığı anlatılırdı.

Büyükannem Kaden Araf

İlkokul Günlerim

İstiklâl İlkokulu evimize birkaç yüz metre mesafedeydi. Çok geniş bir bahçesi vardı, kız-erkek karışık sınıflarda okurduk. Simasını hâlâ hatırladığım ama ismini çıkarmadığım bayan öğretmenimle geçirdiğim beş yıl içinde hafızamda hiçbir resim canlanmadığına göre olağanüstü bir olay yaşamadığımı söyleyebilirim. Ancak okul müdürünün bir gün sınıfımıza gelip beni tahtaya kaldırdığını, bir şeyler sorduğunu ve sonra da elindeki cetvelin kenarıyla avucuma vurduğunu hatırlıyorum. Acaba bu cezayı hakkecek ne büyük kabahat işlemiş olabilirdim? Okula gönderdiklerinde veliler öğretmenlere "eti sizin, kemiği benim" diyerek dayak faslını açık bırakırlardı.

İlkokulumuz Samanpazarı'na çok yakındı. O tarihlerde, -1940'lı yıllardan söz ediyorum- İdam cezası halkın önünde Samanpazarı meydanında infaz edilirdi. Amaç seyreden halka örnek veya ders vermektir. Ders araları bahçede oynarken birkaç defa idamlar olacağı haberi gelmiş ve çocuklar hemen koşuşturmaya başlamışlardı. Ancak ben bunları görmek istememiş olacağım ki, böyle bir sahneye karşılaştığımı hiç hatırlamıyorum.

8 Mayıs 1945 günü öğleden sonra evimiz önünde arkadaşlarla hummalı bir çabanın içindeyken radyodan çok önemli bir haber geldi. İkinci Dünya Harbi resmen bitmiş, ateşkes ilan edilmişti. Oysa bizim içinde bulunduğumuz çaba, kayısı çekirdeğinden düdük yapmaktı. Nasıl mı? Çekirdeğin iki tarafını taş gibi pütürlü bir zemine sürterek içindeki bademe ulaşmak, sonra da bademi çıkarıp bir telle temizlemek. İçi boşalmış, iki tarafı delik kayısı çekirdeği üflendiği zaman enfes bir düdük olurdu. Aynı işi torunum dört yaşındaki Ada ile bu yaz yapmağa başladım ama karmaşık oyuncaklar ona çok daha cazip geliyordu ki bana pek yüz vermedi anlaşılan.

Annem Virjini

Çocukluğumda pek de uslu olduğum söylenemez. Annemin yaramazlıklarını dile getirdiği çok olmuştur. Elinde terlikle peşimden koştuğunu, masanın etrafında kovaladığını hatırlıyorum. Böyle durumlarda bir yatağın altına girip kızgınlığının geçmesini beklerdim.

Annem Virjini, otoriter bir kadındı, babamın melek gibi "karınca-ezmez" tutumu o zorlu şartlarda üç çocuk yetiştirmek için pek de ideal değildi. Hele Varlık Vergisi'nden sonraki babamın ruh halinin dipte olduğunu düşündüğümde annemin bizler için yaptığı fedakârlıkları minnetle anarım. Parasal sorunların zirve yaptığı bir ortamda çocuklarını en iyi şekilde yetiştirmeye gayret etti. Babam "yirmi kur'a asker"de iken aylarca dükkânı idare etti, ilave gelir sağlamak amacı ile misafir odamıza devamlı bir "pansiyoner"

aldı. Pansiyonerimiz olan Ordinaryüs Profesör Samuel Abravanel Aysoy Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi'nde hocaydı. Ailesi İstanbul'da kendisi Ankara'da senelerce bizde bir aile bireyi gibi yaşadı. Yaşlı, şişman, hoş sohbet bir adamdı. Oturma odasındaki sedire uzanır, beni de göbeğinde hoplatırdı.

Annem çok akıllı bir kadındı. Düşündüğünü her ne pahasına olursa olsun yapardı. Tahsilimiz için ödün vermekten çekinmedi. Ağabeyim İsak'ın savaş yıllarında gittiği ticaret lisesindeki bir öğretmenin antisemit konuşmalarına boyun eğmedi, okula giderek müdüre şikâyetle bulundu, gerekirse bakana kadar gidebileceğini söyledi. İsak o günden sonra aynı öğretmenden hem sevgi gördü, hem de saygı.

Benim ortaokuldaki yetersiz İngilizce öğretimime katkı olarak özel dersler aldırıldı. Parasız ortaokuldan sonra paralı koleje gidebilmem için çırpındı. Gerçi kolejdeki dört senemi kısmen İsak'ın aileye yaptığı mali katkıya borçlu olsam da, annemin ileri görüşlü olması en büyük faktördü. Her çocuk gibi ben de çocuktum, yaramaz, haşarı, çok çalışmaktan hoşlanmayan ama yine de hiç sınıfta kalmadan geçen bir okul hayatı.. Bütün on iki senelik tahsilimde tek bir dersten ikmale kaldım: müzik. Okul zamanı tatili seven, bayramları iple çeken, sözün kısası her çocuk gibi bir çocuktum işte... İmtihan yapılacağını bildiğim bir günün sabahında okula gitmemek için hasta numarası yaptığımı hatırlıyorum. Annemi kandırmak kolay değildi. Ateşim olup olmadığını anlamak için elime termometreyi verdi. Birkaç defa denememe rağmen derece 36.5'u kesinlikle aşmadı. Elimdeki eski tip cıvalı termometrenin ucunu ateşe tutarsam 37'nin üstüne çıkabileceğimi düşündüm. Kibriti yaklaştırmamla termometre patladı ve cıva yerlere saçıldı. O güne dek hiç bu kadar çabuk toparlanıp evden çıktığımı hatırlamıyorum.

Çocuklar genelde yemek yemekte çok yavaşlırlar. Türlü maskaralıklarla lokmaları ağızlarına vermeye çalışırız. Kızlarım Vima'nın ve bilhassa Şirli'nin ne kadar zorlukla yediklerini hatırlarım. Hele hele torunum Yael'in yavaşlığını söylemeğe dahi gerek yok. O kah-

valtıyı bitirirken bizim öğle yemeğine oturma zamanımız gelir. Ben de çocukluğumda onlardan pek farklı değildim. Sabahları kahvaltımızı holdeki masada yapardık. Üzerine tereyağı sürülmüş iki dilim ekmek, çay vs.. İki dilimi yemek dünya sonu gibi gelirdi bana. Kendime göre bir yol bulmuştum, birini yerken ikincisini masanın altındaki bir aralığın içine yerleştirirdim. İki dilimi de yedirmiş olan annem memnun, ben de azar ıstıtmemekten mutlu, okula giderdim. Bu mutluluk, masanın temizlik için yerinden oynatıldığı güne kadar devam etti. Kurumuş dilimler takır takır yere dökülünce benim yapabileceğim en doğru şey hemen en yakın yatağın altına saklanmak olmuştur herhalde.

Köpek Korkusu

Çocukluğumdan beri, bütün hayatım boyunca köpeklerden korktum. Daha beş sene evveline kadar her köpek gördüğümde yolumu değiştirir yanından bile geçmekten korkardım. Köpeğin bana saldıracağı, ısıracağı gibi bir değişmez takıntım vardı. Bu fobi evimizin karşısındaki meydana oynarken bir köpeğin beni ısırmasıyla başladı. Köpeği yakalayıp takip altına alamadığımız için, yanılmıyorsam 13 kadar kuduz iğnesi yedim. İlkokuldaki günlerimde olan bu olay günler boyunca sabahları önce hastaneye sonra da okula gitmeye mecbur etti beni. O koca iğnelerin acısını, okula geç gitmenin dayanılmaz hazzı unutturuyordu. Bu korkuyu beş sene evvel, Bodrum'da sokakta bulduğumuz ve benimsediğimiz Endi ile giderdim. Köpeklerin sadece sevgi ve ilgi isteyen sadık yaratıklar olduğunu geç de olsa anladım.

Kurban Bayramı

Böyle günlerde eski Ankara'da yolları kurban kesenler işgal ederdi. Yerlere kanlar fişkirir, hayvanlar çengelle ağaçlara asılarak herkesin gözü önünde derileri yüzülür, parçalara ayrılırdı. Bu manzaraları

görmek midemi bulandırırđı. Yine böyle bir günde şahit olduğum bu manzaradan sonra öğle yemeğinde oturduğumuzda annem salçalı köfte vermişti. Mide bulantısı yüzünden o gün o yemeği yiyemediğim gibi, uzun zaman salçalı köfteyi görmek bile istemedim. Oncle Daniel'e davetli olduğumuz bir gün salçalı köfte ile barıştım nihayet. Yediğim takdirde dayımın vereceğini vaat ettiği bir lira, ya o gün için çok değerli idi, ya da ben çok küçüktüm ve kandırılmıştım, hatırlamıyorum.

Giyim Kuşam

Tutumlu davranmak hayatımızın en vazgeçilmez dürtüsüydü. Giyim kuşam bugünkü gibi çok çeşitlilik sunmazdı, hazır ayakkabı, konfeksiyon gibi bugünkü kolaylıklar son derece kısıtlıydı. Ayakkabı özel olarak sipariş edilirdi. Yere serilen bir kâğıt üzerine ayak basılır ve kalemle etrafı çizilirdi. Böylece ölçüsü alınan ayakkabının istenen diğer özellikleri ilave edilirdi. Sağlam ve dayanıklı olması için çift kat kösele taban ve tabanın burun ve arkasına çakılan demirler gibi. Yürürken o demirlerin yere basılınca çıkardığı metalik sesi işitebiliyorum hâlâ. Elbise ihtiyacı da aynı şekilde terzi işiydi.

Bu anıları yazarken sanki onları tekrar yaşıyor gibiyim. Altmış küsur sene geriye gitmeme rağmen resimleri gayet net ve canlı görüyor ve yan yana getirdiğimde şöyle bir neticeye varabiliyorum: Şanslı bir çocukluğum olmadı ama şanssız da olduğunu söyleyemem. Maddi imkânları geniş olan bir ailede büyümedim ama hiçbir eksiğim de olmadı. Tabii lüks isteklerden de her zaman uzakta kaldım. Savaş sonrası bir ortamda elindekilerini de Varlık Vergisi ile yitirmiş bir ailenin verebileceğinin en fazlasını aldım.

Genelde kostüm giyilirdi ve şimdiki sportif giyim tarzı yoktu o zamanlar. Kostüm siparişi tercihan çift pantolon olarak verilirdi çünkü pantolonlar daha çabuk yıpranırdı. Gömlekler de özel siparişle diktirilirdi. Her gömleğimin bir çift manşet ve bir yakasının daima

yedek olarak teslim edildiğini hatırlıyorum. Bu şekilde bütün giysilerimizin ömrü iki kat uzatılmış olurdu. Hatta bazen palto ve ceketlerimizin rengi attığında ters-yüz çevrilerek tekrar kullanıldığını da hatırlıyorum. Tabii çocukların da boy atmasına karşı alınan önlem gayet basitti. Her şey bir boy büyük alınırdı. İlk sene giysiler da-ima büyük olur, ikinci sene tam oturur, üçüncü sene ise içine zor sığılırdı. Bütün bu anlattıklarım yalnız bana özel bir durum değildi. Zor şartlar herkes için geçerliydi. Mahalle arkadaşlarımin hiçbirinin ayrıcalığı yoktu. Hepimiz aynı potada büyüdük.

Yaz Tatillerinde Çıraklık

İlkokuldan başlamak üzere orta ve liseyi kapsayan bütün okul hayatım boyunca, yaz tatillerinde çeşitli dükkânlarda çıraklık yaptım. Genelde ders yılı Mayıs sonunda biter, Eylül sonunda tekrar başlardı. Mayıs ayı başında annem çırak olarak çalışabileceğim bir iş yeri aramaya başlardı bile. Seneler içinde tuhafiyeci, ayakkabıcı, züccaciyeci ve hırdavatçıda çırak olarak çalıştım.

Daniel eniştemin tuhafiyeci dükkânı vardı Hamamönü'nde. O gün için yenilik sayılabilecek bir yatırım yapmıştı eniştem. "Vitos" marka ufak bir makine almıştı. İpek çorap yeni moda olmuştu ve oldukça pahalı satılırdı. Çok hassas olan ve en ufak bir pürüzde kaçan bu çorapları Vitos makinesi ile tutan bir kız çalışırdı dükkânda. Genç kızı bütün gün meşgul edecek kadar kaçık çorap birikirdi.

Yerleri süpürmek, sağa sola gitmek, çay kahve söylemenin yanında aslında oldukça gurur duyduğum bir işi yapardım: Kolonya imalatı...

Bugünkü gibi hazır şişelerde satılmazdı kolonya. Büyük cam fanusların dibindeki ufak çeşmeden müşterinin şişesine doldurulurdu. Kolonya yapımında üç madde vardı: alkol, su ve esans. Belli bir ölçekle üçü bir araya getirilir ve karıştırılırdı. Dükkânın altındaki

bodrumda, ufak bir tabureye oturur iki yanımda takriben beş, altı kilogramlık iki cam kavanozu yere yerleştirir ve saatlerce bir ileri, bir geri sallardım. İlkokuldaydım o dönemlerde.

Ayakkabıcı evimize yakın bir yerdeydi, kadın ayakkabısı satardı. Gelen müşteri bayanı koltuğa oturtur, yanına hemen portatif bir ayna yerleştirir, sonra da modelleri yanına taşırdık. Dükkân sahibi, haftada bir iki kere yüklü bir para verip bankaya yollardı beni. Akşam evdekilere anlattığımda onbir-oniki yaşlarındaki bir çocuğa nasıl böyle miktarların teslim edildiğine şaşarlardı.

Hırdavatçı olanlar benim dayılarımdı, "Araf Kardeşler".. Varlık Vergisi'nden sonra Vitali ve Eli dayılarım Ulus civarında bir dükkân kiralayıp baba yadigârı mesleğe devam etmişlerdi. Ağabeyim Isak da liseyi bitirdikten sonra orada devamlı çalışmaya başlamış ve böylece aile bütçesi biraz düzelmişti.

Bazen beni çalıştıracak yer bulamadığında annem dükkân sahibine haftalıklarımı kendisinin bile vaat ettiği olurdu. Amacı sokaklarda oynamama mani olmak ve boş gezip problem yaratmamı engellemek olsa gerekti. Böyle bir giyim dükkânında haftalarca bedava çalıştığımı öğrendiğimde üzüntü ve kızgınlığımdan ağlamış ve derhal istifamı yollamıştım patronuma! Ancak dükkân sahibi çabalarımın bilincinde olduğunda bu kez ücret karşılığı beni yeniden işe davet etmişti.

İstanbul Ziyaretleri

Uzun ve meşakkatli yaz tatillerimin yine de hafızamı dolduran ve beni mutlu eden anıları vardı. Kendimi İstanbul'da gördüğüm resimler var mesela.. annemle birlikte teyzelerimin evlerine ziyarette geldiğimiz bir veya birkaç yaz.. Bilemiyorum.. Gece treni ile Ankara-İstanbul yolculuğu yaparken sabahın erken ışıklarıyla ilk defa Marmara Denizi'ni görmek beni hayli şaşırtmıştı. Gençlik

Parkı'ndaki havuzun ölçüsü ile kıyaslandığında bu su deryası hayallerimin ötesinde bir şeydi.

Dedem, Perla Teyzem ile Osmanbey'de, Rumeli Caddesi'nde bugünkü Pelit Pastanesi karşısında hâlâ ayakta olan bir binanın üç veya dördüncü katında yaşarlardı. Balkonda oturur, hemen karşı köşesinde, sonradan yerine bina yapılan benzinciye girip çıkan arabaları, ana caddeden geçen kırmızı ve yeşil renkli tramvayları seyrederdim. Bugün Beyoğlu'nda bir nostaljik anı olarak Taksim-Tünel arası gidip gelen kırmızı tramvay birinci sınıf, arkasına bağlı yeşil olanı ise ikinci sınıf olarak değişik fiyatlarla İstanbul halkına hizmet ederlerdi.

Teyzelerimin diğer üçü yazın Adalar'da yaşarlardı. Daniel Dayım ise karısı Beki ve üç çocuğu İsak, Anet ve Anri ile Büyükada'da ev tutmuşlardı. Orada birkaç gün geçirdiğimizi hatırlıyorum. Beni o ziyarette en çok etkileyen, bir gece ailece açık hava sinemasında gördüğümüz film olmuştu. Esther Williams'ın Su Perileri filmi günlerce aklımdan çıkmamıştı. Esther Williams acaba beni o gün çok güzel bir kadın olarak mı, yoksa çok yetenekli bir yüzücü olarak mı esir almıştı? Acaba o yaşında aklımdan fazla kalbime mi hitap etmişti bilemiyorum.

Eliza Teyzem, eşi Nesim Albukrek, oğulları Momo, Henri (Vancouver) ve Jak (New York) ile Heybeliada'da yaşarlardı yazın. Orada kaldığımızı ve ilk yüzme dersimi Jak'tan aldığımı hatırlarım. Jak ile oldukça samimi idik, zorlu bir kemik ameliyatı için Ankara'ya geldiğinde bizde kalmıştı ve birlikte epeyi zaman geçirmiştik. Onunla denizde biraz açıldıktan sonra tutunduğumuz bir sandaldan geriye tek başıma dönmeye mecbur etmesi, artık yüzebileceğime inandırmıştı beni.

Yirmi sene evvel Yoni, on beş sene önce de Yael, ve on sene evvel de Ada ile yüzme öğretmek çabaları bana o günleri hatırlatır. Yoni'ye çıklet vaatleriyle yüzme öğrettik eşim Fani ile. Üç metre tek başına

yüzmeye üç çiklet, beş metreye beş çiklet vs.. Halen bugün, Yoni kutularca çiklet alacağından bahseder. Yael ile böyle bir ticari ilişkiye girdiğimizi hatırlamıyorum. Yael hiçbir zaman hesabî olmamıştı. Ada erken başladı yüzmeye, üç buçuk yaşındaydı; yarım-bir metre.. Benden Fani'ye, Fani'den bana.. Uzun yüzecek olursak kolluklar şart.. ama Ada'cık daha dört buçuk yaşında sadece.

Roza Teyzem, eşi diş doktoru Nesim Sonsino ve oğlu Çetin ile Burgazada'da yazı geçirirlerdi. Bugün Çetin, Almanya'da fizik profesörü olarak oldukça başarılı bir pozisyona sahiptir.³ Onlara gününbirlik olarak yaptığımız bir ziyarette bahçelerindeki ceviz ağacına çıkıp epeyce ceviz toplamıştık Çetin'le. İç cevize ulaşabilmek için önce en dışındaki yeşil tabakayı ayıklamak gerekiyordu. Taze ceviz çok lezzetliydi ancak o yeşil tabakanın ellerimizde bıraktığı tentürdiyot rengindeki boya günlerce çıkmayıp bana o lezzeti zehir etmişti.

Raşel Teyzem, eşi Viktor Kohen ve kızı Lizet'i şehirdeki evlerinde ziyaret etmiş ve bir süre kalmıştık. Once Viktor çok hoşsohbet bir insandı. Bana hikâyeler anlatırdı. Karı-koca bezik oynar ve oyun kurallarını bana izah ederlerdi. Böylece pokerden sonra 7-8 yaşlarında da bezik oynamayı öğrenmiştim.

Ortaokul Dönemi

1948 Eylül'ünde on buçuk yaşında ortaokula başladım. Atatürk Lisesi Samanpazarı'ndaki evimizden oldukça uzaktı. Sıhhiye semti Yenışehir'de isminin de belirttiği gibi Ankara'nın yeni inşa edilmiş kısmındaydı. Sabah akşam yürüyerek gider gelirdik.

3 Prof. Dr. Çetin Morris Sonsino Fraunhofer Institute for Structural Durability and System Reliability (LBF) kurumunda bilimsel-teknik danışmandır.

Yakup Almelek⁴ benim ilkokuldan lise sona kadar beraber okuduğum arkadaşım ve akrabamdır. Gençlik anılarımın büyük kısmı onunla ilintilidir. Annesi ile ben kardeş çocuklarıydık (Yakup'un annesinin babası ile benim babam kardeşti) ve biz ikinci kuzen oluruz. Yakup ve diğer bir mahalle arkadaşımız Rafael Özsöz ile bu sabah-akşam gidiş gelişlerinde hep beraberdik.

Akşamları okul çıkışında kapıda İngilizce öğretmenimiz Hayrünissa Hanım'ı bekler, onunla yarım saatten fazla süren eve dönüşü birlikte yapardık. Öğretmenimiz bizim semte yakın bir yerde otururdu. Onunla sohbet ede ede yürümek bize gurur ve mutluluk verirdi. Öğretmenimiz de memnundu zira kış akşamları, karanlıkta genç bir kadının yanındaki üç delikanlı, kötü niyetliler için epeyce caydırıcı olabilirdi. Bir derse duyulan ilgi ile öğretmenine duyulan sevgi arasında doğru orantılı bir ilişkinin bulunduğunu o günlerde keşfetmiştim. İngilizce ders kitabının ilk sayfasının cümlelerini bile hâlâ hatırlıyorum: "I am standing up", "I am sitting down" vs... Annemin daha sonraları ısrarla İngilizce özel ders almam isteğini belki de aynı dürtü ile geri çevirmemiştim.

Okulun çok büyük bir futbol sahası vardı. Sınıf arkadaşları ile iki takım halinde maç yapardık. Ben genelde kaleci olurdum. Toprak sahada, yağışlı havalarda çamur deryası içinde koşuştururduk. Kaleci olarak gole mani olmak için yaptığım plonjonlar üstümü başımı çamur içinde bırakırdı.

Okulun Yenişehir'de olması benim dünyamı değiştirmişti. Kapalı kuttan çıkmış gibiydim. Yol boyunca Nümune Hastanesi, Etnografya Müzesi ve Atatürk Kız Lisesi'nin yanından Atatürk Bulvarı'na iner, Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin yanından Sıhhiye'ye doğru yol alırdık. Okula gidiş rahattı zira yokuş aşağı yürürdük. Ancak kış akşamları karanlık ve soğukta oldukça zorlanırdık. Kara ikliminin hâkim olduğu Ankara, kışı zor şartlarda geçirirdi. Kar yağışından

4 Yakup Almelek (1936-) Almelek Matbaa Mürekkepleri Boya San. ve Tic. A.Ş.'nin kurucusudur. Aynı zamanda tiyatro oyunları yazarıdır. Bkz. www.yakupalmelek.com

Ankara, mahalle arkadaşları.

Üst sıra: Yusuf Eliezer, Aron Ender, Erol Paker, İhsan

Alt sıra: Şinasi Uziel, Rafael Özsöz, Yakup Almelek

sonra gelen soğuk hava yolları buzlardı. Bazen 8-10 santimlik buz tabakası üstünde yokuş yukarı yürürdük. Eve vardığımda parmaklarımı hissetmez, hele hele yarı donmuş kulaklarımın acısına dayanamazdım. Soğuğun tek bir mutlu yanı vardı, her sabah muhtemel bu sevinci yaşamak için saat 07.30 da haber almak için radyo başına kurulurdum. İlk olarak hava durumu ile ilgili bilgi verilir ve sıcaklık bildirilirdi. Eksi 13 derece beni mutlu eden haber olurdu zira o gün okullar tatil edilirdi.

Öğretim sistemi bugünkünden değişikti. Beşinci sınıfa kadar ilkokul adıyla mecburi eğitim idi, altı-yedi-sekizinci sınıflar ortaokul, dokuz-on-onbir ve bazen on ikinci sınıflar lise eğitimi idi. Benim ileride "kolej" olarak adlandıracağım süreç lise idi.

Vatan Spor ve Spor Yıllarım

Ortaokul döneminde herhalde oniki, onüç yaşlarında olduğumuzda mahalle arkadaşlarıyla bir spor kulübü kurmak istedik. Amacımız bedenlerimizi geliştirmek, arkadaşlar arasındaki bağı belli bir amaca odaklamaktı. Önce size bu kulüp üyesi arkadaşlarımı tanıtayım.

Yakup Almek ile ilkokul birinci sınıftan başlayarak lise sona kadar beraber okuduk. Lise sonrası birbirimizden koptuk. O İstanbul'a tahsile ve dayısının yanına çalışmaya gitti, ben Ankara'da kaldım. Tekrar görüşmemiz yıllar sonra, benim İsviçre dönüşümde mümkün oldu. Bekârlığımız süresince de devamlı görüştük, hatta her ayın sekizinde değişmeyen ve özlenen bir yemek randevusuna hep sadık kaldık. Hayatın akışı, aile, çocuk vs.. görüşmemize ara koymuş olsa da beraber olmaktan halen büyük zevk duyarız.

Rafael Özsöz, sarışın, uzun boylu, yakışıklı bir çocuktur...

Resim yapma yeteneği vardı ve beraber okuduğumuz lise son sınıf albümünü süsleyen çok güzel karikatürleri onun bu yeteneğinin eseri idi. Mezuniyetten ancak seneler sonra karşılaştık. İsrail'de bir düğünde yanıma saçları dökülmüş yaşlıca birinin gelip selamlaması bile bana onu hatırlatamadı... İstanbul'da mühendis diploması aldıktan sonra hayatını İsrail'de devam ettirmeye karar vermiş. 2007 yılında vefat ettiğini işittiğim zaman ilk fireyi vermiş olmanın hüznünü yaşadım.

İsak Parlayan ile sadece mahalleden arkadaştık. Yenişehir'e taşındıktan sonra bir daha hiç görmedim. Ancak onu da ilk olarak üç dört sene evvel İsrail'de gördüm ve bugünlerde sık sık görüşürüz.

Yusuf Eliezer de İsak gibi, bir daha hiç göremediğim arkadaşlardan. Ancak onun da hâlâ İstanbul'da yaşadığını biliyorum.

Jak Bilman, 1952 senesinde İstanbul'a oradan da Amerika'ya göç eden, kendini yetiştirerek bugün saygın bir mevkiye sahip olan bir arkadaşımdı. Uzun yıllar sonra internet sayesinde tesadüfen buluşup elektronik posta ile haberleşmeye başladık. Hayatını yazdığı hatıratını okuduğumda, ben de bu anıları yazmaya karar verdim. Şu anda emekliliğinin tadını çıkarıyor New Jersey'de.

Moiz Şener hepimizden iki üç yaş daha büyüktü, bize hem ağabeylik hem de kaptanlık yapardı. Babası Türk Ordusu'nda yegâne

Mahalle arkadaşları.

Yakup Almelek, İsak Parlayan, Yusuf Elieze, Aron Ender, Rafael Özsöz

muazzaf subay Çelebon Yaeş Şener idi ve onun babası da Osmanlı'da subaydı. Her ne kadar dede ve baba "bando subayları olsalar da gene de Yahudi Türk subaylarıydı ve gayrimüslimlerin subay ve memur olamadıkları bu dönemde subay olmaları şaşkınlıkla karşılanırdı herkesçe. Yarbay Çelebon Yaeş Şener, albaylığa terfi oldu ve Doğu Anadolu'ya tayin emri geldi. Tabii, istifa kararı da arkasından geldi.⁵ Moiz daha sonra önce Danimarka'ya tahsile ve yaşamaya gitmiş, daha sonra da İsrail'e yerleşmiş.

Haftalıklarımızdan her birimiz kulübün kasasına 25'er kuruş verirdik. Toplanan paralarla önce iki çift boks eldiveni, sonra da sıra ile kendimize eşofman satın aldık. Spor kulübümüze "Vatan Spor" adını koyduk. O genç yaşımızda bu isimle neyi çağrıştırmaya çalıştığımızı hatırlamıyorum. Kulüp hayatımıza yeni bir amaç ve renk katmıştı. Bütün boş zamanlarımızı spora ayırırdık. Bugünkü 19 Mayıs

⁵ Hayat hikâyesi için bkz. Rifat N. Bali, *Gayrimüslim Mehmetçikler Hatıralar-Tanıklıklar*, Libra Kitap, İstanbul, 2011, s. 73-76.

Stadyumu bizim antrenman sahamızdı. Maç oynanmadığı zamanlar oraya serbestçe girip koşu pistini kullanabiliyorduk. Milli atletlerin çalıştığı zeminde biz çocukların da koşabilmesi gurur verici idi. Ekrem Koçak⁶, 800 metre Türkiye şampiyonuydu ve hepimiz onun çalışmasını zevkle ve kıskanarak seyrederdik. Atletizmin her çeşidini yapardık: Koşu, yüksek atlama, uzun atlama vs.. O günlerde en büyük hayalim bir çift çivili koşu ayakkabısına sahip olmaktı. Buna asla sahip olamadım.

Yine böyle bir Pazar sabahı hepimiz stada gitmiş ve çeşitli hareketlerle ısındıktan sonra aramızda 110 metre engelli yarışı yapmaya karar vermiştik. Engelleri dizdik ve yarış başlangıç yerine geçtik. Kaptanın işaretiyle de yarış başladı. Ancak unuttuğumuz birkaç nokta vardı. Bir kere engelli koşuya hiç aşına değildik, ayrıca engeller büyüklere göre ayarlıydı ve biz daha boyları kısa çocuklardık. Her engeli aşmaya çalıştığımızda sopasını düşürüyor, bazen de engeli deviriyorduk. Yarışı arkamızda yerde devrik engellerin görüntüsü ile bitirdik. Bu arada engelin birini aşarken bacağımda hafif bir sızı hissetmiş ama devam etmişim. Yarış sonrası dinlenirken o sızı kendini daha fazla hissettirmeye başladığında eşofmanı sıyırıp baktım ve gözlerime inanamadım. Diz ile bilek arasında bir parça deri kalkmış et yarılmış, beyaz renkte bir kemik ortaya çıkmıştı. Beden koşu esnasında sıcak olduğundan, engelle temas anında ağrı hissetmemiştim. Vücut soğudukça ağrı artmaya ve dayanılmaz olmaya devam etmişti. Arkadaşlar beni hemen hastaneye götürdüler ve acil servise aldılar. Tetanoz iğnesinden sonra ameliyat masasına yatırıldım ve uyuşturulmadan capcanlı yarayı diktiler. Bu kazanın evde fark edilmemesi için birkaç gün üstün gayret sarfettim. Fark edilmiş olsaydı spor hayatım sekteye uğrardı!

Spor kulübü ile diğer anım da kapalı spor sahası edinme isteğimiz ile ilgili. Soğuk ve yağışlı havalarda toplanıp spor yapabilmemiz için bize çok cazip gelen bir mekânı kendimize mal etmek istedik.

6 Ekrem Koçak (1932-1993), Akdeniz ve Balkan Şampiyonu atlet.

*Vatan Spor üyeleri: İsak Parlayan, Yusuf Eliezer, Yakup Almelek,
Rafael Özsöz, Moiz Şener, Aron Ender*

Mahallemizde cemaatimize ait ve eskiden okul olarak kullanılmış bir bina vardı. Kocaman bir avlu etrafında bulunan eski sınıfların bir kısmında yoksullar otururdu. Bir kısmı ise boş ve kapalı dururdu. Boş odalardan birini seçtik ve kilidini kırıp içeri girdik. Ama bizi bekleyen bir sürpriz vardı. Evvelce kümes olarak kullanıldığı anlaşılan o oda tabanı baştan başa birkaç santim tavuk pisliği ile kaplanmıştı. Biz altı çocuk evlerimizden alıp getirdiğimiz kova, süpürge, bezler ve taşıma suyla o koca odayı temizlemeye koyulduk. Birkaç günlük yoğun çaba sonucunda hem oda tamamen temizlenmiş, hem de biz bu arada spor yapmış, kaslarımızı geliştirmiştik. O oda kulüp merkezimiz olmuşu. Dolap beygiri gibi dönerek koşmak, jimnastik yapmak ve hatta boks maçı gibi faaliyetler için ideal bir mekândı orası. Merkezimizin ne kadar süreyle faal olduğunu hatırlamıyorum. Ancak bir gün cemaatten birileri gelip odayı boşaltmamızı istedi. Böylesine uğraş verdiğimiz bir yerden vazgeçmek o gün bize kâbus gibi gelmişti. Darendik. O dönemde Cemaat Başkanı

Yusuf Tezman,⁷ yardımcısı da Kemal Mukatel idi. Kemal Bey bizi topladı ve kararlarını anlayışla karşılamamızı, aksi takdirde kapıyı kırıp girebileceklerini söyledi. Böylece çocuk ruhumuzun kurulu düzene ilk isyanını yaşamış ve de ilk yenilgisini tatmış olmuştuk.

Çocukluğumdan beri ve bütün hayatım boyunca spor yapmaktan büyük keyif aldım. Ortaokulda mahalle arkadaşlarımla başladığım atletizm faaliyetlerine lise sıralarında da devam ettim. Jimnastik hocamın da özel ilgisi sayesinde devamlı antrenman yaptım. On birinci sınıftayken liselerarası yarışmaya katılmak ve derece alabilmek için hipodromda üç kilometrelik at koşu pistinde çalışmaya başladım. Türkiye maraton şampiyonu Yusuf Akkaya bana çok yardımcı olmuştu. O önden koşar, ben arkadan takip eder arayı açmamaya çalışırdım. Haftalar süren bu çalışma kaslarımı öylesine gerniştirdi ki bedenim soğuduktan sonra yürümekte bile zorluk çekerdim.

Yarış 19 Mayıs Stadi'nda yapıldı. Diğer yarışmacılardan başka, Kolej'den benimle beraber Güneş Tecelli katıldı. Güneş çok yetenekli bir atletti. Son sınıf öğrencisi olup uzun boylu atletik bir vücutta sahipti. Üçbin metrelik yarışta benim için en iyi taktik bir gölge gibi Güneş'i takip etmektir. Yarış ikibin metreye kadar gayet iyi gitti. Ama aniden bacağıma giren şiddetli bir ağrı ile kenara yığıldım ve bir müddet yerimden kımıldayamadım. Ağrı birkaç gün devam etti. Yürümekte güçlük çekmeme rağmen evde dikkatleri üzerime çekmemeye çalışıyordum. Ancak ağrı gün geçtikçe ağırlaşınca durumu anneme açıklamak zorunda kaldım. Röntgen çekildi ve dizin hemen altında bacak kemiğimin çatlamış olduğu anlaşıldı. Alçı ve bir ay yatak ilk gelen felâket habercisi oldu. Sonra da artçı felâket haberleri izledi... Bir hafta daha yatak, sonra bir ikinci hafta daha yatak.. Bu sıkıntılı sürecin tek iyi tarafı yaz tatilimin bir kısmını bir dükkânda çalışmadan geçirmem olmuştu. Doktor en az bir ay bastonla dolaşmamı şart koşmuştu.

7 Yusuf Tezman uzun yıllar boyunca PTT Genel Müdürlüğü'nde Daire Başkanı olarak görev yaptı. Daha sonra Alarko Holding A.Ş.'de görev aldı.

Lise onuncu sınıfta okulun izci takımına girdim. Jimnastik hocam herhalde benim eşsiz bir davulcu olabileceğime karar vermiş olacak ki, iki sene belimde davul bütün gösterilere katıldım. Lise günlerimin unutulmaz hatıralarından birini de izcilik sürecinde yaşadım. On Kasım 1953 günü, ölümünün on beşinci senesinde Atatürk'ün Etnografya Müzesi'nden alınan naaşı bugünkü Anıtkabir'e nakledildi. Bu tören sırasında değişik liselerden oluşan izci topluluğu olarak Anıtkabir'in merdivenlerine dizildik. Benim de dahil olduğum Kolej takımı, karşıdan bakıldığında merdivenlerin sağında üç ve dördüncü basamağında nöbete durduk. Böylece o ünlü top arabasının gelişini ve bütün devlet adamlarının arkasından takip edişlerini ve on binlerce insanın toplandığı meydanı tepeden görmek unutulmaz bir anı bırakmıştı belleğimde.

İleriki yıllarda, İsviçre, Fleurier futbol takımında bir müddet top oynamayı ve karda bir iki kayıp düşme deneyimini saymazsam İsrail'e gidinceye kadar sporla pek ilgilenemedim. Spor İsrail'deki boş günlerimin ayrılmaz dostu olacaktı. O yıllarda boş günlerim de dolu olanlardan çok daha fazla idi.

Önce yüzmeye başladım. Evimizin yakınındaki country club, yazın açık hava kışın da kapalı ısıtılmış havuzu ile bana her sabah yüzmeye imkânı veriyordu. Sonra da tenis dersleri almaya başladım ve biraz da ilerlettiğimde haftada üç gün oynamaya başladım. Daimi partönerim Asher adında benim gibi erken emekliliği seçmiş bir Amerikalıydı. Benden biraz daha yaşlıydı ama çok daha iyi oynardı. Bir diğer partöner Ruby Asa idi. Asa, çalışan biri olduğu için haftada bir sabahları saat 7 ile 8 arasında oynardık. Çalar saat ile kalkar, oyun bittiğinde de hâlâ sıcak olan yatağıma dönerdim.

Türkiye dönüşümde ilk birkaç yıl sadece iş ile uğraşabildim. Ancak Moşe Ruso ile ortak olduktan sonra tekrar yüzmeye ve tenise döndüm. Önce Enka'da, sonra da Darüşşafaka'da her sabah yüzmeye başladım. Yüzme çok sağlıklı bir spor dalıdır ancak bir saat boyunca kulaç atmak sonunda sıkıcı olmaya başlar. Buna karşılık tenis eğ-

lenceli ve iddialıdır. Vitali Pinhas, Edi Behar gibi kendimden genç olanlarla oynardım. Hele Ahmet Çalışkan adlı son derece hırslı bir partönerim vardı, kızım yaşındaydı ve iddialı maç yapmayı severdi.

Gençlerle oynamak aslında benim için belki de hataydı. Teniste herkesin söylemediği ancak uyguladığı bir kural vardır. Her oyuncu kendinden daha yetenekli olanla oynamak ister. Onlara ayak uydurmak istemem zamanla dizlerimi ve belimi zorlamaya başladı. Yetmiş yaşına yaklaşırken tenise veda ettim ama deniz ve havuz benim en iyi dostlarım kaldı. Yetmiş dokuz yaşımı doldurduğum şu günlerde yazın her sabah bir saat yürüyüş ve yarım saat yüzme, kışın da haftada iki üç kez sabahları bantta yürüyüş yapmakla yetiniyorum.

Lise Yıllarım

Üç senelik ortaokulla ilgili pek fazla bir şey hatırlamıyorum. Ancak dört senelik lise hayatım daha renkli geçti. Birçok gencin aksine 12. sınıfın son aylarında okulun biteceğine üzölmeye bile başlamıştım.

1951 senesinde Türk Eğitim Derneği (TED) Ankara Koleji, normal bir lise iken demek başkanı Mümtaz Tarhan'ın gayretleriyle özel bir statüye sahip oldu. Öğrenimin bugünkü Amerikan Koleji gibi İngilizce yapılmasına karar verildi. Bütün fen derslerinin İngilizce olması yanında, İngilizce dilinin de ağırlıklı olarak verildiği bir öğrenim şekliydi bu.

Ortaokulu bitirdiğim 1951 senesinde annem benim Atatürk Lisesi'ni terk edip Koleje yazılmama karar verdi. O zamanlar giriş imtihanı gibi bir zorunluluk yoktu ve 8. sınıfta tüm okul hayatımda yegâne ikmâle kaldığım müzik imtihanını vermem ve diplomamı almış olmam şartıyla beni okula almayı kabul ettiler.

Ortaokulda üç yıl boyunca, haftada bir veya iki saat İngilizce ders ile nereye varılabileceğini hepimiz biliyoruz. Lise birinci sınıfta ilk defa İngiliz ve Amerikalı öğretmenlerle karşılaştım. 25-30 kişilik sı-

nıfta hiçbirimiz diğerlerinden farklı değildik, anlatılanları kesinlikle anlamıyorduk. Hepimiz şok halindeydik, dersin içeriği bir yana, konuşulan lisanı dahi tamamen yabancıydık. Birkaç hafta sonra telaffuz edilen bir kelimeyi nihayet anladığımda sevincim sonsuz olmuştu... "Elefant" kelimesi 'fil' demekti ama bunu ne için kullanmıştı öğretmen acaba?.. Ne gam, anlamıştım işte...

İlk senenin ortalarında sisler dağılmaya başladı.. Her ne kadar hepimiz sınıfı geçtiysek de, hocaların ders anlatmakta çektikleri zorluğu ve gösterdikleri hoşgörüyü unutmamak gerekirdi.

Ortaokulu bitirme mükâfatım, senelerce sahibi olmak için verdiğim mücadele ve yazları çalışmamın ürünü olan haftalıklarımın katkısı ile edindiğim BSA marka İngiliz yapımı bisiklet olmuştu. Hayatımda, o güne kadar, en çok hayalini kurduğum ve nihayet gerçekleştiğini gördüğüm bir olaydı bu. Bordo renkli, portatif gidonunun döndürüldüğünde yarı kurs olan bir bisiklet... Kendimi onunla özdeşleştirdiğim, ayrılmaz bir parçam haline gelen bir bisiklet... Üzerinde akrobatik hareketlerle çılgınlıklar yaptığım, böylece kendimi tatmin ettiğim ve de ifade edebildiğim bir bisiklet... Dostum, arkadaşım, sevgilim ve canımdan çok sevdiğim can yoldaşım bir bisiklet... 14 yaşında henüz ergenliğe erişmemiş bir delikanlının aşkıydı bu...

Ankara Koleji evimizden oldukça uzaktı ve bisikletle gidip gelmek benim için büyük kolaylıktı. Yahudi Mahallesi'nde oturduğumuz süre içinde, son sınıfa kadar bisikletim benim yol arkadaşımdı. Sabahları zincirle bağladığım yere bir akşam geldiğimde lambasının çalındığını görmek beni son derece üzmüştü.

Ortaokul bir erkek okulu olmasına karşın, Ankara Koleji, kız ve erkeklerin birlikte okuduğu bir lise idi. Gerçi sınıflar müsterek değil, binalar ayrı idi ancak bütün lise boyunca daima birlikte etkinliklerimiz olurdu. Geziler, çaylar, özel partiler vs. Resim sergileri düzenlenirdi okulda. Genelde kızların binasında yer alırdı ve kız-erkek birlikte yapılırdı hazırlıklar. Bir keresinde Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nü ziyaret etmiştik hep birlikte ancak Celal Bayar'ı görememiştik.

Sınıflar küçüktü. Dokuz, on ve onbirinci sınıfları yaklaşık 25 er kişi olarak okudum, on ikinci sınıfta edebiyat ve fen tercihimizi kullanmak gerekiyordu, ben "fen" i seçmiştim. Sınıfta 12 erkek ve 4 kızla, 16 kişilik bir mevcudumuz vardı. Az mevcutlu sınıfların büyük avantajları vardı. Daha yakın arkadaşlık kurabiliyor, dersleri daha iyi takip edip anlayabiliyorduk. Yabancı dil bakımından da daha faydalı oluyordu. Edebiyat, tarih, coğrafya gibi dersler Türkçe, matematik, fizik kimya dersleri de İngilizce okutuluyordu. Fen kitaplarımız Amerika'dan gelirdi. O kitaplara sadece bakmak bile çalışmak zevkini arttırırdı. Fen öğretmenleri genelde Amerikalı veya İngiliz genç insanlardı. Pek tecrübeli oldukları söylenemezdi. Aralarında güzel kadınlar da vardı. Sınıftaki kaşarlanmış talebelerin bu hocalarla ilgili dedikoduları bizi hayli şaşırtırdı.

Genelde yaramaz bir sınıftık. Bir edebiyat hocamız vardı, Şevket Bohça. Şairdi, güzel şiirleri vardı ve Divan edebiyatı hastasıydı. Ders zamanının geçmesi için kendi şiirlerinden okumasını isterdik devamlı. Şevket Bohça'nın sonradan öğretmenliği bıraktığını ve milletvekili olduğunu öğrendim.⁸

Müdür yardımcımız Muhsin Demir, bizim coğrafya hocamızdı. Yazılı imtihan gününü daha evvelden bildirdiğinden koyu renkli masama ülkelerin haritalarını kurşun kalemle çizer, sonra da sorulan ülkenin bire bir haritasını kağıda çekerdim. Bir keresinde, böylesine düzgün harita çizimi dikkatini çekmiş, sağıma soluma bakmış ve kopya çekmediğime ikna olmuştu ki, bana "aferin" demişti. Muhsin Bey'i yıllar sonra mason mahfelinde görmüştüm. İyicene yaşlanmış görünüyordu. Sarmaş dolaş olmuş, eski günleri yad etmiş, sonunda da kopya tekniğimi itiraf etmiştim ona.

Tarih öğretmenimiz Emine Hanım ile karşılıklı sevişmezdik. Benim Yahudi olduğumdan dolayı olduğunu düşünürdüm. Sevilen hocaların dersi en çok çalışlandır prensibine rağmen benim en çok çalıştığım

⁸ Ahmet Şevket Bohça (1920- 20 Şubat 1988). 1969 seçimlerinde Kastamonu milletvekili olarak TBMM'ye girdi.

ders Tarih idi. Bunu, hocayı iyi not vermeye zorlamak için yaptım. Yazılılarda beni en ön sıraya oturmaya zorlardı. Kopya çekmediğimden emin olmak isterdi. Bütün yazılılardan on numara almak benim için bir nevi meydan okuma olmuştu.

İngilizce öğretmenlerimizden Sir Browning Esquire, tam bir İngiliz idi. Asilzade olup olmadığını bilmiyorum ama biz ona "sir" diye hitap ederdik. Uzun siyah pelerini ile sınıfa girer, hiç gülmeyen ve hislerini belli etmeyen tam bir "poker face" tipti.

Buna karşılık gene İngiliz olan Miss. Nasser grammar hocasıydı ve ince yapısı ve heyecanlı ders anlatımı ile tam bir "sinir küpü" idi. Türkiye aşığı, Atatürk'ü görmüş ve konuşmuş, bizlere her fırsatta ahlak dersi vermeye kendini adanmış iyi kalpli bir hocaydı. İlk günlerde bize "the" kelimesini anlatabilmek için nasıl hırpalandığını hâlâ hatırlarım. Ana lisanlarında "article" ögesi olmayanlara "the"yi nasıl kullanmasını öğretmek oldukça zordu herhalde.

Oldukça heterojen bir sınıftık. Aramızda varlıklı olanı da vardı, sınıfta içinde olanı da. Bir arkadaşımızın özel Amerikan arabası vardı, okula gidiş gelişleri kız talebelerin dikkatinden kaçmazdı. Bir iki arkadaşımız da benim gibi başka okullardan gelmişlerdi ancak orta okulda bir veya iki kez sınıfta kalmış olduklarından benden yaşça daha büyüklardı. O yaşlarda bir-iki yaş fark, gruplaşmaların oluşumunda çok etkili oluyordu. Sınıfta böyle, altı veya yedi talebe bizlere ağabeylik taslar, efelik ederlerdi. Tabii bu durum benim gibi olanların onları kıskanmasına sebep olur, onlara benzemeye çalışırdık.

Sigaraya Nasıl Başladım

Bu ağabeyler sigara içerlerdi. Sigara içmek büyümüş olmanın ve erkekliğin simgesi idi. Bu benim on üç, on dört yaşlarında ilk defa sigara tütürmeme sebep olmuştu. İlk nefesimi içi tütünden fazla odun olan filtresiz bir sigara olan Bafra'dan almış ve dünyanın so-

nunu görmüş, saatlerce öksürüğüme engel olamamıştım. Takip eden günlerde, hissedeceğim acıyı bile bile aynı denemeyi tekrar etmek benim için bir mecburiyet olmuştu, zira böylece kendimi sanki sınıf atlamış, büyümüş gibi hissedecektim. Sigara alışkanlığım işte böyle başlamış, daha sonra arkadaş toplantılarında paket taşımakla devam etmişti. İsviçre'ye gittiğimde çevreden gelebilecek tepkiden uzak günde bir pakete kadar içmeye devam etmiş, İstanbul'a döndüğümde de bu alışkanlığımı bırakmamıştım. Hele Fani ile tanıştıktan sonra, onun da devamlı içmesi, beraberce zehirlenmemize sebep olurdu. Sigara benim gençlik yıllarımda bol reklamı yapılan bir nesneydi. Yakışıklı sanatçıların resimlerinde sigara içerken görüntülenmesi bizlere çok cazip gelirdi. Filmlerde, kendimizi özleştirmeye meyil ettiğimiz kahramanları sigara ile izlemek, biz gençlere psikolojik baskı yapardı. Psikolojik ihtiyaçtan doğan tütün, zamanla fizyolojik ihtiyaç haline gelir ve bırakılması düşünülemez olurdu. Ancak bırakmak gibi bir istek de yoktu, zararlı madde olduğunu bilmezdik bile. Şimdi, birkaç seneden beri bilimsel bulgular ve olumsuz propaganda ve yasaklarla insanlar bilinçlendi. Bugünlerde çevremde sigara içen çok az insan görüyorum. Kızlarımızın ve damatlarımızın sigara bağımlısı olmamaları çok büyük bir şans. Zira insan alışınca ancak mecbur olununca bırakılabilir. Nitekim ben, 1978 yılında akciğer hastalığı, Fani de 1987 yılında kalp krizi geçirdiğimizde sigaraya ebediyen veda ettik. 1978'den 1987 ye kadar geçen dokuz senede Fani'nin içmesine göz yummak ve dumanına tahammül edebilmek ona karşı gösterdiğim sevginin ispatıdır.

Okul yıllarımda ve sonrasında, dört beş yıl evveline kadar hayatım boyunca burun tıkanıklığından çektim. "Borsalino" marka, kahverengi bir şapkam vardı. Nereden ve nasıl edindiğimi hatırlamıyorum bile. Nezleye mani olur düşüncesiyle kış günleri o şapkayı kafama geçirir okula öyle giderdim. Onbeş-onsekiz yaşlarındaki bir çocuğun böyle "mafia" vari bir şapka ile okula gidip geldiğini düşündükçe hâlâ gülerim kendimle. Okul girişinde birkaç defa idarecilere yakalanmış, şapkayı kaptırmıştım.

Üniversite Yılları

Lise son sınıfa geçtiğimde Yahudi Mahallesi'nden Sıhhiye'ye taşındık. Eniştem, Eli dayım ile ortaklaşa, bugünkü Atatürk Lisesi karşısında bir arsa satın almış ve 5 katlı, 40 dairelik bir bina inşa etmişlerdi. Daireler çok ufaktı. Bir yatak odası ve büyükçe bir salon. Yatak odasında annemin ve babamın yatağının yanısıra benim de yatağım vardı. Salonun bir köşesinde ağabeyimin yatağı, bir yemek odası takımı ve cam kenarında koltuk takımı vardı. İleriki yıllarda büyük ve güzel eve sahip olma merakım herhalde o günlerin ezikliğinden kalma bozuk psikolojinin tesiri olsa gerek. Dairenin küçük olmasına karşın şofbenli bir banyomuz ve artık merdivensiz yeni bir yaşam alanımız vardı. Okula yakın olması da benim için büyük avantajdı tabii. Sabahları okula yürüyerek gider, öğlenleri dışarıda yerdim. Ailemin öğle yemeğim için okula ödenmek üzere verdiği aylık ücreti pul merakım yüzünden okula yatırmaz yarı ücrete Kızılay'da çörek ve limonata yer içer, geri kalan parayla pul serileri alırdım. Pul merakım ciddiye, İnönü'ye ait damgasız bir seriye 9 lira gibi büyük bir para verdiğimi hatırlıyorum. Tüm koleksiyonum yıllar sonra ortadan yok oldu.

Lise hayatım ile ilgili anlatılacak çok şey var tabii. Ancak en önemlisi 1955 Mayıs'ında ailelerimiz önünde giydiğimiz mezuniyet ke-pinden tam 50 sene sonra, bazılarımızla bir araya gelmemiz oldu. İnternet sayesinde ve iki arkadaşın inisiyatifi ile birbirimizi bulduk. Eşlerimizle birlikte 44 kişilik bir grup olarak 30 ve 31 Mayıs 2005 tarihinde Heybeliada Halki Palas Oteli'nde bir araya geldik. Bunu diğer senelerdeki buluşmalarımız takip etti. Bu süreçte bazı arkadaşlarımızı kaybetmiş de olsak bugün hâlâ belli aralıklarla görüşmeyi büyük keyifle sürdürüyoruz.

Lise hayatımdan sonra bir Danimarka şirketi olan Christian and Nielsen şirketinde bir yıl çalıştıktan sonra üç aylık bir kurs görmek üzere İsviçre'nin Neuchatel şehrinde bulunan Dubied örgü makine-leri fabrikasına gittim. Amacım, üç ay sonra İstanbul'da ailece triko

imalatı yapmaktı. Ancak Türkiye'deki ekonomik şartlarda makine ithalatı mümkün olamadığından İsviçre'de kalmaya karar verdim. Kurs sonrası önce Neuchatel'de sonra da Cenevre'de triko fabrikalarında işçi olarak çalışmaya başladım. Cenevre'de işim genelde gece mesaisi olduğundan üniversiteye yazıldım. Böylece gece işte, gündüz derste geçirdiğim üç sene sonunda trikotaj üzerinde sıkı bir deneyim ve elimde işletme diploması ile İstanbul'a döndüm.

Birkaç el makinesi ile 1961 senesinde ağabeyim ve eniştem ile kurduğumuz Kibar Trikolari A.Ş.'yi seneler içinde son derece modern bir fabrika haline getirdik.

İsrail'e Göç ve Geri Dönüş

1980 senesinde, Türkiyede süregelen sağ-sol kavgası ve anarşiden ürkererek ve kızlarımızın güvenliği için işimizi, evimizi ve her şeyimizi satıp İsrail'e göç ettik.

Altı sene süren İsrail serüvenimiz benim için kısmen zevkli, kısmen dertli geçti. 1980-86 seneleri arası süregelen aşırı yüksek enflasyon herhangi bir iş yapmama imkân tanımadı. Bu benim dertli ama aynı zamanda şanslı olduğum kısımdı. Zira ticaret yapmaya kalkışan çoğu arkadaş bu dönemde çok para kaybetti.

Zevkli kısım ise sahip olduğum zamanı her gün tenis oynarak, yüzerek ve de sosyal faaliyetlerle geçirdim. Moiz Beraze ve Yakup Barokas ile 1985 yılında Herzeliya'daki Türk Derneği'ni kurduk. Bir villa kiralarak yaklaşık 350 Türk kökenli insanı bir çatı altında topladık. Briç turnuvaları, döner partileri, defile ve konferanslar içeren sosyal faaliyetler ile güncel olan bu dernek çok başarılı günlere imza attı. Başkanlığını yaptığım ilk seneden sonra dernek 3-4 sene daha hizmet etti.

43 yaşında çok genç yaşta emekli olmak ve o düzeni altı sene boyunca sürdürmenin psikolojik sıkıntılar yaratmaya başlaması beni

ailemle birlikte Türkiye'ye dönmeye mecbur etti. 1986 senesinde İsrail'i terk ederek İstanbul'a geri dönerek hayatımıza ailece yeni bir sayfa açtık.

Yeniden triko imalatına girişmek aslında pek akıllıca bir karar olmadı benim için. Ancak 2000 senesine kadar olan bir süreçte bu iş beni meşgul etmekle kaldı.

Ben Aron Ender, burada zincirin halkasını bitiriyor, yerimi bağlı olduğum zincirin diğer halkasına, Vırna ve Şirli'ye ve onların çocukluk anılarına bırakıyorum.

Bu satırları yazmamın asıl gayesi siz sevgili torunlarım, benim çocukluk yıllarımla kendi hayatınızı karşılaştırıp ders çıkarmanızdır. Çağın değiştiğini, savaş yıllarının yerini huzur ve refaha bıraktığını görüyoruz. Bugünün çocukları yeni teknolojilerle buluştular, gelişen ekonomi sizlere daha rahat, keyifli ve eğlenceli bir hayat sağladı. Yaşadığınız ortam daha hoşgörülü ve daha liberal bir hale geldi. Sosyal yaşamınızda kendinizi daha özgür hissedebiliyorsunuz.

Zamanımda arkadaşlık ilişkilerimizi de bir tabu olan din farklılığı-mız bugünlerde artık kalmadı. Kız-erkek ilişkilerinin kesinlikle hoş karşılanmadığı bir devirden bugün yokluğunun yadırgandığı bir ortama geldiniz.

Çocukluğum, Yahudilerin Türkiye'de zor dönemler yaşadığı zamanda geçti. Bütün arkadaşlarımın ve benim yoksullukla geçirdiğim çocukluk yıllarının sorumlusu, ailemin karşılaştığı ırkçı politikanın neticesinde, Varlık Vergisi yüzünden yokluğa uğramamızdır.

Yahudi olmak bana Türkiye'de çok şey kaybettirmiştir. Farklı olmak, farklı muamele görmek vs. Ama emin olduğum bir şey de, farklı olmanın –yani Yahudi olmanın– benliğimize işlediği özelliklerin varlığıdır. Bütün zorlukları yenebilme gayreti, her şeye rağmen direyetli ve direnişli olmayı, hayatın tüm engellerine karşı kırılmayı değil, bükülebilmeyi öğreten ve bizi yönlendiren bir DNA yapısı...

Yahudilerin asırlar boyunca hâlâ varlıklarını sürdürebilmelerinin başarısını seçilmiş millet efsanesine değil, bu özel DNA yapısına borçlu olduğuna inanıyorum.

Sevgili küçükler, biz büyükanne ve dede olarak, size bu güzel günleri hazırlamak için elimizden geleni yaptık. Annelerinizi en iyi koşullarda yetiştirmeye çalıştık, onlar da sizlere bu günleri hazırlamak için hâlâ çabalyorlar.

Tabiatın ve yaşam kanununun bir gerçeği vardır. Çocukların ana ve babalarına borçları yoktur. Kendi çocuklarına vazifeleri vardır. Umarım, geçmişin bilinci ile bugünün değerini takdir eder, sizler de zamanı gelince kendi çocuklarınıza karşı vazifelerinizi lâıykıyla yerine getirirsiniz.

Ben de Anlatayım

Fani ENDER

Ben Fani Alyon Ender. Annem Edirne asıllı Ester Rodrig, babam Samuel Alyon (Sami Aelion). 1945 yılının Ağustos ayında, Avrupa'da savaşın sonuna gelindiği günlerde Kuzguncuk'ta doğdum ve 5-6 yaşlarıma kadar da orada yaşadım.

Kuzguncuk Yılları

Eski otantik halini bugün de yitirmemiş Anadolu yakasının şirin sahil mahallesi Kuzguncuk'un sakinleri o dönemde çoğunlukla Rumlar, Yahudiler ve birkaç da Ermeni aileden oluşurdu. Kuzguncuk anılarım pek fazla yok. Oturduğumuz apartmanı çok iyi hatırlıyorum. Apartman, babam Sami Alyon'un (Aelion) çok iyi arkadaşı olan Fresko ailesine (Rafael ve Dora Fresko) aitti ve biz kiracılarıydık. Kızları Fani Gabay, eşi Josy ve ailesi ile Tel Aviv'de yaşar ve hâlâ bugün çok görüşürüz.

Apartman komşularımız arasında çok sıkı ve samimi dostluklar, arkadaşlıklar oluşmuştu. Rahmetli Dr. Karmona ve tatlı dilli güler yüzlü eşinin bana sürekli rengârenk balonlar şişirip hediye ettiğini

hatırlıyorum. Pauline ve Albert Kastoryano babamların yakın arkadaşıydı ve oğullarının küçüğü İzi ile kardeşim Loni, büyüğü Lazar ile de ben arkadaştık. İzi ve Lazar Kastoryano aileleri ile halen İsrail'de yaşarlar. İzi, İsrail Filarmoni Orkestrası piyanistlerindendir. Lazar da Israel Aircraft Industries'ten emekli. Bir diğer dairede Sara ve Jak Behar ile üç kızları Cavidan, Cina ve Lüsi otururdu. Üç kardeş ile de sonradan yıllar süren arkadaşlığımız olmuştu. Hatırladığım bir başka komşumuz da Janti ve Leon Kohen ile kızları Meri ve oğulları Mendo. Leon Kohen sokağın köşesindeki kafeyi işletirdi. Bu kafedeki süslü laternayı unutamam. Babacığım beni kucağına alır laternanın tatlı melodileri arasında benimle dans ederdi. Fresko Apartmanı sakinleri sanırım tümüyle –veya tümüne yakın– Yahudilerden oluşuyordu. Apartman Bican Efendi Sokağı No: 10'da bugün restore edilmiş haliyle hâlâ dimdik ayakta.

Salon penceremizden Rum Kilisesi'ni ve Rum Okulu'nun bahçesini gördüğümüzü hatırlıyorum. Hatta yakınlarında Türkçe eğitim veren okul olmadığından olacak, yaşça benden büyük olan komşumuz Cavidan'ın ilkokula bu Rum Okulu'nda başladığını biliyorum. Babamın sesi çok güzeldi ve anlattıklarına göre, gençliğinde kilise korusuna katılmaktan büyük keyif alıp bayramlarda ayinleri seslendirirmiş.

Fresko Apartmanı

Kuzguncuk'ta yaşam gerçek bir kültür mozaiği halinde Rum, Müslüman ve Yahudileri içine alan apayrı bir dünyaymış. Çocukluk anılarım arasında, evimizdeki her

türlü işe çağrılan sobacı Hamdi usta yer alıyor. Hamdi usta kışa girerken soba borularını takıp temizler onarırdı ama sadece sobacı değildi. Tesisatçı, çilingir, bisikletçi ve her tür tamir işlerinden anlayan her derde deva bir adamdı. Sevimli ve sempatik halleriyle özellikle biz çocuklara sevdirmişti kendini.

Rum Kilisesi

Babamın anlattıkları arasında ilginç bir ayrıntı: Kuzguncuk'ta bugünkü cep telefonunun muadili bir çocuk varmış. Evden eve gönderilir, babaannemin arkadaşlarını "kafiko de viernes"e (Cuma kahvesine) davet edermiş. Bu çocuk birkaç kuruşluk bahşiş karşılığında ayaklı telefon vazifesi görür, her türlü haberi de ulaştırırmış: "*Ayde Moshoniko, korre ande Madam Zimbul i Madam Viktorya, i dizeles ke Madam Fani las esta asperando amanyana para deskansar kon un kafiko*". (Hadi Moşoniko, Madam Zimbul ve Madam Viktorya'ya bir koşu gidiver ve Madam Fani'nin onları yarın dinlenerek Cuma kahvesi içmeye beklediğini söyle.)

"Kafiko de viernes" vazgeçilmez ve nerdeyse ritüelik bir toplantıymış. Her Cuma öğleden sonra Şabat hazırlıkları bittikten sonra

ev hanımları sırayla birbirlerinin evinde toplanıp oradan buradan sohbet ederler, hazırladıkları ikramları neredeyse yarışircasına paylaşırlarmış. Kahveyle başlayan ikramların ardından ev yapımı limonata veya vişne şurubu ile ferahlanılırmış.

Sofraları süsleyen patlıcanlı veya patatesli borekitas, "tapada de berencena", patlıcanlı veya ıspanaklı "bulemas" (gül börekleri), boyikos, pastelikos de karne (kıymalı poğaça), vs. gibi tuzluların yanısıra biskoçikos de raki (anasonlu bisküvit), halva de semola (irmik helvası), halva de bimbriyo (bir nevi ayva tatlısı), gül suyu muhallebisi, gato salami (mozaik pasta) gibi lezzetler olurmuş.

Tüm çocukluğum ve genç kızlığım süresince dedem Leon Alyon ve babaannem Fani Hason Alyon ile birlikte aynı evde oturarak birlikte yaşadık. Savaş sonu yıllarıydı ve o dönemde bu gayet doğal bir şeydi. Dolayısıyla çocukluk ve gençlik anılarımda onların varlığı her daim ön planda.

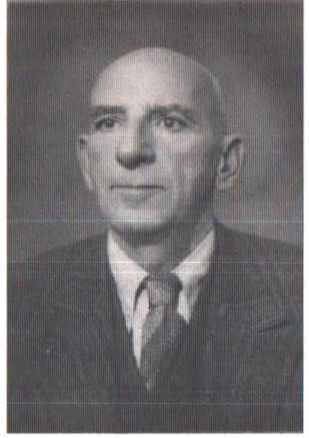
Babaannemin kızkardeşleri tante Rejin ve eşi Jozef Asseo, tante Julia ile eşi Jozef Sason ile hafta sonlarında sıklıkla buluşulur toplanılırdı. Tante Julia, Şişli Terakki Lisesi'nde Fransızca öğretmeni idi. İlk Fransızca derslerimi ondan almıştım ve onunla gurur duyardım. Adını taşımakta olduğum babaannemin eğitimim ve gelişimimdeki rolü çok büyüktü.

Yıllar geçiyor, dünya değişiyor, ben de büyüyordum. Ellili yıllarda Yahudiler o güne kadar oturdukları Kuzguncuk, Balat, Hasköy, Galata gibi semtlerde yarı getolaşmış yerleşimi terk edip Şişli, Nisantası, Taksim gibi semtlere taşınmaktaydı. Biz de modaya uyarak Şişli, Abide-i Hürriyet Caddesi'ndeki Şenel Apartmanı'na taşındık. Artık komşularımız arasında pek fazla Yahudi yoktu ve benim de yeni oyun arkadaşlarım vardı: Kezban, Sema, Hilal vs.

Uzun kış gecelerinde o güzelim renkli çini sobanın başında, kardeşimle halınının üzerine oturup dedemin hikâyelerini dinlerdik. Dedem kendini o bitmez tükenmez hayal gücüne kaptırır ve bizi

Büyükannem Fani Hason Alyon

Dedem Leon Alyon

Büyükannem Fani Hason Alyon

oyalamak amacıyla çeşit çeşit olağanüstü hikâyeler uydurup anlattı. Kardeşim ve ben bu hikâyeleri kimi zaman şaşkınlıkla, kimi zaman da kahkahalarla dinlerdik. Dedemin anlatıları o dönemlerde henüz evleri süslemeye başlamamış televizyon yerine geçiyordu. Televizyon henüz yoktu ama radyomuz vardı. "Arkası yarın", "Radyo Tiyatrosu", "Orhan Boran ve Yuki" keyifle dinlediğim programlar arasındaydı.

Evimizde kalorifer de yoktu. Her odada çini sobaları yanardı. Bazen salondaki sobada uskumru balığı pişerdi ve oluşan kokuyu yok etmek için dedem, yemek sonrası yediğimiz mandalina kabuklarını sobaya atardı. Yanık kabuk kokuları her nedense annemi kızdırırdı.

Odalar sobalarla ısınırdı ama banyo buz gibiydi. Annem beni ve kardeşimi oturma odasındaki sobanın önüne yerleştirdiği bir leğen dolusu ısıtılmış suyun içine yerleştirir, kocaman bir maşrapayla bашımızdan aşağı sular dökerek yıkardı.

O dönemdeki anılarım arasında evimize gelip önce dedemle büyükannemin ayak nasırlarını kesen ve de anneme pedikür ve manikür yapan Madam Katina'nın yeri bambaşka. Garip ama gerçek, Madam Katina son derece miyoptu ve kalın camlı gözlükleri vardı. Dedem ise ona "*Katina ke no atina*" (görmeyen Katina) derdi. Komik bir kadındı ama ben onu pek sevmezdim. Müşterileri çoğunlukla tanıdığımız ailelerdi ve onlarda görüp duyduklarını gelip bize anlatırdı ve emindim ki başkalarına da bizde görüp duyduklarını taşır, dedikodularımızı yapardı. Ama diğer yandan bu dedikodular sokağa pek sık çıkmayan evimizin yaşlılarını eğlendirirdi.

Okul Yılları

İlkokul öncesinde Notre Dame de Lourdes rahibe okulunun ana okuluna kaydoldum. Babaannem evde bana sürekli Fransızca konuştuğundan Fransızcaya tam olarak vakıftım ve buraya alışmakta pek de zorlanmamış olmalıydım. Okula yürüyerek gidip geldik ancak yol, kış soğukunda ağır gelmiş olmalı ki sürekli hastalanmıştım o sene.

Bir sonraki yıl, Şişli Terakki Lisesi ana okuluna kaydedildim. İlkokulu da orada beşinci sınıfın sonuna kadar okudum. Şişli Terakki'yi çok seviyordum. Şişli-Nişantaşı arasında beni ve birkaç arkadaşımı götürüp getiren servisimiz vardı. Şöförümüz Fazlı abiyi hâlâ hatırlıyorum. Arka koltukta sardalya istifi tıkıştırılmış en az 6-7 çocuktuk. Önde de en az 3 veya 4... Güle oynaya giderdik. Özellikle okul dönüşlerinden çok keyif alırdım.

O dönemde, kendini "seviyeli" veya "saygın" sayabilecek her Yahudi aile çocuğunu bir Fransız okulunda okutma eğilimindeydi. Alliance okulları kapılarını yıllarca önce kapatmışlardı ve tek seçenek Katolik rahiplerin veya rahibelerin eğitim verdikleri yabancı okullardı. Zaten esasta frankofon olan ailemiz de beni önce Sainte Pulchérie'ye ortaokula, sonra da Notre Dame de Sion'a (lise) göndermeye karar vermişti. Benim ise gönlüm Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nde idi ama evdekileri pek ikna edememiştim ne yazık ki.

Fransız okulları o zamanlar son derece sıkı ve katı bir disiplinle yönetilirdi. O garip ve çirkin üniformayı ve komik şapkayı ilk dönemde gururla taşıdıysam da daha sonraları nefret eder hale gelmiştim. Bugün bu okullar çok daha esnek, liberal ve üstelik de kızlı erkekli kurma eğitim yapmakta ve rahibeler nerdeyse yok gibi.

Evde Konuşulan Diller

Ne dil konuşurduk? Bu soruya cevap gerçekten oldukça karışıktı. Evlerimiz çokdilli denebilecek türdendi. Evde genelde bize Türkçe konuşulurdu. Büyükbabam ve özellikle büyükannemin Türkçeleri oldukça kötüydü ve zaman zaman bizi güldürürdü. Annem-babam bizimle genelde Türkçe, bazen de Ladino dilinde, babaannem Fransızca, dedem de Ladino konuşurdu. Onlar bana Ladino konuşurlar, ben de her dediklerini anlar, ama Türkçe yanıtlardım. Ladino veya diğer adıyla, Judeo-Espanyol dili rengarenk cümleler, hoş deyimler ve nefis atasözleriyle süslüydü. Taa yıllar sonra, bilmediğimi

*Annem Ester, ben, kardeşim Loni, babam Sami.
Ortaokula gittiğim ilk gün, Eylül 1956.*

sandığım bu dili aslında çok da iyi konuşabildiğimi anlayacak ve nereden hafızama girdiğini bilemeyip havadan kaptığım bu lisanı çok sevecek, kitaplar yazacak kadar kendimi ona kaptıracaktım.

Apartmanlar ve Komşular

Kışları Şişli'de, yazlarımız ise önceleri Büyükdere, daha sonra Moda'daki Mano Palas Otelinde 1960 yılından sonra da Caddebostan-Göztepe arasındaki Hamam Sokağı'ndaki Sarmaşık Apartmanı'ndaki evimizde geçirirdik. O dönemlerin ilk yıllarında Bağdat Caddesi henüz yoktu. Dolayısıyla yüksek binalar, trafik, gürültü, kalabalık vs. de yoktu. Caddebostan Plajı'na at arabalarıyla gider gelirdik. Kimi gün de sandal kiralara, kürek çekerek pırıl pırıl sulara girerdik.

Sarmaşık Apartmanı'nı babam ve birkaç arkadaşı ortaklaşa inşa etmişlerdi ve unutulmaz bir komşuluk ilişkimiz vardı. Üst katımızda

rahmetli Moiz ve Jüdit Mitrani'nin çocukları Violet (Kan) ve İzi vardı. Bugün İsrail'de yaşarlar. Hemen yan dairelerinde Nora Şeni', giriş katında da Stella ve Albert Alazraki'nin çocukları Jacy ve Kobi otururdu. Jacy çok genç yaşta Paris'te hayatını kaybetti. Tüm Sarmaşık Apartmanı gençlerine bir de çevre binalardan Yaşar ve Gabi Perez kardeşler de katılınca inanılmaz bir klan oluşmuştu. Kızlar arasında sonradan açılan Bağdat Caddesi'nde "piyasa" yapmak, bisikletlerle Fenerbahçe gezileri, tüm takım gece açık hava sineması sefaları yazımızın en keyifli anlarıydı.

Boğaz'ın iki yakasını birleştiren köprülerin hiçbiri yoktu. Karşıya geçebilmek için saatlerce araba vapuru kuyruğunda beklediğimiz olurdu.

Dedemin anlattıklarına göre daha da önceki yıllarda Yahudi yerleşimin yoğunlukta olduğu Haliç'in iki yakasını –Balat ve Hasköy arasını– birleştiren köprüler de yokken, geçişi palabıyıklı kayıkçılar sağlarmış. Şarkılar ve hikâyelerle kürek çeker, birkaç dakika içinde karşı kıyıya atarlarmış insanları.

Büyükannemin beni dizlerine alıp sallarken söylediği : *"Kayıkçı, Balata... pişkadikos de la mar, çuup çuup a la mar"* (Kayıkçı Balat'a. Denizin balıkları, çuup çuup denize) tekerlemesi de o günlerden kalma olmalı...

6-7 Eylül Olayları

1955 yazıydı. Birkaç yıldan beri Büyükdere'de yazlığına ev kiraliyorduk. On yaşındaydım. Yazın son günleriydi ve Kıbrıs'ta oluşan bazı siyasi gelişmelerden dolayı ülkede büyük huzursuzluk yaşanıyor, Rumlara ve Yunanlılara karşı bir nefret dalgası gittikçe yükseliyordu. Ancak biz, çocuklar tüm olup bitenlerden habersizdik ve olanlar pek de umurumuzda değildi.

6 Eylül günü akşama doğru sokaklardan garip sesler duyulmaya başladı. Kırılan camların sesi ve çığlıklar gittikçe yükselip yaklaşıyordu. Çoğunlukla gençlerden oluşan kızgın bir kalabalık kitlesi bağırarak ellerinde kocaman sopalarla dükkânlara saldırıyor, camları ve vitrinleri kırarak içlerinde ne var ne yok her şeyi dışarı çıkarıp sokağa fırlatıyordu.

O dönemde Büyükdere halkı çoğunlukla Rumlardan oluşmaktaydı. O gecedен hatırladıklarım arasında dedemin beddua ve küfürleri arasında tüm ailenin evdeki o kalın perdelerin arkasına gizlenerek çılgın barbarların sokağımızın köşesindeki bakkal Dimitri'nin dükkânını talan etmeleri. Korku ve dehşet içinde seyretmiştik olanları. Rakı ve şarap şişeleri sokaklara fırlatılarak yerlere saçılıyor, şeker, pirinç, çuvaları delinip yerlere dökülüyordu. Hatta buzdolabının bile dışarı çıkartılıp sopalarla mahvedilişini görmüştük.

Ertesi sabah sadece Rum değil, birçok Yahudi ve Ermeni dükkânlarının talan ve yağma edildiklerini, İstiklâl Caddesi'nin kırık camlarla ve top top kumaşlarla bir halı gibi kaplanmış olduğunu, hatta bazı kilise ve mezarlıkların da tahrip edildiklerini duyduk. Babamın Beyoğlu'ndaki dükkânı, gece dükkânda kalan hammalları sayesinde kurtulmuştu.

O akşamki anılarım arasında dedemin kızgınlıkla mırıldanırken uyumakta olan altı yaşındaki kardeşimi yatağından kaldırıp pencere önüne getirmesi var... Babamın şaşkın ve kızgın bakışlarına cevaben de şöyle diyordu : *"O daha küçük ama tüm bunları görmeli, bilmeli ve hafızasında yer etmeli!.."*

Hafta Sonları Meşgaleleri

Şimdi de daha mutlu ve neşeli anılara geçeyim... O dönemde hafta sonlarımızı ve tatillerimizi nasıl geçirirdik?

Ilık ve güneşli günleriyle bahar gelip doğanın yeşillenip uyanmaya ve mimozalar çiçek açmaya başlayınca, babam bizleri günü birliğine Adalar'a götürürdü. Galata'dan vapura biner, bir veya birbuçuk saat süren bir yolculuktan sonra Büyükada'ya varırdık. Vapurda lüks mevkinin açık bölümünde çay ve simit keyfi yapardık.

Önce faytonla büyük tur yapılır, arabamız çamlar arasında yol aldıkça beyaza boyanmış o harika ahşap evleri hayranlıkla seyreder, doğa karşısında aşka gelen babamın o güzel sesiyle söylediği şarkıları keyifle dinlerdik. Atların nal seslerine "Santa Lucia" vs gibi napolitenler, eski judeo-espanyol şarkılar veya ünlü arylar karışır. Tur sonrası iyice acıkmış olarak iskelede Rum garsonların servis yaptıkları restoranlardan birinde keyifli bir yemek yerdik. Mezelerden kaşerli kroket, arnavut ciğeri ve minik "midite köfteler" favorilerimdi.

Annem Ester, kardeşim Loni ve ben, 1959-1960.

27 Mayıs İhtilâli

Yıl 1960, 15 yaşımda ve bugün artık lise olan Sainte Pulchérie Orta Okulu son sınıftaydım. Nisan ayı sonlarına doğru, okul yılı bitmek üzereydi ki bir gün okul idarecilerin biri sınıfa girerek öğretmen-nin kulağına birşeyler fısıldadı. Öğretmenimizin gözleri şaşkınlığa faltaşına dönmüştü. Okulu derhal boşaltmamız ve hepimizin acilen ve en güvenli şekilde evimize dönmesi isteniyordu. Galata Köprüsü'nün ötesinde oturanlar ise birilerinin gelip onları almasına kadar okulda bekleyecekti. Bizim olup bitenlerden pek haberimiz yoktu. Meğer Galata Köprüsü açılmıştı ve etrafta büyük nümayişler, arbeye ve saldırılar olmuş, 'kanlı olarak bastırılan bir öğrenci ayaklanması oldu' denmişti. Birçok ölü ve yaralı vardı. Eve nasıl gittiğimi hatırlamıyorum. Biz ise ortaokul bitirme sınavlarına hummalı bir şekilde hazırlanmaktaydık. Olaydan yaklaşık bir ay sonra, ertesi gün çok önemli bir sınavımız vardı ve gece geç saatlere kadar ders çalışmıştım. Sabah okula gitmek üzere kalktığımda caddemizde tanklar geziyor, hoparlörlerle sokağa çıkmanın yasak olduğu bildiriliyordu. 27 Mayıs ihtilâlini işte böyle hatırlıyorum. Takip eden günlerde, sürekli marşlar ve *"olur mu böyle olur mu, kardeş kardeşi vurur mu, kahrolası diktatörler bu dünya size kalır mı, ..."* sesleri çınlattı durdu etrafı. Arkasından Yassıda Mahkemeleri dinlendi evimizde her akşam tüm aileyle, sonradan antikalaşmış o radyonun başında.

Genç Kızlık Yılları

Ortaokul süresince ve daha sonra Notre Dame de Sion Lisesi'nde gençliğe ilk adımlarımı attığım yıllar boyuncaki hafta sonlarımdan neler hatırlıyorum?

Cumartesi günleri şimdiki gibi tatil değildi. Okul öğlene kadardı. Okul çıkışı aceleyle eve gelir, bir lokma bir şeyler yer, sırtımızdan o feci çirkin olarak gördüğümüz üniformayı atar, çabucak evi terke-

derdik. Annem babamlar olmadan gece çıkmaya pek iznim yoktu. Cumartesi öğleden sonraki programlarımız Konak veya Site sinemasında beş seansı idi. Uzun zaman öncesinden bilet alınmazsa kapıdaki karaborsacılardan çok daha fazla para vererek almamız gerekirdi ve bu da haftalık bütçemizi iyice sarsardı. Birkaç kızdan oluşan bir arkadaş grubuyduk ve her hafta birimiz bilet alımından sorumluyduk.

Sabahki okul kıyafetini terkedip sokağa çıktığımızda tanınmaz halde olurduk. Saçımız o dönemin modasına göre kabartılmış, eteklerimiz de kat kat jüponlarla saçlarımız gibi kabartılmıştı. Naylon çoraplarımızın arka dikişinin iyice dümdüz olmasına dikkat eder, heyecan ve beklenti dolu yüreğimiz çarparak evden çıkardık.

Tüm bu heyecanlı hazırlıklar göreceğimiz filmin kahramanı Alain Delon veya Paul Newman için değildi elbette... Yaşları bize uygun genç beyler, birbirlerine beşinci kol yaparak o hafta sonu hangi sinemaya gideceğimizi gizlice öğrenir, ne yapar eder, onlar da bilet ayarlarlardı...

"Aayy.. Bak, bak.. yok yok oraya direkt bakma.. çaktırmadan göz at.. bak, bize bakıyorlar.. Gördün mü bana gülümsedi ! Biliyor musun, ... film arasında yanıma gelip konuştu bana !"... Yüreklerimiz çılğın bir dansa gibi çarpardı.

Pazar sabahları bir çırpıda derslerimizi bitirip cemaatin hayır derneklerinden birine gitmeye hazırlanırdık. Ben önceleri Or-Ahayım için "quête"² dediğimiz bağış toplama etkinliğine katılırdım. Her genç erkeğin yanına bir genç kız katarlar ve ellerimize bir adres listesi sıkıştırarak bizleri bağış toplamağa gönderirlerdi. Bu hem derneğe gelir sağlar, hem de bir şekilde gençleri birbirleriyle tanıştırma amacı taşırdı.

2 Fransızca kelime. Yardım parası toplama anlamına gelir.

Daha sonra ise –lisedeyken– gönlümü Amicale, veya Türkçe yazılışıyla Amikal, (Arkadaşlık Yurdu) derneğinin etkinliklerine kattırmıştım. Tüm bu etkinlikler bizleri yaşitlarımızla bir araya getirmenin yanı sıra sosyal yaşama hazırlar ve yardımlaşmayı, "mitzva" yapmayı öğretirdi.

Ben, Amikal'de oldukça etkin olmuş, idare heyetinde görev almış, bugün hâlâ sürdürdüğüm birçok arkadaşlığa adımlar atmış, boş vaktimin büyük kısmını orada geçirir hale gelmiştim. O kadar ki dedem, bana "*Yatağını da oraya taşısan da bari sen de biz de rahat etsek !*" derdi.

Pazar öğleden sonraları genelde Amikal'de sürekli iğnesini değiştirmek zorunda kaldığımız eski model bir pikap, ya da neredeyse küçük bir valiz boyundaki Grundig marka kocaman makaralı bir teyp eşliğinde dans ederdik. Enrico Macias, Charles Aznavour, Dalida, Adamo, Peppino di Capri, Cliff Richards, The Shadows, Dean Martin, Paul Anka... v.s. o zamanki idollerimizdi. Gülerdik, eğlenirdik, dert gam nedir bilmeden...

Terzi Günleri

Neler giyerdik bu partilere gitmek için? Hazır giyim ve konfeksiyon yoktu o devirde. Her şey terzilerde sipariş üzerine dikilirdi veya eve "gündelik" terzi gelirdi. Terzinin eve geldiği gün başlı başına bir olaydı.

Bir gün öncesinden annem bugün artık müzelik olan o dikiş makinesini çıkarıp hazırlardı. Düşen toplu iğnelerle ipliklerin vs. toplanmaları kolay olsun diye yerlere eski perde veya çarşaf serilir, kumaşlar ve tüm aletler akşamdan hazırlanırdı. Annem Ester büyük annem ertesi güne pişecek yemek menüsünü tartışmaya girişirdi. Zira terzi günü aynı zamanda bir ziyafet günüydü ve de telaş günü... Aile yakınları veya komşu ve arkadaşlar arasında dikişten anlayıp yardım

edebilecek olanlar o gün davet edilirdi. Amaç, bir gün içinde mümkün olduğunca çok elbisenin dikilip bitmesiydi. Esas amaçlanmış olan elbisenin yanısıra bir etek ya da bir bluz çıkması ekonomik açıdan önemliydi. "Surfilé"³ veya "Point caché"⁴ her kadının hatta her genç kızın da bilmesi gereken el dikişi türleriydi ve bana da öğretilmişti tabii ki...

"Marie la kuzendera" (terzi Mari) ailemizin bir parçası haline gelmişti. Uzun yıllardan beri tanırdık onu. Bekârdı ve yalnız yaşardı. Bazen iki gün üst üste bize gelir ve o gece bizde kalırdı. Sabah erkenden gelir, çantasından model mecmualarını ve dikiş kalıplarını çıkarır, biz model seçerken de sabah kahvesini yudumlar, sonra da ölçülerimi alırdı.

Her yıl da bir önceki yıla göre artan ölçülerim karşısında *"bu kız ne kadar da çabuk büyüyor!"* derdi. Babaannem de *"eşegimiz büyüdü, semerleri küçüldü, yeni semer dikelim ona"* diyerek gülerdi.

Ölçülerden sonra kumaşı masaya serer, kuru bir sabun parçasıyla kumaş üzerinde kocaman bir cetvelle enine boyuna çizgiler çizdikten sonra *"hadi bakalım, kolay ve hafif olsun, güle güle giysin"* diyerek ilk makas darbesini kumaşa indirirdi. İlk prova öğlen yemeğine yakın saatlerde, ikincisi ise akşam üstü kahve-pasta-çay saatinden hemen önce yapılırdı.

Terzi günü aynı zamanda bir sosyal paylaşım günüydü, annemler yardıma gelenlerle yer, içer, sohbet ederdi ancak her provada 15-20 dakika ayakta kıpırdamadan dimdik durmak benim için inanılmaz bir işkenceydi.

Akşam vakti elbise nihayet bitmiş, son ütüsü yapılmış olarak dola-bın kapısında askıya asılmış olurdu.

³ Fransızcada etek baskısında kullanılan bir dikiş terimi.

⁴ Fransızcada "gizli dikiş" anlamına gelen bir etek baskı dikişi terimi.

Yemekler

Terzi günü neler yenirdi? O zamanlar hazır giyim olmadığı gibi hazır yiyecek buzlu / dondurulmuş gıda da yoktu. Buzdolabı vardı ama derin dondurucu veya "dip-friz" henüz evlerde bulunmazdı. Her şey anında ve taze hazırlanıp yenirdi. Annelerimiz kariyer sahibi kadınlar değildi. Ne Spa'ya ne de Gym'e giderlerdi. Evde oturur, aile ef-radına sağlıklı ve leziz yemekler hazırlamaktan gurur ve mutluluk duyarlardı. Bir erkeğin eşi hakkında yapabileceği en büyük övgü "*karımın mutfağının üstüne yoktur*" sözüydü...

Savaştan sonraki yıllardı ve Sefarad mutfağının en temel özelliği de ekonomik kaygıya dayanmasıydı. Sebze ve meyvelerin kök, sap ve kabuklarından bile istifade edilirdi. "Kaşkarikas" kabağın kabuğundan, "ravikos" da ıspanağın köklerinden pişirilen ve o dönemden günümüze kadar ulaşan leziz yemeklerdendir. Enginarlar evde ayıklanır, sapları ve dış yapraklarının içindeki körpe parçacıklar teker teker alınırdı. Portakal, mandalina ve hatta karpuz kabuklarından bile reçel yapılırdı. Tüm bunlar da mutfakta saatler süren bir çabaydı.

Tasarruf esaslı bu mutfak bir çeşit disiplindi ve eve ekmek getirmek için ağır bir çaba veren kocayı onurlandırmanın da yoluydu bir ölçüde. Hayat şartları pek kolay değildi ne de olsa.

Mutfak işleri bitince kadınlar dinlenmek için oturup evlenecek kızlarına çeyizlik nakış işler, tığ işi danteller örer veya erkeklerinin çoraplarını yamarlardı. Büyükanne-min bu iş için kullandığı cilalı ahşap yumurtayı hatırlayan var mı? Bugün hâlâ dikiş kutumun baş köşesinde o günlerin anısına yer alıyor.

İşte böyleydi eski günler... Kimi acı, kimi tatlı... Bugün artık folk-lor olmuş anılar, âdet ve gelenekler, ve asla geri dönmeyecek olan ancak dudaklarımızda bir gülümse-yiş ve yüreklerimizde nostalji ile hatırlayacağımız bir yaşam tarzı...

Ne demiş tango bestecisi Necip Celal Andel? "*Geçmiş zaman olur ki hayali cihan değer !*" Neyse ki, insan hafızası genellikle kötüyü kolayca silip güzel anıları saklar.

Annem Ester, babam Sami, ben ve erkek kardeşim

Kendi Ağzından İzidor Mizrahi'nin Hayatı

Nakleden: Süzet FRANSEZ

Size kendimi tanıtmakla hikâyeme başlayacağım. Ben İzidor Hanoh Mizrahi, 1914 yılında Tokat'ta doğdum. Evliya Çelebi'den günümüze birçok tarihçi bu şehrin önemini ve güzelliğini öve öve bitirememişlerdir. Kesin kanıt bulunmasa da, Tokat, İpek Yolu üstünde bir şehir olduğundan, Osmanlı padişahları, Yahudileri ticaret yapmaları için buraya yerleştirmişlerdi. Vaktiyle her yer konaklar ve tarihi eserlerle dolu olan bu şehirde, yaşam renkli ve kaliteli idi. Yaptığımız araştırmalarda Mizrahi ailesinin aile ağacını 1860'lara kadar bulabildik. Babamın

uilesi oldukça geniş ve varlıklı bir aile idi. Annem, Suzan Sultana Kampeas, babamla evlenmek için İstanbul'dan gelmişti. Aile,

tütün yetiştirme, sigara imalatı ve manifaturacılık gibi işlerle uğraşırlardı. Balkanlara ve Avrupa'ya seyahat eder ve çeşitli mallar ithal ederlerdi. Her Cuma akşamı ve Cumartesi sabahı ailenin tüm erkekleri sinagoga gider ve tüm bayramlar büyük bir hazırlık ve coşku içinde kutlanırdı. Cumartesi sabahları, babam Tevrat'tan parçalar okur bizlere hikâye gibi anlatırdı. Erkeklerin bayramlarda kipa takıklarını hatırlıyorum fakat günlük hayatta nasıl dolaştıklarını hatırlamıyorum. Babam ailenin en küçüğü idi. Yalnızca dedemle bir kere sinagogda yan yana oturduğumu hatırlıyorum.

Giyim Kuşam

Dedemin nasıl giyindiğini hiç hatırlamıyorum. Kadınlar sokağa çıktıklarında kıyafetlerinin üzerine şalvar giyerlerdi, fakat evlerde buluştuklarında çok şık giyinirlerdi. Annemin, çeyizinden bugüne kalmış, uzun siyah dantelli, kuyruklu, işlemeli bir siyah elbisesi ve çok özel, gümüş bir gece çantası vardır. Annem İstanbul asıllı olduğundan çok zevkli ve Avrupai bir kadındı. Kadınlar sokakta başlarını örtse de, aile toplantılarında açtılar.

Aile Efradı

Nesim, Menase, Sami, Raşel babamın kardeşleri idiler. Raşel annemin erkek kardeşi David ile evlenmişti. Annem Suzan Kampeas, Moiz ile Fani Kampeas'ın kızları idi. 6 çocukları ile birlikte Has-köyde otururlardı. Viktorya, Jak, Suzan, David, Albert ve Rebeka. Rebeka görücü usulü ile bir Amerikalı evlenmek üzere gemiye bindirilmişti. Başta güzel fotoğraflar yolladı, fakat sonraları izini kaybettik. Yıllar sonra Viktorya teyzemin oğlu Metin Behar (Mathew Behar), onu bulmuş ve Rebeka mirasını ona bırakmıştı.

Jak dokumacılık, David matbaacılık, Albert ise babası ile para işleri yapardı. Babaları Moiz Kampeas sarraftı ve Tahtakale'nin yukarı-

sında dükkânı vardı. Çok bilgili bir kişi olduğundan insanlar ona danışmaya gelirlerdi. Bir çeşit bankerdi. Her zaman takım elbise giyer, şık şık dolaşırdı. Kardeşleri ile işleri ayrı olsa da, sanki aralarında bir ortaklık vardı. Annemin anlattığına göre, onlar çocuk iken babaları daha varlıklı imiş, fakat sonraları çeşitli sebeplerden dolayı durumları bozulmuş. Kız kardeşlerden Viktorya ailenin en büyük çocuğu imiş. Marko Behar adında biri ile evlenmiş. Marko çok çalışkan ve becerikli bir adammış. İskambil kâğıdı ticareti yaparmış. Ailede ilk defa yazlığa onlar gitmiş, Erenköy civarlarında otururlarmış.

Ben de hatırlıyorum, tüm aile hafta sonları onlara misafirlğe giderdik. Kadınlar mutfakta devamlı yemek hazırlardı, bütün aile bahçede oturur hem yerdik, hem de sohbet edip eğlenirdik. Herkes birbirini çok severdi. Gelir düzeyinin hiç önemi yoktu. Aile birliğinin kuvveti hissedilirdi. Sevgi ve destek her şeyin önündeydi.

Annem Suzan ve Tokat'ta Hayat

Viktorya'dan sonraki kız kardeş annem Suzan idi. Annem Alliance Okulu'nda okumuş, iyi eğitim almış, güzel Fransızca konuşan akıllı ve kendinden memnun bir kadındı. Evde iş yaparken hep şarkı söyler, etrafa ışık saçardı. Okulu bitirdikten sonra bir ithalat şirketinde çalışmaya başlamıştı. Tokat'tan bu şirkete alışverişe gelen Mizrahi kardeşler Suzan'ı beğenmişler ve kardeşleri Avram için bu kızı uygun bulmuşlardı. Karar verilince Suzan'ı babasından istemişlerdi. Suzan Tokat'a gitmeyi istemezdi, fakat bu işlere büyükler karar verirdi. Suzan'ın dotası¹ yoktu ve Tokatlı Mizrahi ailesi varlıklı bir aileydi. Çeyizler hazırlandı ve sandıklar yola çıktı. Suzan hem güzel, hem de şık bir kadın idi. Bu hayatını Tokat'ta da devam ettirebileceğini sandı. Kendi elbiseleri ile gezdiğinde köylüler ona gülüyor, üstüne çürük meyve atıyorlardı. Başka çaresi olmadığını anlayınca, o da şalvarı geçirip sokağa çıkmaya başladı. Tahminen 1908-1910 yılları

¹ Ladino bir kelime. "Çeyiz parası" anlamına gelir.

olmalıydı. Ablam Elza 1912 yılında doğmuştu. Atlı arabamız vardı. Herhalde hayvanlarımız da vardı, fakat hatırlayamıyorum. Annemin anlattığına göre o aralar her şey iyi gidiyordu. İşler iyiydi, ailedeki insanlar sevgi dolu ve anlayışlı idiler. Annem gibi Avrupalı bir eğitimi yoktu, Fransızca bilmezlerdi ve sanıyorum daha çok dinsel eğitim görmüşlerdi. Tek konuştukları lisan Ladino idi ve tabii ki eski Türkçe. İbranice okurlardı fakat anlayıp anlamadıklarını anımsayamıyorum. Tek hatırladığım, her cuma akşamı, babamın bir din kitabından pasajlar okuyup bize anlatması idi. Dinî eğitim çok önemli idi. Babam ve ailesi dinimizin gerektirdiği gibi yaşar, tüm bayramlar büyük şenliklerle kutlanırdı. Benim doğumum 1914 yılına rastlar. Nüfus kâğıdımda 1333 yazar, bu 1917'dir. Fakat ablam benden yalnız iki yaş büyük olduğunu söylüyor. Yıl 2004 olduğuna göre, bu sene 90 yaşımı doldurdum. Yaşadığımız bu asırlık dönemde çok fazla olay yaşadık, fakat insanın hayat mücadelesi içinde hepsini hatırlaması imkânsız.

İstanbul'a Göç Ediyoruz

Ben doğduktan sonra annem ailesini özlemiş ve babamdan izin alarak ablam Elza'yı ve beni alarak İstanbul'a gitmiştik. Annem ilk evvela bir at arabasıyla Samsun'a gittiğimizi, oradan da bir gemiye binerek İstanbul'a geldiğimizi anlatırdı. Annemin yanında bir sandık altın varmış. Bu altınlar babamın anneme İstanbul'da kalacağı dönem için verdiği harçlıkmış. İstanbul'a geldiğimizde büyük dayım Jak'ın Hasköy'deki evinde kalmıştık. Bir müddet sonra Birinci Dünya Savaşı başlamıştı ve yollar tehlikeli olduğundan Tokat'a dönemiyorduk. Biz İstanbul'da, babam da Tokat'ta kalmıştı. Bizlere Tokat'tan erzak ve para yollamaya çalışıyordu. Ne biz dönebiliyorduk, ne o gelebiliyordu. Annem için çok zor zamanlarmış. O dönemlerde Osmanlı'da da savaş varmış. Sonunda babam bir yolunu bulup İstanbul'a gelmiş ve yanında para ve erzak da getirmiş. Tam olarak kaç yıl sonra geldiğini bilemiyorum ama sanıyorum yine Hasköy'de ayrı bir eve geçmiştik.

*  zidor Mizrahi'nin annesi Suzan (Kampeas) Mizrahi,
babası Avram Mizrahi, ablası bebek Elza ve bir kuzen, Tokat 1913*

Hasköy'deki evimiz birkaç odalı idi. Tuvaleti ve mutfağı da vardı. Çeşmeden su da akardı, fakat o suları içmezdik. Bize yakın bir yerde bir çeşme vardı, ablam Elza ile beraber gider, suyu bidonlara doldururduk. Bazen mahallenin çocukları bizi dışlar, taşlar atarlardı.

Babam asker kaçağı imiş ve onu saklamak için üstü örtülü özel bir dolap yapılmış. Çok samimi olduğumuz bir komiser komşumuz varmış, her asker arama durumunda bize haber verirmiş, babam da dolaba girermiş. Böyle bir durumda ne geri dönebiliyor, ne de çalışabiliyormuş. Bu böyle yıllar sürmüş. Tokat'taki aile bizleri maddi olarak desteklemeye devam etmiş bütün sorunlara rağmen. O zamanlar halen bir para problemi yokmuş gibi geliyor bana. O küçük çocuk halimle hatırladığım ve benim için çok önemli bir olay vardı. Bana özel takım elbise dikmek için eve terzi gelmişti. Ölçülerimi almıştı ve bir müddet sonra dikilmiş elbiseyi getirmişti. Çok sevinmiştim, anlaşılan giyime olan merakım o yaşlarda belli olmaya başlamıştı. Bugün bile bazı eski Hasköylüler giyime olan meraklarının benden kaynaklandığını söylerler.

Okul yaşına geldiğimizde annem ablam Elza'yı ve beni Alliance Okulu'na yazdırmıştı. Biz okula giderken 1922'de kız kardeşim Dina doğdu. Tokat'taki işler bozulmaya başlamıştı. Tütün tekelleşmişti. Bizim aile sigara imal edemez olmuştu; hatta bazı söylentilere göre onlar yasağa rağmen imal etmeye devam etmişler, yakalanmışlar ve büyük cezalar ödemeye mecbur kalmışlardı. Bu durum aileyi oldukça sarsmıştı. Başka taraftan, amcam Menase İtalya'ya kumaş almaya gitmişti ve çok büyük miktarda mal satın almıştı. Malı aldıktan bir müddet sonra İtalyan Lireti büyük bir devalüasyona uğramıştı. Bu iki darbe Mizrahi ailesinin servetini büyük miktarda tüketmiş, aile parasız kalmıştı. Menase İzmir'de iş bulmuş, çocuklarını alarak oraya yerleşmişti. Yıllarca ailesi tarafından geçindirilen babam Samsun'da bir manifaturacıda iş bulmuş, oraya çalışmaya gitmişti. Bize oradan geçinmemiz için para yollardı. Çok nadiren gelirdi. Artık hayat ve geçim çok zordu. Maddi olarak çok kısıtlı

hayatımız vardı. Annem için eğitim çok önemli idi; hatta yemekten de daha önemli idi. Mühim olan az yemek, fakat okumuş olmaktı. Biz üç kardeş ilk evvela Alliance'ta, sonra da Bene Berit Okulu'nda okuduk. Hepimiz hem uslu çocuklardık, hem de iyi öğrencilerdik.

Ablam Elza

Ablam Elza çok parlak bir öğrenci idi. Fransızcayı çok sever, anemle Fransızca konuşmayı tercih ederdi. Okulu bitirdiği zamanlar, Osmanlı Bankası'nda iş bulmuştu; hem sekreterlik yapar, hem de istenilen belgeleri Osmanlıca'dan Fransızcaya tercüme ederdi. Boş zamanlarında ayırdan bir para kazanmak için özel Fransızca dersi verirdi. Bir gün ders verdiği kızın ailesi, Fransa'da Nimes'li bir akrabalarının İstanbul'dan bir kız aradığını, eğer ilgili ise onun bir fotoğrafını yollayabileceklerini söylediler. Elza çok sevinmişti. Evlenmek ve bir aile sahibi olmayı çok istiyordu. Dotasi² yoktu ve bu onun için kaçırılmaz bir fırsattı. Anlaşma tamamlanınca onu gemiye koyup Marsilya'ya yollamıştık. Oradaki Taragano ailesi yıllar evvel İzmir veya Çanakkale'den göç etmişlerdi. Hazır giyim işleri ile uğraşıyorlardı. Elza, Moiz Taragano ile evlendikten sonra, Nimes'de Moiz'in ailesi ile çalışmaya başlamıştı. Aile çok problemlili idi ve Elza'ya hayatı zehir ediyorlardı, fakat evlilik devam ediyordu. 1934'te oğlu Albert, 1943'te kızı Claire doğmuştu. Claire bir yaşında iken İkinci Dünya Savaşı patlak vermişti. Şehre yakın bir kasabada bir Fransız aile onları savaş bitene kadar saklamışlardı. Radyolarda savaşın sona erdiğini duyan kocası Moiz, sevinçle kendini saklandığı yerden dışarı atmış, koşarak ne olup bittiğini anlamak için garmıştı. Almanlar vagonlara binip oraları terk etmeye hazırlanıyormuş. Son vagon kalkmak üzere iken bir Fransız Moiz'i göstererek, "bu Yahudi'dir, onu götürün" demiş ve onu da vagona atmışlar ve aile bir daha da onun izini bulamamış. Bütün bu olaylardan sonra

2 İspanyolca kelime. Başlık parası anlamını taşır.

ablam Elza, Tanrı'ya olan bütün inancını yitirmiş ve çocuklarını hiçbir dine bağlı olmadan yetiştirmiş.

1948'de halası Raşel ve dayısı David'in ortanca oğlu Sami, İsrail'in kuruluşundan bir müddet sonra vaat edilmiş topraklara yerleşmeye gitmiş. Orayı kuran Rus göçmenlerin kötü ve hor davranışlarına maruz kalınca, kuzini Elza'ya, oraya gelmek istediğini yazmış. Elza kabul etmiş. Elza, Sami'nin Fransızca öğrenmesine ve iş kurmasına yardım etmiş. Bir müddet sonra Sami, Elza'ya evlenme teklif etmiş, Sami kendinden daha genç olduğu için Elza bu teklifi kabul etmemiş fakat Sami'nin ölümüne kadar hep beraber yaşadılar.

Babam Ölüyor – Askerlik Yıllarım

Ben, ablam Elza Fransa'ya gittiğinde, Bene Berit Okulu'na devam ediyordum. Babam o sıralar İstanbul'da bizimle idi. Çok kötü bir hastalık olan dizanteriye tutulmuştu. Annem ona çok baktı, fakat 1932 yılında bu hastalık onu ölüme götürdü. Ben Bene Berit Okulu'nun on ikinci sınıfına geçmiştim. Babam ölünce, amcam Menase okulu bırakmamı ve bir an evvel askere gitmemi söylemişti. Ben de hemen askere yazılmıştım. Bakmam gereken annem ve kız kardeşim vardı. Üç sene Manisa ve İzmir'de askerlik yaptım. Şimdi düşünüyorum da, yedi sekiz ay daha okuyabilseydim subay olacaktım ve askerliğim daha kısa sürecekti. Ben rahat bir askerlik yaptım. Osmanlıca bildiğim için evrakları Türkçeye tercüme ediyordum. İyi ve çalışkan bir kâtip olduğumdan, üstlerim beni severdi ve dolayısıyla herhangi bir problemim olmadı.

Askerden Dönüyorum

Evdeki durumumuz oldukça zor idi. Kız kardeşim Dina okula gidiyordu, paramız yoktu, babamız da ölmüştü. Annemle babamın doğru düzgün bir evlilik hayatı olmamıştı. Çoğu zaman ayrı idiler. Babam

ya Tokat'ta ya Samsun'da idi. Babam ailenin en küçüğü olduğu için çok şımartılmıştı. Belki de bu yüzden hayatını doğru dürüst yaşamayı becerememişti. Ben askerde iken, annem nasıl idare etmişti bilemiyorum, belki de akrabalar yardım etmişti. Döndüğümde, bir iplik tüccarının yanında çalışmaya başlamıştım. Bir müddet sonra bir arkadaşım beraber bir dokuma makinesi almamızı teklif etti ve beraberce iş kurup kumaş dokumaya başladık. İşler biraz oturunca evlenme vakti geldi ve bana Recina Civre'yi teklif ettiler. Ben oldukça sükseli bir gençtim. Çok güzel dans eder, çok güzel şarkı söylerdim. Arkadaşlarla çıkar, gezer, dans ederdik. Pazar günleri Kâğıthane Deresi'ne gider, oralarda piknik yapardık. Ortalıkta pek para yoktu uma mutlu ve keyifli idik. Çok iyi komşuluk vardı, akrabalık vardı, şimdiki gibi değil. Bugün komşularını bile tanıımıyorsun.

Babam benim dinî eğitim almamı çok istediği için, okuldan ayrı Mahazeke Tora'ya giderdim. Orada sesimin çok güzel olduğunu fark ettiler ve sinagogdaki koroda şarkı söylemeye başladım. Birkaç yıl kantorkluk yaptım. Biz ailece şarkı söylemeye çok meraklı idik. Bazen evde de Türk Sanat Müziği'nden şarkılar söylerdik. Bizim aile, özellikle kız kardeşim Dina, Türk müziğine, edebiyatına, şiirine meraklı biri idi.

Evleniyorum

1946'da Recina Civre ile evlendim. Param olmadığı için eşimi annem ve kız kardeşimle oturduğum eve getirdim. Galata'da oturuyorduk. O zamanlar Beyoğlu, Galata, Şişhane Yahudilerin çoğunlukta bulunduğu semtlerdi. Eşim Recina bir Yunan göçmeni idi. Civre ailesinin en küçüğü idi. Deri tüccarı olan ve ondan 17 yaş büyük olan ağabeyi Nesim Civre ile yaşıyordu. Nesim, kız kardeşini Amerikan Kız Koleji'nde okutmuştu. İngilizce bilen nadir kızlardan biri idi.

Biz evlendikten iki sene sonra kızım Süzet, dört yıl sonra da oğlum Albert doğmuştu. İki çocuğumuza da hem Fransız isimleri verdik,

hem de Fransız okuluna yolladık. Fransız modası halen etkili idi. Rozet, Lizet... Jak, Edmon gibi isimler koyuluyordu. Yahudiler git-tikçe snoblaşıyorlardı. Alışılmış Yahudi yaşamının dışına çıkıyor-lardı. Çocuklara Bar Mitzva dışında pek dinî eğitim verilmiyordu. Zaten hükümet, ilkokulu, Türk okulunda okuma mecburiyeti getir-mişti. Eşim Recina okulların bulunduğu Nişantaşı'na gitmek istiyor-du. Biz de Galata'yı bırakıp oraya taşındık ve halen o semtte oturu-yoruz. Yazları 1956 yılına kadar Büyükkada'ya gittik. O yaz 6-7 Eylül Olayları oldu ve bir daha Ada'ya gitmedik, yazlık için Suadiye'yi tercih ettik, ayağımız karada olsun diye.

İsrail'e Göç Ediyoruz ve Geri Dönüyoruz

1970'li yıllarda Türkiye'de ortam çok karışıktı. Kızım Süzet üni-versiteye gidiyordu. Her yerde sağ-sol çatışması vardı. Yaşamak zor ve tehlikeli olmuştu. Ekonomik durum berbattı. Sokaklarda silahlar patlıyor, insanlar ölüyordu. Oğlum İsrail'e gitmişti. Kızım evlenip İsrail'e gidecekti. Onlar gittikten sonra bizim kalmamız için sebep yoktu. Mülklerimizi yok pahasına satıp bir daha geri dönmemek üzere İsrail'e aliya yaptık. Kız kardeşim Dina, kocası ile beraber bize katıldı. Dina hariç hepimiz İstanbul'a geri döndük. İsrail'e uyum zorluğu geçirdik. Oğlum Brezilyalı bir kızla evlenip oraya yerleşti, biz de doğduğumuz topraklara, alıştığımız yaşama geri döndük. Eşim Recina İbranice konuşuyor, ben ise yalnız oku-yordum. Anlayacağınız ikimiz bir kişi değerinde olmuştuk, bu da orta yaşlı bizlere çok zor geliyordu. Orada iklim, değişik insanlar, aşırı çalışma, kısa hafta sonu bize uymuyordu. Yazları sayfiyeye gi-derdik. Yaşamımız çok hareketli ve zevkli idi. İsrail'de bunlardan mahrum kalmıştık. Farkına varmadan azınlık olmanın keyfini yaşı-yorduk. Orada çoğunluk olmuştuk, herhalde bu duruma alışamamış-tık. Kimseleri tanımıyorduk, sıradan biri olmuştuk. Artık yaşlandık, günlerimiz sayılı...

İzidor Mizrahi 13 Mart 2005 tarihinde vefat etti.

Raşel Kalderon

Albert HABİP

Çanakkale kökenli anne Jülyet (Penso / Peso), baba Robert Menahem Kalderon'un kızları Raşel 1 Ağustos 1943 günü İstanbul'da dünyaya geldi. Küçük kız henüz dört yaşında iken ailece iki sene sonra dönmek zorunda kaldıkları Paris'e gittiler.

Anne ve babanın çalışmaları gerektiğinden tek çocuk olan Raşel'i evde yalnız kalmaması için anaokuluna verdiler. Burada her gün yemekte balık çorbası ve püre verirlerdi. Raşel bu çorbayı sevmediği için yalnız püre vermelerini isteyince "yersin, yemezsin" derken ağlamaya başlardı. Annesi ilk gün ve iki üç gün daha her gelişinde onu ağlarken görünce eşine şöyle söyledi: "Bu çocuk sekiz aylık doğdu. İkimiz de ölüyorduk. Ben bu çocuğun ağlamasına dayanamam. Zaten başka çocuğumuz da olmayacak gibi görünüyor. Para meselesi, şu, bu derken tek çocuk kalacak. Ben onu buradan çıkartacağım. Sen ne istersen yap" deyip baba da susunca Raşel'in Paris'te anaokulu serüveni çok kısa sürmüş oldu.

Anne baba çalışırken evde kalan kızlarına dinleyip eğlensin diye bir radyo aldılar. Sabah yedi buçuktan akşam dokuz buçuk- ona

kadar dinlerken klasik müzik aşığı oldu. Mozart, Bethoven, Chopin, Mahler derken konu ile ilgili geniş bilgi sahibi oldu.

Enstrüman çalmaya gelince bir ara piyano öğrenmeye çalıştı ancak kabiliyeti yeterli olmayınca bu isteği gerçekleşmedi. Anne ve dayı tarafının sesi güzeldi. Bir araya geldiklerinde ailece onları dinlerlerdi. Raşel şarkı söylemeye başlayınca ise babası ona: "Evi kediler bastı" diyerek takılır, "pist, pist" diye arkasından seslenirdi.

Ancak onun müziğe yatkın kulağı olduğu için konçerto, senfoni ve benzeri yapıtları hemen hemen hatasız olarak kim, ne zaman besteledi, ne anlama gelir bilirdi. Her ne kadar son zamanlarda eskisi gibi değilse de bu böyleydi.

Yalnız kaldığında anne ve babası öğlen için genelde pasta, güzel çikolatalar, kekler bırakırlardı. Çünkü pek yemek yemezdi.

Babası ona Fransızca okuma, yazma, toplama, çıkarma, sayma, yabancı ülkelerin başkentlerini, birde her sabah ve akşam okunan Şema duasını öğretti.

Bu durumda Raşel'in ana dili Fransızca olmuş oldu. Anne ve baba zaten Alliance'tan evvel dahi asırlardır gelen alışkanlıkla bu lisanı konuşurlardı. Ancak nedeni bilinmiyor. Soyadları olan Kalderon İspanyol kökenli olmasına rağmen Fransızca konuşmalarının sebebi bu ülkede yaşamaları değildi. İspanyolcayı ise sadece kavga ettiklerinde Raşel anlamasın diye kullanırlardı.

Fransa'da iken akrabalar koydukları sermaye ile bir giyim mağazası açtılar. Raşel'in annesi Paris'te Houte Couture (Yüksek Moda) konusunda eğitim görmüştü. Kumaşları kendisi seçer, modelleri tasarlar, diker, diktirir ve satardı. Baba ise muhasebeyi ve bütün para işlerini hallederdi. Ama dediğimiz gibi para onların değil, sermayeyi koyan akrabaların idi.

Bu akrabalar Peru'da iş ve para kazanma imkânlarının daha fazla olduğunu duyunca oraya gitmek durumunda kaldılar. Raşel'in anne

ve babası kendilerine yeni iş aramak zorunda idiler. Bulamayınca da iki sene sonunda İstanbul'a döndüler. Halbuki zengin olan akrabalar Peru'ya gidince daha da zengin oldular.

Bu arada Raşel altı yaşına geldi. Ancak okula yedi yaşına başlanırdı. Karma İlkokulu'nun Müdürü Behmoaras'dan izin koparılınca ve zaten Raşel okuma yazma bildiğinden okula başlama imkânı buldu. Bir iki ay sonra vefat sebebi ile Müdürlük görevine gelen Madam Habib ileride onun için "okulun iftihar vesilesi" diyecekti ama okul Türkçe, kendisi ise Fransızca biliyordu. Derse kaldırıyorlar, "şunu yaz" deyince, o Fransızca yazıyor. Bunun üzerine herkes gülmekten kırılıyor, Raşel ise hüngür hüngür ağlıyordu.

Bir, iki sene derken Raşel Türkçeyi öğrendi. Beşinci sınıfta iken gelen Müfettiş'in sorusunu bir tek o bildi. O günden sonra Madam Habib'in gözünde değeri daha da arttı.

Baba Robert Menahem bir iki sene Eminönü'nde çalıştıktan sonra Fransız Hastanesi'ne geçti ve vefat edene kadar orada kaldı. Hatta emekli olunca evde boş oturmamak için parasız çalışmaya devam etti. Oraya hangi hasta geldi, hangi odayı istiyor, hastalığına hangi doktor daha elverişli, kaç para gerekecek, ne kadar zaman kalmasına ihtiyaç olacak gibi işlerle ilgilenirken yanında Mösyö Jak Barzilay vardı.

Raşel ortaokula 1954'de Sainte Pulchérie'de başladı. Liseyi ise, Notre Dame de Sion'un imtihanlarında başarılı olmasına rağmen, İngilizce olduğu için tercih ettiği Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nde bitirdi. Dört yıl boyunca Tansu Çiller ile aynı sınıfta okudu.

Kolej'de bir sene hazırlık okuyup mezun olduktan sonra Bebek'te erkek kısmına özel talebe olarak devam etti. Bu durumda kendisi Fransızca-Almanca Edebiyatı, Modern Matematik gibi istediği dersleri alabildi.

Yirmi iki yaşına gelince Raşel Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti. Onu önce annesi götürdü. Sonra yalnız gitmesi icap etti. City University of New York devlet üniversitesi olup yarı ücretle öğrenci alırdı. ABD'nin en büyük kent üniversitesi olan bu okulun günümüzde 250.000'i aşkın öğrencisi, bir o kadar da eğitim gören yetişkin müdavimi var. Hükümet genelde kendi personelini de buradan seçerdi. Raşel önce burada iktisat yüksek lisansına yapmak için öğrenime başladı. Sonra Hofstra Üniversitesi'nde matematik yüksek lisansına devam etti.

Raşel Pazartesi, Çarşamba ve Cuma günleri Hofstra'ya, Salı, Perşembe günleri ise City University'ne devam etti. Bir yüksek lisansın yarısını, diğerinin ise tamamını bitirdi. Amerika'da kalmak pahalı olduğu için iki senelik yüksek lisans süresince oraya beş kere gitti geldi. Dokuz ay, beş ay, üç ay gibi süreler boyunca kaldı. Sonra birkaç ay Harvard'a devam etti. Siyasal Bilgiler ve İktisat bölümlerinde dersler aldı. Sonunda ABD'ye yerleşmek istedi ancak geri dönmek zorunda kaldı. Bir yıl kadar da TÜBİTAK'a misafir öğrenci olarak devam etti

Çalışma hayatına şimdiki adı Lycée Pierre Loti d'İstanbul olan Papillon'da başladı. Bu okul o zamanlar yönetim olarak Paris'e bağlı idi. On ikinci sınıf hariç, 6-7-8-9-10-11. sınıflarda Tarih, Coğrafya derslerini Fransızca dilinde iyi bir ücretle vermeye başladı. Psikoloji dersi almıştı ancak öğretmen olmak niyetinde olmadığından bunun için gerekli pedagoji eğitimini almamıştı.

Amerika'ya dönmeyi çok istiyordu. Bu esnada bir gün sınıfta, tarih dersi esnasında 19 yaşlarında bir çocuk oturuyor ve gözleri sabitlenmiş bakıyordu. El işareti yapınca kımıldamadı. "Oğlum neyin var?" deyince cevap vermedi. Raşel dersi vermeye başladı. Aradan on dakika geçti. Kapı vurulmadan genç ve incecik bir hanım girdi. Sınıfa giren o hanım kulağına eğilerek Fransızca: "Korkmayın, uyuyor," dedi. "Uyuyunca bir şey yapmaz."

"Peki, neden uyuyor? Gözleri apaçık."

"Uyuşturucu aldı. Bunlar uyuduğu zaman saldırmaz. Korkmayın" deyip çekip gitti.

Amerika'ya gitmeyi düşünürken böyle şeyler onu aşıyordu. Bir kadın her zaman gelip "korkmayın" diyecek değil ya. Ne yapılacağını bilmiyor. Bağırılır mı, kapıya mı konur?

Altı ay sonra Raşel Papillon'dan ayrıldı. Hâlbuki çalıştığı bütün işlerden en iyi parayı kazandığı yer orası olmuştu. Bir ara bir sene müddetle işsiz kaldı. O seneyi kuru ekmek, su ve lor peyniri ile geçirdi.

1977 yılında bir akşam eve gelen baba "buram çok ağrıyor" deyip göğsünü gösterdi. Doktor Eli Behmoaras çağrıldı. O da gelip bir iğne yaptı. İğne yapılır yapılmaz adamın konuşma yeteneği kayboldu ve birden düşerek hayatını kaybetti. Yirmi dakika içinde her şey olup bitti. Daha önce kanser hastalığına yakalanan annesi bunu sadece kızı ile paylaşmış, baba dâhil herkesten saklamıştı. O akşam Raşel annesinin durumunu bildirince doktor korktu. Ameliyat yapıldı. İsrail'e gidildi, Paris'e gidildi. Nafile. İki sene süren eziyet sonucu anne de 1981 yılında vefat etti.

Raşel bir sene AKSA Akrikik Kimya Sanayi A.Ş.'de tercüme işinde, bir sene İleri Konfeksiyon'da, beş sene de Sirkeci'de Çiprut soyadında Musevi bir tüccara ait kırtasiye ithalatı ve satışıyla meşgul olan Eritman şirketinde çalıştı. Orada Cuma akşamları ona bir taksi kiralanır, bir daktilo, hesap makinesi, kâğıt, mürekkepli kalem ve bunun yanında tüm faturalar verilirdi. Cumartesi, Pazar derken Pazartesi sabah en geç 07.30-08.00'e kadar tüm faturaların hesaplarını yapar, hangi lisanda ise daktiloda yazar, aynı taksi ile işverenin Teşvikiye'deki evine giderdi. Zaten vakti olmayan patron faturalara şöyle bir bakar, mühür ile imza atarak yollardı. Tabii ki sorumluluk Raşel'in omuzlarında kalırdı. Yine taksi ile Sirkeci'ye gider, geri kalan zamanlarda, haftanın diğer günleri bir daktilo, envanter defteri, tercüme işleri derken geçerdi.

Buradan ayrılınca dokuz buçuk yıl Profilo'da da cüzi bir maaşla tercüman olarak çalıştı. Yüksek kira ödediğinden kendisine pek bir şey kalmaz ve bu hep böyle olurdu. Annesi ölmeden önce sekiz ay Bebek Oteli'nde kaldılar. Evden çıkarmışlardı ve ev arayacak durumda değillerdi. Raşel annesini orada bırakır, ders vermeye giderdi. Bir keresinde bir komşuları çay içmeye geldi. Bebek Oteli'nde annesini gördü. "Senin bir aylık ömrün var. Kızın için ne yapıyorsan yap. Çünkü fazla vaktin yok" dedi. Anne o haliyle kızına Bebek'te bir ev buldu. Şişli'deki evi oraya taşıdı. Düzenledi ve öldü.

Raşel bir sene orada, kaloriferi olan o evde kaldıktan sonra tekrar Osmanbey-Şişli'ye taşındı. Talat Paşa İlkokulu'nun yanında bu sefer kaloriferi olmayan ama yeri iyi, bahçeli, güzel bir eve yerleşti. Her zaman yalnız kaldı. Korkulacak bir durum olmasın diye yüksek kira ödemek durumunda kaldığı pahalı evlerde yaşadı.

Evine her türlü ancak ciddi insanlar gelirdi. Bu yüzden korkmazdı. Sabah ondan saat ikiye kadar İngilizce, dörtten dokuza kadar da öğrencinin evinde onun ihtiyacına göre ne ders varsa verilirdi. Pazar günleri de İngilizce için grup halinde gelirlerdi. Saat ondan ikiye kadar beş-on üniversite talebesi veya o yaştaki gence on-on beş kelime verir, on beş dakikalık mühlet içinde kompozisyon yazmalarını isterdi. Böylece kelime haznelerinin artması, konuşma ve tartışma yeteneklerinin gelişmesi için gayret ederdi.

Profilo'daki işi esnasında tercümanlık yanında yirmi günde veya ayda bir dosya kâğıdı verirler, "Türkiye'nin ekonomisi, siyasi durumu önceleri şöyle idi, şimdi ise böyledir" diye yazarak geleceğe dönük düşüncelerini aktarmasını isterlerdi.

Bir ay yüksek olan kirasını ödemeyi unuttu. Gelen ay da ödeyemeyince ev sahibi kapıyı kilitletti. Bazısı değerli tüm eşyası içeride ve o sokakta kaldı. Beş geceyi her bir komşunun bodrumunda geçirdi.

Musevi Cemaati kendisine bir ev buldu. Oğluna İngilizce dersi verdiği cemaatin ileri gelenlerinden David Sevi onu bir kamyonla aldı. Kurtuluş semtine doğru yola çıktılar. İlerledikçe sokaklar daralıyor, insan yürümüyor, araba geçmiyor, ne tramvay, ne otomobil ne de dolmuş, hiç bir şey görünmüyordu. Raşel önce bir şey demedi. Beş-on dakika daha gittikten sonra: "Affedersiniz David Bey, daha çok var mı?" diye sordu. David Sevi "var" deyince:

"Ben yapamam. Korkarım. Diyelim ki ben buraya taşındım. Siz cemaat olarak kirayı öderseniz bile gene de çalışmak zorunda kalacağım. Çok teşekkür ederim. Minnettarım. Ama ben oradan işe nasıl gidip gelirim? Tehlikedir. Sokakta kimsecikler yok. Ben gitmiyorum" dedi.

Birkaç gün sonra zamanın demek başkanlarından Ceni Franko: "Bucvi istiyor musun?" deyince: "Çok isterdim. Büyük bir aile olsaydı burada oturulurdu. Korkacak bir şey olmazdı. Kimsesiz bir kadınıym. Çalışmam gerek. Ben buradan vazgeçtim. Kusura bakmayın" diye cevap verdi.

"O zaman burada kalacaksın" denilince Şubat 2000 tarihinden beri misafirliğini sürdürdüğü kurumu aşağıdaki sözlerle ifade ediyor:

"On altı yılın ardından Or Yom¹ hakkında söylenecek yegâne şey bizlere kollarını açan bu kuruma daima minnettarlığımızı ifade etmektir."

Kendi Ağzından Anıları

Yüksek lisans için Amerika'ya gitmeyi düşündüğüm dönemlerde öğrencilerimden birisi babasını kaybedince okula gitmemeye başlıyor, ya da zar zor gidiyor. Sonunda bir şeyler yapmak gerektiğini dü-

¹ Türk Yahudi toplumu bünyesinde faaliyet gösteren İhtiyarlara Yardım Derneği ile Barınyurt'un birleşmesinden doğan yardım derneği.

şünerek Amerika'ya gitmeden evvel okulunun müdürüne Fransızca olarak bir mektup yazdım:

"Bu çocuk babasını kaybetti. Sizden istirham ederim. Biraz hoş görülün. Onu okuldan atmayın. Nasılsa zamanla değişecek. Kendini derse verecek. Sizden ricam olur. Lütfen bunu göz ardı etmeyin. Yarın bu çocuk ne olur? Engel olamadığınız için vicdan azabı duyarsınız. Yapacaklarınızı bildiğim için şimdiden minnettarlığımı ifade ederim."

Aradan yıllar geçtikten sonra Amerika'dan döndüğümde Taksim'e doğru, Şan Sineması'nın orada yürürken birisi beni takip ediyor. Bunun üzerine ben hızlanmaya başladım. Karşıya geçtim. O da geçti. Yanıma gelip seslendi: "Siz galiba beni tanımadınız" deyip adını söyledi. "Sizin sayenizde yalnız okumakla kalmadım. Başarılı bir iş adamı oldum. Bunu bilmenizi istedim." O, yıllar önce hakkında okuluna mektup yazdığım öğrenci idi.

*
* *

Bir keresinde gittiğim piyano resitalinde genç bir adam yaklaştı. "Beni hatırlıyor musunuz?" diye sordu. "Hatırlıyorum. Ama o kadar" dedim. "Siz bana ders verdiniz. Sizin İngilizcenizle okula, Amerika'ya, İngiltere'ye gitmeden çok güzel idare ediyorum" cevabını verdi.

*
* *

Karşımızda oturan komşularımızdan birinin kız kardeşine ve yeğenine ders verdim. Onlardan da aynı şekilde yıllar sonra teşekkür geldi. Bunlar hoş anılandı.

Okula gittiğim ilk günlerin birinde babam: "Çabuk giyin. Ben iş aramaya gideceğim" dedi. Giyindim ancak babama "ben yürüyemiyorum" deyince kızdı. Beni dövmezdi. Ama o gün güzel bir tokat yedim ve yere düştüm. Kalkamadım. Bir ortopedist uzmanı Doktor

Adı Raşel Kalderon olan ilham perisi 5 dil biliyor

"Çocuk Felci" dedi. Bir diğer doktor daha gelerek o da aynısını söyledi. İki üç tanesi daha aynı şeyi tekrar edince bizimkiler iyice inandı. Aradan tam on beş gün geçti. Ben ne yiyorum, ne içiyorum. Öylece kımıldamadan yatakta yatıyorum. O esnada babamın kardeş çocuğu olan avukat Jak Nahum aradı. Jak Nahum, Ali Şükrü adında, yetmiş yaşının üzerindeki uzman bir çocuk doktorunu tavsiye etti. Bunun üzerine babam o akrabaya çıkıştı: "Bana bak!" dedi. "İki haftadır doktor çağırıyoruz. Hepsi aynı şeyi söylediler. Niye benim aklımı karıştırıyorsun?"

"Valla ben seni dinlemem. Ne yaparsan yap, bu doktor gelip kızı görecektir" deyip telefonu babamın yüzüne kapattı.

Doktor Ali Şükrü geldi. Oraya baktı, buraya baktı. "Aç ağzını" dedi. Sonunda babama: "Bunun çocuk felci yok" dedi. Babam daha çok kızdı. Doktor ise: "Beyefendi, ben yetmiş yaşındayım. Alır diploma-mı yırtarım. Bu çocukta felç değil, polinevrit (hareket, duyu ve kas gücü bozuklukları görülen, sinirlerin iltihaplanmasıyla gelişen bir hastalık) var. Olan şu: Çok kötü bir bademcik durumu karşısındayız. Oradan akan cerahat dağıldı ve bütün sinirleri uyuşturdu. Ameliyat edilmesi gerekir. Ben bunu on günde ayağa kaldırırım. Ama baharı beklemeden hemen ameliyat ettireceksiniz" dedi. Bir de güç kazan-mak için yüksek dozda B vitamini ile Piramidon verdi. Götürdüler. Uyutmadan ameliyat ettiler.

* * *

Barınyurt'a 2000 yılında yerleşince Amerikan Kız Koleji'nden 1963'te birlikte mezun olduğum sınıf arkadaşlarımin bir kısmı zi-yaretime gelerek hediyeler getirdiler. 2014 yılında ise doğum gü-nümde, mezuniyetten tam 51 sene sonra dokuz arkadaşım kutlama-ya geldiler. Deri çanta, hakiki ipek başörtü gibi hediyelerin yanında üzerine ismimi yazdırdıkları kocaman, çikolatalı bir pasta getirdi-ler. Ancak Kaşerut kurallarına uygun olmadığı için güzelim pasta Barınyurt'a alınmadı.

1949'da İsrail'e Bir Göç Hikâyesi: Marko İzrail

Nesim Ovadya İZRAİL

Babam Marko İzrail 1921 (1337) yılında, Nesim (1877, Silivri-1933, İstanbul) ve Sara'nın (1881, Silivri-1960, İstanbul) dört çocuğunun en küçüğü olarak İstanbul'da dünyaya geldi.

Kasımpaşa, Bahriye Caddesi üzerinde bulunan ve bugünkü adı Ahmet Emin Yalman olan okulda ilkokul eğitimini aldıktan sonra, dönemin genel eğilimine uygun olarak küçük yaştan itibaren muhtelif işlerde çalışmaya başladı.

İstanbul'da Kasımpaşa ile Şişhane arasında bulunan Bedrettin Mahallesi Yaşmak Sıyran Sokak'ta otururken, üç ablasının da çalıştığı Beyazıt'a yakın bir yerde bulunan, bir çorap imalathanesine çalışmak için her gün yürüyerek gittiğini anlatırdı.

1941 yılında askerlik görevini yapmak üzere Türk Ordusu'na katıldığında, İkinci Dünya Savaşı devam ediyordu. Bu nedenle askerliği 3,5 yıl sürdü. Bu dönemde, ihtiyat olarak askere alınan gayrimüslimlerden oluşan ve Yirmi Kur'a olarak anılan askerlerle aynı zamanda

silah altında bulundu. Marko, dayısı ile birlikte askerî kıyafetleriyle çekilmiş fotoğrafını ilginç bir hatıra olarak saklamıştır.

Konya Askeri Orta Okulunda, soldan dördüncü Marko İzrail ve beşinci, dayısı Nesim Mazon, 25 Ekim 1941

Askerlik vazifesini tamamladıktan sonra, 1923 (1339) Bursa doğumlu, Yasef ve Luna Saydon'un kızı Meryam (kısaca Mari) ile 5 Nisan 1945 günü evlendi.

Bundan sonraki yıllar, Filistin'de Yahudilerin bir vatan sahibi olmak için mücadelelerinin yükseldiği bir dönemdir. 14 Mayıs 1948'de devlet ilanı ile sonuçlanan bu mücadelenin heyecanı dünyanın her tarafında bulunan Yahudi toplumlarını etkilemiştir.

Türkiye'deki Yahudiler de bu gelişmeden nasibini almış ve Filistin'e doğru önemli bir göç yaşanmıştır. Özellikle ekonomik durumu iyi olmayan veya yaşam koşullarından memnun olmayan, Musevi emekçi kesiminde, yeni kurulan devlette, yeni umutlarla yaşama-

rına devam etme eğilimleri artmıştır. Marko'ya da bunlardan biri olarak bakılabilir.

Marko'nun, İsrail'e göç etme kararını vermesine vesile olan şöyle bir hikâyesi vardır: 1945 yılının bahar aylarında, bir gün karısı ile birlikte gece vakti evine dönmektedir. Kasımpaşa'da, Bedrettin Mahallesi'ndeki eve dönüş sırasında, karanlıkta ortaya çıkan bir genç, güzel Mari'yi görünce yollarını keser. Belki de alkollü olan bu karanlık kişi, Marko'dan güzel karısını ister. Genç ve atletik Marko, bu müdahaleyi uygun bir şekilde defeder. Ancak bu heyecanla evine döndüğünde, bu ortamda yaşamayı ve çocuk büyütmek istemediğini düşünerek kararını verir. Zaten daha önce aile içinden, hem kendi ailesinden, hem de Mari'nin ailesinden İsrail'e göç edenleri örnek alır ve gerekli müracaatlarını yapar.

*Marko İzrail (sağdan üçüncü), bir yanında Mari,
diğer yanında Mari'nin annesi Fani.
1950 yılında Kudüs'te, bir odada birlikte yaşayan üç aile bir arada*

Yanına annesini de alarak, Haziran ayı başında, İsrail'e gitmek üzere *Aktan* vapuru ile İstanbul'dan ayrılır. 20 Haziran 1949 günü ayak bastığı Hayfa limanından itibaren, yeni kurulan bu devlette yaşadıklarını kaleme almaya karar verir.

Yazı yazma yeteneği ve isteği olmayan kişiliğine rağmen, Ladino dilinde yazdığı günlük anıları, farklı ebatlardaki 20 sayfadan oluşmaktadır. Marko'nun, 1999 yılında vefat ettiğinde ortaya çıkan ve kendi el yazısı ile yazdığı bu notları, bir gün bir vesile ile değerlendirileceği ve yerini bulacağı düşüncesiyle muhafaza edilmiştir.

İsrail devletinin kurulmasının henüz bir yılını tamamladığı tarihte başlayan bu anıların çok değerli olduğu söylenebilir. Bu yıllarda İsrail'e göç edenlerin çok büyük yoklukları yaşadıkları anlatılmaktadır. Ancak bu yılları aşabilen göçmenlerin, zaman içinde iş ve güc sahibi oldukları, sosyal güvenceli bir yaşama geçtikleri görülmüştür.

Marko'nun anıları, esas olarak ilk çocuğu Sara'nın doğduğu dönemi ve bu dönemde yaşadığı iş ve işsizlik sorunlarını anlatmaktadır. Daha sonraki yıllarda Marko'nun bu anıları yazma disiplini terk ettiği görülür. Nihayet 12 Temmuz 1952'de oğlu Ovadya'nın dünyaya gelmesi ile anılarını sonlandırır.

Marko'nun sözlü anlatımlarında, yazılı anılarında hiç yer vermediği önemli konulardan birisi, İsrail devletinin, Araplarla yaşadığı güvenlik sorunu ve bu sorunun kendisi üzerindeki sonuçlarıdır.

Marko'nun İsrail'de yerleşmiş olduğu Kudüs şehri, komşu Arap ülkeleri ile sınırdış bir yer idi. Nitekim o yıllarda, Kudüs şehri, Ürdün'ün yönetimi altında bulunan Doğu Kudüs ve İsrail'in yönetimi altında bulunan Batı Kudüs olarak ikiye bölünmüştü. İki taraf arasında sınır boyunda sık sık meydana gelen çatışmalar, Kudüs'te yaşayan sivil Yahudiler için yaşamı zorlaştıran ve tehlikeli hale getiren bir nitelik taşıyordu. Nitekim Marko, sözlü anılarında, çatışmalar sırasında, yaşadıkları zemin kattaki evin penceresinden içeri

*Marko İzrail (Orta sırada sağdan üçüncü, kasketli),
Kudüs'te inşaat işçisi, 5 Mayıs 1950*

giren kurşunlardan korunmak için ailece yatağın altına sığınmalarını defalarca anlatmıştır.

İsrail'de, her erkeğin normal askerlik görevinin dışında, ihtiyat döneminde her yıl bir ay askere alınması uygulaması vardı. Ancak Marko sözlü anılarında, rutin askere alınması dışında, zaman zaman acil durumlarda askere alınmasını ve bu nedenle de çalıştığı işlerinde mağduriyet yaşamasını tekrar tekrar dile getirmiştir.

Ve bütün bunlar bir yana, bu tarz kısa dönemlerdeki askerlik görevini yerine getirirken karşılaştığı tehlikeler, zaman zaman ölümden dönme seviyelerine ulaşıyordu. İşte böyle bir tehlikeli vazife sırasında, ölümün karanlığını gören Marko, bu sefer de sağ kurtulursa, ailesini de alarak Türkiye'ye dönme yemini eder.

Marko İzrail ve ailesi İsrail'de 1953 ilkbaharında

İşte küçük bebek Ovadya 13 aylık iken, yani Ağustos 1953'te, 4 yıl sonra Marko ve ailesi Türkiye'ye geri döner. Her şey bir yana, doğduğu topraklar, bildiği topraklardı ve burada daha huzurlu bir yaşam olduğuna inanmıştı. Marko'nun geri dönüş örneğinin benzeri, Türkiyeli Yahudiler arasında pek çoktur.

İki çocukla döndüğü İstanbul'da hayata yeniden başlayan Marko, hayatı boyunca emekçi bir yaşam sürdürmüştür. Türkiye'de sosyal güvenlik sisteminin olmadığı yıllarda, gelecek endişesi ile geçen yaşamının son döneminde sahip olduğu emeklilik ve sağlık sistemine dâhil olması Marko'yu çok mutlu eden konuların başında gelmiştir.

Ladino Dilinde Yazılmış Günlük

20/6/1949

Arrivo de Palestina

(1)

Mos abaşimos en hayfa del vapor, entrimos alos depos de bagajes, en esto vino un sinyor i mosdişo, todos kese metan al tor auno, auno, i roğamos kekiten los pasaportes en sus manos, i mozotros sin peryer tiempo izimos su diço, sin pasar 5 minutos vienen 10 personas ke son cente dela polisiya, imozos anpesamos kon tor akaminar, i anpesa kada uno amostrar sus pasaportes, en demandandomos, dande sos, de ke ğoverno sos vinido, kuantos anyos tienes, sos kazado, kuantas personas soj, imozos estuvimos respondiyo atodo sus demandas, dunpues keya eskapo esto todo mos diyeron en muestras manos un çiko defter kese nombra teuda ole.

(2) (oja sigunda)

Mozotros en tomando kada uno i uno su teuda ole mos en suven a una maşina 30 por aki, 30 por aya 25 alas otras maşina en esta manera mos transportan para la karantina kese nombra sent lüks, ğrasyas aldiyo dunpues destar 20 minutes ensima desta maşina ya arivamos, sin abaşar dela maşina suve un sinyor i mos avla, keridos ermanos aki viniteş solo por 5 u 7 dias, kon esto novos desideş kevaz akedarvos da larĝo, aki es una kaza pasajera, kuando vos izyeron vuestros menesteres del midiko, kada famiya partira para sus bet olines. Mozos no savyendo desto todo kualo es, estuvimos un diya muy aleĝre ke dunpues 5 u 7 dias yavamos entrar kada famiya asus kazas i a sus eços.

(3) (oja tresera)

Deşando todo lo ke mos desidimos demuestras ideyas, oyemos kon los hoparlores, (alo alo) todos los ke vinyeron kon estos vapores son roğados de irsen ala baraka 36, aznavur, ğalila, transilvanya, Aktan, sari çam, kese adresen No 36. Mozotros sin peryer ora mos adresamos al no 36, vemos un mediko kemos esta mirando solo alos ombres los ojos, otro doktor mos mira siya somos cudyo, otro doktor aze su ejeksiyon de tifo, un otro doktor mos aze la aşlama, un otro doktor mos enkaşa auna maşina mos kita a uno, a uno el Rotken, en traval desto en kamaretas diferentes azen las mezmas miradas alas mujeres, ğrasyas aldyo dunpues 2 dos oras i esto todo yalo pasimos, i kada famiya torna asu tenta por komer dela midi i arepozarse un poko, deşando esto todo nome olvido para puerder

(4) (oja kuatrena)

tomar el komito de kadaldiya era demanyana dela ora 7, asperar el tor para puerder tomar solo el komito dela manyana fin la ora 9. Fin kese komiya lo dela demanyana ya era la ora deir atomar por la midi el komito, entravamos uno de kada famiya al tor custo dela ora 11 1/2 fin la 1 ½ para tomar el komer de midi, ğrasyas aldyo keya se tomava, fin ke sekomiya ya era la ora 2 ½, dunpues delas 3 se avriva los düşes ken iken koryera para azer un düş de 10 minutos, mas sureyava el vistir kon el desvestir. İ aesto estavamos arroğando porke la kaintor de Hayfa era muy fuerte. Esto era los eços muestros de 8 dias fin kepartimos kada famiya alos bet aolimes, ken se aparto para el bet olim de Pardeshana, ken se hue Bet olim (Bet Lit), otra famiya

(5) (oja sinkena)

partiyo para (Ber Yakov), otra famiya partyo para Bet olim (Binyamina), i mi famiya partimos par el nuevo bet olim de Yeruşalayim ke se nombra (givat şaul B) custo en la data 29.6.1949 arrivimos al bet olim givat şaul, en el arresivo kemos aresivyeron en givat şaul hue esta manera, primera tu mujer esta prenyada kale kese mire al mediko, por saver ke kantidad manka por parir, deşamos esta parte, tomamos la otra parte medemandan, tu komo teyamas? Kuando arrivates ala palestina? Kuantos anyos tienes? Ke eço azes? İ kuantas personas soz? İ kon ke vapor viniteş?

(6) (oja sejena)

Dunpues de dar les todo antender medyeron una manta, una savana, una kama, kon una karyola, solo parmi, i lo mezmo me diyeron parmi madre i mi mujer, en tomando esto todo enla mano mos yevan a la kamareta kemosvamos eçar, mozos ke entramos i vemos una kamareta ke aryento kaven custo vente personas, mos metemos Madre, ijo, i mi mujer andereçar las kamaş, i ğrasya aldyo yamos asentimos i mos arepozimos un poko, enterval la ora se aze 7 miramos ke todos sestan indo atomar

(7) (oja siyetena)

akomer, iyo sin peryer tiempo tomo dos çinis i mevo atomar akomer, dunpues de asperar custo l ora ya puidе tomar mi tor de komer, iya tomi lokedyo eldyo i vine ala kamareta kemosdiyeron, mos asentamos Madre i mujer iyo i komemos esta noçe keya estamos muy munço enkalsados, dunpues dela ora kestava 8 mos eçamos, kon un eshuenyo tomimos el diya nuevo kees la data 30.6.49. Enpesamos a konoser cente muevas, i enpesamos a avlar kada uno

una lingua ke no tengo oyido en mi vida, sino sesta avlando es custo 73 linguas. Oyimos de una famiya keay custo 10 mezes kesetopa en

(8) (oja oçena)

el bet olim, oyemos otro en diziendo yo ya aze 8 mezes, oyes aotro yo yay 9 mezes, destar oyendo esto todo ami yameseizo la kavesa un sako keno kedo luğar maz para inçir, yo metorno para mi kamareta i sin puerder darne antender ni kon mi madre, ni kon mi mujer porke eya setopava endiyas serka de parir, mal ġrado keyo me ġuadrava de avlarles i de darles antender por la dureza kemostopavamos mi Madre konmi mujer ya estavan entendiendo todo por todo. Deşamos todo esta parte pasamoz i el diya kees la data 1.7.1949 la demanyana veyġo keviyene mi kunyado

(9) (oja muevena)

en diziendo yo lavo tomar atu madre i me vo yevarla konmi ami kaza, yo mirando la dureza del bet olim, ike mi madre estava desrepozada pişin seladi kesevaya alakaza demi ermana kebive en Yeruşalayim. Enpesamos solos yo konmi mujer amirarmos komo kedimos solos los dos en una kamareta ke kave 20 almas, akeya noçe la pasimos solos fin ver la demanyana, vinyendo la data 2/7/49 salġo para la sivdad por buşkar eço, ya vide un turkano i avli kon el, el merespondyo si saves tu enkalar yo te tomo por dos

(10) (oja diezena)

u tres dias a lavorar kon mi, yo komo estuve enla sava dela türkiya 3 anyos kadaldiya enkalar yo yaera un maestro de enkalar, iyo en respondiendole yose ermozo enkalar, i el medişo ven amenyana kon

mi i lavora, yo sin peryer tiempo aldiya keera diya de alhad mehui dela ora 6 dela manyana alakaza deste amiĝo para irme kon el a el lavoro keme aprometyo, i ĝrasyas aldyo yo lavora esta semana entera kon el i medyo custo 10 liras, novos puedeş azer una ideya ke kantidad kehue la aleĝriya miya i demi mujer.

(11) (oja onzena)

Pasamos esta semana aleĝre keya ĝani paras en İsrail, tomamos enla data 10.7.49 i esto custo un mez entero solo kon estas 10 liras ke aviya ĝanado, enterval en la data 19.7.49 vino de parir mi mujer i ĝrasyas aldyo mola yevamos al ospital Adasa, ala ora 2.30 dela noçe, la deşo aya yo fin ver la demanyana custo ala ora 7.30 demandando par el telefon enkemodo setopa mi mujer tomo un buen haber mazal tov, te nasyo una ija blanka, ya vos puedeş azer una ideya mi aleĝriya ke kantidad hue, ma de otra parte mestava atristando kenon tenĝo ni 15

(12) (oja docena)

ĝroşes para tomar (250) ĝramo de bonbones, ni (6 ĝroşes) para otobüs para tornar al bet olim, deşamos todo lo bueno por una parte la parida ya pasa los 5 dias en el espital dela Hadasa, i el sinken diya yo vo la tomo i partimos para el Bet olim, ĝrasyas aldyo ya arrivamos al Bet olim, ande lavamos eçar aesta kreyatura, ande levamos alavar lo susyo, komo lavamos amirar, desto todo komo era muestra primera kreyatura non saviyamos debruirmos, ĝrasyas kuando la parida torno al Bet olim vimos en muestra kamareta dos famiyas turkanos,

(13) (oja trecena)

Estas dos famiyas ya eran kazados non minimo de 20 anyos. Vienen estas buenas cente mola anpesan anbezar ala mujer komo seva mirar ala kreyatura, enterval pasa sinko dias ya viene mi eshuegra del Bet olim de Ber yakov, non demandeş la aleğriya ke pasimos entre mozotros, non por nada, sinon por la çika keseva mirar komo mos miravan a mozotros, enterval de esto todo, yo me adreso al mistrat donde davan kamaş para eçar, i les diğo tenğo menester una çika kama para mi kreyatura ke me nasyo mueva, eyos me respondan onde esta los papeles del ospital ke nasyo tu kreyatura? İyo kon mi buen korason les do los papeles en sus manos, eyos toman los papeles los meldan ime felisitan en dizyendo mazal tov, deşaremos todo por una parte, me dize es misrat, mira mansevo esta kreyatura es asur de estar kon munça cente, ma mozotros non pensamos de kitar a la kreyatura de allado de mozotros, eyos ğritan, yo grito, fin ke yo dişe, yo non kero nada, yo meço enbaşo i mi kreyatura kese eçe en mi kama. El misrat por no salir eyos çikos me enbiyan ala doktora del Bet olim ke se enteresava solo en kreyaturas, i enpesa a ğritar la doktorisa, es pekada una kreyatura nasida mueva, kon esto vos roğo de trayerla al Bet tinukot, mozos ke es muetra primera ija la i vamos adarla de allado de mozotros mos estava

(14) (oja katorzena)

vinyendo muy demas fuerte, mozotros mos desidimos kon mi mujer de yevarla al betinukot, i mola yevamos, mozotros ke entramos al Betinukot vemos la una yorando, la otra dezbrağada, ya mos iva vinir males, viena la şivester la toma ala çika, dize kualo es este karar kela enfaşateş, presto kitalde esto todo, i mozotros le kitimos todo, mo la deşan solo kon una kamizika i un panyal, la madre ke ve esto, eya dize ke ala ija non la deşa aki ensu mundo, iyo de ver ami mujer kesta yorando, lo custo non aksepti adeşarla ala kreyatura

en el Betinukot. Dunpues de pasar kon la çika ande mos eçavamos mozos 15 dias, miramos una noçe la ija se anpeso a keşar, yo imi mujer ya salimos lokos, molayevamos ande el doktor, el dize kesisemuere bile la ija, el non la mira, solo el loke lamira es kon akondisyones ke la çika kare keseyeva al Bet tinukot, onde setopan todos los nasidos çikos. Yo imi mujer non topando diñgun remedyo akseptamos de yevarmola ala ija al Bettinukot. Maraviya del diyo 7 mezez la tuvimos aya ala ija eya non estuvo un diya dezrepozada, en esto todo la madre dela çika seva aldiya 5 vezes adarle la teta, demanyana alas oras (6) dunpues alas oras (10) i alas oras (2) ilas oras (6) i la sinkenaves ala ora (10) dela noçe. Kreyo keya voz azeş una ideya ke kantidad de difisil es ir (200) metros de leşor

(15) (oja kinzena)

sinko vezes al diya, i el mas mal en invierno kon luvyas, i las inyeves, i friyos. Esto todo de eskrivir a pasarlo kreygo ke ya es un poko mas difisil. Enterval desto todo non kale olvidarnos laso tras partes ke mozos estamos sufriyendo, seya dela parnasa kenon ay ğanar, seya del mal komer, i seya del bivir ke mostopavamos en una kamareta (3) famiyas, yavos azeş una ideya komo sepasa en una kamareta 3 famiyas, i esto deşando por una parte mozos viendo la dureza del paiz mos desidimos a tornar ala türkiya. Eskrivo una demandasyon al ğoverno İsrail por keme permeta a tornarme ala turkiya, i el ğoverno lo custo en un mez ya me mando la repuesta komo so libro de tornar ala türkiya, yo me adreso para tomar el permi, eyos me demandan todos los ğastes ke tuvyeron sovre mi famiya. Ma eyos kon sus maestreriyas me supyeron konverser fin un mez, me van adar butika i kaza i unas kuantas paras, para azer un çiko kapital. Enterval pasa dos mezes eyos non sestan ensus palavras, iyo entendi komo todos eyos son falsos. Enterval desto todo tiempo yo metopo lavorando en los kaminos u sino mevo a enkalar, el diya ke lavoro enlos kaminos ğano 130 ğroşes, i el diya kemevo a enkalar ğano dos liras.

(16) (oja disejena)

Parese ke yo ya esto eskrivyendo todo custo, ma enterval, yay tambiyen munças kozas mankas eskritas de muestra oras neğras kestamos pasando.

Esto todo komo eskrivi 2 puntos antes ke la sohnut no mantuvo su palavra keme aviya dado, yo pensi ansina, el tiempo ya paso en nada, sin pareser ya seizo 7 mezes kemostopamos en Bet olim, kon esto aprovaremos de salir del Bet olim, mos vamos a kaza, i estonses metemos la mano en la kavesa i pensamos kualo vamos azer. İr es? Estar es? Kualo vamos azer, la kaza en tomando ya vamos aver lo ke es el espejo. Esto eskrivi fin ağora en kurto hue, fin la data 31.1.950. Dunpues salimos en buşkida de kaza yo imi mujer kon ĝrande desperansa. İ ĝrasyas aldyo enterval de 3 dias ya topimos una kaza, ke eldyo molo ağa kaza. Entramos aryento le demandamos al balabay esta kaza la podemos tomar mozotros? El mos responde siğuro, solo para entrar a kaza yo kero antre 100 liras i 4 liras al mes. Mozos las quatro liras no estamos mirando, si no ke las 100 no estan en la mano. Mozotros yo i mi mujer le arroğamos al balabay kemostome solo 50 liras. El es un ombre ke non se entyende kualo es zahut, u kualo es pekado. Mirando ke estas 100 liras non sevan apueder dar, mozotros le dizimos al balabay şalom i salimos ahuera.

(17) (oja disiyete)

Todo esto estamos pasando diya de kadaldiya lo mezmo 7 mezes entero. Kreyo ke el benadam kesta meldando esto todo, de meldar al pasar en verdad mente prsu kavesa ke kantidad de difisil es? Ağora vo kontunear dunpues de salir del Bet olim, i entrar ala kaza ke tomimos en Yeruşalayim i en el rehov yafo, el diya era 21.2.51. En este diya ke partimos kon los bavules ilas çantas para la kaza nueva en el kamyon mos toma una luvya, ke se avyo los sielos. Mozos ya

arivamos a kaza ma komo seyeve esta toda koza a kaza? nLa luvya esta kontuneyando kontoda su fuersa, komo kijo el dio, lo tomo yo solo apedaso apedaso i lo entro aryento de kaza. Yo por una parte entrando las ropas, mi mujer i mi eshueğra anpesan andereçar la kaza. Ğrasyas aldyo enterval de 3 oras ya arentamos la kaza fin un ĝrado kaye mos podemos asentar i arepozarmos, akeya noçe pasamos Marido i mujer ila çika Sara kon mi eshueğra en kaza, i aldiyo vemos ke la fuerte luvya esta kontuneyando, kualo miramos la luvya u ĝanar para komer? El dio yasaviya ke enmi aldikera loke setopava era solo 3 liras. İ pasamos una semana entera sin ĝanar un ĝroş por kavza dela kontuneyasyon delas luvyas. Ağora kreyğo komo vos parese la mizerya desta kaza pasar famiya de 4 personas semana entera kon tres liras. Ğrasyas munças al diyo, ya pasimos el şabat al diya de alhad salğo por mirar de ĝanar, komo era semana de purim solo

(18) (oja dizioço)

loke puidе topar eço hue, eços de enkalar. Yo pişin akel diya topo una kaza 3 kamaretas por enkalar, ke otro enkalador nolo aziya manko de 12 liras, yo lo tomo por 5 liras, kon nombre del diyo anpeso alhad i lunes lo eskapo este eço i ĝano aparte del ĝaste custo 4 liras. Yavos azeş una ideya ke aleğre keme topo por keya enpesi ağanar, sin eskapar esta kaza tomo otra kaza 1 lira demaziya, sin eskapar la otra tomo otra kaza 2 liras mas demaziya, komo savemos semanas de pesah i lavoro un mez i medyo sovre kadaldiya ĝanar 6-7 liras al diya. Ağora yavos azeş una ideya komo mos anpesimos a endereçar las mankuras de kaza, i tanbiyen pağo las 60 liras ke devo de la devda de 100 liras. Bendiço el diyo ya seizo el un diya de pesah. Ağora veremos eço? Ğanar? En esto me propoza mi kunyado kele enkale la butika, i lavoro tres dias de medyanas onde el, enterval yo la enbiyi ami mujer konmi kreyatura onde un ermano demi madre a Petahtikva para pasar los medyanos de pesah, tambiен yo eskapo

el mağazen demi unyado de enkalar i parto i yo a Petahtikva. İya lo pasimos los 4 dias onde la mispaha demi madre. Eskapa el pesah, i mozos tornamos a Yeruşalayim ke eço va azer, enkalar ya eskapo.

(19) (oja dizimueve)

Sies ke eldyo mos va kerer bien mos va amostrar alguna koza de ğanar. Bindiço eldyo ya arivimos a Yeruşalayim i vinimos a kaza, el mezmo punto vino mi kunyado i medize Marko, vinyeron del bet olim ite buşkaron, va miraver kualo tekeren. İyo sin peryer tiempo mevo al betolim i entro onde el direktör, i el direktör yame aresivyo komo yame estava asperando. El me propozo un eço de enkalar unas kuantas kamaretas del bet olim. Yo akuanto kere keseya ya iva akseptar para puerder lavorar i ğanar las paras de pan. El direktor me dize Marko kuantos keres aldiya por enkalar el bet olim? Yo dişe meçare de ennalto loke afero, le demandi 5 liras aldiya. 5 liras ala semana ken ğanava ya komiya semana entera. El me dize 5 liras es munço keseya 3 liras al diya. Yo ya estava pronto a filo 2 liras al diya para lavorar. Kurto alkavo de tratar ya arevimos a un presyo de 3/50 aldiya. İ a la demanyana anpesi al lavora de enkalar.

(20) (oja ventena)

İ bendiço el diyo ya lavori 22 dias i tomi una suma de 75 liras de paras. Duspues mos aboltimos 15 dias sin ğanar ni un ğroş. Todo eldyo kemo lo aĝa bueno amen. İ estamos şavoot sin eço i sin remedyo de puerder ğanar, pasamos diya de şevoot i ğrasyas a eldyo ya topi eço por una semana al binyan. Yo entri al lavoro ya pasi la una semana, ya pasi un anyo, iya pasa 3 anyos i 4 mezes en el mezmo luĝar de lavorar. Ğrasya a el diyo keya estuve lavorando todo este tiempo. Enterval mos nase una seĝunda kreyatura keseyama Ovadya nasido en la data 12.7.952.

Günlük'ün Türkçe Tercümesi²

20/6/1949

Filistin'e Varış

(1)

Hayfa'da vapurdan indik, bagajların bulunduğu depoya girdik, bu sırada bir bey geldi ve "Birer birer herkes sıraya girsin ve rica ediyoruz pasaportlarını eline alsın" dedi. Biz de hiç vakit kaybetmeden dediğini yaptık. 5 dakika geçmeden polisten 10 kişi geldi. Sırayla ilerlemeye başladık. Herkes pasaportunu göstermeye başladı. "Neredensiniz, hangi ülkeden geliyorsun, kaç yaşındasın, evli misin, kaç kişisiniz?" gibi sorular soruyorlardı. Biz de her soruyu cevaplıyorduk. Bütün bunlar bittikten sonra, hepimizin eline "teuda ole" (Göçmen Karnesi) diye isimlendirilen küçük bir defter verdiler.

(2)

Hepimiz birer birer "teuda ole"mizi alarak, bizi, 30 kişi bir "maşina"ya, 30 kişi diğer "maşina"ya, 25 kişi başka "maşina"ya bindirdiler. Böylece "sent lüks" denen karantinaya götürdüler. Allaha şükür, bu "maşina" ile 20 dakikada ulaştık, "maşina"dan inmeden bir bey geldi ve "Sevgili kardeşlerim, buraya sadece 5 ya da 7 gün için geldiniz, uzun kalacağınızı düşünmeyin, burası geçici bir evdir. Sağlıkla ilgili gerekli işlemlerinizi yaptıktan sonra, her aile kendi "bet aolim"ine (Göçmen konutu) gidecek." Biz bütün bunların ne olduğunu bilmiyorduk. 5 veya 7 gün sonra her aile kendi evimize ve işimize gireceğimizden dolayı çok mutlu bir gündeydik.

2 Parantez içindeki Türkçe karşılıklar yazarın oğlu tarafından eklenmiştir.

(3)

Aklımızdaki düşünceleri bir kenara koyarken, hoparlörleri duyuyoruz: "Alo, alo, bu vapurlarla gelen herkesin 36 nolu barakaya gitmesi rica olunur; *Aznavor, Galila, Transilvanya, Aktan, Sarı Çam*. 36 numaraya müracaat etsin." Vakit kaybetmeden 36 numaraya gittik. Bakıyoruz, bir mediko (sağlık merkezi). Bir yerde sadece erkeklerin gözlerine, başka bir doktor Yahudi olup olmadığımıza bakıyor, bir diğeri tifo iğnesi yapıyor, bir diğerk doktor aşısı yapıyor, bir başkası bizi birer birer bir makinaya sokuyor röntgenimizi çekiyor. Bu sırada farklı odalarda aynı işler kadınlara da yapılıyor. Allaha şükür 2 saat sonra bütün bunları bitirdik. Ve her aile, öğle yemeği yemek ve biraz dinlenmek için kendi çadırına döndük.

(4)

Her şey bir yana, hiç unutmuyorum, her gün yemek alabilmek için, sabah saat 7'de, sıraya giriyor, sadece kahvaltı yemeğini alabilmek için, saat 9'a kadar bekliyorduk. Kahvaltı yemeğini yiyinceye kadar, öğle yemeğini alma saati geliyordu. Her aileden bir kişi saat 11.30'dan itibaren, 1.30'a kadar öğle yemeğini almak için sıraya giriyorduk. Yemeği yiyinceye kadar saat 2.30 oluyordu. Saat 3'ten sonra duşlar açılıyor, 10 dakika duş yapmak için herkes koşturuyordu. Soyunmak ve giyinmek zaten zaman alıyordu. Yine de buna dua ediyorduk, çünkü Hayfa'nın sıcaklığı çok şiddetliydi.

(5)

Her aile "bet aolim"lere gidinceye, bunlar 8 gün boyunca bizim işlerimizdi. Kimi Pardeshana Bet Aolim'e ayrıldı, kimi Bet Lit Bet Aolim'e gitti, başka aile Ber Yakov'a hareket etti, başka aile Binyamina Bet Aolim'e gitti.

Benim ailem, Givat Şaul B isimli Yerusalayim'de yeni Bet Aolim'e hareket ettik. Tam 29.6.1949 tarihinde Givat Şaul Bet Aolim'e vardık.

Givat Şaul Bet Aolim'de karşılanmamız şöyle oldu: Birincisi, karım hamile, doğuma ne kadar kaldığını bilmek için, mediko'da muayene olması lazım. Bu tarafı bir yana bırakalım, diğer tarafa bakalım. Adın ne? Filistin'e ne zaman geldiniz? Kaç yaşındasın? Ne iş yaparsın? Kaç kişisiniz? Hangi vapurla geldiniz?

(6)

Bütün cevapları verdikten sonra, sadece benim için bir battaniye, bir çarşaf, bir yatak ve bir karyola verdiler. Aynısını annem ve karım için de verdiler. Bunları elimize aldıktan sonra, bizi kalacağımız odamıza götürdüler. Girdiğimizde, odaya bir de baktık ki buraya yirmi kişi sığar. Annem, ben ve karım yatakları yerleştirmeye koyulduk. Allaha şükür oturduk ve biraz dinlenebildik.

(7)

Bu arada saat 7 oldu. Baktım herkes yemek almaya gidiyor, ben de vakit kaybetmeden iki tabak aldım ve yemek almaya gittim. Bir saat bekledikten sonra yemek alma sıram geldi. Ben de Allah ne verdiyse aldım ve bize verilen odaya döndüm. Çok yorgun olan annem, karım ve ben oturduk yemeğimizi yedik. Saat 9 olduğunda yattık. Uykumuzu aldıktan sonra, 30.6.1949 tarihli yeni güne başladık.

Yeni insanlar tanımaya başlıyoruz. Her biri, hayatımda duymadığım farklı lisan dan, konuşmaya başlıyoruz. Hiç yoksa 73 lisan konuşuluyor.

(8)

Bir aileden tam 10 aydan beri Bet Aolim'de bulunduklarını öğreniyoruz. Başkası 8 aydan beri, bir başkası 9 aydan beri olduğunu duyuyoruz. Bütün bunları duymaktan kafam, daha dolduracak yeri kalmayan bir sepet gibi doldu. Odama döndüm. Ne anneme, ne de

karıma hiçbir şey anlatamadım. Zira karım doğuma yakın günlerdeydi. İçinde bulunduğumuz zor şartları konuşmaktan ve bilgi vermekten sakınmama rağmen, annem ve karım her şeyi anlıyorlardı.

Bırakalım bütün bunları, 1.7.1949 tarihli güne geçelim. Sabah baktım eniştem geliyor.

(9)

Annemi alacağını ve beraberinde evine götüreceğini söylüyor. Bet olim'in zor koşullarına ve annemin rahatsız olduğuna bakarak, Yerusalayim'de (Kudüs) oturan ablamın evine götürmesi için annemi verdim.

20 kişinin sığabileceği bir odada, yalnız kaldığımızdan dolayı karımla birbirimize bakmaya başladık. 2.7.1949 tarihli sabah gelene kadar, o geceyi yalnız başımıza geçirdik. İş bulmak için şehre gittim. Türkiyeli birini gördüm ve onunla konuştum. "Badana boya yapmasını biliyorsan, benimle çalışmak için seni iki veya üç gün için alabilirim" dedi.

(10)

Türkiye'de askerde bulunduğum 3 yıl her gün boyacılık yaptığım için bu konuda usta sayılırdım. Ben de "iyi boya yaparım" diye cevap verdim. O da "yarın benimle çalışmaya gel" dedi.

Hiç vakit kaybetmeden, Pazar günü olan ertesi gün, bana söz verdiği işe beraber gitmek için, sabahın 6'sında bu arkadaşın evine gittim. Allaha şükür, bütün bir hafta onunla birlikte çalıştım ve bana tam 10 lira verdi. Benim ve karımın ne kadar mutlu olduğumuz hakkında bir fikir sahibi olamazsınız.

(11)

İsrail'de kazandığım bu para ile haftayı keyifli geçirdik. 10.7.1949 tarihinde aldığım, kazanmış olduğum sadece bu 10 lira ile tam bütün bir ayı geçirdik.

Böylece 19.7.1949 tarihinde karımın doğumu geldi. Allaha şükür, gecenin 2.30'unda Hadasa Hastanesine götürdük. Orada bıraktım. Sabahı zor ettim. Tam saat 7.30'da telefonla karımın nasıl olduğunu sordum. İyi bir haber aldım: "Mazal tov, beyaz bir kızın dünyaya geldi." Ne kadar mutlu olduğumu tahmin edebilirsiniz.

(12)

Diğer yandan da, ne 250 gram bonbon almak için 15 kuruşum, ne de Bet olim'e dönmek için otobüse verecek 6 kuruşum olmadığı için sıkılıyordum. Bütün güzellikleri bir yana bırakalım, doğum yapan karım Hadasa Hastanesinde 5 gün kaldı. Beşinci gün, gidip aldım ve Bet aolim'e getirdim.

Allaha şükür Bet Aolim'e vardık, ama bebeği nerede yatıracağız? Kirli bezleri nerede yıkayacağız? Ona nasıl bakacağız? İlk çocuğumuz olduğu için nasıl davranacağımızı bilmiyorduk. Şükürler olsun, karım Bet Aolim'e döndüğünde, odamızda Türkiyeli iki aile olduğunu gördük.

(13)

Bu iki aile en az 20 yıllık evliyidiler. Bu iyi insanlar geldiler, karıma bebeğe nasıl bakılacağını öğretmeye başladılar. Beş gün geçtikten sonra, Beryakov Bet Aolim'inden kaynanam geldi. Bir şey değil, bakılacak bebek için, ne kadar mutlu olduğumuzu bilemezsiniz.

Bu arada, yatak verilen Mistrat'a (Büro) müracaat ettim. Yeni doğan bebeğimiz için küçük bir yatağa ihtiyacımız olduğunu söyledim.

Bebeğinizin doğduğu hastanenin evrakları nerede, diye sordular. Ben de bütün iyi kalbimle, evrakları ellerine verdim. Kâğıtları aldılar, okudular ve Mazal Tov diyerek beni kutladılar.

Her şeyi bir yana bırakalım, görevli bana, "Bak delikanlı, bu bebeğin kalabalık içinde kalması sakıncalıdır" dedi. Ancak biz bebeği yanımızdan ayırmayı düşünmüyorduk. Onlar bağılıyor, ben bağıyorum. Sonunda "Ben bir şey istemiyorum, ben yerde yatarım, çocuğum benim yatağında yatsın" dedim. Görevli küçük düşüp, altta kalmamak için, beni Bet Aolim'in çocuk doktoru olan hanıma gönderdiler. Doktor bağırımaya başladı, "Yazık, 10 kişinin kaldığı bir odada, yeni doğan bir bebeğin kalması çok yazıktır. Bu nedenle bebeği Bet Tinukot'a (Kreş) getirmenizi rica ediyorum."

(14)

İlk çocuğumuzu yanımızdan alıp vermek bize çok zor geldi. Karımla bebeğimizi Bet Tinukot'a götürmeğe karar verdik. Götürdük. Bet Tinukot'tan içeri girdiğimizde, baktık, biri ağlıyor, ötekisi çıplak. Çok fena olduk. Şivester (Kreş Görevlisi) geldi, bebeği aldı. "Ne bu, bu kadar çok sarmışsınız. Çabuk bütün bunları çıkarınız" dedi. Biz de bebeğin üstündeki her şeyi çıkardık. Bebeğimiz sadece bir bez ve ince fanila ile kaldı. Bunu görünce, annesi, bebeği hayatta buraya bırakmayacağını söyledi. Karımı ağlar görünce, doğrusu ben de bebeği Bet Tinukot'a bırakmayı kabul etmedim.

Kaldığımız odada bebek ile 15 gün geçirdikten sonra, bir gece kızımız huysuzlanmaya, ağlamaya başladı. Karımla birlikte deli gibi olduk. Doktora götürdük. Doktor "bebek ölse bile, ona bakmam" dedi. Sadece, bebeği, yeni doğan bütün çocukların kaldığı Bet Tinukot'a götürmemiz şartıyla bebeğe bakabileceğini söyledi.

Karımla ben çaresizlik içinde bebeğimizi Bet Tinukot'a götürmeyi kabul ettik. Allahın mucizesine bak ki, kızımız orada 7 ay kaldı ve bir gün bile hasta olmadı. Böylece, bebeğin annesi günde 5 defa em-

zırmeye gidiyordu: Sabah saat 6'da, sonra saat 10'da, saat 2'de, saat 6'da ve beşinci defa gece saat 10'da.

(15)

200 metre mesafeye, günde 5 kere gidip gelmenin ne kadar zor olduğunu tahmin edebilirsiniz

Ve daha kötüsü, kışın, yağmur, kar ve soğukta. Bunu yaşamamın, yazmaktan daha zor olduğuna inanıyorum. Bu arada diğer konuları, işimin olmadığını, kötü beslenme koşullarını ve bir odada 3 aile bir arada yaşama şartlarını da unutmamak gerekiyor. Bir odada üç ailenin birlikte nasıl yaşayabildiğini tahmin edebilirsiniz.

Bunları bir yana bırakalım, ülkenin içinde bulunduğu zor koşulları gördükçe, Türkiye'ye dönmeye karar verdik. Türkiye'ye dönmemize müsaade etmeleri için yetkililere bir dilekçe yazdım. Doğrusu, bir ayda, Türkiye'ye dönmemizde serbest olduğumuza dair cevabı gönderdiler.

Müsaade almak üzere müracaat ettiğimde, benden, ailemle ilgili olarak yaptıkları tüm masrafları talep ettiler. Ancak, bir ay içinde bana bir dükkân, bir ev ve küçük bir sermaye yapmak üzere biraz para vereceklerine dair pişkin bir şekilde beni ikna ettiler.

Aradan iki ay geçti, sözlerinde durmadılar. Bütün bu sözlerin doğru olmadığını anladım. Arada geçen zamanda, ya yollarda çalışıyorum, ya da boya işlerine gidiyorum. Yollarda çalıştığım gün 130 kuruş kazanıyorum, boyaya gittiğim gün ise 2 lira.

(16)

Her şeyi dürüstçe yazdığımı sanıyorum. Ancak bu arada, yaşadığımız kötü saatlerimiz hakkında eksik bıraktığım çok şeyler var.

Sohnut'un (Göçmen Bürosu) bana verdiği sözünde durmadığına dair az önce bütün yazdıklarım üzerine şöyle düşündüm. 7 ay kaldığımız Bet Aolim'de farkına varmadan zaman çabuk geçmişti. Bet Aolim'den çıkmayı deneyelim. Eve gittim, elimi başıma dayadım ve ne yapacağımızı düşündüm: Gitmek mi? Kalmak mı? Eve çıktığımızda, ne yapabileceğimize dair, aynada gerçeği görecektik.

Buraya kadar kısaca yazdıklarım, 31.1.1950 tarihine kadar yaşadıklarımızdır.

Bundan sonra, karımla beraber büyük umutlarla ev aramaya çıktık. Allaha şükür, 3 gün içinde bir ev bulduk. Allah ev yapsın. İçeri girdik, ev sahibine bu evi tutabilir miyiz diye sorduk. "Tabii, yalnız eve girmek için 100 lira ve ayda 4 lira kira isterim" dedi. 4 liraya bakmıyoruz da elimizde 100 lira yoktu. Karımla beraber ev sahibine bizden sadece 50 lira almasını rica ettik. Sevap işlemekten, günah-tan anlamayan bir kişiydi. 100 lirayı veremeyeceğimizi görünce ev sahibinden müsaade istedik ve dışarı çıktık.

(17)

Bütün bu gün gün yaşadıklarımız 7 ay içinde geçti. Sanıyorum ki bunları okuyan bir insan, okumaktan gerçeğe geçtiğinde, şartlarımızın zorluğunu hayalinde kurabilir.

Şimdi devam ediyorum, Bet Aolim'den çıktıktan ve Yerusalayim'de (Kudüs) Rehov Yafo'da tuttuğumuz eve taşındığımız tarih 21.2.1950 idi. Kamyonla, bavullarımız ve çantalarımız ile yeni eve taşındığımız bu gün yolda şiddetli bir yağmura yakalandık. Sanki gök yarılmıştı. Eve vardığımızda yağmur bütün hızıyla yağmaya devam ediyordu. Bu şartlarda bavullarımızı eve nasıl taşıyabilirdik.

Tek başıma, parça parça eve taşındım. Ben bir yandan taşırken, karım ve kayınvalidem evi yerleştirmeye başladılar. Allaha şükür, 3 saat içinde, sonunda bir dereceye kadar oturup dinlenebileceğimiz şekilde evi yerleştirdik. Karı koca, küçük Sara ve kayınvalidemle birlikte

o geceyi evde geçirdik. Şiddetli yağmur devam ederken, neye bakalım yağmura mı, yoksa ekmeğimizi kazanma sorunumuza mı? Allah bilir ki cebimde sadece 3 lira vardı. Yağmurların devam etmesi nedeniyle, bütün haftayı bir kuruş kazanamadan geçirdik. Bu evde 4 kişilik bir ailenin bütün haftayı 3 lira ile geçirmenin vahametini tahmin ediniz.

Allaha çok şükür, Şabat'ı (Cumartesi) geçirdik. Ertesi gün Pazar, iş bulmak için çıktım. Purim (Şeker Bayramı) haftası olduğundan, sadece boya işi bulabildim.

(18)

O gün, başka bir boyacının 12 liradan aşağı boyamayacağı 3 odalı bir ev buldum. Ben 5 liraya işi aldım. Allahın izniyle, Pazar günü başladım, Pazartesi günü işi bitirdim ve masrafım dışında tam 4 lira kazandım. Para kazanmaya başladığım için ne kadar mutlu olduğumu tahmin edebilirsiniz.

Bu evi bitirmeden başka bir evi 1 lira fazla fiyatla aldım. Bunu bitirmeden 2 lira fazla fiyatla başka bir ev aldım. Bildiğiniz gibi, Pesah'dan (Hamursuz Bayramı) önceki haftalardı, bir buçuk ay çalıştım ve günde 6-7 lira kazandım.

Şimdi evin eksiklerini tamamlamaya başladığımızı anlayabilirsiniz. Ve 100 lira borcumun 60 lirasını da ödedim. Kutsal Allahım, bir Pesah gününü böyle kutladık.

Şimdi işe bakalım. Para kazanmak lazım. Bu sırada Eniştem, dükkânını boyamamı teklif etti. Orada Pesah'ın geri kalan günlerinde çalıştım.

Bu arada karımı çocuğumla birlikte, Pesah'ın geride kalan bayram günlerini geçirmek üzere, annemin Petah Tikva'da yaşayan bir kardeşine gönderdim. Eniştemin dükkânını boyamayı bitirdikten sonra, ben de Petah Tikva'ya gittim. Annemin akrabalarında 4 gün geçirdik.

Pesah sona erince Yeruslayim'e döndük. Ne denir bilmezsiniz, bir yandan yürüyorum, öte yandan Yeruslayim'e giderken ne iş yapacağımı düşünüyorum. Boya işleri bitti.

(19)

Allah bizi severse, iş için bize bir yol gösterecektir. Allaha şükür, Yeruslayim'e vardık ve eve geldik. Aynı anda eniştem geldi ve "Marko, Bet Aolim'den geldiler ve seni sordular. Git bak senden ne istiyorlar" dedi.

Ben de vakit kaybetmeden Bet Aolim'e gittim ve yöneticinin yanına girdim. Yönetici beni bekliyordu. Bana Bet Aolim'in birkaç odasını boyamamı teklif etti. Ben, çalışabilmek ve ekmek paramı kazanabilmek için, kaç para olursa olsun zaten kabul edecektim. Yönetici, "Marko, Bet Aolim'in odalarını boyamak için günde ne kadar istiyorsun?" diye sordu. İçimden dedim ki, "yüksekten söyleyeyim de, ne tutarsam". Günde 5 lira istedim. Haftada 5 lira kazanan, bütün hafta geçinirdi. "5 lira çok" dedi. "Günde 3 lira olsun". Ben günde 2 liraya bile çalışmaya hazırdım. Kısa keseyim, pazarlıktan sonra günde 3,5 liraya anlaştık. Ertesi sabah boya işine başladım.

(20)

Ve Allaha şükür, 22 gün çalıştım ve 75 lira gibi bir para aldım. Bundan sonra 15 gün bir kuruş kazanamadan geçti.

Allah her şeyimizi iyi etsin, Amen. İşsiz ve çaresizlik içinde Şavuot (Bayram) geldi. Şavuot'u geçtik ve Allaha şükür bir inşaatta bir haftalık bir iş buldum.

İşe girdim ve bir haftayı geçirdim. Bir yılı bitirdim, üç yıl dört ayı bitirdim aynı yerde çalışarak.

Allaha şükür ki bu zaman zarfında hep çalıştım.

Bu arada 12.7.1952'de Ovadya isimli ikinci bir çocuğumuz dünyaya geldi.

(1)

~~15/11/49~~

20/6/1949

Arribo de Palestina

mos abazimos en hayfa del vapor,
 entrimos alos depes de bağajes,
 en esto vino un sinyor i mosolizo,
 todos kесе metan al tor auno, auno,
 i roğamos kekiten los pasaportes en
 sus manos, i moğotros sin peryer
 tiempo izimos su diga, sin pasar
 5 minutos, vienes 10 personas ke
 son cante dela polisiya, imozos
 anpesamos kon tor akaminar, i
 anpesas kada uno amostrar sus
 pasaportes, en demandandornos,
 dando sos, de ke gôverno sos vini-
 do, kuantos anyos tienes, sos
 kazado, kuantas personas sof, imo-
 zos estuvimos respondiendo a todo
 sus demandas, despues keya
 es kapa esto todo mos dijeron en
 nuestras manos un çiko defter
 kесе nombre teula oke.

Selanik'ten İstanbul'a Bir Yeniden Başlama Hikâyesi: Marsel Koen

Etel KIYMAZ

1911 yılında Selanik'te doğdu Marsel. Yahudi bir ailenin büyük oğluydu. Babası 1.Dünya Savaşı'nın olduğu yıllarda askere alınmış fakat gittiği topraklardan dönememişti. Babasını savaşa kaybetmiş – vedasını bile edememişti. Annesi ve kız kardeşiyle beraber yaşıyorlardı ama babaları gittikten sonra kendilerini bulundukları ortamda hiç güvende hissedememişlerdi. Yunanistan'da, o dönemki siyasi liderlerin önderliğinde yükselen ciddi bir antisemitizm vardı. Yunanistan'da yaşayan Yahudilerin yaşamları her gün giderek daha da zorlaştırılıyordu. Antisemit söylemlere ek olarak Yahudilere karşı ekonomik kısıtlamalar da başlamıştı. Ek vergiler ve ticaret engellerine, Yahudi eğitim kurumlarına yapılan kısıtlamalar da eklenmişti. Artık antisemitizmin yükselmekte olduğu bir ülkede kalmak istemiyorlardı. Bir karar vermişti annesi – gideceklerdi. İstanbul'da yeni bir yaşam kuracaklardı. Ve gitme zamanı gelmişti. Selanik topraklarından, dönemin savaşlarından, yükselen antisemitizmden dolayı artık gitme zamanıydı. Yeni bir yaşam kurmak için İstanbul'a yolculuk başlamıştı. "O zamanın küçük bir vapuru" diye bahsetti-

ği ulaşım aracına binmesiyle küçüklüğünün, çocukluğunun Selanik dönemi kapanıyordu.

İşte benim dedem Marsel Koen; annesi ve kardeşiyle hayatlarını kurtarmak için genç yaşında dilini bile bilmediği yabancı bir yere - İstanbul'a geldi. Kapıdan rahatça yapılan bir giriş değildi bu. Zorlu bir yolculuktu. Küçücük bir tekne içinde büyük dalgalarla çıkılan bir yolculuk... Sevgili dedemin bu yolculuktan hatırladığı üç şey var;

- Lodos fırtınası sebebiyle içinde bulundukları teknenin büyük dalgalarla yol boyunca sallanması.
- Teknedeki herkesin uzun süren sallanmalar sonucu kusuyor olmaları.
- Ve annesinin çocukları aç kalmasın diye ülkelerini terk ederken bile pişirdiği cevizli börekitaları tekne boyunca afiyetle yemesi.

Ne garip değil mi?

Endişeli ve hüzünlü bir yolculuk boyunca börekitalar afiyetle yenir mi hiç?

En dayanılmaz; korku dolu anlarımızda bile, içinde güven barındıran bir şeylere tutunma ihtiyacımız var aslında – hayatta kalabilmek için.

Burada dedemin güven diye tutunduğu şey, anne sevgisiyle yapılan börekitalardı.

Ülkesini, çocukluğunu, arkadaşlarını geride bırakırken; bir bilinmeze doğru zorlu koşullarda yol alırken; börekitaları afiyetle yemek; o koşullarda biraz garip gelse de, anlıyorum ki bir ihtiyaçtı. Bilinmeze giderken bildiği, sevdiği ve ona güven veren – mutlu eden şeydi – börekitalar.

Belki de tadını afiyetini hatırladığı o börekitalar; Tanrı'nın her şey yolunda mesajıydı; kim bilir?

Zorlu bir yolculuk sonrası İstanbul'a varmışlardı. Çok şükür ki varmışlardı.

İkinci Dünya Savaşı'na kadar, Yunan Yahudileri antisemitizm kaynaklı ciddi huzursuzluklar yaşamışlardı. Bazı gruplar tarafından oturdıkları mahallelerine ve iş yerlerine yönelik büyük yangınlar çıkartılmış, büyük huzursuzluklar yaşatılmıştı. Dedem ve ailesi ülkelerini terk ettikten sonra 1941 Yunanistan'ı üç farklı devletin işgali altında kalmış, Hitler döneminin Almanya'sının da işgaliyle; zaten ülkede açlık-salgın ve hastalıkların olduğu Yunanistan bir soykırımla karşı karşıya gelmişti.

Çok şükür ki dedem ölüm kamplarına gönderilmeden seneler önce Selanik'ten çıkmayı başarmış da benim dedem olmuş. Fakat onun kadar şanslı değildi diğer Selanik Yahudileri. Cemaatin büyük bir çoğunluğu; elli bine yakın Yahudi; evlerinden, sevdiklerinden ve yurtlarından ayrılmak zorunda kalmıştı. Kaçabilenler kaçmış, ama cemaatin %90'ı ölüme mahkûm edilmişti. Büyük bir çoğunluğu Yunanistan'dan Treblinka'ya gönderilmiş ve buradaki ölüm kamplarında son nefeslerini vermişti. Dedemin arkadaşları komşuları ve çocukluğuydu bunlar. Bu vesileyle onları da anıyor, bir daha asla yaşanmamasını diliyorum.

İstanbul topraklarında; 17 yaşındaki Marsel Koen yeni yaşamına adımını atmıştı. Yanında kız kardeşi; annesi ve sıfır Türkçesiyle.

Onlara kucak açan, el veren onlarca kişi olmuştu. O zamanın Yahudilerinin yoğun olarak yaşadığı Balat'a yerleşmişler, ortak dilleri olan Ladino ile burada iletişim kurmaya başlamışlardı. Selanik Yahudilerinin konuştuğu Ladino bazı kelimelerde farklılık gösterse de, o zamanın Balat semtinde yaşayan Yahudilerin Ladinosuyla kolayca anlaşıyorlardı.

Gene ismini bilemediğim ama emeği geçen biri var dedemin hayatında. Bir avukat. Türk bir avukat. El vermiş; Marsel'i yanında

çalıştırarak hem para kazanmasını sağlamış, hem de ona Türkçe öğretmişti. Zaman içinde Türkçe öğrenmiş fakat Türk vatandaşı olmadığından – Türkiye'de yaşayan bir Yunan vatandaşı olmasının özellikle iş hayatındaki zorluklarını yaşamış fakat sosyal hayatta da bu yabancı kimliği ve yakışıklılığıyla oldukça da çok ilgi çekmiş.

Marsel, o dönemde Balat'ın en ilgi çekici erkeklerinden biriydi. 1.80 boyundaydı. O endamlı fiziğine sarı saçları ve masmavi gözleri eşlik ediyordu. Cam gibi maviydi gözleri - geçmişin hüznü; geleceğin sakinliği okunabiliyordu. Artık otuzlu yaşlarına gelmişti. Evlenme zamanı gelmişti. Kendisinden on yaş küçük Ester ile tanıştırılmış – görücü usulüyle tanışsalar da bir süre flört etmiş severek evlenmişlerdi.

Artık bundan sonra onu seven ve hep destek veren bir eşi, iki kızı, dört torunu ve hepsini kucağına alamasa da yedi küçük torun sahibi olacaktı.

Uzun süre Türk vatandaşlığına geçememiş, yasal olarak var olmamış – Yunan pasaportuyla hayatını sürdürmüştü. Türkiye-Yunanistan ilişkileri seneler içerisinde değişmiş, mübadeleler olmuş, 6-7 Eylül olayları yaşanmış, ülkeler arası farklı anlaşmalar olmuştu. Zamanla bu anlaşmalar fesh edilerek ilişkiler de gerilmişti. Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin gerginliğinden dolayı, senelerdir Türkiye'de yaşamasına ve evli olmasına rağmen Türk vatandaşlığı alamamıştı.

Kendi kimliğini uzun süre saklamak zorunda kalmıştı. Ama eşiyle birlikte canla başla çalışmışlar hem çocuklarını rahatça büyütebilmişler, hem de kendileri rahatça geçinmişlerdi. Marsel ticaret ile uğraşüyor, eşi Ester de dikiş dikiyor ve hatırı sayılır bir gelir getiriyordu. Evde dikiş makinası ile başlayan ve tanıdıklara özel kıyafet dikimleriyle başlayan dikiş serüveni, bir küçük atölyeye dönüşmüş ve cemaatin aranan özel dikim terzisinden biri olmuştu Ester. Zamanın bir çok düğün ve Bar Mitzva kıyafetini hazırlamış, bir çok müşterisi olmuştu. Yardımcılarıyla beraber dönemin en güzel kıyafetlerini

diken Ester yıllar sonra kızları Suzi ve İda ile birlikte Family isimli bir dükkân açacak ve konfeksiyon piyasasında 30 yıllık varlığını sürdürecekti.

1960'lı yıllarda polisler Kıbrıs ihtilafı sebebiyle buldukları her Yunan tebaalıyı Yunanistan'a gönderiyorlardı. Sokakta polis korkusuyla geçen yıllarının ardından çok büyük emeklerle ve araçlarla Türk vatandaşlığına kavuşmuştu. 1965'li yıllarda Marsel artık Türk vatandaşıydı. Aslında özgürlüğünü Selanik'te çocukluğuyla beraber unutan dedem için yeni bir başlangıçtı. Özgür olmuştu. Artık polislerden korkmaya – Yunanistan'a geri gönderilme riskini yaşamasına gerek yoktu.

Artık sokaklarda rahatça dolaşabilecekti.

Artık Türkiye'de imza yetkisi vardı.

Artık Türkiye'de Var Olma hakkı vardı.

Beyefendiliğiyle, asaletiyle tanınırdı ve çok sevilirdi dedem. Çok konuşmazdı. Biz torunlarının ilgisini çekmek için zamanında İstanbul'da yüzerken Atatürk'ü gördüğünü; kayığına tutunduğunu gururla anlatırdı. Onca şey yaşamıştı bu hayatta ama bizlere aktardığı bir hayat hikâyesi yoktu. Şimdi bu yaşında; kendi hayat hikâyesinin hüznünü bizlere de yaşatmak istemediği için aslında pek anlatmadığını anlayabiliyorum.

89 yaşında; ölmeden önce bana şöyle dedi;

"Dört torunum var, üçünün evlendiğini gördüm çok şükür senin de evleneceğin çocuğu gördüm, tanıdım ya bana yeter."

Daha yeni çıkmaya başladığım sevgilim vardı yanımda bana bunu söylerken, çok utanmıştım. "Grandpapa, lütfen" demiştim.

Evet seneler sonra biz de evlenmiştik. Kocam olacağını nereden anlamıştı, bilmiyorum ama ben de birbirlerini tanıdıkları için şükran doluyum.

En yakınlarımızın bile hayatlarında, aslında neler yaşamış olduklarını bilmiyoruz. Bize anlattıkları kadarını, bize göstermek istedikleri kadarıyla biliyoruz. O halleriyle tanıyoruz, bildiğimizi zannediyoruz.

Dedem Marsel Koen'in yaşam hikâyesi bana her zaman tekrardan başlayabileceğimizi , yaşamın inişleri ve çıkışları olduğunu; yaşama dört elle tutunmamız ve hep iyi şeyler olacağına inanmamız gerektiğini öğretti.

Bu hayatta imkânsız diye bir şey olmadığını, sınırlı seçenekleri bizim yarattığımızı ama aslında Yaradan'ın bize sunduğu sonsuz ihtimaller olduğunu fark etmemi sağladı.

Hayata ve sevgiye tutunursak eğer; şartlar nasıl olursa olsun vazgeçmeden –inançla– ilerleyebilirsek eğer; mucizeler de her daim yaşamlarımıza akacaklardır.

Annem Rebeka

David KOEN

Annem ve Ailesi

Annem Rebeka'nın babam ile evliliği ve babamın erken denilecek yaşta vefatından sonraki meşakkatli geçen hayatını anlatmadan evvel bana son derece ilginç gelen annem ve ailesi ile ilgili hayatını anlatmak istiyorum.

1880'li yıllarda büyükbabam Salamon ile büyükannem Mazalto Selanik'te yaşamaktadırlar. Onların daha önceki hayatları ile ilgili bir bilgimiz ne yazık ki yoktur.

Büyükbabam Selanik'te hazır giyim daha doğrusu kürkçülük ile ilgili bir iş yapıyormuş ve işi nedeni ile birçok Balkan ülkesi şehirlerinin yanı sıra Anadolu'yu karış karış dolaşır ve gittiği yerlerde de uzunca süreler kalırmış. Selanik'te yaşadıkları 1882 yılında ilk kızları Raşel, 1884 yılında ikinci kızları Bona ve 1887 yılında da oğulları İzak dünyaya gelmiş. Böylece Selanik'teki yaşamları sürerken büyük kızları Raşel yirmi yaşlarına geldiğinde talibi çıkmış ve evlendirmişler. Evlendikten kısa bir süre sonra da eşi alıp Amerika'ya götürmüş ve oraya yerleşmişler. İkinci kızları Bona ise on bir veya on iki yaşlarına geldiğinde menenjit hastalığına yakalanmış ve bu nedenle duyma özürlü olarak kalmış

Büyükbabam Salamon 1887 yılında oğulları İzak'ın doğumundan sonra aynı yıl mükâfat olarak büyükannemin adına iki katlı bir ev satın almış (Osmanlı tapusu şu anda bendedir). Evin satın alınmasından birkaç sene sonra yani 1900 senesinin başlarında büyükbabam Salamon işi dolayısıyla Anadolu'yu dolaşırken her ne sebeple olduğunu bilmediğimiz Eskişehir'e yerleşmeye karar verir ve ailenin bütünü alıp oraya götürerek yerleşirler.

1904 senesinin 1 Ağustos'unda da annem Rebeka Eskişehir'de dünyaya gelir ve böylece kendisinden yirmi iki yıl büyük ablasını hiç tanımadan geçecek olan hayatı başlar.

Eskişehir'de yaşadıkları seneler içerisinde büyükbabamın işi nedeni ile Anadolu'yu dolaştığını ve gittiği yerlerde uzunca süreler kaldığını biliyoruz ancak buradan sonra Konya'ya göç edişinin tarihini kesin olarak bilmemekle beraber annem Rebeka kendisinin on veya on bir yaşlarında iken Konya'da bulunduğunu hatırlamaktadır.

Konya'dan sonra üçüncü göç yeri olan Adana'ya kaç senesinde gitmişler? Ne yazık ki bazı şeyleri ayrıntılı olarak annem Rebeka'ya sormayı ihmal etmişiz. Ancak genç kızlık ve okul dönemlerinin Adana'da geçmiş olduğunu biliyoruz. Bu arada Selanik'te satın alınmış olan ev kiraya verilmiş olduğundan büyükannem bir iki defa Selanik'e giderek kiralari tahsil etmişse de daha sonra kirayı ödeyen olmamış. Bu yüzden kocasına sitem ederek "bana orada ev alacağına keşke burada alsaydın" diye söylendiğini annemden birkaç defa işitmiş olduğumu hatırlarım.

Adana'da yaşamış olduğu yıllarda orada bir Amerikan Koleji varmış ve okul zamanı gelince büyükbabam annemi oraya kayıt ettirmiş. Okulda İngilizcenin yanı sıra Rumca, Fransızca ve İspanyolca lisansları birlikte veriliyormuş. Böylece annem biraz eski Türkçe yazıya benzeyen İspanyolca yazısını da orada öğrenmiş.

Okuldan mezuniyetinden sonra genç kızlık döneminde babasının bütün ticari yazışmalarını kendisinin yapmış olduğunu anlatırdı.

Büyükbabam ve ailesi, Eskişehir

Annem Rebeka'nın kendisinden on sekiz yaş büyük olan abisi İzak'ı ne yazık ki bizler de hiç tanıma şansına sahip olamadık. Dayım o zamanlarda Fransızlar tarafından işletilen demiryollarında memur olarak çalışıyormuş ve görev yeri Ceyhan imiş. Daha sonra Mısır'a tayini çıkmış. Aynı tarihte evli ve iki erkek, iki de kız çocuğu bulunuyordu. Ancak adı Matilda olan kızlardan bir tanesi biraz rahatsız olduğundan onu bir müddet için anne ve babasına emanet ederek ailece Mısır'a gitmişler. Mısır'da görev yaptığı ilk yıllarda ne tür olduğunu hiç öğrenemediğimiz bir hastalıktan ötürü dayım hayatını kaybetmiş. Annem ile dayım birbirlerini o kadar çok sevmişler ki bu ölüm olayı annem için âdeta bir tabu haline gelmiş bize bile ondan çok az bahsederdi. Dayımın ölümünden sonra karısı büyükbabama mektup yazarak "ben çocukları aldım ve Paris'e gidiyorum" demiş. Meğer "Paris" lafı o yıllarda şifre olarak kullanılıyor asıl gittikleri yer İsrail imiş. Bizim aile ise tabii ki bunu yıllar sonra öğren-

mişler. Böylece dayımın kızı Matilda büyükanne ve büyükbabanın yanında kalmış. Daha sonra da yaşı büyüyüp evlenme çağına gelince evlendirmişler ancak büyükbabamın da galiba son yılları idi. Dayımın kızı Matilda evlendikten sonra kocası onu alıp evvela Şam daha sonra da Beyrut'a yerleşmişler. Böylece orada üç kız ve dört erkek olmak üzere yedi çocuk sahibi olmuşlar. O yıllarda Suriye ve Beyrut Fransızların idaresinde idi. 1947 yılında Fransızlara karşı başlayan direniş sonunda can güvenliği kalmamış olduğundan 1948 yılında İsrail'in kuruluşu ile birlikte oraya göç etmişler. İsrail'de yaşamaya başladıklarından bir müddet sonra kocası işi icabı çeşitli yerleşim bölgelerini dolaştığı bir sırada tanıştığı birine karısının hiç tanımadığı kardeşlerinin Paris'te olduğunu ancak adreslerini bilmediklerini söyleyince adam uyanmış, "ne Paris'i onlar muhakkak buradadırlar. Paris kelimesi sadece şifre olarak kullanılıyordu" bilgisini alan enişte, karısına haber vermeden gittiği yerleşim bölgelerinde isimlerini vererek aramaya başlamış. Sonunda kardeşlerden bir tanesini bulmayı başarmış. Neticede bulunduğu kişiyi bir gün alıp eve götürmüş ve karısına "misafirimiz var" deyince kadın şaşkın vaziyette gelenin yüzüne bakarken "senin kardeşini buldum" diyor kocası. Tabii birbirlerini görmeden bunca yıl yaşamış olan kardeşler birbirlerine sarılarak uzun uzun ağlamışlar. Bulunan birinci kardeşten sonra diğerlerini de bulmuş oldular.

Annem Rebeka'nın abisi İzak ve onun çocukları ile ilgili ilginç hayatlarını kısaca anlattıktan sonra kendisinden yirmi yaş büyük ve kulakları çok az işiten teyzem Bona ile ilgili konuyu daha önce atlamış olduğum için onu şimdi yazmak istiyorum. Teyzem Bona da galiba yirmi veya yirmi beş gibi yaşlarda Alim isminde biri ile evlendirilmiş. Evliliğinden ne kadar sonra olduğu kesin değil ancak bir veya iki sene gibi tahmin ediyoruz, o da Amerika sevdasına kapılmış "ben gidip yerleşeyim sonra karımı gönderirsiniz" diyor. Amerika'ya gittikten yaklaşık bir yıl kadar sonra mektup yazarak "karımı gönderebilirsiniz" diye haber gönderiyor. Fakat büyükbabam Salamon tereddüt ediyor ve "bu kızın zaten kulakları duymuyor ne yapacak oralarda" deyip göndermekten vazgeçiyor.

Böylece teyzem Bona da annem Rebeka ve bizlerle bütün ömrünü burada geçirmiş oluyor.

Annem Rebeka'nın ailesi ile ilgili ilginç hayatını Amerika'ya kocası ile birlikte göç etmiş bulunan ve kendisinden yirmi iki yaş büyük ablası Raşel'den bahsederek anlatmak istiyorum. Teyzem Raşel'in Amerika'da üç erkek ve üç kız olmak üzere altı çocukları olmuş. En büyük oğulları İzidor, annem Rebeka ile nerdeyse yaşıt durumdadır. Büyükbabam Salamon tabii ki büyük kızı Raşel ile uzun müddet mektuplaşarak haberlerini almışlar. Annem Rebeka, okulu bitirdikten sonra o da İngilizce öğrenmiş olduğu için daha çok kendi yaşıtı olan ablasının oğlu İzidor ile mektuplaşmaktadır. Bu arada ablası Raşel annemin kendi yanlarına Amerika'ya gönderilmesini istemektedir. Büyükbabamın ve büyükannemin de rızası alınarak hazırlıklar yapılır, pasaportu ve valizi hazır durumda olan annem babasının yanına gittiğinde babanın yüzündeki pişmanlık ifadesini görür. Büyükbabam konuşmaya başlar: "Raşel ablan gitti, onu artık hiçbir zaman göremeyeceğiz, Bona ablan zaten biraz arızalı durumdadır, sen de gidersen biz ne olacağız?" lafını duyan annem hemen valizini boşaltır ve gitmekten vazgeçer.

Annem Babamla Tanışıyor ve Evleniyor

Böylece ailenin yaşamları Adana'da devam ederken annem bir taraftan babasının işleri ile ilgili yazışmaları yapar bir taraftan da biçki dikiş kurslarına giderek dikiş dikmesini öğrenmektedir. Bir müddet sonra Bursa'dan Adana'ya göç eden Fani halam ve babam ile tanışır ancak büyükbabam bu arada Mersin'e göç hazırlığındadır, hazırlıklar yapılır ve göç gerçekleşir. Babam İzak ise Adana'da görerek âşık olduğu Rebeka'nın peşini bırakmaz, peşinden Mersin'e gelerek arkadaşlığı devam ettirir. Neticede anne ve babanın da rızası alınarak 1928 yılında evlenip Mersin'e yerleşirler.

Evliliğin ilk yıllarında babamın ne iş yaptığı konusunda pek bir bilgim yoktur, ancak büyükbabam iyice yaşlanmış olduğu halde yaptığı kürk işini küçük çapta da olsa devam ettirmektedir. Babama aynı işi devam ettirme konusunda teklif gelse de babam bunu kabul etmez, "bırakalım yaşlı adam bu işiyle eğleniyor" der.

Daha sonra babamın Anadolu İnkişaf Şirketi'nde memur olarak çalıştığını biliyorum. Bu şirketin Atatürk'ün teklifi ile kurulmuş olduğunu annem Rebeka anlatırdı. 1930 yıllarında annem Rebeka ilk çocuğuna hamiledir ancak doğum anına kadar her şey normal giderken evde ebe ile yapılan doğum oldukça zor geçer ve ne yazık ki kız olan çocuk kaybedilir. Böylece en büyük ablamı görmeden kaybetmiş oluyorum.

1931 yılında büyükbabam Salamon da vefat eder fakat annem, babam ile birlikte büyükannem Mazalto ve teyzem Bona hep beraber aynı evde yaşamaya devam ederler. 1932 yılında annem, ablam Matilda'ya hamiledir ancak bu sefer evde doğum yapmak istemez. Ancak o yıllarda Mersin'de henüz doğum evi yoktur. Adana'da yeni açılan bir doğum evinde doğum gerçekleşir.

Ablamın doğumundan sonra her şey normal bir şekilde devam eder. 1934 yılında annem Rebeka ikinci çocuğuna hamiledir. 11 Aralık 1934 tarihinde evde ebe ile benim doğumum gerçekleşir. Bu arada teyzem Bona kulakları ağır işitmesine rağmen bizlerin büyümesinde anneme çok yardımcı olmaktadır.

Annem Rebeka ev işleri ve bizlerle uğraşırken bir taraftan da Amerika'daki ablası ve yeğeni İzidor ile devamlı mektuplaşmakta ve irtibatı hiç kaybetmemektedir.

1938 yılına gelindiğinde annem yine hamiledir ve 28 Nisan 1938'de kardeşim Salo'nun doğumu gerçekleşir.

Babamın şirketteki işi devam etmektedir ancak kesin olarak bilmekle birlikte tahminen 1940 veya onu takip eden yılda ciğerle-

*Annem Rebeka ve babam.
Düğün fotoğrafı, Mersin, 1928*

rini üşüterek bronşit hastalığına yakalanmış fakat antibiyotik gibi ilaçların henüz olmamasından ötürü hastalık giderek ilerlemiştir. Bu nedenle çalışmakta olduğu şirketten sağlık nedeni ayrılmak zorunda kalmış ve küçük bir bakkaliye dükkânı çalıştırmaya başlamıştır. Aynı yılda büyükannem Mazalto'nun vefat ettiğini hatırlıyorum.

Babam Vefat Ediyor

1942 yılında ben ilkokul birinci sınıfında iken babam İshak ne yazık ki vefat etmiştir. Annem Rebeka'nın, babamın vefatından sonra oldukça meşakkatli geçecek olan hayatı başlamış bulunmaktadır. Vefatından evvel işletmekte olduğu bakkaliye dükkânının satışından elde ettiği bir miktar para ancak bir müddet için idare edecektir. Daha sonrası için öğrenmiş olduğu dikiş işini kullanmaya karar verir ve yavaş yavaş bunu uygulamaya başlar. Savaş yılları olduğu için yokluk ve karaborsa hüküm sürmekte, ekmek vesika ile alınmaktadır.

Babamın vefatını annem Amerika'daki yeğeni İzidor'a mektup yazarak "kocam vefat etti, üç küçük çocukla kaldım ama çok şükür idare ediyorum" sözleriyle devam eder. Aile yapısına çok düşkün olan İzidor ise bu mektubu senelerce sakladıktan sonra, ablam Matilda'nın Amerika ziyaretinde bizlere gösterir.

Annem son derece gururlu bir insandır, bu yüzden hiçbir talepte bulunmaz ve bizlere de hiç kimseden bir şey almamamız konusunda sıkı sıkı tembihte bulunur idi.

İlerleyen günlerde ablam ve ben okulumuza devam ediyorduk. Annem ise gündüz ev işleri yemek pişirme gibi konulardan sonra özellikle akşamları sağdan soldan almış olduğu dikiş ile ilgili siparişlerini yetiştirmeye çalışırdı. Teyzem Bona da bizlerle ilgilenerek anneme yardımcı olurdu.

İkinci Dünya Savaşı Yılları

Savaş yılları tabii ki sadece biz değil toplumun büyük bir kısmı için de zor geçiyordu. Ayakkabılarımız delindiği zaman hemen atıp da yenisini alalım diye bir olay yoktu. Ayakkabının altı delindiğinde en az birkaç defa pençe yaptırılır daha sonra iyice giyilmez hale geldiği zaman yenisi düşünülür idi. Gömleğin yakası yırtılmaya başladığında eteğinden parça kesilerek yaka yapılır, ceketler tersyüz edilir, çoraplar delinirse evvela örülür daha sonra da yama yapılır idi.

Bütün bunları aynen biz de yaşamış durumdayız. Evimizde buzdolabı, çamaşır makinesi, elektrik ütüsü gibi aletleri hiç tanımadık.

Savaşa girme ihtimaline karşı halkı alıştırmak için bir takım uygulamalar yapılıyor idi. Bunlardan birisi de pencerelere konulan siyah perdeler idi. Geceleri dışarıya ışık sızmaması gerekiyor, uymayanlara da ceza yazılıyor idi. Günlerden bir gün annem sokağa bakan odalardan birinde akşam vakti dikiş dikiyor ve bir entari siparişini ertesi güne yetiştirmeye çalışıyordu. Ben de aynı odada bir köşede oturmuş okul ödevimi yapmakla meşguldüm. Birden kapı çalındı annem "hayırdır inşallah" diyerek elindeki işi bırakıp kapıya yöneldi. Gelen mahalle bekçisi idi. Penceredeki siyah perdenin bir ucu yukarı doğru biraz kıvrılmış ve dışarı ışık sızıyormuş.

Annem "peki düzeltelim kusura bakma" dediyse de on lira para cezası yazılmasından kendini kurtaramadı. O zamanlarda on lira da pek küçümsenecek bir para değildi ve tabi ki üzülmüş idi.

İlerleyen günlerde Amerika ile olan yazışmalar devam ediyor, karşılıklı olarak aile fertleri ile ilgili resimler vs. gidip geliyordu. Kuzen İzidor aile bağlarına çok önem veren bir insan idi. Annemin hiçbir maddi talebi olmamasına rağmen senede bir veya iki defa bir miktar çek gönderiyor, bu da en azından senelik olarak ödenen ev kiramızı karşılıyor idi. Ev sahipleriğimiz son derece iyi, dindar ve aydın insanlar idi, kira konusunda hiçbir zaman sıkıştırmadıkları gibi herhangi bir zam talebinde de bulunmadılar.

Savaş Sonrası Hayat

1945 senelerine geldiğimizde kardeşim Salo ilkokula başlar, ablam Matilda da bir yıl evvel Beyrut'a kuzinimiz Matilda'nın yanına gönderilmiştir. Orada bir Fransız okulundadır. Aynı yıl Amerika'daki kuzen İzidor bizleri Amerika'ya göçmen olarak aldırma konusunda annemi ikna etmeye çalışmaktadır. Annem Rebeka tabii ki bizlerin çok daha iyi şartlarda olmamızı ve çok iyi tahsil görmemizi arzu etmektedir. Bu yüzden teklifi kabul eder ve yazışmalar başlar birçok evrak gidip gelir ve neticede "tamam göçmen sırasına girdiniz" derler. Tabii on yıl sonra gelen göçmen sırası hiçbir işe yaramaz çünkü ailede çok şey değişmiştir.

1948 yılına geldiğimizde bir yıl evvel Ablam Matilda Beyrut'tan dönmüş durumdadır. Orada Fransızlara karşı çıkan savaş yüzünden okullar kapanmış ve can güvenliği kalmamıştır. Aynı yıl benim barmitzva zamanım gelmiştir. Annem hiç kimseye haber vermeden bizi sabah erken saatte sinagoga götürür ve bu iş orada biter.

Aynı gün öğleden sonra evin içi gelen misafirler ile dolar hepimiz şaşırılmış durumdayızdır. Hepsinin elinde bir takım hediyeler vardır, meğer bir yerlerden duyulmuş barmitzva olayı. Aileden yakın birisinin anneme sorduğunu hatırlarım, "neden kimseye haber vermeden yaptınız bu işi" der. Annemin verdiği cevap şudur: "haber vermedim çünkü çocuk babasızdır diye herkes hediye beklediğimizi zannetmesin". İşte böylesine gururlu bir insan idi annem Rebeka.

Bu arada günlük hayatımız normal bir şekilde devam ederken büyükannemin Eskişehir'e göçünden sonra Selanik'te kalmış olan toplam yirmi beş kişilik ailesinin tamamının Naziler tarafından öldürülmüş olduğu haberi gelir. Bunun için de annemin bir süre gözyaşı döktüğünü hatırlarım.

Mersin'deki hayatımız bu şekilde devam ederken ben liseye, kardeşim Salo da orta okula başlamıştır. Ablam Matilda, Zeki Duşi ile

evlenmiştir. 1954 yılına geldiğimizde annem Rebeka'nın dört yaşında Ezra isminde bir erkek ve Zelda isminde sekiz aylık bir de kız torunu olmuştur. Eniştem Zeki iş icabı İstanbul'a uçak ile gidişinde yanına küçük Ezra'yı da almış bulunmaktadır. Ancak uçak henüz Adana semalarında iken yanarak düşmesi ile kurtulan olmamıştır. Bu acı tabii ki bütün ailemiz ile birlikte annem Rebeka'yı da çok sarsmış durumdadır.

İstanbul'a Göç Ediyoruz

Bu olaydan sonra ablam Matilda ve küçük kızı Zelda ile birlikte oturacağımız bir eve taşındık ve 1955 yılında da ailece İstanbul'a göç ettik.

İstanbul'a göçümüz ile birlikte benim çalışma hayatım başlamış, kardeşim Salo da lise son sınıfı burada okuyarak bitirmiştir. Annem Rebeka'nın Amerika ile olan yazışmaları devam etmektedir. Tabii ki bu acı olayı da bildirmiş bulunmaktadır.

Annem Rebeka her şeye rağmen metanetini korumakta ve bizleri yönetmeye devam etmektedir.

İlerleyen zaman içerisinde ablam Matilda, İskenderunlu Yako Eskenazi ile evlenip bir müddet İskenderun'da yaşadktan sonra ailece İstanbul'a göç etmişlerdir.

Aynı zaman içerisinde benim ve kardeşim Salo'nun askerlik görevi peş peşe tamamlanmış olup çalışma hayatımız başlamıştır. Annem Rebeka ise bizlerle beraberdir. Kısa bir süre sonra benim Beti Elevi ile olan evliğim ile birlikte elli üç yıl sürecek olan avize aydınlatma imalatı işim de başlayacaktır. Benden sonra kardeşim Salo da Eti Kastoryano ile evlenip bir takım değişik aksesuar imalatı ile ilgili işine başlamıştır. Annem Rebeka ise ağırlıklı olarak kardeşim Salo ile birlikte oturmakta olup zaman zaman ablam Matilda ve bizimle beraber olmaktadır.

İstanbul'a ailece göç edişimizden sonra Amerika'da bulunan annemin yeğenlerinin ilgisi daha çok artmış, ailece bizleri yakından tanımayı arzu etmektedirler.

Bu nedenle İsrail'e turistik bir gezi için gitmekte olan yeğeni Sofi annemin de oraya gelmesini istemektedir. Böylece annem Rebeka'yı İsrail'e yolladık ve orada buluşmuş oldular. Bir hafta müddetle otelde hasret giderdiler. Daha sonraki yıllarda Sofi, kızı ve damadı ile birlikte İstanbul'a geldiler ve böylece bizler de tanışmış olduk.

Sofi'den sonra diğer yeğeni Lena da İstanbul'a gelir ve evimizde annem Rebeka ile birlikte misafir olarak kalır.

Bizlere küçüklüğümüzde çok yardımcı olan büyük yeğeni İzidor'un New-York şehrinde inşaat emlak işleri ile ilgili bir şirketi vardır ve anladığımız kadarı ile orada bulunan bütün aileye kol kanat germiş durumdadır. Daha sonra tanımak fırsatını bulduğumuz oğlu Martin ile birlikte çalışmaktadırlar. İzidor'un yaşlanması ile birlikte işleri devretmiş olduğu Martin de aynı babası gibi hatta babasından biraz daha fazla aile kökenlerine merak salmış durumdadır. Bu nedenle iki oğlu ile birlikte İstanbul'a gelerek annem Rebeka ve bizleri tanışmış daha sonra da Selanik'e giderek büyükannesi teyzem Raşel'in hayatı ile ilgili ne varsa bilgi toplamıştır. Ayrıca Naziler tarafından öldürülen aile fertlerimiz adına bir anıt yaptırmış olduğunu biliyoruz.

Martin'in İstanbul'a gelişleri devam etmiştir ve bütün aileyi devamlı olarak oraya davet etmektedir. Ablam Matilda, kızı Rebi kocası Jak ile birlikte, oğlum Eli yüksek lisans eğitimi gördüğü zaman, kızım Roksan kocası Aşer ile birlikte olmak üzere muhtelif zamanlarda Martin'in ziyaretine gitmişlerdir. Kendisi de ailemizde oluşan bir düğün vs. gibi durumlarda bizleri hiç yalnız bırakmamış ve hep yanımızda olmuştur.

Martin'in babası kuzenimiz İzidor 2013 yılında ileri bir yaşta vefat etmiş bulunmaktadır.

Annemin Sonu

Esas konu başlığımız annem Rebeka'dan bahsedersek bizlerle birlikte torunlar ve küçük torunların arasında yaşamını sürdürdüğü 1994 yılında, doksan yaşında iken düşerek kalça kemiğini kırmış ve ameliyat olmuştur. Ancak ameliyat sonrası dört sene daha yaşadktan sonra 1998 senesinde doksan dört yaşında iken hayata veda etmiştir.

Böylece annem Rebeka ile ilgili anlatacak daha çok şey olmasına rağmen burada makaleyi noktalamak zorundayım. Bizler var olduğumuz sürece hatıralarımızda yaşamaya devam edecektir.

İstanbul'da Buluşma: İki Kadının Öyküsü

Roni MARGULİES

Ben dünyaya gelip hayatlarına girdiğimde biri 50, diğeri 57 yaşındaydı. İkisinin de iki çocuğu vardı. Ben üçüncü torunlarıydım, çok geçmeden üç torun daha olacaktı. Biz torunlar da yaşayıp gittikten sonra, yeryüzünde bu iki kadını görmüş, duymuş, koklamış hiç kimse yaşamıyor olacak. Sessiz sedasız, bağırp çağırmadan, çevrelerinde çok derin izler bırakmadan, hiçbir kavgaya bulaşmadan yaşayıp gittiler. Üç beş yıl arayla gitmelerinin üzerinden yaklaşık yirmi yıl geçti. Ve çok değil, belki yirmi yıl kadar sonra, bu iki kadının yaşamış olduğuna dair dünyada hiçbir iz kalmamış olacak.

Ben onlarla tanıştığımda hayatlarının çalkantılı, bugün bakınca romanlara konu olabilecek kadar olaylı görünen günleri geride kalmıştı. Rahat, maddî sorunlardan uzak, İstanbul'da Nişantaşı'nda düzenli, huzurlu, az hadiseli bir hayat yaşıyorlardı. Gündelik hayatın ufak tefek, önemsiz, ama yaşandığı sırada kişiye çok önemli gelen dertleri, üzüntüleri, kaygıları dışında, hayatlarının ikinci yarısı tasasız geçti, güzel geçti. Ne bir felaketin, ne erken bir ölümün, ne de

önemli bir hastalığın gölgesi düştü üzerlerine, çok yaşlanıp yaşlılığın kaçınılmaz sonuna yaklaştıkları günlere dek.

Mutlu muydular? Onu bilmek daha zor. Mutsuzluk kolay girer çünkü insanın hayatına; nesnel koşullardan bağımsız davranır, nedenli ve anlamlı olmak zorunda değildir. Ama o günlerin dünyasının çizdiği, o kuşağın kadınlarının aklındaki soyut "mutluluk" resmi- ne çok yakındı hayatları: Hep yanlarında olan kocaları, çocukları, torunları; orta sınıf yaşam tarzının maddî bolluğu; paylaştıkları ve sorgulamadıkları bir dünya görüşünün gerekli gösterdiği her şey...

Babaannem Fanny Margulies 1898 doğumluydu, anneannem Hilda Danon 1905 doğumlu. Fanny, Polonya'da doğmuştu, ama Grodno, doğduğu kent, Polonya'nın o yıllarda Rusya topraklarına dahil olan bir bölgesindeydi. Liseyi Petersburg'da okumuştı, anadili Rusça'ydı. Hilda, Tire'de, dedesinin çiftliğinde dünyaya gelmiş, İzmir'de Saint-Joseph lisesini bitirmişti. Anadili Ladino'ydu. Bu iki kadının bir gün tanışacağını, akraba olacağını düşündürecek hiçbir şey yoktu hayatlarında.

Ataları kuşaklar boyunca doğup büyüdüğü yerlerde, Grodno ve Tire'de doğmuş, büyümüş, ölmüştü. Kendilerinin uzak bir şehre savrulacağını, çocuklarının anadilinin kendilerinininkinden farklı olacağını, büyük çoğunluğuna tanık olacakları yeni bir yüzyılın eskisinden çok daha hızlı ve hareketli geçeceğini nasıl bilebilirlerdi ki? Bir dünya savaşını çok yakından göreceklerini, ikinci birini de uzaktan, ama etkilenererek izleyeceklerini nasıl tahmin edebilirlerdi ki? Avrupa'nın bir dönemi kapanırken iki ayrı imparatorluğun vatandaşları olarak doğmuşlar, savaşlar ve devrimlerle yeni bir dönem doğarken gençlik günlerine girmişlerdi. Hep böyle gider, annelerimizden, anneannelerimizden görüp öğrendiğimiz gibi yaşar gideriz diye düşünmüşlerdir herhalde. Öyle olmadı. Ve olmadığı için, biri

1919'da, diğeri 1925'te kendini İstanbul'da buldu. Ama yollarının kesişmesine, birinin oğluyla diğeri kızının evlenmesine daha çok vardı.

* * *

Fanny'nin doğduğu Grodno'nun ne bugününü biliyorum, ne de o zamanlar nasıl bir yer olduğunu. Hiç anlatmadı. Hiç anlatmaz, az konuşurdu. Kocasından başka Türkiye'de hiç kimseyle yakın ilişkisi olduğunu sanmıyorum. Tek erkek torunuydum, ama aramızda hiçbir zaman fazlaca bir sevgi ilişkisi olmadı. Olur a, beni sevmemiş olabilir. Ama kızı, halam, aynı soğuklukla hatırlıyor annesini. Evlerine gittiğimde, hayatım boyunca en sevdiğim kişi olan büyükbabamı görmeye gittiğimde, ne Fanny benimle fazla ilgilenirdi, ne de ben onunla. Öpüşürdük, ama sevgiyle değil, adet yerini bulsun diye.

Tam da aramızda değilmiş gibi, "burada" değil gibi, bir yanıla sanki başka bir yerdeymiş gibiydi; bana öyle gelirdi. İstanbul'da geçici olarak bulunuyormuş, zamanı gelince evine dönecekmiş gibi, biraz eğreti ve tümüyle yabancı bir hâli vardı. Gerçekten de, 1925'te bir yıllığına gelmişlerdi Türkiye'ye. Ve 27 yaşından 90 yaşında öldüğü güne kadar sanki o bir yılın bitmesini bekler gibiydi.

Son bir iki yılında, yaşlı beyni artık dış dünyayla ilişkisini yavaş yavaş kesmeye başlamışken, bir gün salonda oturuyorduk. Kocasını Josef, büyükbabam, mutad akşam viskisini almak için kalkıp mutfığa gitti. Fanny arkasından baktı, bana döndü, "Söyle," dedi, "ben buradayım, giderken beni unutmasın." Bu sözlerle hatırlarım ben onu hep. Doğup büyüdüğü dünya çoktan kaybolmuştu, Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte ve o daha yirmi yaşına bile girmeden yitip gitmişti, ama hayatını hep birgün o dünyaya dönecekmiş gibi yaşadı. O dünyadan ayrıldıktan sonra, kocasından başka hiç kimseyi fazlaca sevdiğini, önemseddiğini sanmıyorum. Birlikte döneceklerdi çünkü gençliğinin Polonya'sına.

Bugün Belarus sınırları içinde olan Grodno, İkinci Dünya Savaşı'na kadar Doğu Avrupa Yahudi kültürünün önemli bir merkeziydi. Fanny'nin doğumundan bir yıl önce, 1897'de yapılan Rusya nüfus sayımına göre Grodno'da toplam 47.000 kişi yaşıyordu ve bunların 23.000'i Yahudi'ydi. Tokar ailesinin hâli vakti yerinde, kültürlü olduğunu, cemaatin muteber üyeleri olduklarını tahmin ediyorum. Fanny'nin babası Moishe (Musa) doktor, kızkardeşlerinden biri, Rosa, diş hekimi, diğeri, Sonja, jinekolog idi. Annesi Cecylia ev kadını olsa gerek. Fotoğraflarda hepsi iyi giyimli, günümüzün Avrupalı bir doktor ailesinden farksız görünüyor; kıyafetleri bile pek modası geçmiş gibi durmuyor.

Almanya 1915'te Grodno'yu işgal ettiğinde Fanny Petersburg'da lise okuyor. Öyle tahmin ediyorum, çünkü 1917'de devrim başladığında Petersburg'da okulda olduğunu biliyorum. Elimde bir deste fotoğraf var, Çarlık Rusyası'nın genç kızları: Fanny'nin sınıf arkadaşları. Çekilmelerinin üzerinden 60-70 yıl geçmişken bu fotoğrafları bana gösterdiğinde, sesinde, gözlerinde bir hüznün, bir özlem gördüğümü hatırlamıyorum – yok muydu, ben mi görebilecek hassasiyetten uzaktım, bilemiyorum. Devrim sırasında arkadaşlarıyla beraber okulun önünde aç ve sefil askerlere çorba dağıttıklarını söylemişti, ama Çarlık askerleri miydi bunlar, devrimci işçiler mi, bilmiyor veya hatırlamıyordu. Josef Margulies Polonya ordusunda genç bir teğmen olarak 1920'de Grodno'ya tayin edildiğinde Fanny artık okulu bitirmiş, evine dönmüştü.

Josef, bugün Çek Cumhuriyeti'nde olan Tattenitz'de doğmuş, Krakow'da büyümüştü, anadili Lehçe'ydi. Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde üniversiteye başlamış, bir yıl kadar okuduktan sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bir askeri olarak dört yıl savaşmıştı. Terhis olması ve Avusturya-Macaristan'ın tarihe karışmasıyla birlikte, 123 yıllık bir aradan sonra tekrar bağımsız bir ülke olan Polonya'ya dönmüş ve askere alınmıştı. Çeşitli imparatorlukların ordularında askerlik yapmış gençlerden oluşan ve altı

ayrı ülkede imal edilmiş tüfekler kullanan Polonya ordusu 1920'de Sovyetlerle savaşa girdiğinde Josef'in birliği Grodno'da konuşlanmış. Subaylar yerel halkın evlerine dağıtılmış, Josef'in iyi arkadaşı olan askerî doktora da Tokar ailesi düşmüş. Arkadaşını ziyarete gider gelirken, Josef ailenin genç kızı Fanny'ye aşık olmuş. Birinin anadili Rusça, birininki Lehçe. Josef, sevdiği kızla konuşabilmek için Rusça öğrenmiş. Hayatlarının sonuna kadar birbirleriyle Rusça konuştular.

Ama nasıl bir aşk! Tam 68 yıl Fanny'nin üzerine titredi Josef. Bir dediğini iki etmedi; dünyanın çivisi çıkmak, Avrupa'yı alevler, kan ve ölüm sarmak üzereyken tüm bunlardan uzak, güvenli ve rahat bir diyara taşıdı onu. Bilerek mi? Hayır. Elbette bilmiyordu. O korkunç fırtına güçlenerek geliyor, ama henüz 1925'te ufukta görünmüyordu. Josef, Viyana Üniversitesi'nden yüksek mühendis olarak mezun olmuş, Berlin'de makine imal eden bir şirkette çalışmaya başlamış, Fanny sevgilisinden uzak olmamak için Viyana'da bir ticaret okulunu bitirdikten sonra Grodno'ya dönmüştü. Günün birinde Josef, "Şirket beni bir yıllığına Türkiye'ye gönderiyor; gel, evlenelim, birlikte gidelim" dediğinde Fanny'nin yüzündeki ifadeyi, aklından geçenleri kendi ağzından dinlemek isterdim. Ama dinlemedim. Dehşet duymuştur, anlamsız ve korkulu bir macera gibi gelmiştir İstanbul ona. Tekliflerin ikisini de kabul ettiğini biliyoruz ama.

*
* * *

Hilda Danon'un doğduğu Tire de, Grodno gibi, yüzyıllar boyunca önemli bir Yahudi yerleşim merkezi olmuş. Artık değil elbet. Ama geçmişte, Yahudiliğin dört kutsal şehrinden birine gönderme yaparak "Küçük Safed" denirmiş Tire'ye. Ve önce şehir dışına taşınan, sonra da Organize Sanayi Bölgesi olan eski Yahudi mezarlığında, bir iddiaya göre, 1200'lü yıllardan kalma mezar taşları bulunurmuş. Danon'lar bu topraklara 1492'de İspanya'dan kaçarak mı gelmiş, daha önce mi, bilemiyorum ve bilemeyeceğim.

Ailenin sosyal konumunu çözmek de kolay değil. Geniş, hep çok çocuklu bir aile; okumuş yazmış olanı var, olmayanı var; varlıklı-sı var, yoksulluktan kurtulamamış olanları var. Hilda'nın yirminci yüzyılın başlarında doğduğu günler, dış dünyanın etkisiyle geleneksel bağların çözülmeye başladığı, ufukların genişlediği, İzmir ve İstanbul'a ve belki hatta Avrupa'ya göçün gündeme geldiği, ailenin yavaş yavaş dağıldığı günler.

Hilda'nın dedesi Yusuf Danon (Yusufaçi Ağa), Tire'de toprak ağasıymış. Dedesini bana anlatırken "Hatırası bugüne kadar köyde yaşar" demişti; ama anlattığında altmış yıldır ne Tire'yle ne köyle ilişkisi kalmıştı, oralarda kimin hatırasının yaşadığını biliyor olamazdı! Yusufaçi'nin dostlarından biri Çakıcı Efe'ymiş, anneannem Çakıcı'nın Yusufaçi'yi ziyarete gelişini anlatırdı. Uzaktan atlılar görüldüğünde kadınlar hemen selâmlığa geçer, gelenleri izleyebilmek için pencere-lerin önünde itişirlermiş. Az sonra, en önde beyaz atıyla Çakıcı, ardında da adamları görünürmüş. Adamlarından biri sırtındaki ganimet torbasını Yusufaçi Ağa'nın önüne boca edermiş: Gümüşler, altınlar, ziynet eşyaları. O torbaların birinden çıktığı iddia edilen devekuşu şeklinde gümüş bir gülabdan bu satırları yazarken masamın üzerinde duruyor. Seksen yıl önce birinden çalınmış, ne çalan kalmış, ne çal-dıran, devekuşu benim yanımda yaşamını sürdürüyor!

Dört oğlu, üç kızı varmış Yusufaçi Ağa'nın. Kızlarından Esmeralda'nın güzelliği dillere destanmış. Birgün, yüzyılın sonun-dan hemen önce, köye tayin edilmiş olan hükümet tabibi İzmir'li doktor Bohor Danon'un kardeşi Benjamin abisini ziyarete gelmiş. İzmirli Danon'larla Yusufaçi Danon arasında bir akrabalık yok, ama köyün ağası köyün doktoruyla dostmuş elbet, ziyarete gelen Benjamin'i de ağırlamış bir akşam. Benjamin Esmeralda'ya hemen oracıkta vurulmuş, yedi yıl peşinden koştuktan sonra nihayet mura-dına ermiş. Üç çocukları olmuş: Jak, Hilda ve Rozet.

Hilda Birinci Dünya Savaşı yıllarında İzmir'de St. Joseph Lisesi'nde okumaya gönderilmiş. Ailesinde ilk okuma yazma öğrenen kadın

mydı, kardeşleri nerede okumuştı, bilemiyorum, ama annesi Esmeralda'nın ümmî olduğunu söylemişti, onu hatırlıyorum.

Anneannemin babası Benjamin İzmir'de kahve ve meşe palamudu ihracatı yaparmış. Benjamin'in kardeşi doktor Bohor 1906'ya kadar Tire'de kaldıktan sonra tayini Halep'e, ardından da Şam'a çıkmış. Daha Tire'deyken, 1897'de oğlu Moris doğmuş. Benjamin ve Bohor kardeşler 1918'de İstanbul'da buluşmuşlar. Benjamin'in ihracat işi iflas ettiğinde başkente taşınmış, doktor Bohor da Suriye'deki görev süresinin sonunda İstanbul'a yerleşmiş. Birinin kızı Hilda ile diğeri-nin oğlu Moris, anneannemle dedem, o yıl tanışmış olmalı.

Haydarpaşa'da otururlarmış. Benjamin'lerin 1922 Haydarpaşa yangınında yanan evinden Esmeralda bir elinden anneanemi tutarak, bir elinde alel acele doldurduğu bir çantayla zor kurtulmuş. Oradan, Pera Palas'ın karşı sırasında ve az ilerisinde, uzun süre boş ve metruk kaldıktan sonra şimdi restore edilmiş olan Kamondo Han'a taşınmışlar.

Hilda, kendisine aşık olan amcazadesi Moris'i uzun süre istememiş, fakat 1927'de evlendikten sonra tam 53 yıl boyunca, kendinden önceki nesilerden öğrendiği 'ideal eş' işlevini gördü. Ömrünün son yıllarında, torunlarını el üstünde tutmakla birlikte, giderek huysuz ve sert olmuştu Moris. Tabağındaki bezelyelerden birinin çapı yarım santimi aşsa, dünyanın kuşkusuz en usta ahçılarından biri olan eşine bağırır çağırır yakınırdı. Karşılığında tek bir kez gık dediğini duymadım Hilda'nın.

*
* *

Ve 1920'lerin ikinci yarısında Fanny Margulies ile Hilda Danon'un İstanbul'da yeni evli iki genç kadın olarak yaşamları böylece başladı; biri Beyoğlu'nda, biri Haydarpaşa'da. İkisi de ömürlerinin geri kalanını geçirecekleri bu kentte yabancıydı. Ve hep yabancı kaldılar. Hem doğup büyüdükları yerlerden uzak oldukları, hem de, daha önemlisi, Yahudi oldukları için.

Fanny ve Josef Margulies, İstanbul, 1929

Fanny, kelimenin en eksiksiz anlamıyla yabancıydı. Grodno'da 24 Nisan 1925 günü evlenmişler, hemen ertesi gün trene binip Köstence'ye, oradan da vapurla İstanbul'a gelmişlerdi. Vapur köprüye yanaştığında, köprünün hamalları bavulları bir otomobile yükledikten sonra arabanın kenarındaki basamaklara binip onlarla birlikte Pera Palas'ın hemen ilerisinde şimdi Beyoğlu Öğretmen Evi olan Novotny Oteli'ne kadar gelmiş. Otele vardıklarında, otelin hamallarıyla köprünün hamalları kavgaya tutuşmuş, hamallardan biri bıçaklanarak kanlar içinde yere serilmiş! Kafası kuşkusuz Türkiye'nin batılı oryantalist imgeleriyle dolu olan o genç kız, ellerinde palalarıyla Viyana kapılarına dayanan, her biri dört kadınla evlenen, barbar ama romantik, vahşi ama duygusal insanların ülkesinde neler geçirmiştir acaba içinden? Neler hissetmiştir? Dehşet? Korku? İlk vapurla geri dönmek, kaçmak isteği?

Kocasının aksine, Fanny gençliğinden ölümüne dek içinde yaşadığı toplumu hiç tanımadı. Türkçeyi bile doğru dürüst sökemedi. Halam hatırlıyor, ilk yıllarında kırmızı kaplı küçük bir Rusça-Fransızca

sözlüğü varmış babaanne-min, ilişki kurduğu küçücük çevrenin çoğu Fransızca bildiğinden, o sözlükle idare edermiş. Rusça-Fransızca bir sözlük, Rusça-Türkçe değil! İçine kapanıklığı, çekingenliği bu yabancılığı hiç aşamamış olmasından kaynaklanıyordu belki de.

Hilda biraz daha az yabancıydı. Polonya'dan değil, İzmir'den gelmişti İstanbul'a. Türkler tamamen yabancı değil, Türkçe tümüyle yabancı bir dil değildi onun için. Ama onun da anadili Türkçe değil

Ladino'ydu, Türkçesi torunlarını bile güldürecek kadar aksanlıydı. Çocukluğunda, 1900'lerin, 1910'ların Tire'sinde Türkçe'yi bile tam da konuşamayacak kadar içine kapalı bir cemaatte büyürken, tesadüfî bir komşu kızını saymazsak, ömrü boyunca tek bir Müslüman arkadaşı olduğunu sanmıyorum. Yaşlılığında olmadığını biliyorum. Hemen her öğleden sonra, görmeyen gözlerine aldırmadan, bastonuna dayanarak, sayısı giderek azalan ve sadece manavlarla bak-kaların değil, bizlerin de "Madam" diye hitap ettiği arkadaşlarından birine kağıt oynamaya giderdi: Madam Motola, Madam Laster, Madam İnselberg, Madam Hazday, Madam Benzonana. Tümüyle Yahudi bir yaşamdı anneannemin ve arkadaşlarınıninki: Diliyle, mutfağıyla, dinsel inanç ve vecibeleriyle, hiç düşünülmeden uygulanan gelenekleri, adetleri ve töreleriyle çevresindeki çoğunluğunkinden farklı bir kültür, farklı bir yaşamdı.

Hilda ve Moris Danon, Paris, 1929

Novotny Otelinden sonra Fanny'nin İstanbul'da ilk evi Beyoğlu'nda Nuruşiya Sokak'taydı. Oradan Talimhane'de Tan Apartmanı'na, 1938'de de oradan şimdi Abdi İpekçi Caddesi adını alan Emlak Caddesi'nde Halil Kamil Apartmanı'na taşındılar. On yıl sonra, Josef ve altı arkadaşı (Barbut, Blau, Gabay, Gattegno, Kapancı – beş Yahudi, bir Dönme) yolun karşı tarafında yedi katlı Atid Apartmanı'nı inşa ettirdi, 1950'de her biri bir dairesine yerleşti. Emlak Caddesi'nden aşağı, denize kadar, şimdi Maçka Parkı olan alan bağ ve bahçeymiş; kenarında taptaze meyva ve sebze satılırmış. Fanny ve Josef kırk yıl boyunca, hayatlarının sonuna kadar bu dairede yaşadı. Ben onlarla bu dairede tanıştım. Ama Fanny ismini hiç kullanmadım; biz torunlar Fanny'ye "Baba" derdik: Rusça büyükanne anlamına gelen "Babuška" kelimesinin kısaltılmış hâli.

Atid Apartmanı'na giriş, hayatlarının zor ve acılı ilk yarısının sonunu, orta yaşla birlikte rahat ve olaysız günlerin başlangıcını simgeler gibiydi. Ama öncesinde yaşamaları gereken bir Dünya Savaşı daha, onları doğdukları topraklardan tümüyle koparacak bir felaket daha vardı.

Berlin'de çalıştığı şirket Allgemeine Werkzeugmaschinen Gesellschaft, Karaköy'de Bankalar Caddesi'nde hâlâ faaliyet gösteren Burla Biraderler'e sattığı makinelerin yanı sıra mühendis olarak Josef'i Türkiye'ye bir yıllığına göndermişti; 1925'te gelmişler, 1926'da gideceklerdi. Yılın sonunda, kalması için Burla'nın Josef'e yaptığı teklifi değerlendirirken neler düşündüler, neleri tarttılar, kolay mı karar verdiler, uykusuz geceler mi geçirdiler, bilmiyorum. Ama kaldılar. Kalmasalar, Almanya veya Polonya'ya dönseler, 15 yıl sonra ailelerinin geri kalanıyla birlikte bir toplama kampında öleceklerdi kuşkusuz.

Kaldıkları için, İstanbul'a geldiklerinden altı yıl sonra, 1931'de, ilk çocukları, babam, doğdu. Altı yıl beklemiş olmaları, Josef 34, Fanny 33 yaşına gelene kadar çocuk yapmamaları Türkiye'yle ilgili bir tereddüdün ipucu mu, ne yapacaklarını bilemiyor olduklarının,

çocuk yapmak için "memlekete" dönmeyi beklediklerinin işareti mi, bilgim yok, ama büyük olasılıkla öyle; o kuşak daha erken çocuk yapardı çünkü. O yıllarda zaman zaman, belki de her yıl, Polonya'ya giderlerdi. Fanny ikinci çocuğunu, halamı, babamın doğumundan bir yıl sonra orada doğurdu. Grodno'da ailesinin yanındayken doktora gittiğinde altı aylık hamile olduğunu öğrendi. Farkında bile değildi! Hamileliğinin geri kalan süresini ve bebeğin ilk sekiz ayını Grodno'da geçirdi. Nazilerin 1939'da Polonya'ya girmesine daha yedi yıl vardı.

Josef öldüğünde, kağıtları arasında 10 Eylül 1942 tarihli bir belge buldum. Kızıl Haç aracılığıyla Fanny'nin Grodno'daki annesi Cecylia Tokar ve kızkardeşi Rosa Gitis'e ulaşmaya çalışmış: Fransızca "Haberlerinizi bekliyoruz" yazmış. Belge, cevaplara ayrılmış olan arka tarafı Hızıl Haç tarafından Almanca doldurulmuş olarak 29 Nisan 1943'te geri gelmiş: "Arkada sözü geçen Yahudi Grodno'dan sınırdışı edilmiştir. Şu anda nerede olduğu bilinmemektedir."

İşler bu aşamaya gelmeden önce, aileyi buraya getirtebilmek için, Josef iyi tanıdığı Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu'ndan vize istemiş, oyalamış Saracoğlu, "Bugün git yarın gel" demiş, "Haftaya gel" demiş. Ve dedem hiç bıkmadan Saracoğlu'nun kapısını aşındırırken, iş işten geçmiş. Cecylia, Rosa ve Rosa'nın kızı Treblinka'da ölmüşler, ama ocaklarda değil. Rosa dişçiymiş, kamplara götürülürken yanına siyanür hapları almayı akıl etmiş, ocaklara girerken hapları alıp intihar etmişler. Bu bilgiyi Josef yıllar sonra karşılaştığı, kamptan kurtulan Grodno'lu eski bir tanıdığından almış.

Polonya hakkında, oradaki akrabaları hakkında hemen hemen hiçbir şey söylettiremedim, ne Josefe, ne de Fanny'ye. Josef'in babası savaştan hemen önce eceliyle ölmüştü, erkek kardeşi Fred talihli bir tesadüfler dizisi sonucunda Amerika'ya kaçabilmişti; Fanny'nin ikinci kızkardeşi Sonja Irak'ta doktorluk yapıyordu. Yaşayan bu akrabalarından söz ederlerdi; ama kamplarda yitip giden diğerlerinden hiç söz etmediler. Ve bir daha Polonya'ya hiç gitmediler.

Tokar ve Margulies ailelerinin kökleri kim bilir kaç yüzyıl yaşadıkları Polonya'dan çekilip koparıldı, ama kurutulamadı. Dünyanın dört bir yanına dağıldı sadece. Fanny'nin Londra'da yaşayan üç kuzeni vardı: Emma, Masha ve Sonja. Masha'nın çocukları, torunları, torunlarının torunları olduğunu, hiçbirini tanımasam da, biliyorum. Josef'in kardeşi Fred'in öyküsünü de biliyorum.

Gençliğinde keman çalan ve hayatta tek isteği hep ve daha iyi keman çalmak olan Fred, zengin bir ailenin kızına aşık olmuş 1920'lerde. Kızın ailesi evliliklerine izin vermenin koşulu olarak Fred'in kemancılıktan vaz geçip ailenin tekstil işinin başına geçmesini dayatmış. Margulieslerin tarihinde bildiğim tek yüz kızartıcı olaydır: Fred tekstilci olmayı kabul etmiş. Evlenmişler.

Nazi Ordusu 1 Eylül 1939'da Polonya'ya girdiğinde, Fred eşi ve iki küçük çocuğuyla birlikte Fransa'da tatildeymiş. Kemanı terk edip zengin bir kadınla evlenmenin bazı yararları da var kuşkusuz: Maddî durumları iyi olduğu için, Polonya'ya dönme olanağı ortadan kalkınca Fransa'da kalmaya karar vermişler. Uzun sürmemiş ama; 1940 Mayıs'ında Nazi Orduları Paris'e doğru harekete geçince Fred'le ailesi de önce Fransa'nın güneyine, oradan da zor bela İspanya'ya kaçmış. Artık Avrupa'da barınamayacaklarına ikna olduktan sonra, vize almak için Amerikan elçiliğine gitmişler. Vize bir yana dursun, içeri bile alınmamışlar. Çaresizlik ve korku içinde, tüm Güney Amerika elçiliklerinin kapılarını aşındırmaya başlamış, hepsinden geri çevrilmişler.

Bir gün Fred ilk kez geçtiği bir yolda yürürken yüksek bir duvarın ardındaki büyük bir bahçe içinde süslü, elçilik olması muhtemel bir bina görmüş, yaklaşmış, duvarda "Dominik Cumhuriyeti Büyükelçiliği" tabelasını okuyup dalmış içeri. Varlığından bile haberdar değilmiş böyle bir ülkenin, adını bile duymamış; ama ne önemi var, Avrupa'dan, faşizmden uzak bir yer olduğunu tahmin edebiliyormuş. İçerde uyuklayan iki memura vize istediğini söyle-

miş, herhalde ilk kez böyle bir taleple karşılaşan memurlar pasaportları damgalayıp uyuklamaya devam etmiş.

Uzun bir vapur yolculuğundan sonra 1940'ta Santa Domingo limanına ayak bastıklarında tek amaç kapağı Amerika'ya atmakmış. Küba'nın 'göç kotası' olduğunu öğrenmişler. O yıllarda Amerika güçmen göndermek üzere çeşitli ülkelere belli kotalar verirmiş. Fred ve ailesi önce Küba'ya geçmeyi, sonra da Amerika'ya göçmeyi becermiş. Nasıl becermiş, neler yaşamışlar, nasıl olmuş, bilemiyorum; Varşova'dan Los Angeles'e uzanan, yaklaşık iki yıl süren bu öykü ne korkular, eziyetler, umutsuzluklar, mutsuzluklar içermiştir, kim bilir? Bildiklerim, bu paragraflardan ibaret işte. Bir de bugün Amerika'nın çok çeşitli yerlerinde Ann, Bill, Bob gibi isimler taşıyan akrabalarım olduğunu biliyorum. Bir iki tanesiyle tanıştım, çoğunu hiç tanımıyorum.

Josef'ten bana kalan kağıtlar arasında *Resmî Gazete*'nin 3 Haziran 1947 tarihli nüshası da var. Baş sayfasında Bakanlar Kurulu kararı arasında şunu okudum:

Karar Sayısı: 5795

Polonya uyruğu (Yahudi) 1897 yılında Tatenitz'de Klara'dan doğma, Volf Vilhelm oğlu Josef Margulies ile eşi Sesilya'dan doğma 1898 Grodno doğumlu Moiz kızı Fanny'nin Türk vatandaşlığına alınmaları; İçişleri Bakanlığının 14/4/1947 tarihli ve 73240/32-1741-1047 sayılı yazısı üzerine, 1312 sayılı kanunun 5inci maddesine göre, Bakanlar Kurulunun 5/5/1947 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.

Türkiye'de 1925'ten beri bulunuyorlardı; vatandaşlık için ancak 22 yıl sonra, savaşın ve yaşadıkları kayıpların ardından başvurmaları tesadüf olmasa gerek. Geriye baktıklarında sadece acılar vardı artık. Polonya, mutlu aileler, çocukluk, gençlik... Ölüm bütün bunların üzerine kanlı bir sünger çekmiş gibiydi.

Bakanlar Kurulu'nun sandığının aksine, "Türk" olmadılar. Hep yabancı olacakları bir ülkenin resmî vatandaşları oldular sadece. Ve hemen ertesi yıl Atid Apartmanı'nın inşaatı başladı. Sonra da bir daha ne ülke ne de adres değiştirdiler. Kendileri biliyor olamazdı elbet, ama onları bekleyen yeni acılar yoktu artık. Josef ömrünün sonuna kadar aynı işte çalışacak, kendisine tapan kocası sayesinde Fanny hep bir eli yağda bir eli balda yaşayacak, oğulları Michel ve kızları Loretta yakın zamanda evlenecek, hayata atılacaktı.

Savaş Hilda ile Moris'i doğrudan etkilemedi. Avrupa'da akrabaları yoktu; kimseyi kaybetmediler. Türkiye'de herkes ne kadar zorluk çektiyse, onlar da o kadar çektiler savaş yıllarında.

Evlendikten sonra 1927'de Beyoğlu'nda Kabristan Sokak'ta Novotny Birahanesi'nin karşısında 13 numaraya taşınmışlardı. Fanny ile Hilda'nın tanışmasına daha yirmi küsur yıl vardı, ama girişken Çek vatandaş Jean Novotny, ikisinin de hayatına şöyle bir girivermiş! Fanny İstanbul'a ayak bastığının akşamı adamın otelinde kalmış, Hilda evliliğinin ilk yıllarını adamın birahanesinin karşısında geçirmiş! İnsan hayatının çok anlamlıymış gibi görünüp gerçekte hiçbir anlamı olmayan garip tesadüflerinden biri işte. Olur a, birkaç yıl arayla otelin barında ve birahanenin önündeki kaldırımda Fanny ve Hilda ayrı ayrı tanışmış bile olabilir Bay Novotny ile! Geçmişten değil, gelecekte gelen bir hayalet gibi!

Kabristan Sokak'tan Harbiye'de Arif Paşa Han'a taşınmış Hilda'yla Moris, ama yılını bilmiyorum. Annemin çocukluğu orada geçtiğine göre, 1930'ların başları olsa gerek. Ben doğduğumda hâlâ orada oturuyorlardı ve 1960'larda Nişantaşı'nda Işık Apartmanı'na geçene kadar orada yaşadılar. Arif Paşa Han, ortasında geniş bir avlu bulunan, odaları büyük, tavanları yüksek, eski bir İstanbul apartmanıydı. Margulieslerin 1938'e kadar yaşadığı Talimhane'ye yürüyerek beş dakikalık mesafedeydi; komşu sayılırlardı.

Esmeralda, Hilda'nın güzel annesi, annem daha bebekken ölmüş; baba Benjamin kızıyla damadının yanına taşınmış. Ailenin yoksul olduğu, ablasının eskittiği kıyafetlerin anneme giydirildiği yıllar. Moris bir süre amcasının yanında çalışmış, sonra 1933'te kendi işini açmış. Tahtakale'de, sonradan adı Menekşe'ye değiştirilecek olan Menaşe Han'da bir oda, bir masa, bir daktilo, bir telefon. Avrupa'da yüzlerce şirkete mektuplar yazıp mümessillik istemiş. Hangi cesaretle istemiş, nesine güvenmiş? Avrupa'da büyük şirketlerin Allah'ın Tahtakale'sinde oturan, Fransızca bilmek dışında herhalde hiçbir vasfı olmayan bir delikanlıya mümessillik vermek isteyebileceklerini niye ummuş? Üstelik, Avrupa savaşın ve faşizmin karanlıklarına gömülmek üzereyken ticaret yapabileceğini nasıl düşünebilmiş, nereden aklına gelmiş? Hangi yıllarda düzlüğe çıktığını bilemiyorum. Uzun sürmüş, ama olmuş sonunda. Benim tanıdığım Moris artık varlıktı. Ve seksenli yaşlarında, nefes almakta zorlanırken bile her gün kalkar Tahtakale'nin yolunu tutardı.

Hilda'nın övünç kaynaklarından biriydi bu. "Deden", dedi bir gün bana, "1933'te kendi bürosunu açtığında mümessillik istemek için Avrupa'ya mektuplar yazdıktan sonra aylarca büroda boş oturup cevap bekledi. Yıllarca para kazanamadı. Fakat hiçbir isteğimi geri çevirmedi, parasızlığımızı hiç bana hissettirmedi. Hiç işi olmadığında bile sabahın köründe bürosuna gitti. Çalıştı ve sonunda kazandı. Ve kazandığı her on liranın bir lirasını her zaman bir köşeye ayırdı. Bak, 10 senedir yalnızım, kimseye muhtaç bırakmadı beni". Bu dünya, erkeklerin çok çalışıp para kazandıkları, tutumlu davranıp eşlerine baktıkları, kadınların ise eşliği zanaat haline getirip hep küçücük bezelyeler pişirdiği dünya, Hilda'nın bildiği ve hayal edebildiği tek dünyaydı. Hep o dünyada yaşadı; iki kızını o dünyada yaşamak beklentisiyle büyüttü.

Fazlaca okutulması gerekmiyordu kızların. İkisi de Notre Dame de Sion Fransız Lisesi'ne gönderildi, o kadar. Okumaları değil, uygun bir evlilik yapmaları önemliydi ve öyle oldu: Biri 1953'te, biri

Hilda (sağdan ikinci) ve Fanny (soldan üçüncü), yanlarında kocaları, aralarında evlenmek üzere olan oğul ve kız. Atid Apartmanı, 1954

1954'te, ikisi de 22 yaşında evlendi. Hayatının temel misyonlarından birini başarıyla gerçekleştirmiş olmanın mutluluğunu tatmıştır Hilda, bir yıl arayla iki kez.

* * *

Kızların küçüğü, Claudette (veya nüfus kağıdında yazılı olduğu şekliyle "Kıladet"), geniş arkadaş çevresi içinden Michel Margulies'i seçtiğinde Hilda memnun olmadı. "Yahudiler" denince habıs ve yekpare bir kitle düşünenler anlayamaz, İspanya kökenli (Sefarad) Yahudilerle Doğu Avrupa kökenliler (Aşkenazlar) birbirlerini pek sevmez, birbirlerine bazen ırkçılığa varabilecek kadar önyargılı bir gözle bakarlar. Aşkenaz olan Michel, üstelik henüz üniversite öğrencisiydi ve Robert Kolej'i bitirince öğrenimine devam etmek için

Amerika'ya gidecekti. Hilda ile Moris tavrı koydu: Çocukların ilişkisine itiraz etmeyeceklerdi, ama ancak Michel'in Amerika'ya gidişinden önce nişanlanmaları koşuluyla.

Ve işte Fanny ile Hilda'nın, iki farklı dünyanın çok farklı iki insanı olan bu iki kadının hayatları bu noktada kesişmiş oldu. Öncesinde ipuçları içermeyen, öngörülemez bir kesişmeydi, çok da derinlere inmeyen bir kesişmeydi, ama tanıştılar ve akraba oldular. Hayat onları savurup İstanbul'a atmış, kendilerine sormadan, danışmadan, seçenek bırakmadan birinin kızıyla diğerkinin oğlunu bir araya getirmişti. Seçebilseler seçtikleri bu mu olurdu? Herhalde olmazdı. Ama isteseler de istemeseler de çocuklar evlendi ve evli oldukları sürece Fanny ile Hilda arkadaş kaldı.

İyi arkadaş mıydılar, emin olamıyorum. Yıllar boyunca her pazar öğleden sonra birlikte poker oynadılar. Her bayramda, yıldönümünde, doğum gününde, her aile etkinliğinde beraber oldular. İki ortak torunları doğdu, birlikte üzerlerine titrediler. Tatile beraber gittikleri oldu; 60'lı yıllarda çoğu yılbaşını torunlarla birlikte Abant'ta kutladılar, göl kenarında karların arasında uzun yürüyüşlere çıkıldı. İki de dönürlüğün bütün gereklerini yerine getirdi; aralarında gözle görülür hiçbir gerginlik yaşandığını sanmıyorum. Ama çok farklı kültürlerin kadınlarıydılar, hep öyle kaldılar. Çocuklar boşandıktan sonra da bir daha hiç görüşmediler. Ömürlerinin kesişmesi yirmi yıldan kısa sürdü.

Son yıllarında kaçınılmaz hastalıklar ikisini de etkilemeye başladı. Fanny'nin ölümü, en azından kendisi için, kolay ve acısız oldu. Nerede olduğunu pek bilmiyor, kimseyi pek tanımıyordu artık. Uzandığı yerde sessizce yatıyor; belki de, kim bilir, nihayet gençliğinin Polonya'sında yaşıyordu. Farkında bile olmadan bir iki ameliyat geçirdi. Josef'in 68 yıllık beraberliklerini uzatmak için, geçmişle arasında kalan son canlı bağın da kopmaması için harcadığı olağanüstü çaba olmasa, Fanny kuşkusuz daha erken ölecekti. Nihayet, 1988'de, 90 yaşında, süzüldü gitti. İki dünya savaşına, faşizme ve

yeni bir ülkede yeni bir hayat kurmanın zorluklarına yüzünde bir gülümsemeyle göğüs germiş olan kocası, eşinin ölümlülüğünü yememiş olmanın acısına göğüs geremedi, bir yıl bile dayanamadı.

Hilda'nın kocası kendisinden önce öldü; 53 yıldır evliydim. Hiçbir şeyden şikâyet etmeden, 1980'den 1996'ya kadar yalnız başına yaşadı, kızlarıyla hergün ikişer kez telefonlaştı. Giderek daha az gören gözlerine rağmen, arkadaşlarıyla haftada en az bir, iki gün kağıt oynamayı sürdürdü. Nihayet, 91 yaşındayken, bir gece yattı ve sabah uyanmadı. Ölümü de yaşamı gibi olmuştı: Sessiz, sakin, dramatik sahneler mahâl vermeden, kimseyi rahatsız etmeden gidiverdi.

Nahum Ailesi

André NAHUM

Tevrat'ta (Kadim zamanlarda) Nahum adında bir peygamberden söz edilir. İşkence görmüş ve eziyet edilmiş onca neslin ardından, böyle bir soyadını taşımak insana gurur veriyor. Atalarımız bu duruma, kimliklerine, köklerine, geleneklerine ve isimlerine dört elle sarılarak katlanmayı başardılar, ta ki Osmanlı İmparatorluğuna sığınincaya dek.

Gençlik yıllarımda, bir peygamberin soyundan geldiğimi tahmin etmezdim, ta ki babamın 1973 yılında vefat ettiği güne kadar. 22 yaşındaydım, Cenevre'de okuyordum ve orada yaşayan tek bir akrabam bile yoktu. Haberi alır almaz, doğruca Malagnou Sinagogu'na gittim. İnançlı biri değildim ve amacım da dua etmek değildi. Buna rağmen, kendimi hiç sorgulamadım: sinagog sadece bir ibadet mekânı değil, aynı zamanda bir sığınma yeridir de. Haham bana adımı sordu ve kadiş duasının ardından, çok yüce bir isme sahip olduğumu, bir peygamberin soyundan geldiğimi (hiç kuşkusuz) ve dolayısıyla da "önemli" biri olduğumu söyledi. Sanırım sinagoga daha sık gitmem konusunda beni ikna etmeye çalışıyordu. İtiraf etmeliyim ki, amacına ulaşamadı.

Baba tarafından dedemin ismi Hector Nahum'du, Selanik'te İtalyan Musevi Cemaati'nin bir üyesi olarak dünyaya gelmişti. Atalarımızın Pisa'dan geldikleri yönünde bazı söylentiler vardı ve sonradan bu bilgiler Rio de Janeiro'da yaşayan Mauro Nahum adında bir kuzenimiz tarafından teyit edilmişti. Bu kuzenimiz, Hector'un ağabeyi Enrico'nun torunlarından biridir. Fifi lakaplı Giuseppe Amca da Pisa'dan geldiğimizi iddia ederdi, ancak hemen ardından, sırtımızın tam da bu yüzden Pisa Kulesi gibi eğik durduğunu söylediği için onu ciddiye almazdık.

Hector, Balkan Savaşı öncesinde, bir başka deyişle Selanik Yunanistan'a bağlanmadan önce, İstanbul'da yaşamaya geldi. Esther adında küçük bir kız babası olarak dul kaldığı birinci evliliğinin ardından, ikinci evliliğini Gilda Darr ile gerçekleştirdi. Darr ailesi, İstanbul'daki İtalyan Musevi Cemaati'ne mensuptu. Uzaktan bir kuzinlerinin yaptığı araştırmaya göre ise, esasen Ukrayna'dan göç etmişlerdi. Hector ile Gilda'nın dört çocukları oldu: Fifi, babam Alfredo, Lily ve Rita. Ailenin maddi durumu çok parlak değildi. İtalyan vatandaşı olan büyükbabam Sular İdaresi'nde çalışırdı. Güçlkle biriktirebildiği 40 altın ile Yeniköy'de, Boğaz'a nazır bir tepede, Avusturya Konsoloslugu'nun yazlık ikametgâhının arkasına konumlanmış bir arsa satın almayı başardı. (Köybaşı, Arka Sokak). O dönem burası, kimsenin ilgisini çekmeyen boş bir arsaydı. Oldukça büyük bir araziydi, öyle ki önce Fifi, daha sonra da babam buraya kendi evlerini inşa ettirdiler. Ne yazık ki, maddi sebeplerden dolayı, bütün evler teker teker satılmak zorunda kaldı. Zamanla çok değerlenen bu bölgeye, sonradan pek çok inşaat yapıldı.

Fifi

Fifi iyi huylu ve sakin biriydi. Onu asla öfkeli görmedim, diğer yandan hiçbir art niyet beslemeden insanlarla dalga geçme konusunda özel bir kabiliyeti vardı. İş hayatına fındık ve diğer kuru

meyvelerin ihracatıyla başladı ve gayet başarılı oldu. Şirketinin adı Anadolu Kontuarı idi. Fifi bir süre Mersin'de yaşadı ve orada bir banka idare etti. İş hayatında yolları Fifi ile kesişen pek çok insan, ondan hayranlık ve minnet dolu anılarla söz eder, tıpkı Türkiye'deki önemli bir İsviçre menşeli ticaret şirketinin (André & Cie) temsilcisi olduğu dönemde Fifi ile iş yapan, ilk patronlarımdan Peter Sommerhalder gibi. Bir akrabamın tavsiyesiyle, 1987 yılında işadamları Asım Kocabıyık ile görüşmeye gittim. Bu kişinin Fifi'ye gönül borcu vardı. Asım Kocabıyık Bey benimle görüştü, ancak herhangi bir iş ilişkisine girmek istemedi, üstelik Fifi yüzünden değil, zamanında babam oğlunu işe almayı reddettiği için. Oysa babam uzun süre önce vefat etmişti ve Asım Bey'in o kadar eski bir olayı aile vicdanını hiçe sayarak öne sürmesini doğru bulmamıştım, temsil ettiğim müessese ile iş yapmamak için farklı bir bahane bulabilirdi. Bana göre bu, son derece cömert biri olarak tanınan babamın hatırasına yapılmış bir saygısızlıktı. Buna karşılık Asım Bey anılarında Fifi'nin yardımından bahsetmekte.¹

İkinci Dünya Savaşı'nda, Amerikalılar Fifi'yi Türkiye'de üretilen muhtelif gıda maddelerini onlara satılması için ve Almanlara bir şey kalmaması için görevlendirdi. Fifi bunu gayet iyi başardı. O zaman, Hacı Ömer Sabancı dahil, birçok tüccarın zengin olmasını sağladı. Savaş sonrası fındık ihracatına devam etti. Tıpkı rakipleri gibi, fiyatı önceden belirlenmiş ürünleri Rotterdam limanına teslim edildiğinde ödenmek şartıyla satardı. Bir keresinde çok kötü bir hasat dönemi geçirmişlerdi ve fındıkları, satmaya söz verdiğinden çok daha yüksek fiyata kendisi satın almak zorunda kalmıştı. Her şeye rağmen siparişini teslim etmişti çünkü sözünün eriydi. Rakiplerinin çoğu aynı durumla karşı karşıya kalmış, ancak malı teslim edememişlerdi: o dönem yabancı bir şirketin Türk mahkemelerinde herhangi bir dava kazanması mümkün değildi. Sonradan, Anadolu Kontuarı

1 Asım Kocabıyık, *Tazılar Köyünden Borusan'a*, Doğan Kitap, İstanbul, 2007; 90'a Yaklaşırken "Asım Kocabıyık Kitabı", Söyleşi Esra Üstündağ Selamoğlu, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011, s. 95-96.

maddi sıkıntıya düştü ve artık pazarda eskisi kadar önemli bir rol oynayamamaya başladı.

Fifi, annemin uzaktan bir akrabası olan Rosa Blum ile evlendi. Zaman içinde Gilda adında bir kızları oldu. Gilda ileride Alberto Guakil ile evlenecekti. Fifi 1973'te, babamdan altı ay önce vefat etti.

Fifi ile Alfredo birbirlerini çok severler ve gerektiğinde birbirlerine yardım ederlerdi. Aynı durum kız kardeşleri için de geçerliydi. Çok bağlı bir aileydiler.

Alfredo

Babam 19 Şubat 1902'de İstanbul'da doğdu. Tıp okumak istiyordu, ancak büyükbabamın böyle bir masrafı karşılayacak parası yoktu. On altı yaşına geline, Londra'ya hareket etmekte olan bir geminin sintinesinde seyahat etti. Oraya varınca, büyük bir ihtimalle dedemin mason arkadaşlarının himayesine girdi ve Lloyds'da (sigorta şirketleri topluluğu) çırak olarak çalışmaya başladı. Sonradan Amerika Birleşik Devletleri'ne de gitti. Türkiye'ye dönünce, sigorta sektöründe, özellikle de Compagnie Suisse de Réassurance şirketinde çalışmaya başladı.

Babam ilk evliliğini Dalleggio soyadlı Hristiyan bir bayanla yaptı. 1938'de verem oldu ve Davos'a tedavi olmaya gitti. Aradan uzun yıllar geçtikten sonra, orada yaşadığı bir olayı anlatmaktan büyük keyif alırdı: günün birinde doktorun, karısıyla telefonda konuştuğuna kulak misafiri olmuş ve doktorun ona, kocasının muhtemelen bu hastalıktan kurtulamayacağını söylediğini duymuş. Buna rağmen babam iyileşmeyi başardı. Unutmamak gerekir ki, çok sağlam bir bünyesi vardı ve lisedeyken jimnastik şampiyonuydu. Bu yüzden de, karısına öleceğini bildiren doktorun, kendisinden önce vefat ettiğini kahkahalarla gülerek anlatırdı.

*Alfredo Nahum ve eşi Sofia.
Tahmini yıl 1946*

O dönem, Alfredo'nun maddi durumu pek parlak değildi. Buna rağmen, "Fakir Veremlilere Yardım Cemiyeti" adında bir teşekkül kurdu ve Erenköy'de sahip olduğu tek evi onlara bağışladı. Ardından, bu cemiyete bağış toplamak için her sene geleneksel bir balo organize edilmeye başlandı. 1946'da evlenen annem ile babam gece hayatını severlerdi. Babam etrafına neşe saçardı, olduğu yeri kahkahaya boğar, etrafındaki insanları eğlendirirdi. Dışa dönük biriydi, sıradan inançları olan bir girişken bir adamdı. Son derece laik ve Kemalist'ti, hahamların olduğu ortamlardan hiç haz etmezdi. Buna karşın her sene Kipur'da oruç tutar ve bayram günü iki oğlunu da sinagoga götürürdü. Roş Aşana ve Pesah Bayramları bütün aileyi bir araya getirmek için güzel fırsatlardı, genellikle Lily'nin Yeniköy'deki evinde toplanırlardı.

Yapı Kredi Bankası'nın kurucusu Kâzım Taşkent (1895-1991), ilk "millî" sigorta şirketi olan Doğan Sigorta'yı kurunca², babamı genel müdür olarak işe aldı. Babam burada, Emin Ansen adında bir meslektaşı ile araları bozuluncaya dek uzun yıllar çalıştı. O dönem babam hem Doğan Sigorta'dan, hem de sigortacılık mesleğinden ayrılmaya karar verdi. 1956'da, altı lisanı kusursuz konuşabilen girişimci bir yönetici olarak Farbwerke Hoechst AG, Frankfurt şirketi adına, Türkiye'de ilaç ve kimyasal renklendiricilerin yerel imalatı işine girmeye karar verdi. (O günden bu yana Türk-Hoechst Sanayi ve Ticaret A.Ş. el değiştirdi ve artık Pharmavision adı ile hizmet veriyor).

Babam İsveç'in sosyal demokrat anlayışına hayrandı, sosyal adaleti över ve şirketteki her işçiyi ve memuru tek tek tanırdı. Tüm şirket çalışanlarına hastalık ve kaza sigortası yaptırarak bu konuda öncülük etti. İş yerinde çok sevilirdi ve onun döneminde hiç greve gidilmedi. Şirkette, insanları sürekli ona karşı kıskırtan Rexroth adında

2 Doğan Sigorta'nın hisseleri 1973 yılında Sabancı Holding'e satıldı. Sabancı Holding şirketin ismini 1995 yılında Akhayat olarak değiştirdi. Kaynak: Güngör Uras, "Doğan Sigorta'dan Yapı Kredi'ye", *Dünya*, 9 Ekim 2002.

bir Alman meslektaşı vardı. Babam 65 yaşında emekliye ayrılır ayrılmaz, Rexroth onun yerini aldı ve grevler baş göstermeye başladı.

Babam çalışmayı çok severdi, işsizlik ona göre değildi. Emekli olunca, Doğan Sigorta'nın acentesi olmayı başardı. En önemli müşterilerinden biri, Fifi'nin Yeniköy'deki evini satın alan ve sonuna kadar babama sadık kalan armatör Sıtkı Koçman (1912-2005) idi.

Babamın ilk evliliği boşanmayla sonuçlandı. Bir süre Benjenk soyadlı bir bayanla birlikte yaşadı, ardından da 1946'da annem Sofia Mandel ile evlendi.

Ben küçükken Ayazpaşa'da, Gümüşsuyu Caddesi'nde, Alman Konsoloslugu ile Japon Konsoloslugu'nun arasında otururduk. Evimiz Boğaz manzaralıydı. Hatırlarım, bir gün babam okula gitmememi söylemişti. Meraklanıp, babamın caddeye doğru baktığı pencerenin olduğu odaya gittim. Yoldan geçen tankları gördüm. Babam pencereye yaklaşmamamı söyledi. Günlerden 27 Mayıs 1960 idi ve hükümete karşı darbe oluyordu. Sonrasında bize, bu darbenin haksızlıklara maruz kalan halkın iyiliği için yapıldığı söylendi. Bu olaydan yıllar sonra, İzmir'e gittiğimde, uzun zamandır Türkiye'ye uğramadığım için, havaalanının 1960 devriminin ardından general-lerin "adaleti" uğruna idam edilmiş olan dönemin başbakanı "Adnan Menderes"nin ismini taşıyor olduğunu görmek beni hayli şaşırtmıştı.

Babamın sürekli olarak görüştüğü az sayıda arkadaşı vardı. Daha çok, sıkça ziyaretimize gelen aile fertlerini konuk ederdik: Fifi, Lily, Rita ve kuzenlerimiz Darr ile Ney. Annemin kız ve erkek kardeşleri daha ender gelirlerdi. Alfredo'nun, İzmir'de yaşayan Martin Kapamacyan adında çok yakın bir dostu vardı. Sempatik ve eğlenceli biriydi. İki arkadaş karşılıklı bol bol rakı içerlerdi. Hatta anlatılanlara göre, Canlı Balık adındaki lokantanın avizesini kırdıkları için oraya girmeleri yasaklanmıştı.

1973 yılında babama inme indi ve sonrasında da kısmen felçli kaldı. Hoechst'un merkezinin bulunduğu Frankfurt'a tedavi olmaya gitti, ancak ne yazık ki birkaç ay sonra hastanede geçirdiği kalp krizi sonucu vefat etti.

Fifi'nin öldüğü gün, babam durumdan kesinlikle haberdar değildi, oysa bir anda: "Fifi, Fifi, Fifi'ye bir şeyler oldu," diye feryat etmişti. Babam rahatsız olduğu için, ona Fifi'nin gayet iyi olduğunu söylemiştik. Babam öldüğü gece, tam da öldüğü saatte rüyama girmiş ve bana seslenmişti, o kadar güçlü bir histi ki, gecenin bir yarısı yatağımdan fırlamıştım.

Aile bağlarımız, kendi aramızda bir telepati oluşturacak kadar güçlüydü işte.

Babamın cenazesi için İstanbul'a döndüğümde, havaalanında biri yanıma gelip bana Alfredo'nun oğlu olup olmadığını sordu. Sonra beni kollarının arasına alıp: "Baban çok düzgün bir adamdı," dedi.

Annem Hakkında

Annemin babası, Abraham Mandel, o dönem Avusturya-Macaristan toprakları içinde kalan Kilikya'da doğmuştu. Evlilik dışı bir ilişkiden, "ilerici" bir ailenin içinde doğmuştu ve kendisi de ateistti. Birinci Dünya Savaşı'ndan bile önce, belirsiz bir sebepten ötürü İstanbul'da yaşamaya gelmişti. Filozof, ressam ve zanaatkârdı. Asla para kazanmayı beceremedi. Ailesi Rusya'daki çarlık pogromlarından kaçıp Türkiye'ye göç eden Dora Blum ile evlendi. Belirtmem gerekir ki, Blum ödünç alınmış, daha doğrusu "satın alınmış" bir soyadıydı çünkü Blum'lar başka bir aileye ait pasaportlar satın almışlardı. Aralarında annem Sophie'nin (Sofia) de olduğu beş çocukları oldu. Annem çok güzel bir kadındı, en büyükleri olduğu için, gençlik yıllarında kendinden küçük kız ve erkek kardeşleriyle yakından ilgilenmişti. Şefkatli ve çekingendi, küçük bir çocukken anne babamın gece çıkmaları yüzünden akşamları onu çok özlerdim.

Babam vefat ettikten sonra, annem engelli ağabeyimle birlikte Nice'e yerleşti. Ölmeden kısa süre önce, hayatının bir döneminde yaşadığı bir olayı bana anlatmaya cesaret edemeyip, büyük oğlumla paylaştı. Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Kilikya Polonya'ya bağlanınca Mandel ailesi Polonya tebaasına geçmişti. İkinci Dünya Savaşı sırasında sürgündeki, Polonya hükümeti annemle temasa geçerek, Türkiye'de görevli Alman diplomatlarla ilgili kendilerine bilgi sızdırmasını istemiş. Bu yüzden onları baştan çıkarması gerekiyordu ki bu da onun için çok zor bir iş değildi. Pek fazla bilgi toplayıp toplamadığını bilemiyorum, ancak bu hikâyeyi oğlumdan işittikten sonra, gidip anneme bir kahraman olduğunu, utanacak bir şeyi olmadığını, aksine onunla gurur duyduğumu söyledim. Annem 2003 yılında vefat etti ve İstanbul'daki İtalyan Musevi Mezarlığı'nda, babamın yanbaşında yatıyor.

"Ve Hayat Devam Ediyor": "Unkapan'lı Viktorya"nın Anılarından Notlar¹

**Royssi OJALVO
Yael Eskenazi SAFRAN**

"Unkapan"

Vida Viktorya Filiba, 1915'te Unkapanı'nda ("Unkapan") küçük bir evde doğdu; günlerden *Yom Kipur*'du². Annesi Fortüne ve babası Bohor İzak'ın Alber adını verdikleri ilk çocukları iki yaşında ölmüş-tü. Aile, bu zamansız ölümün ardından doğan kızlarına büyükanne-sinin adı yerine Vida adını vermişlerdi. Vida, Ladino dilinde "hayat" demektir. Fakat o devirde artık modası geçmiş bir isim olduğundan, yanına bir de Viktorya eklenmişti. Vida Viktorya Filiba, bebeklik ve ilk çocukluk yıllarını Unkapanı'ndaki bu küçük evde geçirecekti. Ev iki katlı bir yapının üst katındaydı. Yapının zemin katında dilsiz

1 Bu makalenin yazarları Vida Viktorya (Filiba) Perez'in torunlarıdır. Makale Viktorya Perez'in hatıra anlatılarından tutulan notlara dayanarak, onun anlatısının kurgusu temel alınarak yazılmıştır. Marsel ve Albert Filiba'ya, Tuna Filiba, Eti Eskenazi, Tina Ojalvo ve Nissan Perez'e de kimi ayrıntılar konusunda bizi aydınlattıkları için çok teşekkür ederiz. Makalenin başlığındaki 'Ve hayat devam ediyor', Viktorya Perez hatıralarını anlatırken sıkça bu tabiri kullandığı içindir.

2 O zamanlar önemli tarihler genellikle bayramlara göre belirtilirdi.

oğluyla birlikte dul bir kadın yaşırdı. Hiç kapısı olmayan bu ev, iki oda ve ortalarında yer alan küçük, kare biçimli bir holden oluşurdu. Mutfağı da yoktu; evde çoğu şey ortalıkta yapılırdı. Yemek evin holünde hazırlanır, aile evin iki odasının içinde yaşırdı. Bir odada Viktor-ya'nın anne babası, öbür odada ise bebek Viktorya ile evin diğer sakinleri ya-tardı: Viktorya'nın *nona* ve *nono* olarak çağırdığı ba-baannesi ve büyükbabası; bir de henüz evlenmemiş olan iki halası.

Nono'nun (Avram Filiba) bir lokantası vardı. Unkapanı'nın komşu-su Cibali'de, Tütün Fabrikası civarında yer alan bu lokantada daha çok fabrika işçileri yerd, ama işlerin çok iyi olduğu söylenemez-di. *Nona* ve *Nono*'nun tek erkek çocukları olan Bohor Filiba, on üç yaşına bastığı günden bu yana evin geçimini sağlamayı üstlen-mişti. Fortüne Pizante ile 1912'de evlendiğinde otuzlu yaşlarının başındaydı. Galata'da yer alan Jakoel adlı bir nakliyat firmasında çalışıyor, bir yandan da Unkapanı Sinagogu'nun gabaylığını yapı-yordu. Bu görevi babasından devralmıştı; babası da kendi babası, Haham ve *Beit Din Ha'Tzedek* savcısı³ İzak Filiba'dan. Unkapanı Sinagogu'nun gabaylığı görevi Filiba ailesinde yüzyıllardır nesil-den nesile aktarılmaktaydı. Şimdiki adı Atatürk Köprüsü olan eski

3 Osmanlı İmparatorluğu'nda azınlık gruplar kendi mahkemelerini kurma hakkına sahipti. *'Beit Din Ha'Tzedek'* Yahudiler'e has bir dinî mahkeme idi.

Unkapanı Köprüsü'nün ayağının dibinde, Abdülezel Paşa Caddesi tarafında birkaç yüzyıl devirmiş olan bu sinagog, nesillerdir Filiba ailesinin göz bebeğiydi. Ailenin bu sinagoga olan kadim bağlılığı bir gelenektir; ama aynı zamanda ailenin dilinden düşmeyen, sinagogun kuruluşuna ilişkin bir hikâyeden kaynaklanırdı. Hikâyeye göre bu sinagogun arazisi Osmanlı Sultanı tarafından Filiba ailesinin yüzyıllar önce yaşamış bir ferdine hediye edilmişti. Hikâye ailede nesilden nesile şöyle anlatılmıştı:

"Hasköy tepelerinde Haliç'e bakan bir Yahudi mahallesi varmış. Oradaki eski evlerde oturan Yahudiler çamaşırlarını mahallenin önündeki açık alanlarda, iki taşın üzerine yerleştirdikleri kazanlarda kaynatarak yıkarlarmış. Bir gün, bu mahallede oturan Ester isminde bir kadın sabahın en erken saatlerinde çamaşır yıkamış ve çamaşırı bittiğinde yerde kalan kor halindeki odunları orada öylece bırakmak istememiş. Düşünmüş ki, rüzgâr gelir de kıvılcımları etrafa dağıtırsa yangın çıkabilir. Tam da çamaşır kazanının yakınında, Fatih Sultan Mehmet zamanından kalma Haliç'e doğru yönelmiş bir top varmış. Odunları işte bu topun içine atan Ester, çamaşırlarını toplayıp evine dönmüş. Fakat tesadüf bu ya, topun içinde eskilerden kalma bir miktar barut varmış. Kor halindeki odunlar kısa bir süre sonra topu büyük bir gümbürtüyle patlatmış, ve patlayan top Haliç'te kimsenin haberi olmadan geçmekte olan bir düşman gemisini vurup batırmış. Sabahın o saatinde ne patladı, nasıl patladı derken top bulunmuş, Ester'in hikâyesi ortaya çıkmış. Hikâyeyi öğrenen padişah, derhal kahraman Ester'i sarayına çağırılmış. Pek fakir olan Ester, yıpranmış hırkalarından en iyisini üzerine geçirmiş, büyük bir heyecan ve tedirginlikle padişahın huzuruna çıkmış. Padişah önce Ester'in bu kahramanlığını kutlamış, ardından da 'benden ne dilersin?' diye sormuş. Heyecandan dili tutulan Ester hiçbir şey söyleyemeyince, padişah Yahudi cemaatine Unkapanı'nda bir arazi hediye etmiş. Cemaate verdiği fermanda 'bu arazi Yahudi cemaatinin malıdır, ne alınır ne de satılır, fakat bu arazi üzerinde bir sinagog yapılması için müsaade verilmiştir' yazarmış."

Anlatılana göre, işte Ester adındaki bu kadın Filiba ailesinin atalarındandı. Sefarad Yahudileri'nin Osmanlı topraklarına göç ettikleri dönemlerde, 15. yüzyıl sonlarında ya da 16. yüzyıl başlarında yaşamıştı. Unkapanı Sinagogu ise padişahın hediyesi olan arazinin üzerinde, kimi kaynaklara göre 1698 yılında inşa edilmişti. Filiba ailesi inşasından itibaren ata yadigârı olan bu sinagoga bakmayı başlıca görevleri edinmiş, nesiller boyunca onu evleri bellemişti. Sinagog 1900'lere ulaşana dek sayısız yangın, su baskını ve tadilat geçirmiş; Filibalar sinagogun cemaati ile birlikte yapıyı ayakta tutmak için her defasında vargüçleriyle çabalamışlardı.

Viktorya çocuk olduğu yıllarda, halen ailenin mihveri olan sinagog bayramlarda dolup taşardı. Unkapanı, Cibali, Balat bölgesinde halen sinagogu canlı tutacak hatırı sayılır bir Yahudi nüfus vardı. Viktorya sinagogun her köşesini avucunun içi gibi bilir, babası Bohor sinagogda bir işlerle uğraşırken o sıraların arasında koşturup dururdu. Bohor sinagogun her bir ayrıntısını izler, düzenli bakımının yapılmasını sağlardı; tıpkı daha önce babasının ve büyükbabasının da yaptığı gibi. Sinagog su kenarında kurulu olduğu için sık sık su basar, ya da hırsızlar sandallarla yanaşır ve gümüş olan her şeyi çalarlardı; Tora şapkaları, *Ner tamid*,⁴ Kiduş⁵ bardakları, ve değerli bulunan başka eşyalar. Bohor kimi zaman gecenin kör saatinde hasarı görmek ve bilançosunu tutmak için sinagoga çağırılırdı. Her defasında sinagog cemaatinin büyük emekleriyle restore edilir, yeniden açılırdı. Ne var ki, bütün bu emekler sayesinde yüzyıllar görmüş, Haliç kıyısında Unkapanı Köprüsü'ne arkadaşlık etmiş bu mütevazı yapı, 2000'li yılları göremeyecekti. Bohor, 1900'lerin ilk çeyreğinde Unkapanı Sinagogu'nun sonuncu gabayı olacağını hiç tahmin etmiyordu kuşkusuz. Fakat 1940'larda sinagogun terk edilme ve yıkım süreci başlayacaktı.

4 İbranice sözcük. 'Ebedi ışık' anlamını taşır. Sinagoglarda Tevratların muhafaza edildikleri kapalı dolabın üzerinde asılıdır.

5 Bir bardak şarapla okunan kutsama duası.

"Kuskuncuk"

Çocuk Viktorya yazları sık sık Kuzguncuk'a giderdi ('Kuskuncuk'). Annesinin ailesinin buradaki evinde bazen birkaç gün kalır, Kuzguncuk'un bildiği diğer yerlerden hayli farklı, yemyeşil peyzajının tadını çıkarırdı. Anneannesini Lea hayatta değildi, yıllar önce, henüz yirmi sekiz yaşındayken ardında altı çocuk bırakarak ölmüştü. Ölümünün hemen ardından büyükbabası İzak Pizante için bir başka eş bulunmuş, fakat düğüne kadar müstakbel eşini pek görmeyen İzak düğünden sonra yeterince güzel olmadığı gerekçesiyle onu bir hafta içinde boşamıştı. Hemen ardından Korina adında pek güzel bir kadınla evlenmişti. Korina, nesiline göre oldukça eğitimliydi de. Birkaç yıl Alyans'a gitmiş⁶, burada Fransızca öğrenmişti. İzak Pizante'nin Korina'dan altı çocuğu daha olmuş, Korina çocukların onikisine de annelik etmişti.

Kuzguncuk'ta geçirdiği günlerde Korina küçük Viktorya'yla yakından ilgilenir, özellikle de Fransızcasını ilerletmeye uğraşırdı. Her boş vakitte eline bir Fransızca sözlük alır, henüz okula gitmeyen Viktorya'ya oyunlarla Fransızca kelimeler ezberletirdi. Kimi zaman Viktorya'nın evdeki teyzeleri ve dayıları da onlara katılırdı. Büyükbaba İzak Pizante ise pek katılmazdı; hem Fransızca bilmezdi, hem de sert ve mesafeli birisiydi, çocuklarla vakit geçirmek pek ona göre değildi. Kuzguncuk'un '*buena familia*'larından ('iyi aile') birinin oğlu olan bu bakımlı ve şık adam Kuzguncuk'un saygın şahsiyetlerinden biriydi. Başarılı bir tüccar olarak bilinirdi; Macaristan'dan bijuteri ithal eden bir firmada çalışır, pek '*gusto*'lu (zevk sahibi) biri olduğu için kimi zaman bijuteri seçmek için yurt-

6 İstanbul'da da 19. yy'ın ikinci yarısından itibaren açılan Alliance Israélite okulları yüzü Avrupa'ya dönük, Fransızca'ya hâkim, uluslararası ekonomide yeri olan, elit bir Yahudi cemaati oluşturma amacı gütmüştü. Bu okullarda verilen eğitim, önceki Yahudi okullarının dört işlem ve Tevrat temelli olan klasik eğitiminden çok farklıydı ve İstanbul'un Yahudi yaşamında önemli bir toplumsal dönüşüm yaratmıştı. Önceki nesiller ile Alliance'ta eğitilmiş ve Fransızca konuşan yeni nesiller arasında ciddi bir kültürel mesafe ortaya çıkmıştı.

dışına seyahat ederdi. Üstüne başına o kadar özen gösterirdi ki sık sık bütün kıyafetlerini atar, yenilerini diktirirdi. Karısının ve çocuklarının aksine Fransızca öğrenmemiştir çünkü Alyans öncesi Yahudi okullarında verilen, dört işleme ve Tevrat okumalarına dayanan temel eğitimi almıştır. Ladino, İbranice ve Türkçe bilirdi. İbranice'yi okulda, Türkçe'yi ise iş hayatında öğrenmiştir.

Viktorya'nın annesi Fortüne, İzak Pizante'nin tüm çocukları arasında en büyüklerdendi. Ağabeyi ve küçük kardeşlerinin aksine Alyans'a gönderilmemiştir. Evde çok çocuk ve çok iş olduğundan büyük kızlar evi çekip çevirmekte Korina'ya yardımcı olmaktan mesul tutulmuştu. Yine de Fortüne, Fransızca öğrenmeyi o kadar çok istemiştir ki kardeşlerinden ve onların okul kitaplarından orta seviyede öğrenmeyi başarmıştır. Despot bir babayla, ev işleriyle uğraşarak ve eğitilmiş kardeşler arasında büyümüş olan Fortüne, hayatı boyunca okuma hırsıyla yaşayacak; ileride çocuklarının iyi eğitim almaları, dil bilmeleri onun için her şeyden önemli olacaktır.

"Unkapan", Yeşildirek

Viktorya doğduğunda Birinci Dünya Harbi başlayalı çok olmamıştı. Bohor, kızı Viktorya'nın doğumundan kısa bir süre sonra askere alındı. Cephe için zayıf bulununca, İtalyan Hastanesi'nde görevlendirildi. Fakat Filiba ailesinin geçimi büyük ölçüde Bohor'un kazancına dayalıydı; asker de olsa eve ekmek getirmesi gerekiyordu. Bir yandan İtalyan Hastanesi'nde çalışırken bir yandan da mal alıp satmaya başladı. Ne var ki askerlerin ticaretle uğraşması yasaktı; Bohor'un yakalanması uzun sürmedi. Bir süre hapis yattıktan sonra eve döndüğünde tifüse yakalanmıştı. Tüm ailenin yasa büründüğü ve karısının yatağının başından ayrılmadığı birkaç haftanın ardından iyileşti. Hayat devam ediyordu. 1917'de Viktorya'nın birinci kardeşi Marsel ve 1921'de de ikinci kardeşi Alber doğdu.

Alber'in doğumundan birkaç yıl sonra Filiba ailesi Unkapanı'ndan, Haliç'te tam karşı kıyıya taşındı - Karaköy'le Kasımpaşa arasındaki bu bölgeye o zamanlar Yeşildirek derlerdi. Yeşildirek hem Unkapanı'na hem de Karaköy'e yakın olduğu için seçilmişti: Unkapanı Sinagogu'na yakın olmak önemliydi; fakat bir yandan da devir değişiyor, hayat Karaköy ve Galata'ya kayıyordu. Çocukların okulları bu civarlardaydı. Yeşildirek'teki ev yenice bir binadaydı ve bir apartman dairesiydi. Filibaların önceki evlerinin aksine, salonu, koridoru, yatak odaları, mutfığı ve banyosu vardı. Ailenin ekonomik durumu da iyiye gidiyordu, Bohor kendi işini yapmaya başlamıştı. Uzun yıllardır çalıştığı Jakoel firmasını devralan ikinci nesil, kendilerine işi öğreten Bohor'u işten çıkarmış, fakat bu hayal kırıklığı Bohor'un kendi firmasını kurmasına vesile olmuştu. Eminönü'ndeki Çavuşoğlu Han'da kurduğu baharat ve esans firması, dürüstlüğüyle bilindiği için iyi iş yapacaktı.

Nono'lu ve *nona*'lı bu evde çocuklar öyküler ve şarkılarla büyüyordu. *Nono* artık lokantasını kapatmıştı ve torunlarıyla geçirecek bolca zamanı vardı. Onları sık sık Unkapanı Sinagogu'na götürür, ya da evde uzun hikâyeler anlatırdı. Bu hikâyeler genellikle Yahudi tarihinden olur ve öğütlerle bağlanırdı. *Nona* ise evde şarkılar söylerdi. Kimilerini ev işleriyle uğraşırken, kimilerini ise çocukları eğlendirmek ya da uyutmak için. Kendi aile büyüklerinden dinlediği, ta yüzyıllar öncesinin İspanya'sından taşınmış bu şarkıların bazıları yıllar sonra Viktorya da kendi torunlarına söyleyecekti; en çok da insanın içini burkan şu şarkıyı: "*Si la mar era de leche/ Y los barcos de canela/ Yo me mancharía entera/ Para dormir contigo...*" ("Eğer deniz sütten olsaydı/ Ve sandallar da tarçından/ Bütün üstümü başımı lekelerdim/ Seninle uyumak için"). Viktorya ve kardeşleri büyüdüklerinde *nona*'larını hep zerafeti ve yumuşak kalpliliğiyle hatırlayacaklardı. Akşam yemeği sofrasında tuzluk eksikse Bohor çocukların birinden tuzluğu ister, *Nona* her seferinde 'ay, gözlüğümü içeride unuttum!' diye yerinden sıçrardı. Çocuğa mutfığa kadar eşlik ederdi, çünkü mutfığa giden karanlık koridordan geçerken korkacağını bilirdi.

Fortüne Filiba için çocuklarının iyi eğitim alması ve makbul dilleri bilmesi çok önemliydi. Viktorya önce Galata civarında bir Alyans okuluna gitti, üç yıl orada okudu, fakat pek başarılı bir öğrenci olmadı için dördüncü yıl Karaköy'deki Saint Benoit'ya geçirildi. Gerçekten de Saint Benoit'yı çok sevecek, bu okulda hep iyi öğren-cilerden olacak ve onyıllarca sürecek arkadaşlıklar kuracaktı. Aynı dönemden yakın arkadaşları Raşel, Berta, Marie-Jeanne ve Fortüne ile yaşamlarının sonuna dek görüşeceklerdi. Ömrü boyunca taşıya-cağı okuma sevgisi de bu okulda filizlenmeye başlamıştı. Artık eline hangi kitabı geçirse yalayıp yutuyordu. Okul kitaplığındaki kitaplar artık yetmeyince okul arkadaşlarından Fortüne'lerin evindeki kitap-lardan ödünç almaya başlamıştı. Fortüne'nin ailesi çok okurdu ve evleri Fransızca kitaplarla doluydu. Viktorya onlara her gidişinde bir kitap alır, sonra ödünç aldığı her bir kitap için arkadaşına bir hediye, genellikle tatlı bir yiyecek vererek teşekkür ederdi. Zamanla o kütüphanedeki kitapların da çoğunu okumuştı.

İlkokul yıllarında sıklıkla evlerine gittiği bir diğer arkadaşı Berta'nın ailesinin başına gelen hazin bir hadise o dönemde Viktorya'yı çok etkilemiş, bu hadiseyi hayatının ilerleyen yıllarında da sık sık hatırlamış ve anlatmıştı. Berta'nın kardeşi iki yaşında evlerinin önünde oynarken yok olmuş, aylarca bulunamayınca kendisinden ümit kesilmişti. Yıllar sonra bir aile büyüğü Karaköy'de dilenen altı yaşlarında bir çocuğu Berta'nın kaybolan kardeşine benzetmiş ve onunla konuşmaya çalışmış; Ladino'yu çat pat anlayan çocuktan Rumca yanıt almıştı. Çocuğu araştıran aile, gerçekten de kendi çocukları olduğuna kanaat getirmiş, çingenelerce kaçırıldığına inanıp çocuğu tekrar sahiplenmişti. Annesinin çocuğu yeniden bağrına basması ise yıllar sürmüştü. Gözü önünde yaşanan bu olayın etkisiyle Viktorya yıllar sonra kendi çocuklarına hep, annesinden de duyduğu şu öğüdü verecekti: "*A los ijos no los vas fiyar de un ojo a el otro!*" ("Çocukları bir gözünden diğerine ayırmayasın!").

Viktorya henüz onlu yaşlarına kadar üç farklı dili çok iyi öğrenmiş, bu üç dilin içinde düşünmüştü. Ladino, büyükanne ve büyükbabasının, anne ve babasının evde konuştuğu, doğar doğmaz ilk öğrendiği dildi. Fransızca ve Türkçe ise çocuk yaşta hayatına derinlemesine girmişti. Her ikisini de önce çevresinden, sonra da Fransız okullarında öğrenmişti; çünkü Cumhuriyet'in ilan edildiği yıllarda yabancı okullar için müfredata Türkçe dersler ekleme zorunluluğu getirilmişti. İlkokuldayken Viktorya sokakta Ladino ve Türkçe, okulda Fransızca ve Türkçe, evde Ladino konuşuyordu; zaten *Nona* ve *Nono* Türkçe'yi hiç bilmiyorlardı. Bu üç dilin dışında, Unkapanı'nda sokakta oynadığı Rum çocuklardan biraz öğrendiği Rumca'yı da ömrü boyunca unutmayacaktı.

Altıncı sınıfta olduğu yıl Viktorya çok sevdiği okul hayatını sekteye uğratacak bir sorunla karşılaştı. Bu sorun, hayattaki ilk mücadelesini vermesine sebep olacaktı. O yılın bir okul günü, Saint Benoit'daki sörlerinden⁷ bir tanesi Viktorya'yı odasına çağırdı; okul çıkışı gelmesini tembihledi. Son dersin bitiminde Viktorya uzun, loş bir koridoru tedirginlikle geçip önünde mum yanan bir İsa heykeli-nin yanında sörün odasını buldu, içeri girdi. Kitaplığından çıkardığı bir kitabı okuması için Viktorya'ya veren sör, uzun uzun kitabın önemini anlattı. Kitap büyük bir rahibenin hayatını konu alıyordu. Bundan az bir zaman sonra Viktorya'nın soğuk alınlığı sebebiyle evde kaldığı bir gün, aynı sör çatkapı eve ziyarete geldi. Kapı çaldığında Viktorya anne babasının yatağına uzanmış Fransızca bir başka kitap okuyordu, annesi ise evin giriş holünde bir leğende çamaşır yıkıyordu. Sör, Viktorya'nın yattığı yatağın kenarına oturdu, onunla biraz sohbet etti, annesine iyi dileklerini sundu ve gitti. Fakat Viktorya'nın annesi bu habersiz ziyaretten oldukça huzursuz olmuştu. Hem daha önce Viktorya'ya verilen kitabı, hem de yatağının başında oturan bu sörü görmek onu endişelendirmiş, kızının bu okulda rahibelige teşvik edileceğinden korkmuştu. Aile içinde durum

7 Fransızca "soeur" kelimesinin Türkçe fonetiğe uygun ve çoğul şekliyle yazılışı. "Rahibeler" anlamı taşır.

günler boyunca, enine boyuna konuşuldu, ve Viktorya'nın okuldan alınmasına karar verildi. Zaten Fransızca'yı da matematiği de çok iyi öğrenmişti, ve okutulacak iki çocuk daha vardı. Viktorya okuldan alındı. Fakat içinde böyle bir okuma sevgisi varken okul hayatının burada bitmesine izin veremezdi. Okulu dışarıdan bitirmenin şartlarını öğrendi, büyük uğraşlarla hem okul yönetimini hem de ailesini okula dışarıdan devam etmeye ikna etti. Dönem arkadaşlarından okul kitaplarını ve müfredatı takip ederek çalıştı; orta okulun altıdan sonrasını dışarıdan okudu. Okulun son senesinde arkadaşlarıyla birlikte bitirme sınavlarına girdi. Derslere sınıfta devam eden onca öğrencinin yanında bu sınavları kazanacağını aklına getirmemiş, sonuç listelerine bakmaya bile gitmemişti. Listeler açıklandığında arkadaşları Raşel koşarak eve geldi ve haberi verdi, Viktorya da kazanmış, mezun olmuştu.

Kuledibi

Viktorya orta okulu bitirdikten sonra kısa bir süre bir firmada çalıştı, ama çalışma hayatına pek hevesli olduğu söylenemezdi. Evde oturup kitap okumayı yeğlerdi, öyle de yaptı. Ömrü boyunca, en sıkıntılı zamanlar dışında kitapları elinden hiç düşürmeyecek; okuma sevgisi onu hiç yalnız bırakmayacaktı.

Nono'nun bir arkadaşı aracılığıyla tanıştırıldığı, iki yıl nişanlı kaldığı Josef Perez'le 22 yaşında evlendi. Başlarda Josef'i pek beğenmemiş, hatta "evlenmem" diye tutturmuştu. Ailesi "hele bir nişanlanın, tanışın" deyince boyun eğmiş; seyrek gezmeler ve aile ziyaretleriyle geçen iki yıllık nişanlılık sürecinin sonunda da evlenmeye razı olmuştu. Evlendikten sonra ise işler değişecek, Josef'i sevmeye başlayacak; ve bu güleryüzlü, iyi yürekli adamı ömrü boyunca çok sevecekti.

Düğün 1938 yılında Zülfaris Sinagogu'nda oldu. Artık Yahudi hayatının kalbi Galata'ya, Kuledibi'ne kaydığı için bu bölgede yer

alan Zülfaris Sinagogu moda olmuştu. Balat'ta, Hasköy'de oturan Yahudiler bile düğünlerini mahalle sinagogları yerine Zülfaris'te yapmaya başlamıştı. Giderek daha fazla Yahudi aile Balat-Hasköy civarlarındaki evlerini bırakıp Kuledibi'ne, Karaköy'e taşınyordu. Perez ailesi de bunlardan biriydi. Oğulları Josef'in evliliğinin ardından daha büyük bir eve çıkmaya karar veren Balat'lı aile, yeni evlerini Kuledibi'nde tutmuştu. O zaman henüz inşa edilmemiş olan Neve Şalom Sinagogu'nun yan sokağındaki ev kalorifersiz ve banyosuzdu ama büyükçeydi. Eve taşınan aile yedi kişilikti; Viktorya ve Josef, Josef'in annesi ile babası, Josef'in ağabeyi, onun eşi ve oğulları Leon.

Kuledibi'ndeki eve taşındıklarında henüz dört aylık bir bebek olan Leon çok zayıftı ve giderek zayıflıyordu. Tüm aile fertleri bu durumu kanıksamış ve düzelir diye birbirlerini inandırmış olsa da Viktorya "bu bebek doktora gidecek!" diye ortalığı birbirine katmış; bebek Doktor Karako'ya götürülmüştü. Bir bakışta bebeğın annesinde süt olmadığını anlayan doktor "ne yapıyorsunuz?! çocuğı öldüreceksiniz!" diye yeri göğü inletmiş; mama takviyesiyle bir iki ayda Leoniko dolgun ve pembe yanaklı bir bebek olmuştu. Artık etrafına gülücükler atıyor, pırasa köftesi bile yiyordu. Viktorya, gözlerinin önünde hayata dönen bu çocuğı çok bağlanacak, onunla yakından ilgilenecekti. Zaten bu kalabalık evde yemeğı ve ev işlerine pek karışmayacaktı. Pek bilmediğı, öğrenmeye de meraklı olmadığı bu işleri evin diğer kadınlarının üstlenmesinden memnun olacak, o bolca kitap okuyacak, önce Leon'la, sonra da kendi çocuklarıyla ilgilenecekti.

Evlendiğinde henüz bir başkasının atölyesinde terzilik yapan Josef, bir iki yıl sonra Beyazıt'ta, Mercan yokuşunda bir terzi dükkânı açtı. Özellikle subaylara yönelik bu dükkânda onlara hem kumaş satıyor, hem de üniformalarını dikiyordu. Yüksek boyunlu subay üniformasını her terzi dikemezdi. Öte yandan Josef dost canlısı, sevilen biriydi, pek çok subay ahabası vardı. Bu yüzden dükkânı yıllar boyunca işlek olacak, Kuledibi'ndeki kalabalık evi geçindirmeye yetecekti.

Viktorya ve Josef'in ilk çocukları Eti, 1940 yılında dünyaya geldi. İsmi Josef'in annesi Ester'in isminden geliyordu. 1941 yılında ise bu bebekli ailenin hayatı İkinci Dünya Savaşı'nın etkileriyle sarsılmaya başlayacaktı. Önce "Hitler geliyor, fırınlar hazırlandı" söylentileri yayılacak⁸, tüm Yahudi ailelerin huzurunu kaçırmaya başlayacaktı. Hemen ardından '*las vente klasas*'⁹ denilen askerlik furyası çıkacak; her yaştan pek çok gayrimüslim erkek askere alınıp Anadolu'da yol ve havaalanı inşaatlarında çalıştırılacaklardı. Önce Josef, bir süre sonra da erkek kardeşi Moiz askere alınacaktı. Josef'ten hiç haber alamadıkları ilk haftalar bütün aile akla karayı seçecek; neyse ki bir süre sonra birkaç subay arkadaşı Josef'in yerini onlara bildirecekti. Ailelere askerdekileri ziyaret izni çıktığında Viktorya Josef için bolca köfte ve birkaç parça üstbaşı da yanına alıp babası Bohor'la birlikte yola koyulacak, uzun zaman sonra bu ilk karşılaşma üçünü de gözyaşlarına boğacaktı. Daha sonra bu ziyaretler çok defa tekrarlanacaktı. Her defasında görüş süresi dolduğunda Josef ailesini izinli olduğu son noktaya kadar geçirecek, her vedalaşma anında geri dönmeyi hiç istemediği, gözyaşlarını sonraya saklasa da, gözlerinden okunacaktı.

Bir yandan Hitler ve fırınlarla ilgili söylentiler sürüyor, ailenin tedirginliği giderek artıyordu. Sonunda Viktorya'nın babası bir karar verdi. Bütün aile Anadolu yakasına taşınacaklardı; böylece bir tehlike anında Anadolu'nun içlerine kaçmak daha kolay olurdu. Beykoz civarında bir ev tutuldu; Filiba'ların hane halkı, Viktorya ve bebek Eti'yi de yanlarına alarak bu eve taşındı. Beykoz'da yaşadıkları altı yedi ay boyunca Josef birkaç kez askeri birliğinden izinli ya da kaçak olarak çıkıp yanlarına gelmişti; her seferinde üstü başı kir içindeydi ve bir önceki sefere göre biraz daha zayıflamıştı.

8 İkinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul'da kurulduğu söylenen "yakma fırınları" konusunda bilgi için bkz. Rıfat N. Bali, *Tabutluklar, Sansaryan Han ve İki Emniyet Müdüğü, Nihat Halûk Pepeyi ve Ahmet Demir*. Libra Kitap, İstanbul, 2011, s. 25-59.

9 Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bkz. Rıfat N. Bali, *Yirmi Kur'a Nafia Askerleri*, Kitabevi, İstanbul, 2008.

Askerlik süresi bittiğinde Josef iyice yorgun düşmüştü. Hem fiziksel hem de manevi olarak toparlanması zaman alacaktı. Ama hayat devam ediyordu. 1944 senesinde bu tek çocuklu aile, son dönemde yaşananların da etkisiyle bir karar verdi; İsrail'e göç edeceklerdi. İsrail devletinin kurulmasına daha dört yıl vardı, ama şimdiden dünyanın dört bir yanından Yahudiler Filistin topraklarına göç etmeye başlamıştı. Ne var ki göç hazırlıkları devam ederken ailelerinin, özellikle de Josef'in annesinin derin üzüntüsü Josef ve Viktorya'yı bu fikirden vazgeçirecekti. Büyüklerinin yanında kalmaya karar veren ailenin ikinci çocukları Niso da 1946'da, yine Kuledibi'ndeki evde dünyaya gelecekti. İsmi Josef'in babasının ismi Nisim'den geliyordu.

Göç kararından vazgeçen aile rahat bir döneme girecekti. Josef'in dükkânında işler iyi gidiyor, 1950'lerde hayatın kalbi artık iyiden iyiye Beyoğlu ve Pera'da atıyordu. Perez ailesinin evleri Kuledibi'nde, Josef'in işi Beyazıt'ta idi fakat pek çok sosyal faaliyet için Beyoğlu'na gidiliyordu; arkadaşlarla gezmeye, sinemaya, yemeğe, alışverişe... Haftada bir akşam Viktorya ve Josef yemek sonrası sinemaya giderler, arada bir kızları Eti'yi de yanlarına alırlar, çıkışta'da Atlantik Restoran ya da Orman Restoran'da bir şeyler atıştırırlardı. Viktorya her hafta birkaç kez Tünel'deki Hachette Kitabevi'ni ziyaret ederdi. Ev Fransızca kitap, dergi ve sözlüklerle doluydu. Küçük Leon Bene Berit ilkokulunda ikinci dil olarak Fransızca öğrenmeye başlayınca Viktorya ona bir Fransızca *Larousse* alacak, evde çocuklarla Fransızca çalışmak onun için bir alışkanlık olacaktı. Öte yandan evde günlük konuşma dili Ladino idi; evin büyükanne ve büyükbabası ne Türkçe, ne de Fransızca biliyorlardı. Mahalledeki günlük dil de Ladino olduğundan, Kuledibi Yahudileri arasında Türkçe bilenler yalnızca okulda Türkçe ders görmüş olanlar, bir de iş hayatındaki erkeklerdi.

Kimi hafta sonları aile Josef'in halen Balat'ta yaşamakta olan kız kardeşi Viktorya'yı ziyarete gider; Kuledibi'nden ve Beyoğlu'ndan

sonra Balat onlara tarihin bir sayfasında donmuş tuhaf bir yer gibi görünürdü. Artık Hasköy, Balat ve diğer eski Yahudi mahallelerinde Yahudi nüfus iyice azalıyordu. Bu mahallelerdeki pek çok sinagog gibi, Unkapanı Sinagogu da artık bayramlarda dolup taşmıyordu. Viktorya'nın babası Bohor halen sinagogun gabayıydı; ve sinagogu açık ve faal tutmak için büyük bir çaba gösteriyordu. 1940'lı yıllarda, pek çok azınlık mülkü gibi Unkapanı Sinagogu'nun da 'terk edilmiş mülk' olduğu iddiasıyla Hazine'ye devredilmesi istenmişti. Hahambaşılık sinagog eski olduğu için konuyu pek önemsememiş, Bohor da sinagogun devredilmesine karşı tek başına bir savaş vermişti. Babasından ve büyükbabasından Unkapanı'nda sinagogun bulunduğu arazinin padişah fermanı ile Yahudi cemaatine verilmiş olduğunu biliyordu fakat bu fermana sahip değildi. İstanbul'daki Hahambaşılık'ta uzun zaman aranan padişah fermanı sonunda bir teneke bidonun içinde bulununca Bohor Vakıflar Müdürlüğü'nün yolunu tutmuş, Osmanlı İmparatorluğu döneminde büyümüş biri olarak, ferman açılınca "lütfen herkes ayağa kalksın, burada padişahın mühürü vardır" demişti. Bu ferman, Unkapanı Sinagogu'nun el değiştirmesini engellemeyi başarmış olacak ki, Bohor bir süre daha Unkapanı Sinagogu'nun gabaylığı görevini sürdürmüştü. Fakat cemaati git gide azalan sinagog, 1960'larda Balat-Unkapanı bölgesindeki Yahudi yaşamı artık iyice sonlandığında atıl kalacaktı. Bu tarihten itibaren de Haliç'in kıyısındaki sessiz sedasız varlığını ancak 1985'e kadar sürdürebilecekti. Unkapanı Sinagogu, zamanın belediye başkanı Bedrettin Dalan'ın 1985 Haliç yıkımlarından sağ çıkamayacak, Haliç'in siluetinden eksilecekti.

Kurtuluş, Şişli, Maslak

1950'li yılların sonlarında Perez ailesi neredeyse yirmi yıl oturdukları Kuledibi'ndeki evden çıkarıldılar. Bir paşa bütün apartmanı satın almış, eski kiracıları tutmamaya karar vermişti. Viktorya, Josef, oğulları Niso ve büyükbaba Bohor Kurtuluş'ta tuttukları bir daire-

ye taşındılar. Perez ve Filiba aile büyüklerinin çoğu ölmüş, yalnız Viktorya'nın babası Bohor hayatta kalmıştı. Perez'lerin kızları Eti de yeni evlenmiş ve kayınvalidesinin Osmanbey'deki evine taşınmıştı. İstanbul'un Avrupa Yakası'ndaki Yahudi hayatı yine konum değişiyor, bu kez Şişli, Nişantaşı bölgesine doğru kayıyordu.

Bu yıllarda Josef'in işleri kötüye gitmeye başlamıştı. Hükümet artık Ordu'ya kendisi kumaş veriyordu. Ayrıca subaylar için yüksek boyunlu üniformadan yakalı üniformaya geçilmişti; bunu zaten herkes dikebilirdi. Bu iki gelişmeyle birlikte Josef'in işleri iyice azalacaktı. Bir süre sonra Ordu kendi bünyesine terziler de alacak, Josef işini kapatmak zorunda kalacaktı. İşler böyle olunca, Kuledibi'ndeki evden çıkarılan aile, apar topar Kurtuluş'ta eski, küçük, tavanı dökülen bir daireye taşınmıştı. Taşınmanın ertesinde Josef eve AGA marka bir radyo almış, bu radyo maddi sıkıntılara ve evin rahatsızlığına rağmen tüm aile bireyleri için bir mutluluk kaynağı olmuştu. Fakat radyonun yarattığı heyecanı gölgede bırakacak büyük bir olay yaklaşmaktaydı. 1960 yılında Viktorya ve Josef hayatlarını yerinden oynatacak bir haberle karşı karşıya kaldılar. Viktorya, hiç beklenmedik bir biçimde üçüncü çocuklarına hamileydi. Kırk altı yaşındaydı, ailenin ekonomik durumu hiç parlak değildi, ama bu çocuğu doğuracaktı. 1961'de Viktorya'nın annesi Fortüne'nin adını verdikleri Tina dünyaya geldi.

Bu doğum aileye büyük bir neşe salacak; fakat 1960'lı yılların devamı, Viktorya'yı hayatının bambaşka bir evresine geçirecek kimi hazin olayları getirecekti. Dükkânını kapatan Josef 1967 yılında yüksek tansiyon kaynaklı bir felç geçirecek, hastalıkla boğuşarak geçen altı yılın ardından, 1973'te vefat edecekti. Josef'in ölümünün ardından Viktorya için yepyeni bir hayat mücadelesi başlıyordu. Elli sekiz yaşındaydı ve büyütülecek onbir yaşında bir kızı vardı. Ailenin zar zor Şişli'de bir daire satın aldığı, hastalıklarla geçen bir dönemin ardından bütün birikmiş para suyunu çekmişti. Viktorya bugüne dek Josef'in dükkânına göz kulak olduğu zamanlar dışında

çalışma hayatı nedir bilmemişti; ama ne pes edecek, ne de kimseye yük olacaktı. Muhasebe bilmeden işe girmeyi başardığı Vog Bali Çorap Fabrikası muhasebe departmanında birkaç yıl içinde şefliğe kadar yükselecek, bu firmada muhasebe şefi olarak seksenli yaşlarına kadar çalışacaktı. Torunları onu bir iş kadını olarak tanıyacaktı; hayata sıkıca bağlı ve çevresindeki herkese güç veren bir kadın.

Viktorya, yaşamının son yıllarında kızı ve torunlarıyla Maslak'ta bir sitede oturdu. Hep yüksek sesle, doğru bildiğini söyleyen bu kuvvetli kadın, torunlarına da büyük bir sevginin yanı sıra sorumluluk duygusuyla bağlıydı. Son günlerine kadar kitapları elinden düşürmedi, artık gözleri yetmediğinde eline bir büyüteç alarak okudu. Torunlarına okuduklarını da, yaşadıklarını da bolca anlattı. Ölümü, doksan beşinde, doğduğu Unkapanı'nın biraz ötesinde oldu; yine Haliç'in kıyısında, Balat Hastanesi'nde. Şimdi hayat dersleri ve *bo-yikos*, *biskoçikos* tarifleri dilden dile, torunlarından onların çocuklarına aktarılıyor. Onun hatıralarıyla ve öğrettikleriyle hayat devam ediyor.

Hasköy'den Monaco'ya İlk Yerli Pikabın Macerası: Hayim Angat

Betsy PENSO

1938 yılında Hasköy'ün Çöpüstü Sokağı'nda, bir evde dünyaya geldi. Küçükken arkadaşlarıyla mahallede Ladino şarkılar eşliğinde uzuneşek oynadı. Zamanın modası olarak hasta olduğunda ailesi vasıtasıyla bir cici anne, bir de nişanlı edindi. İlkokula, bundan birkaç sene evveline kadar İhtiyarlar Yurdu olarak işlev gösteren Alliance Israélite'e gitti. İlkokulun son senelerinde önce çırak olarak iş hayatına atıldı; fırsatları değerlendirerek ticarete önemli yer oynadı, Türkiye'nin ilk yerli pikabını yaptı. Üç çocuğu, dört torunu oldu. Bugün Gayrettepe'de oturuyor, yemek yapmayı ve yemeyi çok seviyor.

Günlerden bir gün, Hayim babasının da ısrarlarıyla Tahtakale'de Baltacı Han'da elektrik malzemeleri yapan Israel Debahar'ın yanında çırak olarak çalışmaya başlamış. Çalıştığı bu hana giden gelen çok olurmuş. Özellikle de hanın kahvecisi Mois'e uğramak çok moda imiş, bu sayede esnaf birbirini iyi tanımış. Bu hana uğrayanlardan Çankırı'lı bir hamal Hayim'i görmüş ve onu daha iyi bir

işe sokmak amacıyla kendisinin de yanında çalıştığı çok iyi bir ithalatçı olan J. Ojalvo ve V. Meşulam firmasına götürmüştü. Burada asıl ihtiyaç postaları getirip götüreceği birinin varlığını görmüştü. Hayim 14 yaşında olduğundan işverenler başta çalışmak için genç olduğunu düşünse de, sonunda ona güvenerek işe almışlar. Kimsenin adını kodlayamadığı Prevuayans Han'daki macerası da böyle başlamış.

Hayim 14 yaşında

Tahtakale'de üç Rum'a ait bir boya fabrikasına yollanan Hayim, Türkiye'de ilk defa üretilecek beyaz cam macununun formülünü, kimsenin bilmediği bu tuhaf ve metruk yere taşımış ve teslim etmiş. Bu fabrikada, altlarında odun ateşiyle yanan bidonlarda boya ve pencere macunları üretiliyormuş. Formülün sahibi kimya mühendisi patronu Viktor Meşulam, çok heyecanlıymış. Basit insanların, çok büyük adımlar atması herkesi gururlandırıyor.

Aynı işyerinde beraber çalıştıkları Anri Eskinazi gelişen yeni ürünleri öğrenmek, pikap tamiri ve montaj işini öğrenmek adına İsviçre'ye eğitim görmeye gitmiş. Hayim de bu sayede, pikap ile ilk defa burada tanışmış. Anri, altı aylık İsviçre deneyiminde Paillard marka pikapların tamir ve servis işlerini öğrenmiş ve sadece bunu çalışmış. Bu cihazların satışı arttıkça, evlere servis götürme hizmeti de başlamış. Evlere yapılan serviste oldukça ağır bir alet çantasının taşınması gerektiğinden Anri, Hayim'i yetiştirmiş, pratiğini öğretmiş ve bu işi zamanla Hayim'e devretmişti. Hayim servise çıktığında

Hayim asker arkadaşı Moiz ile birlikte

pikapların yanlış kullanılmasından ötürü oluşan aksaklıkları giderirdi. Bunların başında: Plakların üzerine oturtulan kola kullanıcıların elle müdahale edilmesi, kolun en sona varmadan mekanizmanın çalıştırılması, cihazların motorunun zorlanması gibi aksaklıklar gelmekteydi.

Daha sonra Hermes marka daktilo makinelerinin ithalatını yapmaya başlayan firmada kimse bu tip makinelerin arızalarını tamir etmeyi başta bilmese de, haftada üç defa gelerek tamir işlerini yürüten Moiz Kohen sayesinde Hayim, bu makinelerin tamir yöntemlerini de öğrenmiş. Daktilo ile haşır neşir olan Hayim, elbette bunda hızlı yazma tekniklerini de öğrenmiş ve askere gittiğinde bu kabiliyeti sayesinde bonservis kazanmış.

1959 senesinde askere gitmeden bir ay evvel işler bozulunca ithalatı bırakmışlar...

Askerden döndükten sonra, daha evvel beraber çalıştığı Jozef Sarfati ve eniştesi İzak Soriya'yı kurdukları Globus Kollektif Şirketi'nde ziyaret ederek onlarla konuşan Hayim, onların yanında çalışmayı talep ettiyse de kendilerinden, yanlarında maaşlı çalışmadan ancak kendilerinin ithal ettiği malları onun açacağı bir işyerinde pazarlama fikrini edinmiş. Bunun üzerine Hayim yine aynı civarda bulunan Gönül Han'da bir yazıhane açarak kendisine bir iş kurmuş. Anlaşmaları uyarınca, Hayim, Jozef Sarfati'nin ithal ettiği pikap iğnelerini satacak, onlar ise Hayim'e bu iş üzerinden komisyon ödeyeceklerdi. Hayim, iğneleri satabilmek için İstanbul'daki tüm plakçıları yayan dolaşır, hatta Beyazıt'a bile yürüyerek gidermiş. Bu iş öylesine tutmuş ki, kendi inandığından ve öngördüğünden bile daha çok iğne satmaya başlamış ve sırf aldığı komisyon, maaşlı bir elemanın maaşının beş kat fazlasına denk gelmeye başlamış.

Teknolojinin gelişmesi ile pikaplar ve sistemler değişmeye başlamış. Eskiden metal olarak kullanılan pikap iğneleri kullanılmamaya, bunlar yerine safir iğne ve ses yükseltici kristaller kullanılmaya başlamış. Bunun üzerine Hayim, gereken yeni malzemeleri tespit etmiş ve numunelerini almış; ardından bu malzemeleri ithal etmeye başlamış.

Daha sonra, aklına şöyle bir düşünce düşmüş: "Tüm bu gelen malzemeler ile Türkiye'de neden bir pikap yapılamasın?" Beraber iş yaptığı insanlardan bu konuda destek istediye de, onlar sadece malzemelerin getirtilmesinde yardımcı olacaklarını; ve gerisine karışmayacaklarını bildirmişler. Kayınpederinden aldığı para ve kardeşi Jak'ı da işine ortak yaparak; koyduğu sermaye ile ithal parçaları getirtmeye başlamış. Yüksekaldırım, Anadolu Apartmanı'nda bir daire kiralayarak, Türkiye'de yapılacak olan kabin ve diğer malzemelerin imalatını yaptırmaya başlamışlar. Motor ve benzeri parçaların monte edileceği gövde plastikten yapılıyor, kalıp hazırlamak için malzeme sipariş ediliyor, baskılar için plastik fabrikası ile anlaşılıyormuş. Tüm elektromekanik parçalar monte edilerek pikap

M. S. B.
5 NCI ÜZEL TABUR KURUMDAVEİCİ KARARGAHI
T O K A T

Adı Soyadı : Hayim Angat
Baba Adı : Refail
Doğum tarihi : 1938
Doğum yeri : İstanbul
Biri İki : 5 nci Üzel Tb.
Görevi : Levazım Yöneticisi
Rütbesi : P.İr

B O N S E R V İ S

Yukarıda kimliği yasalı er Hayim Angat'ın Taburumuz Lv-Md-1020 Ayniyat saymanlığındaki 20 aylık hizmeti esnasında her hususta kendisine güvenilecek kadar dürüst ahlaklı olduğu müşahade edildiği gibi, serri çalışması, üstün kabiliyet mukaberatta olduğu gibi bilhassa Tabalar, Teçhizat, yiyecek kartları, her türlü hesabat ve Dektiloda bizzat müşahade edilen muvaffakiyeti kendisinin bu mevzulardaki başarısını göstermiştir.

Taburumuz Lv-Md-1020 hizmetinde olduğu gibi Hayim Angat'ın sivil hayatta da benzeri bulunan bütün işlerde ehil ve Yeter bulunduğunu müşayin işbu belge tanzim edilerek kendisine verildi.

Öğütay HAYMAN
P.İr
5-Üzel Tb-Lv-Hes-Ser-
(169300)

Halit ÜZEN
Lv-Md-Bnb-
5-Üzel Tb-Lv-Md-
(938-65)

O N A Y
B. T. TUNÇAY
P.İr
5-Üzel Tb-K-
(933-87)

oluşturulmuş. Pikabın portatif bir şekilde taşınabilmesi için kabinin plastik olarak imal edilmesi planlansa da, yapım için üretilecek kalıbın zaman alması ve pahalı olması sebebiyle kabinin tahtadan yapılmasına karar verilmiş.

Tüm bu işler için ucuz marangoz gerekiyormuş. Bu dönemde Yugoslav göçmenleri İstanbul'daki marangozların yarı fiyatına çalıştıkları için, bu işçiler ile çalışılmaya başlanmış.

Tahtanın Vinylex muşamba ile kaplanması için ayrı bir firma ile anlaşılmış ve kabinlerin tamamlanması ile Türkiye'de ilk defa pikap üreten kişi Hayim olmuş. Bu pikaplar ile büyük bir başarı elde edilmişti. Pikaplar imal edildikçe hemen satılıyormuş. Teknoloji çok hızlı geliyordu; bir anda plak yerine kaset bantlar ortaya çıkmıştı. Pikap işi, teknolojiye ayak uydurmaya çalışarak dört sene boyunca devam etmiş.

Juliano Sabadini ile yemekte

Bu dönemde yeni bir icat olarak ortaya çıkan teyp için yeni çalışmalar başlanmış. Teybin imalatı pikaba göre hayli zormuş. Daha evvel pikap motorlarını kendisi aracılığıyla ithal ettikleri Mordo Beraha bu süreçte İtalya'da iş kurmuş ve buraya yerleşmiş. Hayim, Mordo ile telefonda görüşerek İstanbul'da teyp üretmek istediğini iletmış. Mordo bu işi ciddi konuşmak isteyerek Hayim'i Milano'ya davet etmiş. Hayim 1973 senesinde ilk defa Avrupa'ya adım atmış. Mordo Hayim'i Sondrio'da bulunan Electronica Valterinez'in sahibi Juliano Sabadini'nin fabrikasına götürmüş ve onları tanıştırmış. Bu güzel fabrikada, pratik bir şekilde üretilen teypler İtalya ve Yugoslavya'da satılıyormuş. Bu teypleri bitmiş bir şekilde ithal etmenin, ödenecek gümrük vergilerinin ağırlığı sebebi ile pek akıl kârı olmadığını düşünen Hayim, teypleri demonte halde, parça parça alarak iki, üç seferde ithal etmek üzere Juliano ile anlaşmış. Mordo ise bu işe finansman olarak destek veriyormuş. Bu motivasyon ile ithalata hemen başlanılmış. Ancak Sanayi Bakanlığı'ndan gerekli bir takım izinlerin alınması gerekiyormuş. Bir sürü dosya ve sorular ile doldurulması gereken kağıtlar gelmiş. Hayim, hızlı daktilo kullanışı sayesinde geceleri de çalışarak formları doldurmuş ve montaj sertifikasını elde etmiş; ve hemen montaj işlemlerine başlamış.

Bu işbirliği süresince Hayim kimi zaman tek başına, kimi zaman büyük oğlu Rafi ile pek çok defa İtalya'yı ziyaret etme şansı elde etmiş. Bu seyahatler kimi zaman uçakla değil, araba ile gerçekleştirilmiş. Narçiçeği rengindeki kaplumbağa Vosvoslarına atlayarak 1,5 gün sürekli araç sürerek Milano'ya varmayı başardıklarında, bir önceki gece Belgrad'da sadece dört saat araba içerisinde bir benzinlikte uyumuşlar.

Bir defasında ise, yaz aylarının hafta sonlarını Monaco'da geçiren Mordo Beraha, şansa tatiline bir hafta devam etmeye karar vererek Hayim'i Milano'da beklettiği zaman Hayim işini halledip bir an evvel İstanbul'a dönmek adına, Mordo Beraha'ya ulaşmak için kalkıp Monaco'ya seyahat etmiş. Bir hafta Milano'da bekleyip,

Rico-fon Müzik Seti Reklamı 1990

Mordo'nun bugün-yarın dönüşünü beklerken sonunda dayanamayıp Cenova aktarmalı bir trene binerek hippiler ile birlikte yolculuk yapmıştı. Bu yorucu yolculuk sona erdiğinde Mordo ile buluşacağı için bir berbere girerek tıraş olmak isteyen Hayim, Monaco'nun ana caddelerinde gördüğü aşırı modern dükkânların çok pahalı olduğunu tahmin ederek, daha ucuz bir berber bulmak amacıyla şehrin ara sokaklarına dalmış. Biraz ilerledikten sonra dışı tam Hasköy'dekilere benzeyen adı "Coiffeur Nostalgie" olan, eski tip bir berber bularak buranın ucuz olacağı düşüncesiyle içeri dalmış. Kafasından bir hesap yaparak 20 Frank değerinde bir hizmet alacağını düşünmüş, oysa ki bu lüks berber ise ona bembeyaz bir önlük giydirip hangi sabunu tercih ettiğini sormuş, çıkarken ise 80 Frank talep etmiş...

Atölyede basit cihazlar ve tezgâhlarda yaklaşık 35 işçi ile montaj gerçekleştiriyormuş. İş geliştikçe çalışan bu işçilerin de gözü açılmış ve sendikalaşma yoluna giderek HAK-İŞ'e bağlanmışlar. Bunun

Rico-fon kaset bant

üzerine sendikadan Hayim'i ziyarete gelmişler. Hayim sendika toplantılarına katılmış ve tüm tarafların lehine toplu iş sözleşmeleri akdolmuş.

Bu süreç içerisinde Hayim'in markası Rico-fon, Türk Patent Enstitüsü nezdinde tescillenmiş.

Kaset bant sektörü çok revaçta ve deliler gibi kaset satılırken, ortalıkta teyp yokmuş. Piyasada teybe karşı ciddi bir açlık söz konusuymuş. Kaset bant işi de ilginç geldiği için ithalatına ve satışı yapılmaya başlandı. Teyp işi çok başarılı bir şekilde devam ediyor, yüksek miktarda satılıyordu.

Seneler 1970'lerin sonunu gösterdiğinde, Türkiye ciddi bir döviz sıkıntısı çekmekte, buna bağlı olarak da, ithalatçılara ayrılan kota düşük olup, ithalat lisansı da verilmemekteymiş. İthalatçılara ancak yurt dışında kredi bulmaları şartı ile ithalat izni veriliyormuş.

Hayim genç kadınların arasında, 2015
Sol baştan: Gelini Riva, torunu Betsy, yeğeni Sara ve kızı Selma

Bu sebeple Hayim, ithalatta sıkıntı yaşayacağını anladığı için Metalpres atölyesi ile anlaşarak birçok mekanik parçayı imal etmeye ve sadece imalatı zor olan parçaları İtalya'dan ithal etmeye başlamış.

Tüm bu döviz sıkıntıları, yaşanan darbe sonucu gidilen ekonomik reformlar ve ülkeye giren döviz ile çözülmüş. Türkiye diğer ülkelerle anlaşmaya giderek, ithalatta gümrüklerini açmış ve karşılıklı vergileri kaldırmıştı. Hal böyle olunca, ithalatçılar ürünleri eskisi gibi demonte olarak değil komple getirmeye başladılar. Ürünler Uzakdoğu'dan gelmeye başlayınca, Hayim'in imal ettiği ve ithal ettiği ürünler satılmamaya başladı. Bu rekabet ortamında Hayim de Uzakdoğu'dan müzik malzemesi siparişine girişse de yaklaşık iki sene sonunda zarar etmeye başladı.

Ve Hayim için de bir devir böyle sona erdi. İş yavaş yavaş lağvettiler.

Hayim bugün hâlâ, elektromanyetik cihazların tıpkı bugünkü gibi çok hızlı gelişen bir sanayi olduğunu düşünüyor. Parçaları imal

ederek rekabet etmenin imkânsız olduğunu, bunun sadece parçaların satış fiyatının düşmesine sebebiyet verdiğini ve üretim sırasında dahi muadili parçaların daha yeni ve kalitelisinin Uzakdoğu'dan ithal edilebildiğini ve imal edilen ürünün değerini yitirdiğini anlatıyor.

Hayim, bu piyasada ayakta durabilmek ve teknolojiye yetişebilmek için, fikir üreten ve kendi fikrini geliştiren kişi olmak gerektiğine inanıyor.

Gazi Dayım Avram Alvayero

Anlatan: Eliza PİNHAS

Aktaran: Yusuf PİNHAS

Dayımı ilk hatırladığımda 7-8 yaşlarındaydım. Beyaz saçlıydı ve bir gözü deri bir plaka ile örtülüydü. O plakanın hemen altında, elmacık kemiğinin altında bir çukur, kaşının üstünde bir çukur daha vardı. Ama biliyordum ki çok akıllıydı; herkes ondan akıl sorar, ona danışırdı. Tuhafıma giderdi, herkes gibi değildi. Bir gün anneme sordum, "niye dayımın gözü kapalı", diye, annem de anlattı: Dayın çok atak biriydi, zamanının haytalarındandı, hatta itfaiyecisi de olmuştu, eski tulumbacıydı, dört kollu tulumba taşırlardı yangınlarda. Mahalle arkadaşları da onun gibiymiş, cevval delikanlılarmış. Annemin anlattığına göre, dayım bir harbe gitmiş. Bugünkü aklıma göre Çanakkale'den evvel bir harp olması gerek. Çünkü annem gençken, bu harpte dayım esir düşmüş. Annem, teyzemle beraber hafta sonları dayımın esir tutulduğu kampı ziyaret eder, dayımın tırnaklarını keserlermiş. Bu kamp nerede bilemiyorum. Kamptan döndükten sonra, annemin anlattığına göre, bir daha askere gitmiş, mahalleden bir başka Avram'la (Baruh) birlikte. Ki o Avram'ın kızı da sonradan benim yengem oldu. Bu savaşta, çok yaralananlar, esir düşenler,

ölenler olmuş. Muharebe sahasında, yengemin babası Avram, hafif yaralanmış. Geri çekilmeye başlamışlar. Ölülerin atıldığı bir çukurun önünden geçerken iniltiyle duymuşlar. Avram seslenmiş taburuna, "ses geliyor, yaşayan var" diye. Çukura inmişler, sesin geldiği yere doğru. Avram bakmış ki dayım tanınmayacak halde bağıırıyor, "yetişin, kurtarın beni", diye. Her yeri kan içindeymiş çünkü gözünden yaralanmış. Tanınacak gibi değilmiş. Avram seslenmiş: "Avram sen misin?", cevap "evet, Avram benim". Sırtlamışlar dayımı ve çukurdan çıkarmışlar. Dayım nasıl bir tedavi gördüyse, ben tanıdığım da gözünde deriden siyah bir plaka vardı, lastikle tutturulmuş, kaşının üzerinde ve elmacık kemiğinin altında da birer çukur. Dayımı tek göz tanıdım, mavi.

Ama çok iyi biliyorum ki dayım gazi maaşı alırdı. Bayramlarda madalyasını takar, öyle dolaşırdı. Ortaköy'de çok saygın biriydi. Okuması çok yoktu ama kafası çok çalışırdı ve büyük kızını yanına alır bütün devlet işlerini kendisi görürdü. Bir ev satın almıştı, küçük, Ortaköy, Şekerci Sokak'ta, yanında küçük bir bahçesi olan. Ondan küçük olan Aron dayım ölüleri gömermiş meslek olarak. Avram dayım da düşünmüş, taşınmış, evinin yanındaki bahçeyi değerlendirmek için mezar taşı işçiliği yapmış. Bazen gülerdik biz de: Annem yengeme derdi ki: "Raşel, kocana sabahları işe giderken ne diyorsun?" "İyi işler Avram" [diyorum]. "Eee, iyi işler demek ölü işi demek. Ay Sultana gene konuşturdu beni" derdi Raşel.

Aron dayımın okuması yazması yoktu ama hafızası çok kuvvetliydi. Ortaköy Mezarlığı iki bölümden oluşuyordu: Eski ve yeni bölümler. Bir tek Aron dayım her yeri bilirdi. Eski bölümden yeni bölüme doğru dayıma seslendiklerinde "Aron, annem nerede?" "Annen kim?" "Roza." "Üstünde duruyorsun!" diye bağıırmış. Hafızası öyle kuvvetliymiş. Ve iki kardeş böyle yürütmüşler. Alvayerolar çok hak bilir insanlardı ve haksızlığa geledikleri için çarşıda, sokakta bir haksızlığa, ters bir olaya denk geldiklerinde hemen atılırlardı. Bu yüzden de ailenin lakabı "horoz"du. Hangi Avram diye sorduklarında, "Avramaçı Horoz" diye anarlardı dayımı.

Avram dayım, çarşıda bütün esnafın gittiği bir kahvenin muhtarı gibiydi. Mahalleden çarşıdan geçerken herkes halini hatrını sorardı. Çok akıllı bir adamdı. Derdi olan onu bulurdu. "Avramaçi, ne yapayım, derdim var", diye. Palanga Caddesi'nin Ortaköy'e çıkış noktasında bir akarsu vardı. Çeşmesi olmayan bir kaynak suyu... Yaz kış kesilmezdi, ama ıslah edilmesi gerekti. Açılış şerefini dayıma verdiler. Muhtar ve Ortaköy'ün önde gelenleri bir araya geldiler, kurdeleyi dayım kesti. O su ben kendimi bildim bileli hep akar, çeşme hâlâ duruyor.

Eliza Çeşmesi

Sonra epey zaman geçti, çocuklarını evlendirdi, kızı için evinin üstüne bir çekme kat yaptırdı. Ama bir başkasının bahçesine bakıyordu burası. Dediler ki "yasak". O da dedi ki "sordum soruşturdum, yasak yok". Meğer pencerelerin bir sınır ebadı varmış, onu aşmazsan yasak değilmiş. Tabii ki, dayım haklı çıktı. Çünkü her şeyi sorar soruştururdu. Çok ileri görüşlüydü. 1959'da öldü ama ölümünden dört sene önce (şimdiki) Ulus Mezarlığı'ndan kendine ve karısına yer aldı. Ona dediler ki, "orası dağ başı, neden?" "Ortaköy'den köprü geçecek, ben kendi tedbirimi alayım" demiş. Ve nitekim ki geçen köprü Ortaköy mezarlığına çok yakın. Ama öldüğü zaman daha Ulus'ta yol yoktu ve cenazesi Arnavutköy'den Ulus'a doğru yukarı çıkartıldı.

Biz savaş zamanında vesikayla alırken her şeyi, dayım bedava alırdı erzakını, su ve elektriği tenzilatlı, devletten gazi maaşı da ayrı. Bu hiçbir kayıta yok. Dayımdan bahsedilmiyor hiç. Müze yapıldı,¹ şehitler anıldı, dayım da resmen gazi, maaş aldığına göre, madalyası da vardı. Ama anılmadı. Dayımın kızı da ölene kadar ondan maaş aldı. Ama kim bilir, belki de bulaşmak istemediler.

¹ Burada kastedilen 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi'dir.

*Eşi, kendisi ve oğlu (soldaki üçlü).
Ortaköy Mezarlığı'nda yeğeni Oro Behar'ın cenazesinde.*

Zeldika'nın Hikâyesi

Sibel CUNİMAN PİNTO

Zeldika 17 Mayıs 1947 tarihinde İstanbul'da Eliza ile Nesim'in kızları olarak doğar. Zeldika bebeği doğduğu Esnaf Hastanesi'nden eve getirdiklerinde onu bekleyen bir ağabey vardır; 3 yaşındaki minik Moiz.

Anne Eliza yedi çocuklu bir ailenin kızıdır, altı kızkardeş ve sonnda gelen tek erkek kardeş. Vida, Rejin, Kadun, Eliza, Fortüne, Byevi ve Pepo. Ev hanımı Sara ve marangoz Itzak'ın çocukları. Itzak o kadar iyi bir ustadır ki Tekirdağ'daki evlerini tahtadan kendi inşa eder. Eliza, kardeşi Fortüne'yle aileye maddi destek sağlamak için İstanbul'a gelir, her iki kız kardeş Boysan firmasında konfeksiyonda çalışmışlardır. Bir kaç yıl sonra da Eliza'nın tüm ailesi Tekirdağ'dan İstanbul'a göç eder.

Baba Nesim ise Çorluluydu. O da büyük bir aileden gelir; 2 kız, 4 erkek kardeş. Fortüne, Moiz, Nesim, Rıfat, Jak ve Ester. Mandra sahibi Avram'la Zimbul'un oğlu. 1934 Trakya olayları ertesinde herşeylerini bırakıp İstanbul'a gelirler. Şişhane'de zamanın İtfaiyesi'nin karşısında bir eve yerleşirler. Baba Nesim'in Galata'da bakkal dükkânı vardır. Neve Şalom Sinagogu'nun karşısında, az ileride. Yanında

gelinlikçi Eliya Pardo, karşı kolda az geride bakkal Leon, Nisim el zerzavatçı (sebzeci), Mair el şastre (terzi), nalbur Yasef, Şalom el kasap... A laaddin marka gaz sobasıyla ısıtmaya çalıştığı dükkânında geceli, gündüzlü geçen yorucu, ağır bir hayat, geçim derdi. Üstelik her gün içilen üç paket sigara!

Eliza ile Nesim komşuydular. Birbirlerini çok sevdiler. Eliza işe giderken Nesim dükkânda hazırladığı tonlu, tuzlu balıklı sandviçleri öğlen yesin diye sevdiğine verirdi. Eliza da Nesim'in yaptığı üç yıllık askerliği bekledi, evlendiler. Yirmi Kur'a İhtiyatlar ve Varlık Vergisi felaketlerini yaşadılar. Aralarında Fransızca, Türkçe ve Yahudice denilen Judeo-Espanyol lisanını konuşurlardı.

Aile önce Şişhane'de, sonra Tünel, Şehbender Sokak'ta yaşar. Zeldika uslu bir bebektir. Ailesine mutluluk ve neşe getirir. Sevgi dolu bir ailede, anne baba, teyze, dayı, hala, amca arasında, abisi, kuzen ve kuzinleriyle büyür. Çocukluğu güzel geçer. 12 yaşlarında Galata Kulesinin karşısındaki Glorya Apartmanı'na taşınırlar. Beyoğlu Özel Musevi Lisesi'ne gider. Okuluna giderken her gün yol üstünde babasının dükkânından geçer. En çok sevdiği yiyecekler Al-Ye çikolatası ve babasının kuru incir ve cevizle hazırladığı *empanadas*'lardır. Çikolata ve Sütka tozuyla sandviç yapılan, taze sıcak çeyrek francola ekmeğini yiye yiye okulun yolunu tutar. Babasının sevgili kızıdır. Ortaokulu bitirdiğinde annesi *'artık okul yeter, biraz da biçki-dikiş kursuna gitsin'* demişse de baba kızının üzüntüsüne kayıtsız kalmamış, gerekli yıllık aidatı ödeyerek liseye devam etmesine izin vermiştir. Çalışkan bir öğrencidir. Yakın arkadaşları Alegre, Ceni Kalaora, Luna Yanni, Malka Aranov, Suzi Pilosof... Okulun yanı sıra Cuma akşamları ve Cumartesi günleri sinagogda dini eğitime gider. Amora hocası Dora Aşkan'ı çok sever.

Kış geceleri ailecek ya salondaki kok kömürü sobasının ya da oturma odasındaki gaz sobasının etrafında toplanılır, o dönemin en büyük zevki radyo tiyatrosu dinlenir. Zaman zaman gençler biraraya gelir, pikap çalar, dans ederler. Pazar günleri sinemaya, tiyatroya,

pikniğe, muhallebiciye gidilir. Küçücük dünyalarında mutludur o dönemin insanları.

Eliza'nın Mutfağı

Çoğu Yahudi evinde olduğu gibi Zeldika'ların evinde de yemek çok önemliydi. Eliza tam bir Sefarad anneydi. İspanyol engizisyonundan kaçarak kendilerine kapılarını açan Osmanlı İmparatorluğu'na yerleşen atalarının, beraberlerinde getirdikleri İspanyol mutfak mirası ve Türk kültürünün bileşiminden ortaya çıkan, annesinden, anneannesinden gördüğü mutfağı sürdürürdü Eliza Anne.

Mutfağın şefi kadındı, mutfakta bir disiplin, bir sabır şarttı. Az ve basit malzemeden bile leziz yemekler hazırlamayı bilirdi. Aile bütçesini dikkatli kullanarak eşe destek olmak her ev hanımının en büyük maharetiydi. Evde *kaşerut*'a (Yahudi dini yemek kurallarına) göre yemek pişerdi. Mutfakta hiç bir şey israf edilmezdi. Karpuz meyve olarak yenir, kabuğundan karpuz reçeli *dulse di karpuz* yapılırdı. Kabaktan dolma yaparken kabağın kabuklarından *kaşkarikas* yemeği, olgun domateslerden hemen bir domates yahnisi *armi de tomate* yapiverirdi. Eliza anne çok maharetli bir aşçıydı.

Sihir alışverişiyle başlardı. Semt pazarında gezinirken, semtin esnafindan alışveriş yapılırken sohbetler edilirdi. Her semtte kasapların yanı sıra ciğer, baş, beyin, dil, yürek, dalak satan ciğerci dükkânları vardı. Ayrıca özel tavukçu dükkânlarında kafesler içinde canlı tutulan tavuk ve piliçler müşterinin beğenisi üzerine seçilip, anında haham tarafından kesilip temizlenip satılırdı. Eliza tavuğu Nesim'in kardeşi tavukçu Jak'dan alırdı. Eve gelince tüylerini teker teker temizler, ateşten geçirirdi. Et kasap Şalom'dan alınır, hatta bakkal Nesim ile kasap Şalom malzeme takası yaparlardı. Sezon malzemeleri doğru ve akıllıca kullanılırdı. Baharda nefis enginarlar sofraları şenlendirirdi. Bezelye soyarken, patlıcan keserken, domates doğrarken, enginar ayıklarken eski günlere de döner giderdi Eliza. Kız kar-

deşleriyle birlikte yaşadıkları Tekirdağ hep aklının bir köşesindeydi. Güzel günleri olmuştu genç kızlığının, çocukluğunun... İlkokulda öğrendiği şiirleri, şarkıları ileri yaşlarında bile teklemekten söylerdi. Hele bir tanesi vardı ki:

Nasıl geçtin güzel yaz

Haber vermeden biraz

Dokuz ay sonra ancak

O bize kavuşacak...

O elleri maharetli, o güzelim annenin tüm ailesine en güzel hediyesi hazırladığı ve tüm kalbini ortaya koyduğu o eşsiz sofralardı. Yemek kokuları tüm apartmana yayılır, sokak kapısından binaya giren herkes Eliza'nın o güzel yemeklerinin kokusuyla mest olurdu. Bir koku, bir renk, bir tad: yemeğe çok meraklı olmayanları bile çocukluğuna, anılarına götürecek, kayıtsız kalınamayacak bir deneyimdir yemek, kültürün bir parçasıdır yiyip içilenler...

Bayramlarda ev tamamen değişime uğrar, süslü gelin olurdu. Hele yerdeki yeşil muşambaya cila vurulup parlatıldığında nasıl pırıl pırıl olurdu!

Purimde mutlaka evde mavlaç hazırlanırdı. Tekirdağ'dan gelen gelenekle Eliza Hamursuz bayramı *Pesah*'ta badem ezmesi *masapan* evde yapardı. Kutlamaların özel tatlısı masapanın yapımı ustalık isterdi; şeker istenen kıvama gelene dek kaynatılır, sonra bademler eklenirdi. Hindistan cevizli, sakızlı veya kaymaklı şarope tatlısı ve tişpişti(tezpişti) tatlısı da dillere destandı.

Yemek ritüelinin en üst seviyeye eriştiği nokta Cuma akşamı hazırlanan Şabat yemekleriydi. Hem zevk, hem gelenek, hem dini canlı tutmak adına Eliza o özel geceye önem verirdi. Çocuklar, gelin-damatlar, torunlar, ailenin diğer büyükleri, bir sofraya etrafında toplanır, Allah'ın verdiği nimetlere teşekkür ederlerdi.

Zeldika'nın en sevdiği yemeklerden biriydi *agristada*. Çorbaları, et, balık, tavuk yemeklerini, hatta sebzelerin sosunu ağdalaştırmak, helmeleştirmek için yumurta ve limondan hazırlanan, yemeğin pişmesine yakın son anda eklenen o sarımsıköpükümsü sos ne mükemmel bir lezzetti. Yine kaşeruta göre etle süt birarada tüketilmediğinden, etle servis edilemeyen krema, tereyağ, beşamel sos, Yahudi mutfağında, yerini bu zarif lezzete bırakırdı.

Yıllar Akıp Geçer

Yıllar yılları kovalar. Zeldika büyür, güzel bir genç kız olur. Okumayı seviyordur. Okul yılları başarılarla sürmektedir, mezun olup avukat olmak istiyordur. Lisenin ikinci yılındadır, henüz 16 yaşında. Gösterişli bir kızdır. Sokakta yürürken ısıklık çalanı çok olur. Mahallenin gençleri Şehbender Sokak'tan Asmalımescit'e inerken köşedeki Amikal'e giderler, toplantı ve eğlence düzenlerler. Ağabey Moiz Zeldika'ya evde, okulda, sokakta pek göz açtırmamaktadır, bu tür toplantılara katılmasına da izin vermez.

Yıl 1963, aylardan Temmuz. Dönemin şartları farklı, toplumsal zihniyet farklı. 16 yaşına gelen bir genç kız artık evlenme yaşına, kendi yuvasını kurma yaşına gelmiştir. Kafalardaki düşünce budur. Ailenin tanıdığı, sevdiği bir esnaf vardır, tuhafıye dükkânı işleten Elyezer. Bir gün Baba Nesim'in dükkânının kapısını çalar: "*Nesim Abi, kızın çok güzel bir genç kız oldu. Seni, ailenizi, Zeldika'yı çok severim bilirsin. Geçen hafta Kazablanka'ya yürürken görmüşler, çok beğenmişler, haber gönderdiler. İyi bir aile, Küçükhendek sokaklığında, Yalova apartmanında oturuyorlar. Komşu sayılırsınız. Eli, yüzü düzgün bir delikanlı. Hali, vakti yerinde. Babası ve erkek kardeşiyle Mahmutpaşa ve Kapalıçarşı'da mefruşat dükkânları var. Bir düşünün. Tabii Zeldika da isterse, gençleri tanıştıralım*" der.

Nesim babacan, sevgi dolu, altın kalpli bir babadır, kızına da çok düşkündür. "*Kızım daha çok küçük, ne evlenmesi, bırakın daha*

babasının ekmeğini yesin" derse de Eliza Anne kızını evlendirmeye daha isteklidir. Zeldika başta çekimser kaldıysa da evdeki abi baskısına üzülmektedir. *"Bir görüşeyim"* deyince ortak arkadaşları Silvyo ve nişanlısıyla Bebek Belediye Gazinosu'na yemeğe giderler. Zeldika utangaçtır, daha önce hiç böyle bir şey yaşamamıştır, flörtleri, erkek arkadaşları olmamıştır. Selman kendisinden 11 yaş büyüktür, bu yaş farkı da onu düşündürmektedir. Selman ise Zeldika'yı beğenir. Bir kaç kez daha çıkarlar. Yeşilköy'de Club Mini'de dansa, Taksim Belediye Gazinosu'nda müzik dinlemeye giderler. Bir kaç hafta sonra da Selman, bir Cuma akşamı Zeldika'yı ailesine tanıştırmaya götürür.

Sara ve Aziz

Zeldika ileride kayınvalidesi ve kayınpederi olacak Sara ve Aziz'le tanışır o gece. Bir de şifte ile!

Selman'ların evinde özel günlerin, bayramların, cuma akşamlarının baş tacı şiftedir. Kıyma, pirinç ve baharatlardan yapılan büyük köfteler nohut ve parça etle hazırlanan sulu bir çorba içinde pişirilir. Bu yemek yapması zahmetli, uzun hazırlık ve pişirme süresi gerektiren bir yemektir. O gece müstakbel gelini için yapar Sara Anne. İlerideki yıllarda da Sara Anne her şifte yaptığında tüm aileyi yemeğe çağırır, herkesin biraraya geldiği bir şölen sofrası oluşturur.

Kayınvalide Sara tatlı dilli, güleryüzlü bir kadındır. Kayınpeder Aziz ise kendi halinde bir adam. Her ikisi de Gürcistan'ın Tiflis şehrinde doğmuşlardı. Azerbeycan'la Gürcistan sınırında yaşamışlardı. Aileler komşuydu. Sara altı çocuklu bir ailenin kızıydı. Şoşana, Rahel ve Zina kızkardeşleri, Zarö ve Nuri erkek kardeşleriydi. Annesi Rifka, babası haham Rafael. Aziz ise 7 çocuklu bir ailenin evladıydı. Kardeşleri Gülbahar, Jozef, Minas, Yahya, Mihael ve Hanna idi. Annesi Şabe, babası kumaş tüccarı Murat.

Sara ve Aziz evlenir evlenmez Sovyet komünizminden kaçmak zorunda kalmışlardı. Hedefleri akrabalarının olduğu İsrail'e gitmekti ama kader ağlarını farklı örmüştü.

Yeni evli çiçeği burnunda çift Batum limanından bir İtalyan gemisi ile yola çıkarlar. Gemi uzun bir yolculuktan sonra İstanbul limanına varır. Sara Anne hep gözleri ıslıl ıslıl anlatırdı hikâyeyi: *"Gemi limana girdi, aman Tanrım ne güzel bir şehirdi İstanbul! Her yer süslenmiş, limanda şarkılar, türküler söyleniyor, halaylar çekiliyor, folklor ekipleri... Bizim gelişimiz için toplanmış herkes, özgürlüğümüzü bizimle kutluyorlardı sandım! O an karar verdik, biz bu şehre yerleşmeliydik. Bizden önce gelen akrabalarımız İstanbul'a yerleşmişlerdi zaten, bize de yol gösterirlerdi."* Vapurdan inerken gerçeği öğrenirler: O gün takvimler 29 Ekim 1933'ü gösteriyor ve tüm yurttta Cumhuriyet Bayramı'nın 10. yılı şenliklerle kutlanıyordu. Ne güzel bir rastlantı!

Yeni gelin ve damat Sara'yla Aziz İstanbul'da Balat semtine yerleşirler. Yeni ülkelerinde başlayan yeni hayatlarına alışmaya çalışırlar, beraberlerinde getirdikleri miraslarını ise korumaya özen gösterirler- hem lisanlarını, hem mutfak kültürlerini. Tüm hayatları göçün zor yanlarını, aile ve akrabalarının özlemini çekip durdular ama hep şükrettiler, İstanbul'u yurtları, yuvaları bildiler.

Aralarında Aramit lisanını kullanırlardı. Çocuklarına da bu lisanı öğretmişlerdi. Ayrıca Rusça ve Gürcüce de konuşurlardı. Türkçe öğrenmeleri biraz vakit aldı, hep kendilerine has o müzikal aksanla konuştular. Sara ve Aziz'in Selman'dan başka David ve Murat adlı iki oğulları, Melek adlı bir de kızları vardı. Hepsi İstanbul'da doğmuşlardı.

Balat

Bir zamanlar azınlıkların ve Müslümanların birlikte yaşadığı semt Osmanlı'da farklı cemaatlerin bir arada huzurla yaşama sanatını

kanıtlayan güzel bir örnekti. Küçük bir Yahudi şehrine benzerdi. Balat'ta yaşayan halkın hemen hemen %70'i Yahudi, kalanı da Müslüman, Rum ve Ermeni'ydi. Sokaklar dar, evler çoğunlukla tek ya da iki katlıydı.

Bir seferinde, neredeyse 50 yıl sonra, yüzyılların yüküyle yorulmuş Balat sokaklarında yürümüşü Selman. Kasap Levi'nin dükkânı, Doktor Cankurtaran'ın muayenehanesi,² tuhafiyeci Mösyö Brudo, artık kaybolmaya yüz tutmuş mesleklerden yorgancı. Balat Karakolu, karşı köşesindeki tütüncü, yanındaki kahvehane, biraz ötesindeki kireççi, hepsini dün gibi hatırlıyordu ama hiç biri artık bıraktığı yerde değildi. Televizyon, bilgisayar, cep telefonu olmadan geçen çocukluğunun semti idi Balat. Çelik-çomak oynadığı, mahal-leler arası 'çete savaşları' yaptıkları yıllar. Okulunu buldu, o yerli yerindeydi, dikçe bir yokuşun sonundaki Ulubatlı Hasan İlkokulu. Muhteşem Haliç manzaralı balkon. Kışın karda o yokuşu kızakla kaydıklarını anımsadı. Sınıflarına girdi, sıralarda oturdu, çok gerilere, acı-tatlı anılara daldı. Gözleri nemlendi.

Hazırlıklar Başlar

Zeldika ile Selman evlenmeye karar verir, söz kesme günü gelir çatar. Söz kesme için erkek tarafı kız evine gelir, adet olduğu üzere madlen çikolata ve badem şekerleri getirirler. Eliza Anne muhteşem bir sofraya hazırlar, herşey dört dörtlük olmalıdır kızı için.

Gelecek günler hızlı ilerler. Çiftin nişanı 14 eylül 1963 tarihinde Osmanbey'deki Site Sineması'nın altındaki Nis Düğün Salonu'nda yapılır. Nişanı geleneklerdeki gibi kız tarafı yapar, yüzükler takılır, düğün tarihi belirlenir. Zeldika terzi Sara'nın diktiği cam göbeği elbise, lame ayakkabı ve portföyüyle bir peri kızı gibidir.

2 Bu doktorun gerçek adı Jak Kurtaran idi. Yoksul hastalardan para almaz, ilaç verirdi. Balat halkı onu "Doktor Cankurtaran" diye çağırırdı.

Kaynak: Ersin Kalkan, "Hayat Bir Tiyatrodu Balat'ta", *Sabah Pazar*, 22 Haziran 2014.

Ardından, şimdilerde artık tamamen yok olmuş bir gelenek olan çeyiz gösterme *aparar el aşugar* gerçekleştirilir. Nikâhtan bir hafta önce Zeldika'nın teyzesi Tante Fortüne ile hazırlıklar yapılır. Her kız çocuğu gibi, Zeldika'nın da neredeyse emeklemeye başladığı andan itibaren çeyizi de hazırlanmaya başlamıştır. O kendisine has kokusuyla çeyiz sandıklarını kim özlemez? Kız tarafı (gelin, annesi, teyzeleri) el emeği, göz nuru hazırladıkları çeyiz; ev eşyası, kolalı yatak takımları, işlemeli masa örtüleri, elbiseler, gecelik ve sabahlık takımları, halı, cumhuriyet altınları, gelen misafirlere gösterilir, evde tatlı sofrası kurulur. Çeyiz masanın, yatakların, iskemlelerin üzerinde, hatta gerilen iplere asılarak sergilenir. Erkek tarafı kız tarafının verdiği sözü tuttu mu diye çeyizi yakinen incelemeye gelir. Bu birlikteliğin ardından çeyiz bohçalara sarılır, müzisyenler eşliğinde, üzerine şekerler ve bonbonlar atılarak, bir kamyonetle evlenecek çiftin yaşayacağı Şişli'deki yeni eve gönderilir.

Resmî nikâh öncesi dini nikâh hahamın huzurunda gerçekleştirilir, şahitler önünde evlilik sözleşmesi *ketuba* imzalanır.

Nikâh 8 Mayıs Cuma günü Tünel Evlendirme Dairesi'nde yapılır. Henüz 17 yaşında bile olmadığından Zeldika anne-babasının yazılı rızasıyla evlenir. Tam bir çocuk gelin vakası! Uçuk pembe saten elbise ve üzerindeki manto takımıyla çok güzeldir Zeldika. Nikâh üstü Hilton Oteli'nde çaya gidilir.

Evlenmeden önce geleneksel olarak düzenlenen gelin hamamı da özel bir seremonidir. Gelin, annesi, kadın akrabaları, arkadaşları, müstakbel kayınvalidesi, görümcesiyle birlikte kalabalık bir şekilde hamama gider, önceden hazırlanan yemekler yenir, eğlenilir. Ama Zeldika büyük tantana istememiş, annesiyle Kurtuluş'taki kadınlar hamamına gitmiş, yıkanıp paklanmış ve düğün gecesine hazırlanmıştır.

Düğünden önceki akşam Zeldika ile Selman birbirini görmez. Damat erkek arkadaşları ile kutlama yapar, kız da kendi aile ve arkadaşları ile evinde kına gecesi düzenler. Son bekârlık akşamı sofrası etrafında

kutlanır, meşrubat, bira ve rakı içilir; tatlılar, pastalar yenir, geç saatlere kadar plaklar çalınır, müzik dinlenir, dans edilir.

Düğün 10 Mayıs 1964 tarihinde Neve Şalom Sinagogu'nda yapılır. Zeldika'nın gelinliğini Anna Pacaropulos dikmiştir, dönemin topuzundan yaptırmıştır. Düğün akşamı Maçka Taşlık Gazinosunda kutlanır.

Balayı için İsrail'e giderler. Selman'ın çok akrabası vardır Tel Aviv'de. Amcaları, halası, tüm akrabalarıyla tanıştırır eşini.

Evlilik Yılları

Balayı dönüşü evine alışmaya çalışır Zeldika. Evlilik için acemi bir genç kızdır. Yine de annesinden öğrendiği, gördüğü şekilde evini çevirmeye, temizliğini, yemeğini yapmaya, eşini akşam iş çıkışı beklemeye, güzel sofralar hazırlamaya özen gösterir.

Şişli, Kuledibi'ne göre çok farklıdır. Dönemin çok nezih, çok şık bir semtidir. Yeni binalar, sobalı evden sonra kaloriferli, sıcak suyu olan bir ev. Geceleri yatak odasından tuvalete giderken titremeye son! Sanki tüm sokak bir aile, sokağın köşesinde Bakkal Mustafa da her ailenin bir üyesidir. Taze ekmek geldiğinde Zeldika sepet atar, bakkal koşa koşa francalaları yerleştirir, aynı şey gazete veya son anda almayı unuttuğu malzeme için geçerlidir, hatta alınanlar verisiye deftere işlenir, hafta sonlarında ödeme yapılır.

Ya dönemin sokak satıcıları? Soğuk kış akşamlarının kestaneçileri, mısırcıları, bozacıları, sabahları çıtır çıtır simit! Pek tabii ki sütçüler. Güğümlerden yarım veya bir litrelik teneke kaplarla sütü ölçüp uzatılan kap/şişeye aktarırlar, sonra süt evlerde kullanılmadan önce mutlaka kaynatılır. Kaynayan sütün üstünde oluşan kaymak ekmek üstünde şekerle yenir. Ya o yoğurtçular! Omuzlarına asıp her iki tarafından sarkıttıkları kapları, geldiklerini belirten sesleri. Bütün mahalle yoğurt kaplarıyla aşağıya inerdi. Yoğurtçu büyük bir dikkatle

önce kabı tartar, sonra yoğurdu içine koyardı. O yoğurdun kaymağı, nasıl unutulur ki öyle bir lezzet... O Şişli sokakları dile gelse keşke!

Şişli Pasajı'ndaki yufkacıdan taptaze yufka alır, manavdan meyve, balıkçıdan erikle pişireceği gelincik balığı *gaya*, ara ara da Le Bueno Pastanesi'nden o unutulmaz anasonlu bisküvit *biskoços de raki*... Zeldika baba evinden biraz uzaktı ama Şişli'deki evini sever. 52 yıl o evde yaşar. Dile kolay, tüm bir ömür! Gelin geldiği evinin kentsel dönüşüm kapsamında yıkılmasına çok üzülür.

Sibel Doğar

Zeldika temmuz ayında hamile kalır. Hamileliğin beşinci ayında doğacak bebeğin giyeceği ilk gömleği kesilir. Anne-babası sağ olan ve mutlu bir evliliği olan bir kadın akrabası hazırlanan kumaşı makasla keser, kesme sırasında davetliler '*daha uzun, daha uzun*' diye tempo tutarlar, bebeğin uzun ömürlü olması için dua ederler. Kumaşın üzerine altın liralar ve badem şekerleri atılır ve o kumaştan bebeğe ilk elbisesi dikilir. Kadınlar arasında yapılan bu kutlama akşam üstü çay sofrasının etrafında son bulur.

1965 yılının 9 Mart'ında çiftin ilk kızları Sibel doğar.

Yıllar hızla akıp geçer. Sibel büyür. Anne kız her hafta Kuledibi'ne annenneyi ziyarete giderler. O tıngır mıngır troleybüsü çok sever Sibel. Dedesinin ona hazırladığı çikolataları, gazozları da. Nesim dedeye "Gazoz Dede", hep fötr şapkayla gezen Aziz dedesine de "Şapka Dede" der.

Babanın Kaybı

1971 yılının Mart ayında Baba Nesim ani bir enfaktüs geçirir ve çok zamansız vefat eder. 58 yaşındadır, Zeldika ise sadece 24. Babasını aniden ve çok zamansız kaybetmek Zeldika'yı çok üzer, kendini to-

parlayamaz. Üzerinden yıllar geçse de her zaman "acaba, kurtarmak için daha başka bir şey yapılabilir miydi?" diye sorgulamadan edemez. Bu şok olayla başlayan sağlık sorunları da maalesef hayat boyu peşini bırakmaz.

Aslında hayat döngüsünün bir parçasıdır ölüm. Yas tutma sürecinde doğal duygularla felsefi bilgelik arasında bir denge bulmaya çalışılır. Cenaze günü ölenin yakınlarının üzerlerindeki gömlek yırtılır. Ölü gömüldükten sonra kahvaltılık yenir, rakı içilir. Yas süresi 7 gün olup ölenin yakınları yerde ya da alçak koltuk/iskemlelerde oturur. Traş olmak, makyaj yapmak, saç kesmek, çalışmak, yeni giysiler giymek, günlük işler yapmak yasaktır. Evdeki aynalar örtülür. Vefat edenin yakınlarını ziyaret etmek, her akşam hazırlanan yemekleri yemek âdetlendirdir. Otuz güne kadar daha hafifletilmiş kurallarla yas devam eder. Kimileri bunu bir yıla kadar sürdürür. Her yıl ölüm gününde *kadiş*³ okunup ölenin anısına mum yakılır.

İkinci Bebek

1972 yılının 26 Kasım'ında çiftin ikinci kızları Leyla doğar. Zeldika titiz bir annedir. Çocuklarının üstüne titrer. Hastalandıklarında geceler boyu başlarındadır. Onlara en iyi şekilde bakar, büyütür, eğitimlerine önem verir. Birşeyleri eksik olmasın diye didinir, durur. En güzel yemekleri onlar için pişirir. Hele mutfağının amblemi tavuk suyu çorba *supa de gayina*'yı çok güzel yapar. Tavuk suyu çorbanın mistik bir iyileştirici etkisi olduğuna inanılır, bir diğer adı da Yahudi antibiyotiğidir! Her Yahudi anne gibi, Zeldika da çocukları hasta olduğunda, şöyle dumanı üstünde tüten, sıcacık, taptaze tavuk suyu çorbayı hemen yatağa servis eder, sonuna kadar içmelerini bekler.

Tüm geleneksel ataerkil toplumlarda olduğu gibi Türk Yahudilerinde de yemek âdetleri anneden kıza, yeni kuşaklara öğretilir. Mutfak sırları anneler, büyükanneler, kayınvalidelerden günümüze aktarılır. Zeldika da annesinden ne gördüyse mutfağında öyle sürdürür.

3 Ölenin arkasından okunan dua.

Patlıcanın mutfaktaki yeri özeldir. Patlıcanlı minik *borekitas*'lar, gül böreği *bulemikas*'lar, zeytinyağlı patlıcan yemeği *quartikos de be-rencena*, patlıcan kızartması mutfığın kraliçeleridir. Ya o arkadaş ve akrabaların toplandığı *jour-fix*'lerde, kelime anlamı ispanyol ekmeği olan süngerimsi yumurtalı kek *pandí spagna*, ya da iki kez pişirilmiş kurabiye-bisküvi "*biskoçiko*'lar? *Para bueno que se tope!*" (İyi günler için evde bulunsun) Misafire gümüş tepsilerde sunulan rende elma, vişne, incir reçelleri, Eliza'nın spesyalitesi şeftali-kayısı-erik marmelatı, ayva bimbriyo tatlısı. Sezon önce gül, sonra ham incir, ardından Arnavutköy çileği ve pek tabii ki vişne reçelleri ile açılır. Anne-kızın yaptıkları o 'kaşık' tatlılarına, şerbetlere, tarçın ve karanfilli likörlere doyum olmazdı.

Selman Baba ailenin ataerkil simgesiydi. Çalışır, didinir, ailenin maddi ihtiyaçlarını üstlenir, fakat kızlarına sevgisini göstermekte bonkör değildir. Belki de öyle görmüş, öyle yetişmiştir. Ona göre baba ağır olur, ciddi olur, görevini yerine getirir. Sıkı bir disiplinle büyür çocuklar. Okulda başarılı olurlar, aferinler, takdirler alır; iyi okullarda, iyi üniversitelerde okurlar.

Bu arada karı koca arasında işler iyi gitmiyordur. Ev içi tartışmalar süreklilik kazanır, hanede karanlık bulutlar dolaşmaktadır. Sibel üniversiteyi, Leyla da ortaokulu bitirdiğinde çift yollarını ayırmaya karar verir.

Kısa bir çalışma hayatı olur Zeldika'nın. Hayattaki en büyük uktesi eğitimini sonuçlandırmadan evlenmiş olmaktır. "Hayallerim vardı, gelecek umutlarım...Neden liseyi bitirmeden evlendim, acelem neydi ki?" diye sorar durur, yanar durur hep.

Kızlar büyür, yuvadan uçar, her ikisi de kendi hayatlarını kurarlar.

Elisa Annenin Vefatı

Eliza, eşinin vefatından sonra uzun yıllar kocasının bakkal dükânını işletir. Oldukça zor, yorucu bir iştir. Oğlu Moiz İstanbul Tıp Fakültesi'nden mezun olduktan sonra İsrail'e göç etmiş, kulak-burun-boğaz doktoru olmuş, İzmirli bir kızla evlenmiş, iki çocuğu olmuştur. Eliza yorgundur, zor bir hayatı olmuştur, artık biraz yavaşlamak, biraz dinlenmek istiyordur. İkinci bir evlilik yapar. Mösyö Vitali çok iyi bir insandır, saygılı, sevgi dolu, sevecen. Kendi kızı ve torunları İsrail'de yaşarlar. Eliza'nın ailesini kendi ailesi gibi benimser. Zeldika'yı kızı, Sibel ve Leyla'yı torunları gibi sever. Kurtuluş Caddesi'ndeki evleri her zaman açıktır, sofraları hep bereketlidir.

Eliza kızının hep yanındadır, Zeldika'nın en büyük desteğidir, torunlarını büyütmede çok emeği vardır. Yıllar geçmiş, yaş ilerlemiş, hastalıklar artmıştır. Mösyö Vitali vefat etmiş, Eliza da 2001 yılında İsrail'e, doktor oğlunun yanına taşınmıştır. 2007 yılında da, ardından tüm sevenlerini bırakarak, hayata veda eder. Zeldika'nın en acılı, en hüzünlü dönemi sevgili anneciği Eliza'yı kaybettiği dönemdir. Aylar, yıllar geçer, hayatın doğal akışıyla acı belki biraz hafifler ama özlem hiç bitmez, onu anmadan tek bir günü bile geçmez.

Hatırlamak

Yahudi geleneğinde hatırlamak çok önemli. Zeldika'nın hikâyesini anlatırken hatırlamak istedim. Türk Yahudileri nasıl yaşadılar, nasıl okudular, nasıl çalıştılar, nasıl ibadet ettiler? Hayaller kurdular, sevdiler, düğünler, torunlar görüp güldüler, sıkıntılar, üzüntüler, hastalıklar, kayıplar, ölümler yaşayıp ağladılar.

Köklerimin geldiği, annemin babamın doğduğu, büyükannemlerin, büyükbabamların yaşadığı şehir İstanbul. Galata semti küçücük çocukluğumun anılarında halen taptaze. Doğup büyüdüğüm

Şişli'den cuma akşamüstü saatlerinde bindiğimiz nostaljik troley-büsle Tünel'e varış; Tünel'den Galata'ya arnavut kaldırımlı yokuştan inerken tanıdık esnafla merhabalaşma.... Büyük Hendek sokağından tıngır mıngır kırmızı ayakkabılarımla seke seke koşturup dedemin bakkal dükkânına varma... Gülen tonton dedemin '*ke haber hanumika, todo bueno?*' (nasılsın canım, herşey yolunda mı?) deyip beni öptükten sonra elime tutuşturduğu gazoz, ceplerime doldurduğu çikolatalar... O dönemde çok sevdiğim Çamlıca gazozu ve şemsiye şeklinde, üstü renkli, cicili bicili selofan kağıtlarla kaplı çikolatalar. O kağıtları özenle düzleştirir, okul defterlerimin arasına koyar ve koleksiyon yapardım. Anneannemlerin evine vardığımda merdivenleri çıkarken burnuma gelen o tarifsiz *borekitas* kokuları! Anneanneciğim "*hayde hanumika, vien aki, ayutame para aparejar la meza*" (gel canım, sofrayı hazırlamama yardım et) der, ben de haftanın en güzel akşamının hazırlığına katkıda bulunmanın sonsuz hazzıyla mutfağa koşardım.

Anneannemin mutfağı sevgi kokardı. Saçlarını sardığı küçük eşarp, mutfakta çalışırken burnunun üstüne bulaşan un, o hünerli elleri nasıl da seri un yoğurur, börek açardı. "*Ez un minuto, muy facil*" (bir dakika sürer, çok kolay) der, o tepsilerce böreği bir çırpıda hazırlardı. Hem o yıllarda evlerde fırın yok. Börekler, kekler *uga* denilen ortası delik, yuvarlak aliminyum kek kalıbı benzeri tencerelere konur, havagazı üzerindeki özel bir taban üstüne yerleştirilir, sabırla pişirilirdi. Uganın üstünde camlı bir bölüm olur, oradan içindikilerin pişip pişmediği kontrol edilirdi. Uga kaç kez pişip boşalır, yenileriyle tekrar doldurulur, bu ritüel saatlerce sürerdi. Anneannem hiç gocunmaz, ailesine sevgi dolu, aşk dolu yiyecekler yapmaktan hiç usanmazdı. Hele bayram sofralarının vazgeçilmezi *fritada*'lar için, pırasa ve ıspanak köfteleri için kilolarca ıspanak, pırasa yıkamaktan elleri şişer ama hiç söylenmez, "*siz geldiniz ya evimiz şenlendi*" der, sevgiyle bağrına basardı tüm aileyi.

Ailenin hep biraraya geldiği, gün batmadan yarım saat önce şamdanlarda mumların yakıldığı, Cuma akşamı kutsama duası *kiduş*'un yapıldığı, *hamosi* ekmeğinin kutsanıp tuza batırıldığı o sımsıcak Şabat akşamları... Özel duası, özel yemekleriyle o akşam çok özeldi. Sofrada bayram havası esirdi. Masa düzeni, o bembeyaz kolalı, işli sofraya örtüsünün kokusu, o akşama has kullanılan servis takımlarının tınısı, gümüş çatal, bıçak, kaşıklar, kristal bardaklar. Babamın iş, dedemin de dükkânını kapatıp sinagog dönüşü katılımları ile tüm ailenin buluştuğu ve paylaşılan zengin sofranın tadına varma: *borekitas*, yanında haşlanmış yumurta, mevsiminde marul, önden ılık yenen zeytinyağlılardan bamya, çalı fasulye, enginar veya kereviz, ekşili balık... Ardından ya tavuk-pilav-bezelye üçlüsü, ya tavuk suyuyla pişirilmiş patlıcan beğendi *berencena asada* ya da kabak-domates-biber dolma *kalavasaz*, *biberas i domates yenas*'ın o fırınlanmış karamelize tadı, finalde ev baklavası veya kadayıfı. O tadlar, aradan 40 yıl da geçmiş olsa, halen dünmüş gibi damağımda, zihnimde, yüreğimde! Büyüklerin muhabbeti, yemeğin lezzeti ile çıtır çıtır yanan sobanın alevine takılan gözler, yorgun düşmüş küçük çocuk bedeninin ninnilerle akşam uykusuna dalması... İşte çocukluğumun renkli, mutlu, tasasız anıları...

Belki bütün bu anılar geçmişin tozlu sayfalarında asılı kaldılar. Sevdiklerim, beni ben yapanlar, hayatımı yaptıklarıyla, anlattıklarıyla, aktardıklarıyla, verdikleri öğütlerle şekillendirenler, yolumu açanlar, ufkumu genişletenler çoktan beni bırakıp gittiler. Ama o eski dolaplar, o dolapların zorlanarak açılan çekmeceleri hep oradalar. Zihnimin bir köşesinde, gönlümün en özel yerinde gizliler. O eski fotoğraflar, siyah beyaz, dönemin sararmış ama üstüne doku-nurken yıllar içinde birer birer kaybettiğim o eşsiz insanları sanki kucaklamışcasına yanıbaşımdaya sımsıcak hissettiğim aile fotoğrafları. Hele o düğün fotoğrafları! Beylerin yakışıklılığı, hanımların şıklığı, o gelinlikler, o *deux-pièce'ler* (etek-cekete takımı), içine giyilen ipek, dantel gömlekler, şık gece elbiseleri, aynı kumaştan *sur-commande* (sipariş üzerine) yaptırılan çantalar ve o muhteşem şapkalar... Hepsi yanıbaşımdaydılar.

Kah açık hava yaz sinemaları, kah Caddebostan'da sandalla açılıp yaptığımız yüzme yarışları, kah Kilyos'taki piknikler, kah Yakacık Ayazma ve Koru'daki kır gazinoları, zevkle yakılan mangallar... O sıcacık *borekitaslar*, *biskoçikoslar*, o ev yapımı vişne likörleri, o *şarope blankolar*, o harikulade sofralar... Tüm anılarımın tadları, kokuları, sesleri dünmüş gibi burnumda, kulaklarımda, damağımda, yüreğimde...

Malili yazar ve etnolog Amadou Hampaté Bâ'nin dediği gibi "*Afrika'da yaşlı bir insan öldüğünde, bütün bir kütüphane yanmış demektir*". Zeldika'nın Hikâyesi ile tüm bu güzel insanları elimden geldiğince, kalemim döndükçe, anılarım el verdikçe, hatırlamak, belgelemek ve onurlandırmak istedim. Her birine tek tek bana hediye ettikleri hayat için ve tadı damağımda kalan anılar için sonsuz teşekkür ediyorum. Hepinizi çok ama çok seviyorum.

Bu makalenin yazılmasında, sözlü hafızalarındaki anıları benimle paylaşan annem Zelda, babam Selman, dayım Moiz ve halam Melek'e çok teşekkür ederim. Hepsine daha çok uzun yıllar yanımda olacakları sağlıklı ömürler dilerim.

Eve Dönüş

Josef RODRİG

Çocukluk ve Okul Yıllarım

Bana ilk kez 8 veya 9 yaşındayken farklı olduğum hissettirildi. Daha doğrusu bu konudaki ilk anım odur. Bahçede oynarken oyun arkadaşlarımdan annelerinin birinin bana balkondan uzun uzun baktığını daha sonra adımı sorduğunu, sonra birden bire "Sen müslüman değilsin, sen gâvursun işte" diye bağırıldığını hatırlıyorum. Aramızda başka gayrimüslimler de vardı ama her nedense kadın bana takmıştı. Daha sonra arkadaşımın ve ablasının özürleri o yaşta bir çocuğun ruhuna açılan yarayı kapatmaya yetmemiş olacak ki aradan neredeyse elli yıl geçmiş olmasına rağmen olayı unutamadım. O zamanki aklımla "gâvur" olduğumu saklamanın iyi bir şey olabileceğine karar verdim.

İlkokul beşinci sınıftayken bir gün sıra arkadaşım bana "Yahudi mi yoksa Musevi mi" olduğumu sordu. Doğrusu bu oldukça beklemediğim bir soru olduğu gibi cevabını da bilmiyordum. Genel olarak o zamanlar bu iki terimin arasındaki fark hakkında hiç bir fikrim olmadığı için meseleyi kem küm etmekle geçiştirdim.

Daha sonra orta okul yıllarında sınıf arkadaşlarımdan epeyce samimi olduğum bir tanesinin kökenimi bilmeden bana uzun uzadıya neden Yahudilerin sevilmediğini anlattığını anımsarım. Kanımın buz kesdiğini ve ağzımdan tek kelime bile çıkaramadığımı hatırlıyorum.

Lise sınıflarındayken bir kez ablam veli toplantısına gitmişti. Daha sonraları tarih hocasının ablama "Sen Yahudi'nin ablası mısın?" diye sorduğunu bana anlatmıştı.

En çok kalbimi kıran olaylardan bir tanesi ise yıllarca aynı sırayı paylaştığım arkadaşımın üst kattaki komşularına hırsız girdiğini ama aslında bu olaya sevindiğini, zira komşunun Yahudi olduğunu anlatmasıdır.

Daha sonraki yıllarda sosyal hayatımı Yahudi derneklerine kaydırarak en azından bu konuda bir nebze kendimi rahatlattım. Yine de sevilmediğimizi, herhangi bir problemde müslüman arkadaşlarım tarafından her an "Yahudi" ve "gâvur" kartının oynanabileceği hiç bir zaman aklımdan çıkmadı.

Üniversite ve Askerlik Yıllarım

Daha sonra eğitimim için Avusturya'ya gittim. Bu yıllarda Yahudi derneklerine hemen hemen hiç uğramadım, Yahudi arkadaşlarım da olmadı. Yıllar sonra Türkiye'ye döner dönmez içimdeki ezikliği tekrar hissetmeye başladım. Özellikle askerlik dönemimi diken üstünde geçirdim desem yeridir. Genel olarak Türkiye'den epeyce kopmuş olduğumu, kafa yapımın değişmiş olduğunu, demokratik ve serbest bir toplumda yaşamının vermiş olduğu rahatlığa alıştıktan sonra Türkiye'deki düşük profil, ağzını açmaktan korkan cemaatte yaşamının ve devamlı "gâvur" olduğumu saklamanın enerjimi tüketmekte olduğunu farketmeye başladım. İş imkânları ve geçim zorlukları da buna eklenince müstakbel eşimle birlikte İsrail'e göç etmeye karar verdik.

İsrail'e Göç Ediyoruz

1 Aralık 1987, güneşli bir Pazar günü yeni vatanımız olacak ülkeye adım attık. O zamanlar 86 yaşında olan, ancak hem bedenem hem de kognitif olarak son derece iyi durumda olan anneannemin Tel-Aviv'deki 2.5 odalık evine yerleştik. Burada bir parantez açmak isterim. Anneannem 68 yaşında iken İsrail'e göç etmiş bir Türk Musevi'si tarafından yapılan evlenme teklifini kabul edip, Altı Gün Savaşı'ndan bir kaç ay evvel bu ülkeye yerleşmişti. Şansımıza o gün göçmenler için İbranice kursu açılmaktaydı. Elbette bu bulunmaz fırsatı kullanarak derhal İbranice öğrenmeye koyulduk. Bu dil bizim bildiğimiz hiç bir dile benzemediği gibi en büyük derdinin okuma ve yazma olduğunu hemen belirteyim. Bizim gibi yıllardır Latin alfabesiyle okuyup yazan kişiler için birdenbire kargacık, burgacık harflerle hem de sağdan sola okumanın ve yazmanın zorluklarını ancak yaşayan bilir.

İbranice Öğrenmenin Zorlukları

Gerçekten de derslerimizi aksatmadan yapmamıza rağmen ilk aylarda çok büyük bir ilerleme kaydettiğimizi söyleyemeyeceğim. İşin doğrusu biz göç etmeden önce daha önce İsrail'e gelmiş ve burada yaşayan veya bir sebepten dikiş tutturamayıp Türkiye'ye dönmüş kişilerin anlattığının aksine, öyle üç, beş ay sonra bülbül gibi İbranice konuşmanın imkânsız olduğunu belirteyim. İbranice'nin dilbilgisi genellikle basit olsa bile öğrenilmesi kolay bir lisan değil. Bu dili hakkıyla konuşmak yıllar aldığı gibi okuması bana sorarsanız hiç bir zaman Latin alfabesini kullanan diller kadar akıcı olamıyor.

Yapılan araştırmalarda ana dili İbranice olan kişilerin dahi İbranice'yi Latin alfabesiyle yazılan dillerden daha yavaş okudukları ortaya çıkmakta. Bizim gibi yaşını başını almış kişilerin sular seller gibi İbranice'yi okuyup yazmasını beklemek ise saflıktan öteye gidemez.

Şöyle bir örnek vermek gerekirse yıllar yılı burada yaşamakta olan Türkiyeli göçmenlerin çok azının İbranice kitap okuduğunu biliyorum. Doğrusunu isterseniz benim günlük bir gazeteye abone olmam için neredeyse yirmi yılın geçmesi gerekti. Bugün dahi ancak başlıkları ve çok ilgimi çeken yazıları okurum. Fikir yazıları ve makaleleri okumak benim için mevzu bahis dahi değildir. İstesem okumasına okurum ama bana zevk vermez. Bunca yıldan sonra dahi sinemada İbranice alt yazıları okumaya yetişemem. Bunun benimle ilgili bir problem olmadığını, olağanüstü zekâyâ sahip başka göçmen dostlarımla da aynı dertten muzdarip olduklarını biliyorum.

Gelgelelim radyo ve televizyon gibi sesli iletişim araçlarına. İbranice kursu veren kurumlarda –ki bunlara "Ulpan" (stüdyo) adı verilir– göçmenlerin çabuk uyum sağlayabilmeleri ve aktüaliteye mümkün olduğu kadar çabuk vakıf olabilmeleri için her türlü çaba gösterilse de haberleri anlayabilmek 2-3 yılınızı, eğlence programları, konferansları takip edebilmek 5-6 yılınızı alacaktır. Buna sebep olarak elbette dile vakıf olamanın dışında günlük hayatı takip edememek ve zihniyeti anlayamamak gibi sebepler sayılabilir.

Tabii bu yazdıklarım ortalama rakkamlardır. İşin doğrusu dili ancak konuşa, konuşa ve duya duya öğrenebileceğiniz için mesele ancak çalışma hayatına atıldıktan ve İsraili'lerle ilişki kurmaya başladığınızdan sonra çözülmeye başlıyor. Hem ben, hem eşim oldukça kısa sayılabilecek bir zamanda çalışmaya başladığımız ve Türkçe konuşulmayan ortamlarda bulunduğumuz için bu konuda şansımız yaver gitti diyebiliriz.

Buna karşılık son yıllarda İsrail'e şu veya bu sebeple göç etmiş arkadaşlarımızın ve yakınlarımızın özellikle çalışmayan eşlerinin İbranice konusunda son derece zorlandıklarını, çoğunun yerinde saydığını ve bir türlü topluma uyum sağlayamadıklarını da burada sırası gelmişken belirtmeden edemeyeceğim. Ne yazık ki bu göçmenlerin çoğu Türkçe konuşan dar çevrelere sıkışıp kalmakta bir türlü İsrailleşememekteler. Bu da haliyle bir şekilde Türkiye'ye özlem,

Türkiye'deki yaşama gıpta ile bakmak, bir türlü yeni memlekete ve toplumuna katılamamak ve hep toplum dışı biri olmayı birlikte getirmekte.

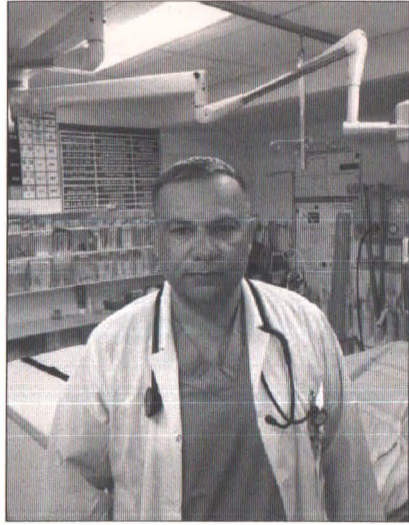
"Bu memlekette şu yok, bu yok, bulamadık, satılmıyor" gibi şikâyetler aslında dili iyi konuşamamaktan, yerel halkla ilişkinin asgaride olmasından ve medyayı takip edememek gibi sebeplerden kaynaklanmakta. Tabii ki biz de ilk aylarımızda ve yıllarımızda bu konularda büyük zorluklar çektik. Saatlerce süpermarkette tavuk aradığımızı, etiketin üstünde ne yazdığını bir türlü anlayamadığımızı, "ambalajın içindeki tavuk mu, hindi mi?" diye kendimizi paraladığımızı unutamam.

İş hayatında bu tip zorlukların hakkından gelmenin daha kolay olduğunu yazmadan geçemeyeceğim. İsrail'in bir göçmen ülkesi olduğunu, halkın çoğunun dili tam anlamıyla ve hatasız olarak konuşmadığını ve bu konuda toleransın çok yüksek olduğunu anlamak gerekiyor.

Çalışma Hayatımdaki Zorluklar

Bu noktada göçmenlerin ikinci problemi olan çalışma hayatı ve geçim meselelerine değinmek istiyorum. İsrail'e meslek sahibi olarak gelerseniz iş bulma konusunda çok büyük sıkıntılar yaşamazsınız. Örneğin ben tıp fakültesini ve stajı bitirmiş olarak göç ettim. Henüz dili öğrenirken şimdi sebebini hatırlayamadığım bir sebepten dolayı İsrail'in en büyük hastanelerinden biri olan Belinson Hastanesi Onkoloji Bölümü başkanıyla tanıştım. İhtisas konusunda bana yardımcı olup olamayacağımı sorduğumda hiç düşünmeden, "özgeçmişini yolla, işleri yoluna koyalım" demişti. Aramızdaki diyalogun hemen hemen hiç İbranice konuşmadığımdan yarı Almanca, yarı Yiddiş geçtiğini de belirtmekte fayda var. Demek istediğim, doğru düzgün dili konuşamayan birisi dahi meslek sahibi olduğu takdirde iş imkânları konusunda büyük zorluklar çekmiyor.

En nihayetinde İchilov Hastanesi'nde İzmir göçmeni bir profesör tarafından ise alındım. Hastalarla olan konuşmalarımın çoğunu İngilizce, Almanca ve Yiddiş yapmakta yazdığım epikrizleri ve raporları ise her kelimesinde harfinden fazla imla hatası olan anlaşılması imkânsız cümlelerle kağıda dökmekteydim. Bu konuda asla eleştiriye maruz kalmadım. Ak-sine sorduğum zaman derhal bana doğrusu gösterildi, sormadığım zaman ise olduğu

şekilde kabul edildi. Ne var ki İsraili meslektaşlarımın bir saatte gördükleri iş benim beş saatimi alıyor ve kalite olarak onların yaptığı-nın çok altında kalıyordu. Yine de bu vaziyet gerek hocalarım, gerek meslektaşlarım ve gerek hastalarım tarafından her zaman anlayışla karşılandı. Elbette yıllar içinde bu durum düzeldi ve ben de diğer doktorların süratine ulaştım. Yalnız dediğim gibi, yıllar sonra. Hastane çevresinde çalışmam, devamlı olarak hastalar ve meslektaş-larımla iletişim halinde olma zorunluluğum İbranice'min göreceli olarak çabuk gelişmesine yardımcı oldu diyebilirim. İbranice'nin ilerlemesi topluma daha çabuk uyum sağlamam da arkadaşlar edin-memde ve memleketin girdisini çıktısını süratle öğrenmemde çok büyük bir rol oynadı.

Eşim bu konuda daha büyük zorluklar yaşadı. Türkiye'de çok ta-nınmış bir firmada finans ve ekonomi konusunda saygın bir görevi varken yeni vatanında bu konuda bilgisiz ve deneyimsiz birisi olarak görülmek oldukça ağırına gitti.

"İsrail'de torpil gerekmez, doğru kişileri tanımak kâfidir" diye bir söz vardır. Gerçekten de "doğru kişileri" tanımasak bir yol gösterenimiz olmasa çok daha büyük zorluklar çekerdik. Örneğin anne-annemin büyük bir bankanın emekli genel müdürünü tanıması eşim için bir iş imkânı yarattı. En azından mülakata çağırılması ve daha sonra seçme sınavına alınmasında bu tür ilişkilerimiz çok büyük rol oynadı. Gerçi işe alındı ama bankanın en alt kademesi diyebileceğimiz veznedarlıktan işe başladı. Tabiri caizce bu "attan inip eşeğe binme" durumu kendisini ruhsal olarak oldukça yıprattı. İlk aylarında bu durumun tatsız neticelerini her an hisseder olduk. Bütün bunlara bir de benim bitmez tükenmez nöbetlerim ve yalnızlığı eklenince oldukça mutsuz ve zor bir dönem geçirdiğimizi söylemek abartma olmayacaktır.

İsrail'de Bürokrasi

Gelgelelim bürokrasiden çektiklerimize. İsrail Devleti'nin anayasası yoktur. İmar, iskân, tapu v.s gibi konularda ise hâlâ Osmanlı'dan kalma kanunlar kullanılır.

İsrail'e ilk adım attığınız andan itibaren bürokrasi sizi esir alır. Devlet dairelerinde, bakanlıklarda, gümrükte yapmanız gereken bitmeyen tükenmeyen muameleler vardır. Bir de üstüne üstlük evinize gelen mektuplar veya imzalamanız gerek evraklar hep İbranice'dir. Yani başka bir deyişle neye imza attığınız hakkında en ufak bir fikriniz olmadan basarsınız imzayı. Bazen işinizi halleden memurun iyi gününe rastlarsanız ve yabancı dili de varsa bir kaç cümleyle neye imza attığınızı size anlatma lütfunda bulunabilir ancak bunun sıradışı bir durum olduğunu hemen belirteyim. Eve gelen İbranice mektuplar konusunda ise size izahat verecek kimse olmadığı için eşin, dostun, komşunun peşine düşersiniz. Bu durumun düzelmesi, yani gelen mektupların ve evrakların içeriğini anlamak yıllar süren bir süreçtir.

Hizmet Sektöründe Durum

Bir de devletle ilgisi olmayan hizmet sektöründeki bürokrasi insanı yıldıırır. Örneğin bir çamaşır makinesi aldınız. Makinenin getirilmesi için saatler boyu evde beklersiniz. Çilenizin bittiğini zannederken karşınıza bu kez yeni bir problem çıkar. Çamaşır makinesi teknisyeninin evinize gelip makineyi ambalajından çıkarması, suya, gidere ve elektriğe bağlaması ve çalışır hale getirmesi gerekmektedir aksi takdirde garanti şartlarını kaybedersiniz. Bu zannedildiği kadar basit bir işlem değildir. Önce makinenin ithalatçısını aramanız-genellikle tek ithalatçı olduğu için tekeldir ve sizi canınızdan bezdirmeye hakkına sahiptir- uzun süre telefonda bekledikten sonra aksi bir sekreterin verdiği gün ve saate razı olmanız gerekmektedir. Nihayet beklenen gün gelir, dağ gibi yığılmış çamaşırlarınızdan kurtulacağınız ümidiyle işinizi gücünüzü bırakır evinizde teknisyeni beklersiniz. Teknisyen mutabık kaldığınız saatin dışında bir saatte geleceği için iş gününüzü kaybeder, makineyi bağlarken yaptığı pislikleri temizlerken söylenerek bir taraftan da nihayet çamaşır makinenizin çalışacağını düşünerek avunmaya çalışırsınız.

Ne yazık ki bu durum bütün sektörlerde aynıdır. Tamirci, elektrikçi, sıhhi tesisatçı ve hizmet sektöründe aklınıza hangi dal gelirse gelsin onlar size hizmet vereceklerine siz onların evdeki kapatmasına dönersiniz. Yıllardır hükümetlerin ve tüketici haklarını koruma kurumlarının bu konuda yaptıkları çabalar maalesef hiç bir sonuç vermemekte bunun sebebi ise küçük ve rekabet olmayan bir ekonomide yaşamamıza bağlanmaktadır. Ne yazık ki İsrail üreticiler ve ithalatçılar için bir cennet, tüketiciler için bir cehennem olmaya devam etmektedir.

İklim Meselesi

Yeni vatanımıza alışırken çektiğimiz ciddi sorunlardan biri de bu bölgenin hava durumuyla ilgiliydi. Biz İstanbul'da dört mevs-

me alışık kişiler olarak birdenbire iki mevsim yaşamaya başladık. Yaz ve kış. Bu bölgede kış mevsimi Aralık başında başlar ve en geç Şubat sonunda biter. Yağışlı mevsim "yağmur yağacak" demek değil, "yağmur yağabilir" demektir. Buna karşılık diğer dokuz ay neredeyse bizim bildiğimiz anlamda bahar ve yaz aylarıdır. İşte bu yaz aylarından Temmuz, Ağustos ve Eylül ayları çok çetin geçer. Hava çok sıcak ve aynı zamanda çok rutubetlidir. Bu üç ay boyunca insanlar canlarından bezerler. Bir de bu bölgede "Hamsin" denilen başka bir iklim faciası vardır. İlkbahar ve sonbahar aylarında genellikle birkaç gün sürebilen hava sıcaklıklarının 45 derecelere vardığı çöl rüzgârlarının taşıdığı kumların bölgeyi ziyaret ettiği günlerdir. Evden çıkmak ve günlük hayatı idame ettirmek imkânsızdır. Genellikle berbat, çamurlu bir yağmurla son bulur. İlk geldiğim yıl yine böyle bir hamsin gününde safça sormuş, bu sıcak ne zaman bitecek bilmek istemiştım. Aldığım cevap son derece basit ama etkiliydi: "Ekim ayında."

İsrail Halkına Alışma

İsrail halkının zihniyeti ve davranışı bizim alıştığımızdan çok daha değişiktir. Burada doğup büyüyen yerli Yahudi'lere "Sabra" adı verilir. Sabra, dışı dikenli fakat içi tatlı mı tatlı bir çeşit kaktüstür. Buranın halkı da dıştan bakıldığında ve konuşulduğunda, asabi, sabırsız ve kavgacı gibi görünür ancak kabuğunu soymayı başarılırsanız içinden tatlı bir kişilik çıkar derler. Ne kadar doğru, ne kadar yanlış bilemeyeceğim ancak gördüğüm kadar bizim bildiğimiz, tanıdığımız adab-ı muaşeret kuralları burada pek geçerli değildir. Bir kere İbranice'de "siz" diye bir hitap şekli yoktur. Yani cumhurbaşkanı ile bile konuşsanız kendisine "sen" diye hitap etmek zorunda kalacağınızı hesaba katın. Bu durumda ister istemez hiyerarşi kuralları yumuşamakta, hatta zaman zaman yok olmaktadır. Örneğin ben kendimi asistanlarımla veya hastalarımla senli benli, laubali bir şekilde konuşurken buluveriyorum. Dolayısıyla bizim bildiğimiz ve alışık

olduğumuz saygı kuralları ortadan kaybolmakta bazen çok nafoş durumlar yaşanabilmektedir. İşte neredeyse otuz yıldır yaşadığım bu ülkede maalesef alışmadığım beni bu güne kadar son derece rahatsız eden bir durum.

Bütün bunlara rağmen sonunda bu "aksi ve sabırsız" gibi görünen insanlarla başa çıkabilmenin bir yolu olduğunu öğrendim. Bunu kısaca "tatlı dil", yılan deliğı" ilişkisi olarak adlandırayım. Burada ne kadar bağırp çağırır, ne kadar sesinizi yükseltirseniz o kadar haklı olduğunuza dair bir rivayet gezer. Ben bunun aksini gördüm, yaşadım ve yaşıyorum. Gerçekten de bunu sadece sokakta işyerinde v.s gibi tanımadığım insanlar üzerinde gözlemlemedim. Kendi evimde dahi "sabıra" olarak doğan çocuklarıma tatlı dille yaptırabileceğim şeyleri bağırp çağırdığım, sesimi yükseltip emrivaki tonlarda söylediğim zaman kesinlikle yaptıramıyorum. Bildiğim saygıdeğer babaerki aile burada mevcut olmadığı için sinip susacaklarına bana aynı şekilde ancak daha yüksek tonlarda cevap vermeyi tercih ediyorlar. Havasından mıdır, eğitim sisteminden midir yoksa yıllar boyunca insanların içinde yaşadığı savaşı ve terörden midir bilemiyorum ama buranın havası işte böyle esmekte ve bizler gibi geç yaşta gelmiş göçmenleri bir türlü alışamadıkları bir atmosferde yaşamaya zorlamaktadır.

"Çok Şükür Evimize Dönüyoruz"

Hiç özlem olmadan gurbet olur mu? Buraya göç edenlerin başındaki en büyük dert tabii ki sılaya olan özlemdir. Herkes için ilk yıllar yemeğinden havasına kadar her şeyi özleyerek geçer. Gerçi ben gurbet olayını öğrencilik yıllarımda bir kez geçirdiğim için daha tecrübeli sayılırdım ama yine de zorlanmadım desem yalan olur. En nihayetinde çoğumuz için sıla gurbete, gurbet de sılaya dönüştü ve özlem bitti. Bunun bir alışkanlık mı yoksa gerçekten de artık vatanımıza kavuştuğumuz ve rahat ettiğimiz için gerçekleştiğini zannedersen

hiç bir zaman öğrenemeyeceğiz. Bildiğim tek şey yurtdışından dönerken altımızda Akdeniz'i ve sonrasında çorak İsrail topraklarını gördüğüm zaman "çok şükür, evimize dönüyoruz" hissiyle birlikte içimi huzur kapladığıdır.

Cako Bonomo

Albert SABANOĞLU

1983 yılının soğuk bir kış akşamı, ABD'nin kuzeydoğusunda eğitim gördüğüm üniversitenin bulunduğu küçük kentteki evimizin telefonu çaldı. Arayan, üniversitenin polisiydi, benimle konuşmak istiyorlardı. İrkildim.

"Burada çok uzaklardan sizi görmeye geren biri var" dedi karşıdaki ses.

Bir sessizlik oldu, sonra başka bir ses, gayet sakin:

"Merhaba, ben Cako Bonomo" dedi Türkçe.

Bu bir şaka mıydı? Kışın kasvetiyle hayal görmeye mi başlamıştım?

Cako Bonomo! İlk anılarımda önemli bir yer tutan, üzerlerinde kocaman, rengarenk "Uruguay" yazılı pullarla kaplı ince zarflarla, babamın o mektupları aldığı anda yüzünde beliren gençlik ve mutluluk ifadesiyle, çok uzak aydınlık diyarlarla özdeşleştirdiğim isim... Babamın kuzeni ve gençlik arkadaşıydı, ben doğduktan çok önce Güney Amerika'ya göç etmiş, söylentiye göre oralarda Harun gibi zengin olmuştu. Çocukluğumda bu hikâyenin bir mit mi yoksa

gerçek mi olduğunu bir türlü anlayamamış, büyüdüğümde ise doğru olamayacağına hükmetmiş, unutup gitmiştim.

Kışın ortasında, -15 derecede, bu kuş uçmaz kervan geçmez Amerikan şehrinde Cako'nun ne işi olabilirdi?

Karakola gittim. Yanında ben yaşlardaki oğlu Jaime ile bekliyordu. Yıllardır tanışıyormuşuz gibi selamladı, kucakladı, sonra anlattı. Oğluna kanser teşhisi konmuş, kalkıp Amerika'ya gelmişlerdi. Hastane hastane dolaştıktan sonra kendilerine o kanser türünün en iyi uzmanlarının bu küçük şehirde olduğu söylenmişti. O anda Cako'nun aklına gençlik arkadaşı Eli Saban'ın oğlunun da ismi buna benzer bir yerde okuduğu aklına gelmiş, gerçekten de beni burada bulmuştu.

Kışın geri kalan kısmını ben ve ev arkadaşım, Cako'nun tedavisi süren oğluna yardımcı olarak, yalnız kalmamasına gayret ederek geçirdik. O ve karısı nöbetleşerek Uruguay'dan gelip bir süreliğine kalıyorlardı. Şehrimizde geçirdiği zamanlarda Cako ara sıra evimize uğrar veya bizi yemeğe çıkarır, eski kelimelerle süslü ama gayet düzgün bir Türkçeyle bize Türkiye'yi sorardı. Evimize ilk geldiğinde:

"CHP, nasıl CHP?" dedi.

CHP yoktu. Askerî rejim tarafından kapatılmıştı.

Ama olsa da fazla fark etmeyecekti çünkü Cako'nun "hatırını" sorduğu CHP, bırakın 12 Eylül dönemini, daha Ecevit'in, Ortanın Solu'nun bile boy göstermediği bir CHP'ydi. 1940'larda, olsa olsa 1950'lerde kalmıştı o.

Başka bir defasında, raflardaki Nâzım Hikmet kitapları dikkatini çekmişti. Biz, hali vakti yerinde bir işadamı olduğu belli olan Cako'dan bu konuda ironik bir laf, bir yergi beklerken birden bire büyük bir heyecanla Nâzım'ın birkaç şiirini üstüste ezbere söylemesine hayretle şahit olduk. Hislenmişti, gözlerinde nostalji okunuyordu.

Bahara doğru oğlu Jaime'nin tedavisi bitip de dönme vakti geldiğinde beni Uruguay'a, onlarla bir süre kalmaya davet etti. O sırada artık üniversitede fazla işim kalmamış, Haziran'da mezun olmam için gereken dersleri bitirmiştım, kabul ettim. Onlardan birkaç hafta sonra Montevideo'ya uçtum.

Kuzey Amerika'nın soğuğundan 8500 km ötede Güney Amerika'nın yazına indiğimde beklediğimin aksine çok tanıdık bir yere geldiğim hissine kapıldım. Gerek Montevideo'nun İzmir'e benzeyen coğrafyası, sokakları, binaları ve havası, gerek de oradaki Bonomoların ve diğer akrabalarımın hayat tarzı ve kurdukları ilişkiler bana çocukluğumdan hayal meyal hatırladığım eski İzmir'e geri döndüğüm izlenimini veriyordu.

Cako Bonomo zengindi, çok zengindi. Türkiye'de dolaşan o efsanede doğruluk payı çoktu. Montevideo'nun en iyi semtlerinde ve Güney Amerikalı zenginlerin yazlığı Punta del Este'de evleri, yatları vardı, kalburüstü kulüplerde golf ve tenis oynuyor, hayatı bazı yönleriyle filmlerde veya romanlarda rastladığımız Latin Amerikalı milyonerlerin hayatlarına benziyordu.

Orada kaldığım iki ay ve yıllar sonraki ikinci bir ziyaretim boyunca Cako'yla sohbetlerimden öğrendiklerimi, Bonomo ailesinden başka kişilerin ve babam Eli Saban'ın da anlattıklarıyla birleştirerek hikâyesinin ana hatlarını çıkartabildim.

1925 Tire doğumlu, üçü erkek, biri kız, dört kardeşin ikincisiydi. Annesi Coya Uzyel babaannemin kardeşi oluyordu. Babası köyden köye dolaşıp sigorta poliçesi satardı. Tire, Ödemiş ve civarlarında eşkiyanın cirit attığı, insanların korkudan paralarını toprağın altına gömdükleri günleri yaşamıştı. Fakirdiler. Babası erken ölünce durumları daha da kötüleşti. İzmir'e göç etmek zorunda kaldılar.

Gene o sıralarda, babaları Tire'de manifaturacılıkla uğraştığından göreceli olarak daha iyi durumda olan Saban ailesinin onbir karde-

şinden birkaçı da İzmir'e gelmişler, Salhane'de, Mithatpaşa Caddesi 430 numarada büyük bir eve yerleşmişlerdi. O ev, kısa zamanda yakın ve uzak bir dolu aile ferdinin, onların arkadaşlarının ve civardaki cemaat mensuplarının uğrak yeri, bir tür lokali haline geldi. Bugün bile müdavimlerden hâlâ hayatta olanlar o evin hikâyelerini anlatır dururlar. Salhane'de o sıralarda önemli sayıda Musevi yaşıyordu. Daha yoksul olanlar, ortak bir avlu ve tuvaletlerin etrafındaki odalardan oluşan *kuartikos*'larda (diğer bir adı da *hanezikos kon kortijos*) otururlardı. Kıyıdaki evlerden doğrudan denize girilirdi.

Bonomo'lar, Saban'ların karşısında küçük bir eve yerleşmişlerdi. Eli Saban'la Cako'nun dostluğu orada pekişti. Eli'nin anlattığına göre Bonomo'ların bazen günü çıkartacak kadar yemeği bile yoktu; onlara Saban'ların annesi, Coya'nın kızkardeşi Recina yardım ediyordu.

Çok sonra, Montevideo'da Cako çocukluğunun sefil şartlarına biraz değişik bir açıdan bakacaktı:

Tire'de çocukken yoksulluğumuzun pek farkında değildim" diye anlatacaktı, "Çocukken ayağında oynayabileceğin bir top varsa, mutlusun. Bak, ben hayat boyu küçükken sefil olduğumu düşünmüştüm ama şimdi geriye baktığımda güzel hatıralar geliyor hep. Evet, bana ayakkabı almak sorun oluyordu, vs... ama böyle şeyler fazla önemli gelmiyordu o zamanlar. Sonra babam öldü, İzmir'e gittik. 13 yaşındayken Bar-Mitzvah hediyesi olarak bir bisiklet istedim. Almadılar. İki kuzenime (Eli ve Jak Abuaf) aldılar ama. Sanırım yoksulluğun bilincine ilk defa o zaman vardım.

Cako ve Eli, savaş öncesi gitgide artan antisemitizmle Ticaret Lisesi'nde öğrenciyken karşılaşırlar. Kendisi de antisemit olan matematik öğretmeni, çoğunluğu Musevi olan sınıflarının başına Nazi partisi üyesi Hans adlı bir Alman'ı mümessil koyar. Bu Alman'ın sınıfa etmediği kötülük kalmaz. Ta ki Robert Goldenberg adında bir öğrenci kalkıp suratına iki tokat geçirene kadar. Bu Goldenberg, sınıftaki tek siyonisttir. Çok geçmeden Filistin'e göçer zaten.

"Sonradan o Alman'ın savaş sırasında cepheye öldüğünü öğrendim" dedi Eli bana bir defasında, "Neden bilmiyorum, üzıldüm"

Buna benzer anekdotların bolluğuna rağmen, Ticaret Lisesi'nden mezun olan Cako, idealist, memleketi için iyi bir şeyler yapmak isteyen bir gençtir. Sosyalisttir. Bazı akşamlar kendisi gibi düşünen arkadaşlarıyla toplanıp Nâzım'ı, Sabahattin Ali'yi, başka yasaklanmış yazarları okurlar, tartışır.

Bu arada abisi, içinde bulunduğu şartlardan bıkip ta Uruguay'a, bir şeker fabrikasının sahibi olduğu söylenen bir akrabasının yanına şansını denemeye gitmiştir. Annesine ve küçük kardeşlerine bakmak Cako'ya kalır.

O dönemde Güney Amerika, İzmir'deki Musevi cemaati için bir tür El Dorado, gidenin hemen zengin olduğu söylenen bir masal diyarıydı. Bu sevdaya ilk kapılanlardan biri Saban kardeşlerin en büyüğü Salomon olmuştu. İzmir'de durumu iyi olan ve büyük evinde verdiği partilerle tanınan biriyken, İtalya'da tanıştığı Musevi bir tüccarın vaadlerine inanarak 1930'da Brezilya'ya kahve ticareti yapmaya gitmiş, işler beklediği gibi yürümeyince o da Montevideo'yu boylamış, İkinci Dünya Savaşı sırasında sırasında deniz ticareti sayesinde tekrar iyi bir konuma gelebilmişti. Başlıbaşına bir hikâye konusudur.

Ailesini geçindirmek zorunda olan Cako, İzmir'in en tanınmış sanayicilerinden, iplik makarası imalatçısı Rabenu Politi'nin yanında işe girer. Kısa zamanda işi öğrenir, yükselir. Fakat tam belini biraz doğrultmaktayken Varlık Vergisi gelir. Zengin bir insan olmamasına rağmen Cako'dan ödeyemeyeceği kadar yüksek bir vergi istenir. Her şeyine el konur. Eli Saban şahitidir: "Bir sabah memurlar Cako'nun evine geldi. Ne varsa götürdüler. Eşyaların hepsini sokakta görmek içler acısıydı". Gerçi Cako Montevideo'da bana, bu olaydan birkaç yıl sonra Meclis'i Mebusan'ın kendisine bizzat yazarak bir yanlışlık yapıldığından dolayı özür dilediğini gururla anlattı ama mallarını geri alabildiğini sanmıyorum.

Ardından askere çağrılır. Arada, Uruguay'a göçen abisinden güzel haberler gelmektedir: zengin olmuştur, ailenin geri kalanını oraya beklemektedir. Cako güç belâ annesini ve iki kardeşini gemiye bindirip Uruguay'a yollar, kendisi de askere gider.

Sene 1946'dır. Cako'nun alayı Rus sınırına gönderilecektir. Bunu haber alan Cako, tanıdığı bir subaya rüşvet vererek kışlada bir yerde saklanır, alay gittikten üç gün sonra ortaya çıkar. Artık diğerleriyle sınıra gönderilmesi söz konusu olamayacağından – tanıdığı subayın da rolü olmuştur herhalde bu kararda- askerliğini üç yıl İzmir yakınlarında göreceli olarak iyi şartlarda yapar. Bitirir bitirmez, son kalan parasıyla Uruguay'a bir vapur bileti alır.

Cako 1950 yılının bir bahar günü İzmir Limanı'ndan gemiye binip bir daha dönmek üzere gitti. Can dostları Eli (Saban), Jak (Abuaf) ve Josef (Uzyel) onu uğurlamak için rıhtıma gelmişlerdi. Hiçbiri o günü, aradan geçen yıllara rağmen unutmadı. O zamanlar gidiş o gidiş, dönmek hemen hemen imkânsız, telefon bağlantısı bile yok... Yolları, ellerinde olmayan nedenlerden dolayı orada ayrılıyordu.

Yolculuğun İtalya durağında oradaki Uruguay Konsolosluğu'ndan ülkeye girmesi için gerekli "Komünist veya Nazi olmadığını" belirten belgeyi almak için günlerce mücadele veren Cako, toplam iki ay sonra Montevideo'ya vardığında kendisini kötü bir sürpriz bekliyordu. Büyük abisi, mektuplarında yazdığı gibi şeker fabrikasının ortağı falan değildi, şekerçi dükkânında basit bir çırağı. Ailesini oraya çekebilmek için gerçekleri çarpıtmıştı. Kısacası Cako, Uruguay'da da fakirdi. Sıfırdan başlaması gerekecekti.

Bir sabah ikimiz Montevideo'nun sahili boyunca kilometrelerce uzanan "Kordon"u Rambla'da dolaşırken, eski limana yakın bir noktayı gösterdi ve: "O gerçeği öğrendiğimde tam şuraya oturdum ve hayatımın en önemli kararını verdim" dedi.

"Neydi?"

"İntihar edeyim mi, etmeyeyim mi?"

Devam etme kararı beraberinde büyük bir mücadeleyi, durmadan çalışmakla geçecek yılları getirdi. Cako, Montevideo'ya geldiğinde, ailesinden biraz Ladino bilmesine rağmen sokaklarda konuşulan İspanyolca'yı anlamıyordu. "1950 Dünya Kupası oynanıyordu, tek anladığım kelime "gol"du". Kısa zamanda dili öğrendi. Tekstille ilgili değişik işlerde çalıştı, bir süre tekstil komisyonculuğunda başarılı olduysa da patronlarıyla anlaşamadı. Sonunda kiraladığı bir tavan arasında kadın iç çamaşırı imal eden bir atölye kurdu. Sabahtan gecenin geç saatlerine kadar, henüz gerekli makinelere sahip olmadıklarından bazen en ilkel araçlarla çalışıyordu. Gene de o günleri hasretle anar:

"Gece saat onbirde yorgun argın eve dönerken pipomu yakar, gecenin serinliğinde yürümenin keyfini çıkarırdım. Mutluydum."

Uruguay'ın gerçekten de bir anlamda El Dorado olabileceğini o sıralarda anladı:

"Bu ülkenin insanları son derece sakin ve rahattı. Pijamayla otobüse bindikleri olurdu. Kılığına kıyafetine dikkat etme kavramı henüz yerleşmemişti"

Zarif kadın iç çamaşırı satmak için bakir bir pazardı.

Fabrika büyüdü, Cako kendine güzel bir hayat kurabildi, varlıklı bir insan oldu. Bu arada Nazi soykırımından kaçmış Fransız Musevi bir ailenin kızıyla evlendi, üç çocuğu oldu.

Uruguay başka bir açıdan da şanslı bir seçimdi, onu da zamanla fark etti. Güney Amerika'nın en ileri demokrasisiydi. "Devlet Başkanı sokakta tek başına dolaşmaya çıkıyor, insanlar onu durdurup rahatça yönetimiyle ilgili eleştirilerini, düşüncelerini vs... söylüyorlar, o da cevap veriyordu". Tam laik bir devlettir ayrıca: Paskalya tatilinin bile buradaki adı "Turizm Haftası"ydı. Belirgin bir antisemitizm yoktu.

Cako'nun Türkiye'yle çelişkili bir ilişkisi vardı. Yeni hayatında, ender şaka yollu kullandığı Ladino veya Türkçe deyimler ile

sözcükler dışında Türkiye'den ve orada geride bıraktıklarından fazla söz etmezdi. Ama sakın görünümünün altında çok duygusal, içinde fırtınalar kopan bir adamdı: herhangi bir nedenle gençlik arkadaşlarından veya anılarından söz açıldığında onlarla arasında hâlâ çok derin bağlar olduğunu, onları özlediğini hissederdiniz. Buna karşın, elinde her türlü imkân olmasına rağmen Türkiye'ye bir-iki kısa yolculuk dışında hemen hiç dönmedi. Geçmişiyle karşılaşmaktan korkuyor gibiydi. Geride bıraktıklarının değişmiş olabileceklerini, bazılarını da artık hiç bulamayacağını biliyor, bu düşünceler onu rahatsız ediyordu.

Montevideo'daki günlük yaşamı rahat, sakindi ; ailesi ve birkaç iyi dostu ekseninde kurulmuştu. Yeni memleketine son derece uyumluydu. İş dışında büyük tutkusu yağlıboya resim yapmaktır; yaşı ilerleyip işini kademeli olarak oğullarına devrettikçe resime daha çok vakit ayırma fırsatını buldu. Hafta sonları yüz bin kişilik koca "Centenario" stadında tuttuğu takım Peñarol'un maçlarını izlerdi.

Bonomo'lar İzmir'deki aile ilişkilerini aynen oraya taşımış, gelecek nesillere de iletmişlerdi. Birbirlerine çok bağlı, sürekli birlikte olan, yardımlaşan ailelerdi bunlar. Sıcak, koruyucu ama aynı zamanda da biraz tutucu, zaman zaman boğucu olabilen bir çevreydi bu. Uruguay'da yaşayan 40 bin kadar (günümüzde 15 bine düştü) Musevi'nin çoğu için de aynı şey geçerliydi: yakın zamana kadar Sefarad kökenli bir Yahudi'nin Aşkenaz kökenli biriyle evlenmesi bile garip karşılanıyordu. 1990'lardan başlayarak işler değişti, dinler arası evlilikler bile normal sayılır oldu.

1970'lerde Uruguay kötü bir dönem yaşadı. Kanlı bir darbe 1973'te demokrasiyi askıya alıp onbir yıl sürecek bir generaller rejiminin önünü açtı. Günlerce süren sokağa çıkma yasağını, askerlerin ev ev dolaşıp "terörist" leri götürmelerini, yaratılan korku ortamını Cako ve oğulları ayrıntılarıyla anlatırlardı. Cako, darbeden önceki silahlı sol hareketi desteklememekle birlikte, antisemitizm de içeren faşist askeri rejimden çok rahatsızdı. Bir ara İsrail'e göç etmeyi düşündü,

sonra vazgeçti. 1983'te rejim artık son aylarını yaşamaktaydı. Buna rağmen, lokanta veya kahvelerde ben siyasetten söz açtığımda Cako ve oğulları tedirgin oluyor, dikta yönetiminin her yerde casusları olduğunu söylüyorlardı. Ertesi yıl diktatörlük sona erdi, demokrasi geri geldi. 2000'li yıllarda Uruguay'ın tekrardan vatandaşların sokakta serbestçe konuşabildikleri, dertlerini anlatabildikleri bir Başkanı oldu.

Yaşı ilerledikçe Cako gitgide içine çekildi. Fazla bir şeyden zevk almıyor, sadece ilk gençliğinden, eski arkadaşlarından söz açıldığında canlanıyordu. 2007'de 81 yaşındaki Eli'yi uçağa bindirip yirmi saatlik bir yolculuktan sonra Montevideo'ya getirdiğimizde, oğlu Jaime hayatında babasını hiç o kadar mutlu görmediğini söyledi bize. Eli gittikten sonra tekrar duruldu Cako. Doğduğu yerden uzakta yaşamak zorunda kalan birçok kimsenin kaderini paylaşıyordu belki de: ikinci vatanında yıllarca çalışıp çabalayarak kurduğu hayat kendisine bir anlamda gerçek dışıymış, geçiciymiş gibi görünmeye başlıyor, ağacın köklerine sarılma ihtiyacını duyuyordu. Mutluluğu, kafasında en sağlam yeri tutan çocukluk anılarında buluyordu.

O ziyaretten birkaç yıl sonra aramızdan ayrıldı. Bonomo'ların çocukları ve torunları ise babalarının veya dedelerinin nereden geldiğini unutmadılar. Ailede yerleşmiş bir gelenektir; her biri üniversiteyi bitirdiğinde uzun bir Türkiye seyahatine çıkar, oradaki her yaştan akrabalarıyla, büyüklerinin doğup büyüdüğü yerlerle tanışırlar.

Hayatımın Bir Özeti

Selim SALTİ

Çocukluk ve İkinci Dünya Savaşı Yılları

İstanbul'un Yahudi mahallesi sayılan Şair Ziya Paşa Yokuşu'nda 16 yaşıma kadar yaşadım. Ailem İstanbul ve Edirne karması bir aile. Baba tarafı İstanbul, Kadıköy'lü, anne tarafı Edirne'lidir. İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında Cumhuriyet çocuğu olarak karışık iki kültürün –Sefarad ve Türk– tesiri altında büyüdüm. Diyebilirim ki bu yıllardaki devlet antisemitizmi beni de tesiri altına almıştı; mahalle dışında gezinmeyi sevmezdim. Bir defasında okul çıkışında akrabalarımı ziyarete giderken kapıcı çocukları ile sefil bir ortamın sokağa döktüğü başı kabak, yalın ayak, yaşıtım serseri takımı ve daha yaşlılardan kurulu bir çete tarafından hücumla uğradım. Tozkoparan'ın çayırında okul çantamı hışım ile elimden alarak kitap ve defterlerimi yere fırlattıklarını, İbranice ders kitabımı Tevrat sanarak her sahifesini çevirip içine tükürdüklerini hiç ama hiç unutamam. Altı yaşlarında iken her sabah okula giderken içinde miktarını bilemediğim para içeren bir kumaş torbayı göğsüme tıpkı bir sütyen gibi takan benden on yaş büyüğüm ablam merhum Yvette, Varlık Vergisi'nden kurtarılan bu paraya sahip çıkmamı ve bu yüzden tenefüslerde koşmamamı tembih ederdi. Yıllar sonra babam Vitali Marko'ya bunun

nedenini sorduğumda, uzun uzun Almanya'yı anlatıp, Nazilerin Türkiye'yi istila ettikleri takdirde Yahudilerin katledileceklerini bildiğini, 1941'de Edirne ziyaretlerimizden birinde Meriç nehrinin kenarına beni götürdüğünü ve Yunan tarafında uzaktan fark ettiğimiz kahve renkli üniformalı askerlerin Alman olduklarını hatırlatmıştı. Bunların aniden hududu geçip Türkiye'ye girmeleri ve İstanbul'u işgal etmeleri mümkündü. Gestapo teşkilatı mensuplarının, babamın uzun yıllar Almanya ile ticari ilişkileri yüzünden onu bilebileceklerini veya içerde onu tanıyan antisemit kişilerin ihbarı üzerine temerküz kamplarına gönderilecek kişilerin listelerine fişlenerek, sonunun geleceğini düşündüğünü eklemişti. Beni bir yolunu bulup Samsun şehrine, yakinen tanıdığı bir müslüman ailenin yanına göndereceğini anlattı idi. Gaye benim yaşamam ve Nazi Almanya'sının vahşetini sağ kalarak anlatmamdı. Göğsümde taşıdığım torbadaki nakit acil ihtiyaçlarımın beni misafir eden aileye yük olmadan karşılanması içindi. Her an hazır olmalıydık; hiç bir sürprize maruz kalmamalıydık. Peki ya benim ağabeyim İsak ne olacaktı? O benden sekiz yaş büyük, İstanbul'daki siyonist revizyonist gençlerinin Betar teşkilatı içinde faaldi ve kendisi arkadaşları ile birlikte planlar yaparak dağlara çıkıp makilerde saklanacaklarını oradan da bir yolunu bulup Filistin'e kaçacaklarını anlatmıştı. Kısacası babam, annem Raşel Bennun ve ablam Yvette Tanrı'ya emanet evde kalacaklardı. Nedense Hitler Türkiye'yi istila etmekten son anda çekindi; sebepleri muhtelifti ve bu yüzden bizler gibi seksen bin Türk Yahudisi de hayatta kalma şansına sahip oldu. İnönü idaresindeki diplomatların Hitler'in bu kararındaki rolleri unutulmamalıdır. Savaş yıllarında Berlin'de bulunmuş olan Büyükelçi Hüsrev Gerede'nin (1884-1962) iyi bir diplomat ve ince bir taktikçi olduğu söylenir.

Babam

Babam Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale'de askerdi, ailenin tek öksüz evladı idi, babasını çocuk yaşta kaybetmiş ve dayısı Eli Kasavi tarafından büyütülmüştü. İki kere bedel ödeyip evde kalabilmişti,

ancak Çanakkale kuşatması başlayınca onu nefer etmişler ve yüksek Almancası yüzünden Alman Mareşal Bronsart von Schellendorf'un (1864-1950) mahiyetine vermişlerdi. Çanakkale'deki savaş öykülerini defalarca dinlemiştim. Mütareke ilanından az önce İstanbul'da, Bomonti tarafında oturan Alman komutanın alelacele kaçışını, bir akşam üstü sessizce İstanbul'u terk edişini hep anlatmıştı.

Annem

Annem Edirne doğumlu, geçen asrın başında Alyans okulları kurulunca okula başlayan ilk Yahudi kadınlardan sayılırdı. Mükemmel bir Fransızcası vardı. Babamın tesiri ile Almancayı da öğrenmişti; evde aralarında ve bizlerle büyükanneler yüzünden Ladino konuşulurdu. Kısacası dil bakımından benim Türkçe öğrenmem ilkokula başlayınca gerçekleşti diyebilirim. Ben dahil bütün ailemin fertleri dört dil konuşuyordu. Kulak dolgunluğu sayesinde çat pat Almanca, Fransızca –tahsilimi Fransız lisesinde yaptım– Türkçe ve İngilizce öğrendim. Ladinoyu yazar okurdum, daha sonraları kulaktan dolma İtalyanca konuşmaya başladım. Annem Edirne'nin tanınmış şekerçileri Bennun ailesinin bir ferdi idi, 1913 yılında amcalarının yanına İstanbul'a gönderilmişti. İstanbul'un işgali sırasında Fransız Komutan Louis Franchet d'Espèrey'in sekreterlerinin yanında daktilo memuresi olarak çalışmıştı. O zamanlar daktilo kullanmak büyük bir marifet sayılırdı. Annem anlatırdı, akşamları genç kadın çalışanları evlerine götürülen toplu taşıtlarda Senegalli zenci askerler bulundurulardı; görevleri özellikle genç kızları o zamanın ışıksız sokaklarında başıboş bırakmamaktı. Bir defasında bir Senegalli süngülü asker annemi oturduğu evin kapısına kadar götürmüş, ona çarpık Fransızcası ile aşkını ilan etmişti. Bunu duyan aile, kızı bir daha işe yollamamıştı.

Savaş Sonrası Yaz Ayları

Savaş ve sonrası yıllarda düzensiz bir şekilde yazlarımı Büyükkada'da ailemle ve Heybeli'de, annemin ablası, çok sevdiğim teyzem

Rebeka'nın evinde geçirmiştım. Bu sayede iyi yüzme öğrenip, bisiklet ustası (!) olmuştım. Sekiz yaşında afacanlığım yüzünden Heybeliada'sında bisiklet kazası geçirip hastanelik olmuş, bütün bir yaz sağ elimi bandajlı geçirmiştım. Ada'da yapılmakta olan yol tamiratlarının kalın kalaslı baryerlerinin birine farkında olmadan akşam karanlığında hızla çarpıp orada yerde duran asfalt fiçisinin içine düşüp bayılmıştım. Etraftan yetişenlerin yardımı ile Ada'nın tepesindeki sanatoryuma faytonla götürölüp önce ayılmama sonra da elimdeki kanayan yaramın tedavisine bakılmış, çokça dikiş atılmıştı. Uzun zaman, günümüzde modası geçmiş tedavi devam etmişti. Ada'da meşhur olmuşum, haberim yoktu; akşamları iskelede inerken tanıyan tanımayan hatırımlı sorar, yaşlılar yanağımı okşar, akranlarım benle dalga geçerlerdi. On altı yaşında Belgrad Ormanları'ndaki Sultansuyu yolunda arkadaşlarla piknik yapmaya giderken bu defa bir bisikletçi fena halde içime girmiş, tekrar hastanelik olmuştım. Üç hafta müddetince İstanbul'daki Amerikan Hastanesi'nde bakıma alınmıştım. Bereket kırıklarım çabuk düzelmişti. Üç aydan fazla evde kalınca, ertesi yıl sınıfımı tekrar okumak mecburiyetinde kalmıştım. O da papaz kazığı olmuştu.

Babamın Son Yılları

Bar Mitzva'mdan çok daha sonra, zaman içinde babamın Alman ortakları ile "Kartal" marka jilet imal ettiğini öğrendim; bu sayede epey zengin olmuştu. Ayrıca Sütlüce'de dinamit lokumu imal eden bir orta çaplı fabrikanın ortağı idi.¹ Varlık Vergisi bütün bu işlerin hakkından

gelmişti, savaş ve antisemitizm yüzünden Almanya'daki dostları ile hem teması, hem de işleri kesilmişti. O zamanlar Marpuççular'da

¹ Fabrikanın esas hissedarı Şakir Zümre idi. Biyografisi için bkz. Atilla Oral, *İlk Silah Fabrikatörü Şakir Zümre*, Demkar Yayınları, İstanbul, 2012.

iki ortakla beraber yünlü çorap imalatına girişmişti; fakirleşmişti, ancak aile masraflarını karşılayacak kadar para kazanabiliyordu. Az konuşan bir kişiliğe sahipti, hayatının sonuna kadar kasveti devam etmiş ve 76 yaşında vefat etmişti.

İkinci Dünya Savaşı Sonrası

Savaş ertesinde ağabeyim İsak, o zamanın büyük pamuklu kumaş ithalatçıları Benardete kardeşlerin yanında öğrendiği mesleği geliştirerek aileye yeni bir ivme kazandırdı. Bu durum benim lise yıllarıma tekabül ediyordu. O sıralarda Cihangir'e taşınmıştık, geniş ve güzel bir dairede yaşamımıza devam ediyorduk. Benden 13 yaş küçük kız kardeşim Janet burada büyüyordu. Annemin rahatsızlığı yüzünden, 1950'de New York'a taşınan ve orada evlenen ablam Yvette'in yanına göndermekle ailede iki Amerikalı olmuş oluyordu. Aile dağılmıştı; ağabeyim İsviçre'ye taşınmış, Polonya doğumlu Barbara ile evlenmişti. Türkiye'de kala kala ben kalmıştım. Liseyi bitirip İstanbul Üniversitesi'nde okumaya başlamıştım. Aynı anda *Şalom* gazetesinin yazı işlerini üzerime almıştım. Bir ara *İstanbul Ekspres* ve daha sonra yeniden yayına başlayan *Akşam* gazetesinde dış haberler servisini yönetip, akşam sekreterliği yapmıştım. Ne yalan söyleyeyim, işimden pek memnun değildim, antisemit bir çevre içinde bulunuyordum. En iyi dostlarım bile fırsatı gelince Yahudiliğimi hatırlatmaktan çekinmiyorlardı, maaşım da çok düşüktü. Siyonist revizyonist Betar teşkilatına üye idim. Gayriresmi bir teşkilat olmasına rağmen, genç İsrail ile mevcut siyasi bağların gölgesinde yerel yönetim bizlere pek ses çıkarmıyordu. İşte bu yıllarda, 23 yaşında, bu teşkilatta tanıdığım ve birbirimize aşık olduğumuz Naime – Mimi - Taragano ile evlenmeğe karar verdim. Birleşik Amerika'da yaşayan anne ve babam yurda dönerek bizleri evlendirdiler. Annemin hasta durumu yüzünden Cihangir'deki daireden ayrılarak dört yıl boyunca Mimi'nin ailesinin yanında oturduk ve iki oğlumuz da, Hayim ve Moni, orada doğdular. 1959'da askerliğimi yedek subay olarak

yaptım. Önceleri Ankara'da Tank Okulu'nda altı ay geçirdim, gerisini İstanbul, Hadımköy'de tamamladım, böylelikle nöbet geceleri hariç eve gelip ailemle beraber olabildim. 27 Mayıs askeri ihtilâli yüzünden üstteğmen rütbesi ile terhis oldum.

İş Hayatına Atılıyorum – Cemaat Faaliyetlerim

1960 yılının sonunda, ağabeyimin Türkiye'ye avdetinden sonra, ısrarı üzerine onun kurduğu şirkette çalışmaya başladım ve kısa sayılabilecek bir zaman sonra ithalat ve imalat işlerinin büyük bir kısmının mesuliyetini üzerime alarak on yıllık bir müddet içinde ülke çapında hatırı sayılır bir şirketler grubunun (Getaş A.Ş.) kurulmasına ön ayak oldum. Bu arada yüksek tahsilimi ihmal etmeyerek tamamladım ve o yıllarda yeni kurulan Gazetecilik Enstitüsü'nü bitirdim. Üniversitede geçirdiğim zamanların tatlı hatıralarını unutamadığım gibi kurulan dostukların günümüze kadar devam ettiğini söyleyebilirim. Cemaat içindeki faaliyetlerime hiç ara vermemiştim ve bir avuç arkadaşım 1963 yılında, Yıldırım Spor Kulübü'nü kurmaya karar verdiklerinde, duraksamadan onlara katıldım. Cemaatimizde bir gençlik ve spor kulübünün bulunmamasını o zamanın gençleri olan bizler, mahzurlu buluyorduk. Gençlerimiz azınlıkta olduklarından şehrin spor camiasına pek katılamıyorlardı. Çok az imkânlarla bu kulüp yola çıkmıştı; ilk başkanımız ağabeyimiz, merhum Dr. Menahem Mitrani olmuştu. "Yıldız" adı altında kurulan kulübümüzü federe etme çalışmaları başladığında, eskiden var olan başka bir kulübün aynı ad altında olması yüzünden müsaade alınamayınca "Yıldırım"a dönüştürüldü. İki yıl asbaşkanlık ve yedi yıl başkanlığını yaptığım bu kulübün başında oturan en uzun başkanı ben oldum. Eminim bu gençlik kuruluşunun oluşmasına külfeti yüzünden karşı çıkan o devrenin birçok cemaat idarecisi zaman içinde yanıldıklarını anlamışlardır. Yıldırım Spor Kulübü basket takımlarının kazandığı şampiyonluklarla cemaatimizin sporda da var olduğunu ortaya koymaktan başka, onu yöneten bir elitin yetişmesine de yuva teşkil

etmiştir. Sayısız başarılı genç burada okul diyebileceğimiz ortamda büyüyerek cemaatin her kademesinde görev almış ve almaktadır. Bunların en meşhuru şüphesiz cemaatin onursal başkanı Bensiyon Pinto'dur. Cemaatin vakıflarına da bir nebze katkıda bulunarak Şişli, Bakırköy sinagoglarının yenilenmeleri ile uğraşıp, bütün bu işleri çok düşük masraflarla gönüllü destekçilerin yardımları ile bitirebildim. 1973 Arap-İsrail savaşında aile çok sarsılmıştı, canımız kadar sevdiğimiz Mimi'nin kardeşi Hayim Taragano savaşın ilk gününde Golan Tepeleri'nde 25 yaşında şehit düşmüştü. Uzun yıllar askerlik yapmış ve ülkenin güneyinde Süveyş Kanalı cephesinde Mısırlılara karşı aylarca savaşmış bir kişi idi. Kayınvalide ve kayınpederime ölüm haberini iletmek beni çok sarsmıştı. Mimi'nin telefonda amcasından haberi aldığı anda attığı çığlıklar hâlâ hafızamda canlı duruyor diyebilirim. Uzun zaman bu aile ferdimizin yasını tuttuk, iki defa cenazesine İsrail'e gittik. Acımızı hiç bir zaman unutamadık ve unutabileceğimizi de sanmıyorum.

İsviçre'ye Taşınıyoruz

1975 yılında Türkiye'de zor günlerin müjdecisi Bülent Ecevit iktidarının iş başına gelmesi ile uzun zamandan beri kafamda planladığım İsviçre'ye taşınma planımı tatbikata koydum. 1976'da, babamın vefatından 12 yıl sonra, annemi de kaybetmiştim; artık İstanbul'da yakın aile bağım kalmamıştı. Her iki oğlum zaten yurtdışında okuyorlardı, eşim genelde yılın yarısından fazlasını çocuklarının yanında geçiriyordu; aile tıpkı benim ailem gibi dağılma tehlikesi içinde olabilirdi, tek çare taşınmaktı. İki yıl müddetince sabırla İsviçre'de oturma ve çalışma izinlerini temin ettim. Beni, ağabeyim ve ailesi takip etti, onlara da aynı müsaadeleri aldıktan sonra Türkiye'deki ticari işletmelerimizi bize uzun yıllar hizmet eden yönetici kadroya bağışlayarak terk ettik. Yeni bir ortamda yeni bir yaşam başlamıştı, alışmak pek zor olmadı desem yalan olur, ama muhacirliğin üstesinden gelmek zaman alır, bu yüzden sabrettik ve kendimizi Cenevre

Yahudi Cemaati'ne kabul ettirebildik diyebilirim. Yıllar sonra bu cemaatin yöneticiliğini bir yıl boyunca deruhte ettim ve burada da kismetime yüz yıllık merkez sinagogunun onarım işi düştü. Hakiki hürriyeti ve demokrasiyi güncel hayat anlamında burada tattım desem yalan olmaz. İsviçre'de de antisemitizm var, tıpkı Avrupa'nın diğer ülkelerinde olduğu gibi; buna rağmen Türkiye'de yaşadığım ikinci sınıf vatandaşlık kompleksim burada tamamiyle kayboldu. Cenevre ve İtalyan İsviçre'sinde geçirdiğim otuz yılı aşkın ikametim sırasında Türkiye ve Yahudi Cemaati ile olan irtibatımı kesmedim, sık sık ziyaretler yaparak nostaljimi gidermeğe çalıştım. Artık evim olmadığı için İstanbul'un otellerinin bellibaşlılarını tanıma fırsatı buldum. Ne dersek diyelim, doğduğum şehirde olmanın bana verdiği haz bir başka, oradaki dostlarımın gösterdikleri yakınlık da daha bir başka. Bunları İsviçre'de göremedim desem inanabilirsiniz. İsviçreli kalvinist düşünce tarzı olağandışı; sen onlara uyum sağlasan bile, İsviçre vatandaşlığına geçsen bile, onlar için her zaman saygı duyulan bir konusun ve bu yüzden senden mesafeli dururlar. Pek az köklü İsviçreli dostum oldu diyebilirim. Yazlarımızı Fransa'nın güneyindeki Nice şehrinin tepelerindeki dairemizde geçirir, bol, bol, deniz hasreti giderirdik. Fransız Riviera'sındaki Nice ve Cannes şehirleri, malûm İstanbul sosyetesinin sık sık ziyaret ettiği yerlerdi, bu yüzden çoğu zaman İstanbul ve İzmir'den konuklarımızı ağırlar, beraber güzel vakit geçirirdik. Mesleki hayatımızda bu yıllar zarfında İsviçre'de iki kardeş boyumuza göre başarılı olduğumuzu düşünüyorum. Kurduğumuz Traside S.A. şirketi yıllar yılı yapmış olduğumuz ithalat yüzünden Türk Hükümeti tarafından mükafatlandırıldı ve Türk tekstil hammadelerini özellikle İtalya, Fransa ve Belçika'da tanıttığımızdan, zamanın iktidarı övgülerini bizlerden esirgemedi. Avrupa'nın hemen hemen merkezinde yaşamının bir diğer avantajı da bütün kıtaya seyahat etmenin getirdiği kolaylıklardır. Kanımca mesleki sahada kazandığımız başarıların bir faktörü de zor durum olduğunda anında fiziksel olarak müdahalede bulunabilmemiz oldu.

İsrail'e Göç Ediyoruz

1999-2000 yıllarında İsviçre'den ayrılmaya karar verdim. Artık zamanı gelmişti; siyonist tarafım ağır basıyordu; İsrail'de yaşamak benim için kaçınılmazdı. Mimi'ye fikrimi açtığımda, eşim de aynı hisse sahip bir insan olduğu için ve avantajı, İbraniceyi bildiği için hemen onayını vermişti. 1980 yılında İsrail'de "Metro" süpermarket zincirini kurmuştum, yönetimini İstanbul'daki şirketlerimizde bir zamanlar ortak olan ve Tel Aviv'de yaşayan Emil Elnekavi'ye vermiştim. On yıllık bir müddet sonra her iki oğlum da yüksek tahsillerini Birleşik Amerika'da tamamlayıp İsrail'e gelerek bu popüler işletmede çalışmaya başlamışlardı. İkisi de evlenip çocuk sahibi olmuşlardı. Zamanı gelince yönetimi ellerine alarak işi iki misli büyütmuşlerdi. Onların yanında olmaktan başka ne işimiz olabilirdi ki? Torunlarımızın büyümesini görmek kaçınılmaz bir isteğimizdi. Kısa zamanda toparlanıp taşındık. İsrail'de hayat sanki İstanbul'daki yaşantının bir devamı gibi idi, çok çabuk, bu defa Türk Cemaatine dahil olduk. Türkiye'de Yahudi idik, bu defa İsrail'de "Türk" lakabını kazanmıştık. Nereye gitsek, kiminle tanışsak bize İstanbul'dan, Antalya'dan, Bodrum'dan konu açılıyordu. İsrailliler Türkiye'yi tanımaya başlamışlardı. Turizm yüzünden Türkiye'ye giden vatandaş sayısı yüzbinleri aşmıştı. İbrahim Tatlıses'in plakları şehirlerin avam varoşlarındaki kafelerde devamlı yüksek tonlarda çalınıyordu. Bazı Aşkenaz tanıdıklarımız İstanbullu olduğumuzu öğrenince yanımıza sokulup sorularına aldıkları cevaplarla meraklarını gideriyorlardı; bu asimetrik durumu bilhassa eşim çok yadırgıyordu. Sefarad ve Türk olunca İsrail'de gelişmemişlik damgasını yiyen bizlere bu defa başka bir gözle bakılıyordu. Ayrıca İsviçre'yi terkedip İsrail'e taşındığımızı öğrenince daha da şaşırıyorlardı.

Yehoshua Salti Vakfı Kuruluyor

1983 yılında tek başıma İsrail'de Yehoshua –benim Yahudi adım– Salti Vakfı'nı kurdum.² Vakfın kurulmasının ana gayesi Türk kökenli Yahudi gençlerine üniversitelerde okumaları için yardımda bulunmaktı. O zamanlar anladığım kadarı ile Türkiye doğumlu bir Yahudi'nin İsrail Devleti'nde kurmuş olduğu ilk vakıftı. Vakıf halen çok aktif olup her yıl burs dağıtmaktadır. Yönetiminde aile fertlerinin dışında eskiden beri seçkin bir takım insanlar çalışmakta, zamanlarını mecanen bizlerle paylaşmaktadır. Bunların bazıları da bizim eski öğrenciler olup, doktor, profesör, diplomat ünvanlarını taşıyanları da vardır.

Selim Salti ve eşi Mimi (Naime)

Ladino İncelemeleri Merkezi Kuruluyor

Vakıf benim bir yıllık çalışmalarım neticesinde İsrail'in en büyük ve prestijli üniversitelerinden biri olan Bar-İlan Üniversitesi'nde Naime and Yehoshua Salti Center for Ladino Studies adı altında Ladino dilini ve kültürünü inceleme merkezini 2003'te kurdu.³ Vakfın burslu öğrencisi Selanik kökenli Shoa'dan kurtulmuş bir ailenin çocuğu olan Shmuel Refael'in yardımı ile üniversite yönetimini ve akademik konseyini ikna edip dünya tarihinde bir ilk yaratmış olduk. Binlerce yıllık Sefarad geçmişimizi akademik tarzda araştıracak bir merkez kurmuş bulunduk. Merkezin açılışına İstanbul'daki Fakirleri Koruma Derneği üyeleri, Türkiye Hahambaşısı İshak Haleva, Türk Musevi Cemaati başkanı Bensiyon Pinto ve bazı danışmanlarından meydana gelmiş 200 kişilik bir topluluk katılmıştı. İsrail'den de başta İshak Navon –beşinci cumhurbaşkanı– olmak üzere Sefarad toplumunun ileri gelenleri, İsraildeki Türkiyeliler Birliği'nin yöneticileri, çeşitli üniversitelerin konu ile ilgilenen profesör ve doktorları, ailemin hemen hemen bütün fertleri, Avusturya, İspanyol, Türk ve Yunan elçilerinin hazır bulunmaları, merasime ayrı bir atmosfer bahşetmişti. Bize yakınlığı ile bilinen zamanın Türkiye Büyükelçisi Dr. Feridun Sinirlioğlu konuşmasında, şahsımdan sitayişle bahsederek Ladino'nun Türk kültürü tarihindeki yerine işaret etmiş, aynı tarzda bir merkezin Türkiye'de kurulmasının yerinde olacağını söylemişti. Merkezin kurulması ile Bar İlan Üniversitesi'ni daha iyi tanıma fırsatını buldum. Kurucuları dindar Orta Avrupa insanları idi. Yüzde yüz Aşkenaz mantığının hüküm sürdüğü bir ortamın içinde, şimdiki yöneticilerin diyaloga açık olmaları ilişkilerimizin düzgün bir tarzda gelişmesini sağladı. Sefaradlığımı peşinen bilerek bana kucak açmışlardı. İspanyol geçmişimize tanık bir ilim ortamı içinde olmak beni çok rahatlatmıştı. Merkez faaliyetine başlayınca, büyük bir ilgi görmüş, öğrenci sayısı yüzü aşmış, doktora ve yüksek lisans yapanların sayısı her geçen gün artış göstermişti.

Açılışından sekiz yıl sonra, İsrail'de Ladino dili ve kültürü ile ilgili araştırma yapan kişi sayısının kabarık olması, mezun olan on kadar doktora sahibi kişiye iş imkânı yaratmak şartı yüzünden merkezin büyütülmesi gerekmişti. Vakıf ile Üniversite arasında yapılan müzakerelerin neticesinde Yahudi İlimleri Fakültesi'nin içinde geniş bir yer tahsis edilerek bugünkü yerimizi sahiplendik. Çeyrek katı onarıp kütüphanemizi tesis ettik. Halen 3500 kitaplık kütüphaneye bağışlanan son derece kıymetli ve nadir eserlerin sayısı 400 civarındadır. Üç yıl önce Eğitim Bakanlığı Yüksek Öğretim Şûrası'nın kabulü ile ikinci bir öğretim üyesi üniversitenin dışından kadroya dahil edildi. Doçent Dr. Dov Hacohe, Profesör Shmuel Refael'e yardımcı olduğu gibi, bibliyografya konusunda eşsiz bir uzmandır. Onu Merkez'e almakla genel çalışma kapasitesini üç katına arttırmış olduk. 2006 yılında üniversitenin mütevelli heyetine seçildiğimde yalnız Ladino Merkezi'yle değil, kurulmakta olan Tıp Fakültesi'nin tanıtımı ile de uğraştım. 2013 yılında Ladino diline ve kültürüne yaptığım çalışmalar ve yardımlar dolayısıyla Bar-İlan Üniversitesi akademik senatosu bana fahri doktora ünvanını layık gördü. O günden sonra Üniversite kampüsünde bana "Dr. Saltı" diye hitap edilmeğe başlandı. Bar-İlan, İsrail'in günümüzün en çok öğrencisi olan üniversitesidir. Otuzüç bin öğrenciyi, bini aşkın profesörü, iki bine yakın doktoru yerleşkesinde barındıran bir kurumdur. Sekiz fakülte ve İsrail'in değişik kentlerinde kurulmuş bir o kadar yüksek okuldan müteşekkildir. Görülen büyük ilgi karşısında merkezin enstitüye dönüşmesi fikri Vakfın içinde olgunlaşmakta olup, gereken yatırımı temin ettiğimiz takdirde Üniversite yöneticilerinin bizlere tahsis ettikleri yerleşkenin en müstesna yerindeki arsa üzerine binasının inşa edilmesi için çalışmalara başlanmıştır. Ümit ederim ki hayatımın sonbaharında bu projenin gerçekleştiğini görürüm.

Selim Yehoshua Saltı

Born 1915, Istanbul, Turkey
Residence: American Hebrew, Israel
Occupation: Historian, Philanthropist

Bar-Ilan University bestows an honorary doctorate on Selim Yehoshua Saltı, in recognition of his monumental contribution to preserving Judeo-Spanish heritage and the Ladino language. The University's pioneering Center for Ladino Studies – inspired by his vision – connects past and present, as well as Sephardic culture and Diaspora Jewry with the State of Israel.

Born and raised in Istanbul, **Selim Yehoshua Saltı** was inspired by an early memory. "I vividly recall my father's joy in announcing VE Day. He was ecstatic about the fate of the 80,000 Turkish Jews, who had survived the Nazis and, at the same time, was devastated by the loss of most of the Balkan's Ladino-speaking Jews in concentration camps. He wondered if the Ladino language would ever be spoken again in the Balkans," recounts Saltı. "As I grew older, I took it upon myself to help ensure that Ladino lives on."

With a BA in economics and an MA in journalism, Saltı worked as a reporter and was also editor of the country's only Jewish newspaper, *Shalom* (Hebrew in Turkish and Ladino). An officer in the Turkish Army, he served in the armed corps.

After marrying Perna 55 years ago, he became the father of two sons and a partner in the family business. Active in the Jewish community, he was a founder and president of "Yiddish Sports Klub" a Jewish youth and sports club. As a member of the Turkish Jewish Wing, he led "the principle of establishing and repairing Jewish institutions and synagogues." In 1973, he emigrated to Switzerland, ending half a millennium of Saltı's existence under Ottoman and Turkish rule. In Geneva, he carried on the Jewish community's executive committee. Saltı's diverse business interests and leading industrial companies spanned continents.

Since retiring Saltı has devoted most time to philanthropy. The Saltı Foundation has supported hundreds of students from Ladino-speaking families. In 2008, he established BIU's world-class **Naime & Yehoshua Saltı Center for Ladino Studies** for the preservation of Ladino and Sephardic culture. Headed by founding director Prof. Shmuel Ravid (a former Saltı scholar), the Center "fits into Bar-Ilan's long tradition of preserving Jewish culture," says a patron, who sits on the University's Board of Trustees and coordinates BIU's second home – **Yeshiva BA, BIA**, an PhD students' conference and collaboration with European and American universities and a modern research library. The Saltı Center has put Ladino on the academic map. It has also heightened public awareness of Ladino through courses and activities for the general population.

Now residing in Israel, Selim Saltı often states: "I have come full circle, returning to my ancestral land to live as a Jew and continue the tradition of *Thien Chien*."

Bar-Ilan Üniversitesi'nin genel ağında Selim Saltı'ye ayrılmış sayfa

Türkiyeliler Birliği

Sosyal faaliyetlerimin bir tanesi de Türkiyeliler Birliği'nin danışmanlar kurulunun başkanlık görevini beş yıldan beri deruhte etmemdir. Bu Birlik, dünyada, Türkiye'nin dışında Türk Yahudileri tarafından kurulmuş tek örgüttür.¹ Üye sayısı İsrail'de seksen bine yakındır ve altmış yıllık bir geçmişi vardır. Bu örgütün esas görevi Türkiye'den gelen muhacirlere yardımcı olmaktır. Onun dışında, üniversite öğrencilerine öğrenim bursları dağıtır, İsrail ve Türkiye arasında köprü görevi görüp iki ülke arasında iyi ilişkilerin yapılmasına yardımcı olmaya çalışır. Güncel siyasete karışmaz, oysa yöneticilerinin siyasi görüşleri her zaman olmuştur. Siyaseti zaman zaman etkilemeye çalıştıkları da olur.

Emeklilik Yılları

İsrail'de Moshav Rishpon'da iki oğlum ve ben ailelerimizle birlikte kendi evlerimizde oturuyoruz. Genç yaşımdan beri tarımla uğraşmayı seven bir tarafım var, oğullarım da keza. Geçen asrın başında sosyalist düşünce ile kurulan bu kooperatif köye üye olmaktan ve meyva yetiştirmekten çok keyf aldığımızı söyleyebilirim. İsrail'de sosyalizm kaybolma yolunda, biz ise sonradan gelmeler, mirasının iyi tarafından faydalanma çabasıdayız. Köyde yerleşik tek Türk aileleriyiz; Macar ve Çek Yahudilerinin kurdukları bu sosyal kuruluşta yabancılik çekmediğimiz gibi, sevilen ve aranan ailelerdeniz. Bundan bir kaç yıl önce Metro süpermarket zincirini satarak, tam manası ile emekli oldum. İki oğlum, halen gayrimenkullerimizin yönetimini deruhte etmektedirler. Hayım fotoğrafla, Moni non-fiğüratif resimle uğraşır.² Dört torunumun içinde ancak biri Türkçeyi kulaktan dolma çat pat konuşabilmekte, diğçerleri ise dilimize tamamiyle yabancı kalmaktadır. Salti ailesinin geleceğı artık İsrail'de olacaktır, buna rağmen Sefarad ve Türk göreneklerini gelecek nesillerin koruyacaklarına inancım vardır.

"C'est Une Chanson..."¹

Elda SASUN

İstanbul'dan bir yaz tatili için gittiği Fransa'da 62 yıldır yaşayan halam Susie Sultana Sasun Tilche'nin öyküsü...

Bu şarkı İstanbul'da yazılmaya başladığında her zaman özel ve değişik bir hayatın hayalini kuran halamın; prensini bulduğu an ışıklar şehri Paris'te bestelen bir melodiye dönüşür... Bu şarkı aynı zaman da kaderin karşılaştırdığı birkaç ailenin arasında biraz da istisna insan halamın sevgili eşi "Can Can"ın da notalarıdır...

Hayat her an sonsuz seçenek ve notalar sunarken bunları melodiye çevirmek bizim yeteneğimiz, işte bu melodi de böyle başlamış...

Hasköylü Marketa Menase ve Bursalı Jacques Bensason, yeni doğan kızları Susie'yi kucaklarına aldıkları anlarda dünya, Birinci Dünya Savaşı'nın etkisinden yeni yeni toparlanıyordu...

Minik Susie okul çağına geldiğinde eğitimine, o zamanlar oturdukları evlerine yakın mahalledeki Goldschmit İlkokulu'nda başlar.

¹ Bu yazı ilk kere *Şalom Dergi*'nin Eylül 2013 sayısında yayınlandı. Başlık, ünlü Fransız aktör Yves Montand'ın (1921-1991) seslendirdiği "Les Feuilles Mortes" şarkısının sözlerinden bir mısradır.

Sevgili babam Rifat Sasun Kore'de, 28 Ocak 1952

Susie'nin, çocuklukta başlayıp daha sonra Paris'te de devam eden (Madam Marie Ferrera'nın kızı) Vivi'yle olan kadim dostluğunun tohumları, küçük yaşlarda paylaştıkları bu okul sıralarında atılır. Madam Ferrera, Yahudi cemaati için canla başla çalışan, o zamanların Orfelinat'sının (yetimhane) müdiresidir. Genelde evin direği rolünü üstlenen, çocuklarının eğitimini ciddiye alan ve tutumlu bir kişi olan Susie'nin annesi Marketa da, boş zamanlarında gönüllü hanımlar grubuyla Or Ahayim Hastanesi'ne yardıma gitmektedir. Susie'nin babası —çocuklarının lakabıyla 'papa Jacques'— babacan, verici, akşamları eve dönerken mahalle çocuklarına akide şekerleri dağıtan, ancak en çok dalgınlığıyla tanınan bir kişidir. Susie, babasının bu huyuyla ilgili bir olayı bugün hâlâ gülerek anlatıyor: Bir gün yolda acele adımlarla bir yere yetişmeye çalışan 'papa', kızını (Susie) uzaktan görür ve başından hiç eksik etmediği şapkasını kaldırarak, tanıdık simaları selamlamak için yaptığı âdetle "Bonjour Mademoiselle" der ve kızının şaşkın bakışları ardından yürümeye

devam eder... Şapkasıyla selamladığı bu kişinin kızı olduğunu acesinden ve dalgınlığından fark etmeyen babanın (büyükbabamın) bu anısı ailede her zaman nükteyle hatırlanır.

1929 yılında aileye yeni bir üye katılır. Erkek kardeş Rıfat (babam) doğduğunda Susie kıskançlık krizleri yaşar, ondan daha güzel buldukları için kardeşini sık sık çimdikleyip sonradan vicdan azabıyla ağlayarak tuvalete kapandığını hala o yaramaz çocuk edasıyla anlatıyor... Susie tüm bunlara rağmen, bugün çocukluğunu mutlu bir dönem olarak anımsıyor.

Aile genişleyince Tozkoparan'dan, o zamanların modern evlerinden biri sayılan Şişhane'deki asansörlü Frej Han'a taşınılır. Neve Şalom Sinagogu'nun bulunduğu sokağın köşesinde yer alan bu bina, bugün bile o eski görkemiyle yerinde duruyor ve sanki hâlâ 4. katta oturan aileyi, anne Madam Marketa Zimbul'u hatırlarcasına, nostaljiyle İstanbul'un o eşsiz manzarasını içine çekiyor... Maalesef günümüzde bina bir şirkete ait. İki sene önce halam İstanbul'u ziyaretinde, kapının değiştirildiğini fark ettiğinde çok üzölmüştü, "Ne güzel kapımız vardı; nasıl değiştirebildiler?" diye sitem etmişti. Bugün bina tadilatla ve tekrar yenilenmekte...

Biz yine geçmişe, Susie ve erkek kardeşi Rıfat'ın küçüklüğüne dönelim. O dönemlerde aile, yazları Heybeliadası'na, daha sonraki yıllarda da Büyükada'ya gider. O günleri anlatırken komşularını, o zamanların mis gibi kokan denizini sanki daha dünmüş gibi hatırlıyor Susie. Bununla beraber, savaş yılları âdeta silinmiş; sanki hiçbir şeyi zihnine kaydetmek istememiş halam...

Susie ortaokul eğitimine, o zamanın Sankt Georg Okulu'nda (şimdiki Avusturya Lisesi) devam eder. Neşeli, kıvrır kıvrır kahverengi saçlarıyla arkadaşlarına komiklik yapmaya, onları güldürmeye bayılır, herkesin sevgisini kazanır. Bununla birlikte, sürekli kendini aynada inceler. O uzun ve çok çirkin bulduğu burnuna sinirlenir zira o artık bir genç kız olma yolunda ilerliyordu.

Susie ve Jean-Jacques Tilche

Mısır İskenderiye Cemaati ve Tilche Ailesi

Aynı tarihlerde, İstanbul'dan çok uzakta, Mısır'ın İskenderiye şehrinde, ileride kaderin sevgiyle karşılaştıracığı, halamın hayatının 50 yılını paylaşacağı eşi, hayat arkadaşı, müstesna insan Jean-Jacques Tilche'nin ailesi Mısır'dan Paris'e göç etme kararı alır. Ailenin bağlı olduğu İskenderiye Cemaati, dünyanın en eski Yahudi cemaatlerinden biridir. 1898'de yayınlanan nüfus bilgilerine göre, Yahudilerin sayısı 25.000'i bulmaktadır. İngiliz hâkimiyeti ve Kral I. Fuad'ın yönetimi altındaki ülkenin ekonomisinde önemli rol oynayan Yahudilere, Doğu Avrupa'daki zulümden kaçan Yahudiler de eklenince 1922 yıllarında bu sayı 80.000'i bulur.

Halamın eşinin babası, İskenderiye'de yaşayan İtalyan kökenli Tilche sülalesinden; annesi ise Mısır kökenli Israel, Nagar, Sason

(ne tesadüftür ki, bu soyadı kaderin bir oyunu gibi sonradan karşımıza çıkar – halamın genç kızlık soyadı da Sasun'dur) ve Cattawi ailesi soyundan gelir. Tilche'ler, bir zamanlar ülkede sözü geçen, tanınmış, varlıklı bir ailedir. Mısır'da, keten ve tütün ticaretiyle uğraşırlar. Mısır'ın ilk bankerleri arasında yer alan büyük büyükbaba Benedetto Baruch Tilche (1810-1887) İskenderiye'de bankerlik yapar. Ancak, Kral Fuad'ın saltanat devri sona ererken, pek çok Mısırlı azınlık aileleri, gözleri yaşlı ülkelerini terk eder, ve oldukça kalabalık bir İskenderiye Yahudi Cemaati Fransa'ya göç eder. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'ya sığınan Tilche'ler de Nice şehrine yerleşir; ancak maalesef bir zamanlar yaşadıkları görkemli hayatlarını, evlerini ve bütün mülklerini arkalarında bırakmak zorunda kalmışlardır. Jean-Jacques Tilche, sıcak bir yaz günü, 21 Ağustos 1919'da Paris, Avenue Victor Hugo'da dünyaya gözlerini açar...

Savaş Yılları, 1945 ve İstanbul - Paris

Savaştan evvel İstanbul'da ortaokul talebesi olan Susie, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle, Almanca eğitim veren Avusturya Sankt George Okulu'ndan ayrılmak zorunda kalır. O dönemlerde Almanya Avusturya'yı ilhak edince okul sıkıntılı bir döneme girer ve bir süreliğine eğitime dahi ara verilir.

Bu durumda, Susie'nin annesi kızını Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'ne yazdırmaya karar verir; Susie artık 'kolejli'dir. Genç kız başta zorlanır, yabancılık çeker. Her gün Şişhane'den tramvayla Akaretler, oradan da aktarmayla gidilen Arnavutköy ona uzak gelir. Daha sonraları, artık büyümüş olan kardeşi Rıfat'la birlikte giderler. Rıfat Bebek'teki Robert Kolej'de okumaktadır.

Cumartesi günleri anneleriyle Beyoğlu'nda Le Bon Pastanesi'nde çay içmeye, pazar'ları ise 'kızlar'la, sabah 11 matinesine Melek ya da Saray sinemalarına gidişleri, Susie'nin hâlâ keyifle hatırladığı anılarını süslemekte...

Susie Kolej yıllarında, bugün dahi görüştüğü en yakın kız arkadaşlarıyla tanışır. Nora Barzilai, Alin Yaşova, Rita Gabay, Eti Levy ve birkaç yıl önce yitirdikleri can yoldaşı, kardeş kadar yakın olduğu arkadaşı (merhum Dr. Hulusi Behçet'in kızı) Güler'le, hayatın acı tatlı her anını paylaşır. O dönemlerde Güler, Susie'ye yeni bir isim takar: 'Choopie'. Okul yıllarında hiç ayrılmaz olan bu iki kafadarın bitmez tükenmez anıları vardır. İşte, bunlardan bir okul gezisi anısı: Tarihe meraklı olan halamla birlikte bir tarihî eser gezisinde, Güler aniden sıkılır ve "Sen harabe gezmeye devam et Choopie ben dönüyorum," der. Kaderin cilvesine bakın ki, aynı ikili çok daha ilerde, antika ve eski sanat eserleriyle yoğun olarak ilgilenirler ve bu aşkı, müzayedeleri birlikte dolaşarak paylaşırlar.

Biz tekrar geçmiş yıllara dönelim... Kolej'den mezun oldukları sene, yaz tatilini babası Dr. Hulusi Behçet'le² Paris'te geçirmeye karar veren Güler, Susie'yi de bu tatile davet eder. Yıl 1947'dir. İkinci Dünya Savaşı sona ermiş, aile Varlık Vergisi'ni ödemek için pek çok varlığını satmış, baba Jacques işini kapatmak zorunda kalmıştır. (Bundan dolayı kimseye kin güdülmemiş, hiçbir zaman evde konusu dahi edilmemiş, sadece acı bir burukluk ve derin keder bırakmış olan Varlık Vergisi konusu hakkında halam, anılarını paylaşmak için bugün dahi benimle iş birliği yapmak istemedi.)

Güler'in tatil teklifini sevinçle kabul eden Susie, teyzesi Tante Clara'nın eşinin işleri nedeniyle birkaç yıldır Paris'e taşınıp artık orada bir aile kurmuş olmasını fırsat bilerek, yaz tatilini uzatmaya karar verir. Böylece 1947'de başlayan bu 'tatil', 66 yıldır süre gelen bir hayat yolculuğuna dönüşür...

Halamın cephesinde tüm bu gelişmeler yaşanırken, acaba Jean-Jacques Tilche ne yapmaktadır? Jean-Jacques, müstakbel eşi Susie'nin Paris'e gelmesinden önce, savaş yıllarında Fransa'nın gizli bölgelerinde Direnişçiler'in Résistance teşkilatındaki gönüllü çalışmalarına katılır. Jean-Marie BucMaster'a bağlı bir grupla, düşen

2 Dr. Hulusi Behçet (1889-1948), ünlü dermatoloji uzmanı.

İngiliz paraşütçülerinin yakalanmadan kurtarılıp, ülkelerine dönmeleri için çalışan organizasyonda yer alır. Jean-Jacques'ın, savaş bitiminde gönlünde yeni bir aşk vardır: müzik... Bu aşk o kadar büyüktür ki, 1950/51 yıllarında caz müzisyenleriyle birlikte çalar, caz festivallerine katılır ve daha o yıllarda, ileride çok ünlü olacak sanatçılarla dost olur. Henri Salvador, Stéphane Grapelli bunların sadece birkaçıdır.. Meslek hayatı, ailenin hiç de tahmin edemediği bir alana doğru yönelir: 'show business' ve müzik editörlüğü...

Bu arada Susie de, Paris'e yerleşmeye karar vermiştir. Teyzesinin Neuilly'deki evinde, kuzinleri Reyna ve Claudie'yle birlikte yaşamaya başlar. İş arayışına çıktığında geçici olarak JOINT'ta³ çalışır. Daha sonra üç yıl, United Artists'de sekreterlik görevinde bulunur. Çok keyifli olan bu işinde birçok ünlüyle tanışır. (Elizabeth Taylor ve o zamanki eşi Mike Todd için hediye seçme gibi işleri bile yüklenir.) Susie'nin annesi Marketa, kız kardeşini ve kızını Paris'te sık sık ziyarete gelir ve aile tatillerini birlikte geçirir.

Susie Kaza Geçiriyor - Değişim Yılları

Yirmi yaşına kadar kendini gayet çirkin ve koca burunlu bulan ailenin 'tipsiz' kızı Susie, yağmurlu bir gece arkadaşıyla birlikte bir davetten dönerken, arabanın aniden kontrolden çıkmasıyla Place de la Concorde'da ciddi bir kaza geçirir. Kafasını çarpar, kaşı patlar ve göz kapağı yırtılır.

Estetik cerrahların çeşitli müdahaleleri sonunda, aslında bu kaza hayatını iyi yönde değiştirir. Fransa o zamanlarda plastik cerrahi konusunda oldukça ileridedir. Doktorlar kaş ve göz kapağındaki kaza izlerini silmeye çalışırken, halam kendisini yıllardır rahatsız eden burnunu da ameliyatla düzelttirmeye karar verir. Zamanın tanınmış bir estetisyeni halamın yüzünde adeta bir mucize yaratır... Susie artık kendini sevip beğenmeye başlar; biraz da zayıflayınca teyzesinin evinden ayrılıp maaşıyla Levallois'da kendine bir stüdyo kiralar.

3 1914 yılında New York'ta kurulan Amerikan Yahudi hayır ve yardım kurumu.

1950, İstanbul - Kore Bağlantısı

Aynı yıllarda, Susie'nin İstanbul'daki erkek kardeşi Rıfat Sasun, 21 yaşına basmış, askerlik çağına gelmiştir. Birleşmiş Milletler'in yaptığı çağrı doğrultusunda Genelkurmay'ın emriyle, Kore'de çıkan savaşa gönderilmek üzere yurdun çeşitli bölgelerindeki birliklerden oluşturulan 5090 kişilik 'Şimal - Kutup Yıldızı' adlı 1. Türk Tugayı, 17 Eylül 1950 sabahı törenle Kore'ye uğurlanır. İskenderun Limanı'ndan yola çıkan bu birliğin içinde askerlik için yapılan kurada Kore'yi çeken Sasun ailesinin oğlu, halamın kardeşi (babam) Rıfat Sasun da bulunmaktadır. Bu askerlik, oğlunu uzaklara yollayan anne Marketa için hiç de kolay olmaz.

1950'de başlayan Kore Savaşı'ndan sonra 1952'de eve dönen Rıfat ve Paris'te yaşayan ablası Susie, 1953'de annelerini ebedi yolculuğuna uğurlarlar. Hayata üç sene daha tutunabilen babaları Jacques ise, bir gece uykuya yatar ve sessizce, adeta bir 'mallah' (melek) gibi dünyaya veda eder...

Genç yaşta anne ve babalarını yitiren Susie ve Rıfat sırasıyla kendi ailelerini kurmak için adım atarlar. İlk önce Rıfat, (annem) Sibel Ovadya'yla 1956'da dünya evine girer. Daha sonra da Susie, 1959'da Paris'te bir arkadaş toplantısında tanıştığı Jean-Jacques Tilche ile evlenmeye karar verdiklerinde, sade bir nikâhla 1961'de hayatlarını birleştirirler. Etoile, Arc de Triomphe (Zafer Anıtı)'nın yakınlarındaki Rue Pergolese'de ikili yaşam renkli ve hareketlidir. Sevgili eşi Jean-Jacques, veya dostlarının lakabıyla Gui Gui, Susie'ye örnek bir eş, güvenilir bir dost ve tam anlamıyla hayat arkadaşı olacaktır.

Jean-Jacques Tilche, Philips Şirketi'ne uzun yıllarını adar, canla başla şevkle çalışır. Çok genç yaşlarından beri merak sardığı müzik artık onun mesleğidir; Philips'de müzik editörü olarak birçok ünlü şarkıcıyı keşfedip meşhur eder. Bunların arasında Clo Clo adıyla tanınan Claude François, Anne Marie David, Gérard Lenorman ve 1977 de Eurovision da birinciliği alan Marie Myriam ve daha

birçok şarkı ve müzisyen var. Türkiye'den Hümeysra, Enrico Macias ile Ajda Pekkan konserlerini düzenleyerek onları Fransa'da tanıtmak isteyen yine Jean-Jacques Tilche'dir.

Jean-Jacques Tilche'nin mesleği vesilesiyle çift, her sene Eurovision yarışmalarının yapıldığı ülkeleri ziyaret edip, dünyanın çeşitli bölgelerini gezerler. Jean-Jacques fotoğraf çekmeyi de çok sever; sergileri olur ve bu konuda çeşitli ödüller alır. Bu sergilerin birinde arkadaşı Charles Aznavour şöyle yazar: "Bu albüme bakarken içimden fotoğraf makinemi çöpe atmak geldi ama atmadım. Zira fotoğraflar, hatıraların canlı kalmasını sağlar ve ben de bir gün Jean-Jacques Tilche gibi etrafıma sevgiyle bakıp, çevremdeki sevdiklerimi ve nesneleri, onları bir daha hiç unutmamak ve daha çok sevebilmek için zihnimde hapsetmek istiyorum."

Fransa, Jean-Jacques Tilche'nin vefatından birkaç yıl önce, gençliğinde savaş yıllarında Résistance Hareketi'ne yaptığı katkılarından dolayı onu 'Croix de Guerre Médaille Militaire', 'Chevalier de la Légion d'Honneur'e layık görür. Sayısı 5000'i geçen fotoğrafları ise, bugünlerde Paris, Bibliothèque Nationale tarafından sergilenmek amacıyla tasnif edilmekte.

Sevgili Gui Gui'yi çok soğuk bir kış günü, 2 Ocak 2009'da toprağa verdik. Etrafı sevdikleriyle çevrili... O nadide beyefendinin enerjisi hâlâ kalbimizde...

O gün kendisini, içimden 'Frankie'nin o çok sevdiği mısralarıyla uğurladım:

*And now, the end is here
And so I face the final curtain
My friend, I'll say it clear
I'll state my case, of which I'm certain
I've lived a life that's FULL
I travelled each and every highway
And more, much more than this, I DID IT MY WAY*

Bu şarkı Jean-Jacques Tilche'nin dünyaya tanıttığı Clo Clo'nun (Claude François) 1967 yılında lanse ettiği en ünlü şarkısı "Comme d'Habitude"tü. Şarkı daha sonra Paul Anka tarafından İngilizce şarkı sözleriyle İngilizceye adapte edilmiş, 1969 yılında Frank Sinatra'nın yeni albümünde yer almış ve meşhur olmuştur. Bugün bile zevkle dinlediğimiz bu melodiyle, yeni yılın karlı ikinci gününde, hayatını tam bir centilmen olarak yaşamış "can can"a veda ettik.

Sevgili halam ve eniştemin çocukları olmadı; ancak, 1982'de evlenip birkaç seneliğine yaşamaya gittiğim Paris'te doğan oğlum Roy'a kelimenin tam anlamıyla annelik ve babalık yaptılar. Sayelerinde hiç yabancılık çekmedik, bayramlarda ailemiz büyüdü, Cuma akşamları keyifli yemekler, sevgi dolu anılar paylaştık...

İşte bir kişiden başlayarak İstanbul, Paris ve İskenderiye'yi birleştiren bu hikâye, daha birçok Yahudi ailesinin de hikâyesi olabilir. Bu, kendini hâlâ bu vatanın evladı hisseden, İstanbul'u nostalji ve hep iyi yanlarıyla, bu şehre ait olmanın gururuyla anan halamın hikâyesidir. Paris'te 65 yıldır yaşamasına rağmen Türkiye Cumhuriyeti'ne ait pasaportunu eskitmeden yenileyen, kimliğine her zaman saygı ve sevgi duyan, kızdığı zaman "Kafadan gayri müsellâh mısın?" (akılsız mısın?) deyip hâlâ güzelim eski Türkçeyi tüm zenginliğiyle kullanan halamın hikâyesidir...

Bu yaşam masalını 2013 yılında Paris'te bir yanımda oğlum Roy, bir yanımda halam çok sevdiğimiz St. Germain bölgesindeki Les Deux Magots'da kahvemizi yudumlarken noktalıyorum. Arkadan Yves Montand'ın şarkısı çalıyor: "C'est une chanson qui nous ressemble..." Bize benzeyen bir şarkıdır bu...

Edirne'de Şarap Bir Nağmeydi¹

Elda SASUN

Edirne'ye Yahudi yerleşimi İkinci Kutsal Tapınak'ın yıkılışından öncesine dayandırılrsa da, asıl göçün 1492'den sonra gerçekleştiği bariz bir gerçektir. Yavuz Sultan Selim döneminde 1519 tarihinde düzenlenen 77 numaralı Tahrir Defteri'nde Cemaat-ı Katalan, Cemaat-ı Portukal, Cemaat-ı Alaman, Cemaat-ı Polya (Polonya), Cemaat-ı Toledo, Cemaat-ı Aragon, Cemaat-ı İspanyol olmak üzere Edirne'de sekiz ayrı Musevi topluluğu bulunmaktadır. 1570-71 tarihli defterde ise Cemaat-ı Hiçilye (Sicilya), Cemaat-ı İtalya, Cemaat-ı Sürgünan-ı Yahudiyan ve Yenice Cemaat-ı Portukal olmak üzere cemaat sayısı on ikiye çıkar. Çeşitli ülkelerden Edirne'ye gelen bu cemaatlerin sayısı giderek artar ve yirminci yüzyılın başında kentteki sinagog sayısı on beşe kadar çıkmış. Yahudi Cemaati'nin şekerlik, peynircilik ve şarapçılık alanlarında Edirne'ye ekonomik katkıları olmuştu. İspanya ve Portekiz'den Osmanlı topraklarının ticari kolaylıkların sağlandığı, kültürlerin rahat yaşandığı bu şehre gelen Yahudiler arasında Levi ailesi de vardı.

1 Mart-Nisan 2014 tarihli *Şalom Dergi*'de yayımlanan makalenin genişletilmiş halidir.

Avram Levi 1873'te, dört kardeşli Levi ailesine doğduğunda Edirne, kitap ve kartpostallardaki görünümüne göre 15 bin kişilik bir Musevi Cemaatini barındıran yaşanması keyifli, Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli bir şehriydi. Edirne Avrupa'nın en büyük Yahudi topluluğuna sahipti. Osmanlı devleti döneminde şarapçılık çok ilerlemişti, şarap ve rakı üretiminin bir kısmı Yahudilerin katkısıyla yapılıyordu ve Avram Levi de kendini ve ailesini bu mesleğe adamıştı. Hayatını birleştirdiği eşi Bohora Levi de 1881'de Edirne'de doğup Avram gibi o toprakların kızıydı. Bohora'nın ailesi Konfino ve Haleva aileleriyle akrabalık bağlantısı vardı.

Size hayat ve meslek hikâyesini anlatmak istediğim çok sevgili anneannem Fortüne Ovadya'nın babası Avram Levi'dir.

Avram ve Bohora Levi çiftinin beş evlatları olur: Jozef, Elia, Ida (Dudu), Vitali ve çok sevgili anneannem Fortüne (Ovadya)... Ailemizin büyükannesi, Tante Fortünesi, "ailenin şık leydi"si olarak anılan, mutfağında maharetli yemekleriyle yürekleri fetheden, hayatımda yediğim en güzel Edirne usulü "tapadikas" (bir çeşit börek) "de berencena" (patlıcanlı) ve "de espinaka" (ıspanaklı) yapan, sadece o narin ellerin işleyebileceği goblenleri sabırla tamamlayan benim canım anneannemdi. Artık yaşlandığında bile şarap sunduğumuz masada hiçbir zaman şarabı reddetmez ve küçük bir gülümsemeyle "Biz ne şaraplarla büyüdük" derdi. Babası Avram Levi Edirne'nin şarap imalatçılarından 'Avram Levi ve Mahtumları'nın kurucusu ve sahibiydi. Erkek çocuklarıyla birlikte şarap işlerine girdiği senelerle ilgili resmî kayıtlarda belgelenmiş bilgilere ulaşamadığı için sadece anılardan hatırlanan aile öykülerini ve sevgili anneannemle 1998 yılında merakla dinlediğim çocukluk anıları ve ailesi hakkında anlattıklarını yazdığım notlarımdan ve daha sonra yaptığım birkaç araştırmadan aktaracağım...

Anneannem ya da ona hep hitap ettiğim gibi Büyükannem çocukken oturduğu mahalleyi Reşadiye olarak anlatırdı. Reşadiye'den hatırladıkları eve yakın sinagog, ailece gittikleri açık hava sinemaları ve

Fortüne Levi ve Marko Ovadya nişan albümünden, İstanbul

babasının imal edip fabrikatörlüğünü yaptığı şarap, rakı imalathaneleri. On iki yaşlarına kadar yaşadığı mahallesini 1923 senesinde İstanbul'a göç ettiklerinde üzümlere ayrılışlarını kalbinin bir köşesindeki anılarda senelerce taşımış.

Avram Levi ve ailesi Edirne'nin Reşadiye Mahallesi'nde çift katlı tahta müstakil bir evde bütün aile fertleri birlikte yaşarlardı... Alt kat sebze ve turşuların bulunduğu mahzen, giriş katı büyükçe bir mutfak ve avlu... Anneannem anılarında büyük bir yangın olduğunu da hatırlardı. Yazları Bulgaristan'a Sofya ve Varna'ya giderlerdi. Daha sonra 1922 yılında ailenin İstanbul'a taşınmaya karar vermesi biraz işleri geliştirmek, biraz da oğulları Jozef'in asker olarak İstanbul'a tayiniydi. 12 yaşlarında olan Fortüne, İstanbul'da ilk evleri olan Bankalar Doğru Yol, İstikamet Han'da Jozef'in bulunduğu eve yerleşirler. Henüz okulunu bitirmemiş Fortüne de Edirne Alliance İsrâélite okulundan İstanbul'da Bene Berit (Musevi Lisesi) okuluna geçiş yapar, ortaokul öğrencisi olarak tahsiline devam eder. Henüz Cumhuriyet'in ilan edilmediği bu tarihi senelerde aile İstanbul'u tanımaya baslar.

Şarap Üreticisi Avram Levi ve Mahtumları

Birkaç hafta önce araştırmacı/tarihçi Naim Güleriyüz *Şalom* gazetesinde Edirne'yle ilgili kitabının son tashihlerini yaparken, anne tarafımın da Edirneli olduğunu, annemin babasının da ailece şarapçı olduklarını anlattığımda ne tesadüftür ki Naim Bey de Edirne'de şarap üretimi ile ilgili üç aile olduğunu bildiğini fakat aralarından bir ailenin henüz izini bulamadığını anlattı. Aynı akşam annem Sibel ve Levi ailesi oğullarından Elia Levi'nin kızı Beti Kohen'i (Levi) heyecanla aradım. Anılar tazelenip önemli noktaları birleştirince, bilgilere de uyan ve aslında hiç anlatılmamış bir şarapçılık hikâyesiyle karşı karşıya olduğumu idrak ettim. Demek ki bazı akşamlar bir kadeh şarabı yudumlarken bendeki etki ve keyfin damarlarımda

akan büyük büyükbabamın kalıtlımlarından kaynaklandığını düşünerek gülümsemekten kendimi alamadım.

Naim Güler'ün *Tarihte Yolculuk - Edirne Yahudileri* kitabında eski Eskişehir Belediye Başkanı Güngör Mazlum'un "1361'de I. Murat tarafından fethedildiğinde Edirne'de yerleşik küçük bir Yahudi grubu vardı. Şarapçılık ve dericilikle uğraşıyorlardı" cümlesini bulmak beni heyecanlandırdı; demek bölgede şarapçılığın kökleri bu kadar eskilere dayanıyordu.

Genel olarak bakılırsa Osmanlı döneminde üzümünden şarap üretimi büyük ölçüde Anadolu'da Rum, Ermeni ve Trakya'da Yahudilerin katkılarıyla yapılmaktaydı. Tahminlere göre Avram Levi şarapçılığa 1900'lerin ilk senelerinde başladı. Erkek çocuklarını yanına alıp kurduğu "Avram Levi ve Mahtumları" şirketine büyük oğlu Elia ve Jozef'i dahil etti. Genç yaşta hayatına veda eden en küçük oğlu Vitali bu şirkette maalesef kısa bir süre çalışabildi.

Sevgili anneannem Fortüne henüz genç kızlık yaşlarından itibaren hesabı kuvvetli bir genç kızdı. Bir kız evlat olmasına rağmen babası onu daha ilerde kurucusu olduğu "Zevk ve Şark Rakısı" imalathanelerinde kasa ve muhasebe bölümünde çalıştıracaktı. Anneannem son günlerine kadar kalem kâğıt alır evin bakkal giderlerini hesaplar veya oyun oynarlarken puanlama hesaplarını yapmayı hep severdi ve hep becerirdi...

Edirne'den İstanbul'a Göç ve Apollon Han'da Yaşam

Annem Sibel, Elia Levi'nin kızı Beti Kohen ve sevgili anneannem Fortüne evlerini ve aile hatıralarını dile getirdiklerinde; "keyifli bir evdi", "evde kalabalık sofraları kurulurdu", "çok sık şarap içilirdi", "hatta bazen torunlara dahi şarap tadımlık olarak verilirdi" derlerdi.

Bayram, hele Hamursuz Bayramı kutlandığında, Seder geceleri² tüm aile mutlaka birlikte toplanır, çocuklar ve biz torunlar bile bu ailenin geleneklerini, bayram coşkusunu hissederdik. Edimelilerin aile sofralarındaki sohbetlerinin yanı sıra, kokusu hala burnumda tüten tepsi tepsi pişen "borekitasları", tamamen Edimelilere özgü bir çeşit peynirli ekmek olan "frojaldaları" unutmak mümkün değil. Bu anılar o kadar etkileyici ve mutlu lezzetlerdir ki yemek editörlüğü yapan oğlum Roy, kültürünün bir parçası addettiği Sefarad-Edime mutfağını hem pişirerek, hem de yazılarında tanıtarak gururla paylaşmaya devam ediyor.

Ailenin Cumhuriyet'ten önce geldikleri İstanbul'da şarap yerine yine "Avram Levi ve Mahtumları" olarak (Zevk ve Şark) likör ve rakı imalathanesini kurduğu biliniyor. Tüm araştırmalar 1930'lu yıllardan Tekel'in kurulduğu 1944 yılına kadar İstanbul'da rakı ve içkinin özel kişiler tarafından imal edildiğini vurguluyor... Anneannemin anlattıkları ve *Rakı Ansiklopedisi*'nde de (Overteam Yayınları, 2011) bulduğum ufak kayıttan rakı fabrikasının ismi Zevk ve Şark Rakısı'dır. İstanbul'a taşınan Levi ailesi daha sonra Şişhane'de iki apartman ve etrafında ada dedikleri oraya ait Apollon Han ve sinagogu ile bir garajı satın alır; birine bütün aile yerleşir diğeryse gelir getirmek üzere kiraya tahsis edilir. Levi ailesinin yerleştiği Şişhane, Büyük Hendek Sokak'taki Apollon Han çocukların, torunları büyüttüğü hatta evlendikleri evdir.

Knesset Apollon Sinagogu ise Galata semtinde, Kule Meydanı'na açılan Büyükhendek Caddesi üzerinde yer alan Union, diğer adıyla Apollon sinemasının kiralanarak ibadethaneye dönüştürülmesiyle oluşturulmuş. İbrani takvimine göre 1 Nisan 5683, miladi takvime göre 18 Mart 1923 tarihinde ibadete açılmıştır. Girişi Apollon apartmanından olduğu için adı "Apollon Sinagogu" olarak kalır. Özellikle cenaze törenlerinde kullanılan sinagogda Balkan Savaşı sırasında Edime'den İstanbul'a göç etmiş Musevilerin Maftirim Korosu her

2 Hamursuz Bayramı akşamı kurulan sofra.

Cumartesi ayininde ilahi ve mezmurlar okurmuş. 1982 yılında bina ve sinagog kapatıldı yerine bugün halen mevcut bulunan bir iş hanı yapıldı.

Çocukluk hatıralarının Edirne'sinde gaz lambalarıyla aydınlandıklarını İstanbul'un ilk anılarında elektriğin mucizesi ile tanıştığını, eve çamaşırcı kadın geldiğini ve çamaşırların kaynatıldığını, sonra da kömürlü ütüyle ütülendiğini anneannem Fortüne'den dinlediğimde kendimi eski bir filmin içinde izleyici gibi hissetmişim. Apollon Han onları eski günler gibi ailece oturulan mahalle yerine gecen aile apartmanına dönüştü.

Evin en üst katında baba Avram Levi, eşi ve ismi hep 'küçük oğlan' kalan Vitali yaşardı. Karşı dairede 28 Ekim 1932 tarihinde "Grand Hôtel de Londres", Büyük Londra Oteli'nde evlenen sevgili kızı Fortüne (anneannem) ile eşi Marko Ovadya, çocukları annem ve dayım yaşarlardı. Bir alt katta Avram Levi'nin oğullarından Elia ile eşi Bella ve çocukları, onun karşı dairesinde, ağabey Jozef, eşi Marie ve üç kızları yaşardı. İleriki yıllarda evlenen, ailedeki laka-bıyla 'büyük Beti' de evliliğinin ilk yıllarında ailesinin yanında yaşamaya devam eder.

Bu apartmandaki oğullar ve kızlar Zülfaris Sinagogu'nda evlendiler, torunlar büyüyüp onlar da sırası gelince yine Apollon Han'dan gelin ve damat olarak çıktılar, yıllarını 1955'lere kadar birlikte geçirdiler. Yazları o zamanki adıyla Halki yani Heybeliada'da, sonra da Erenköy, Ethem Efendi Sokak'ta geçirdiler. 1956 yılında bütün ailenin en az 30 yıl birlikte yaşadığı Caddebostan, Yıldız Sokak'taki evlerinin arsası satın alındı. Annem Sibel küçükken Erenköy'deki tren istasyonuna yakın yazlık evde kilolarca ayıklanan vişnelerin alkolle güneşe bırakılıp ev likörü yapıldığını, akşamları dede Avram Levi'nin oğlu Vitali ile beraber kadeh tokuşturup sohbet ettiğini, eşi Bohora'nın uzun etekler ve omuzlarından eksik etmediği şallarla gezdiğini anlattı.

Aile fertleri dışında, apartmanın geriye kalan boş birkaç dairesinde öğretmen Madam Venezia Levi, Madam Raşel Valensi, eşi ve kızı Anna, Dr. Rodrig eşi ve oğlu yakın komşu, kiracı olarak yaşamışlar. Tamamıyla halen kiraya verildiği için "Pansion Levi" olarak anılan Apollon Han'ın hemen yakınlarındaki bir sokaktaki binada Avram Levi'nin büyük kızı İda'ya evlendiği zaman oturması için bir daire tahsis edilmişti.

Bu yazıyı hazırlarken yağmurlu bir gecede birkaç dostla birlikte tam Pera Müzesi'nin yanında yer alan Londra Oteli'ne girip oteli tanımak istedim. Bugüne kadar hiç içine girmediğim Londra Oteli 1891'de, yan sokağa adı verilen Glavany'lerin (bugün Kallavi Sokağı) ahşap konağının yerinde, L. Adamopoulos ve N. Aperghis adlı iki ortak tarafından, Mimar Semprini'ye, o zamanın bütün konforunu da içerecek şekilde olarak inşa edilmiş. Önceleri konut olarak inşa edilen bina daha sonra otele çevrilerek bugüne kadar kullanılıyor. İçeri girip birer çay içmek üzere kırmızı tonlarının çoğunlukta yer aldığı bu eski otelin lobisine ve salonuna doğru ilerledik.

Binanın eşyaları eski antik mobilyalar olup bir de hidrolik asansörü var. Karşısı Haliç manzarasını panoramik olarak görmekte. Batı'nın ilk turistleri olan İngilizlerin İsviçre'yi ve "Riviera"ları görmek üzere gezilere başlamaları, bu ülkelerde açılan ilk görkemli otellere de İngiliz isimlerinin verilmesine yol açmış. 19. yüzyılın sonlarına doğru meşhur "Orient Express" İstanbul'a kadar uzanınca, bu şehir Doğu'yu merak eden turistlerin gözdelelerinden biri olmuş, Beyoğlu'nun en gözde yerlerinden Tepebaşı'nda ilk oteller dizilmeye başlar ve, bunlardan biri de "Londra Oteli" veya "Grand Hôtel de Londres" adını alır. Otelin ünlü konukları listesinde, 1922 yılında *Toronto Daily Star* gazetesi için işgal İstanbul'unu anlatan Ernest Hemingway de yer alıyor.

Geçmiş mercek altına alındığında, giriş holünde, merdivenin altında yer alan resepsiyonun hemen yanında, konukların isimlerini yer aldığı bir kara tahta göze çarpmakta. Binanın solunda, şimdiki hedi-

yelik eşya dükkânının yerinde hanımlar salonu, bu odanın simetrisinde ise okuma salonu varmış. Bugün lobi olarak kullanılan mekân ise o zamanlar yemek salonu olarak da işlev görmekteymiş.

1967 yılına gelindiğinde otelin sahipleri artık Hüzmeli ailesidir. Otel elden geçirilir ve 1980'lere kadar bu şekilde gelir.

Büyükannem ve büyükbabam Cumhuriyet Bayramı'ndan tam bir gün önce 28 Ekim 1932'de evlenmişler. Bundan neredeyse 84 sene önce. Gözlerimi kapadım ve kendimi o düğündeki kutlamada bir köşeden onları seyrettiğimi hayal ettim. Büyükannemin güzelliğini yansıtan resimlerdeki hali gözümün önümde onları dans ederken hayal ettim, gencecik iki insan ve aileleri... Otel aynı otel belki eşyaların tümü bile aynı kalmış ama yürekten yakınlıklar, birlikte oturlan evler, neşeli sofraların hepsi nostalji oluvermiş...

Levi Ailesinde Hüzün ve Yas...

Ailenin iyi yaşamayı, gezmeyi seven bekâr kardeşi Vitali'yi de bizlere anlatırken anneannemin gözleri hep puslanırdı. Bir yılbaşı gecesi kutlamasında bulundukları mekândan çıkarken yanındaki hanım arkadaşı çok üşümüş. Genç ve centilmen Vitali paltosunu hemen ona vermiş. Zaten bünyesi biraz nazik olan Vitali centilmenliğini ispat etmiş olur fakat birkaç gün sonra ağır soğuk algınlığıyla yatağa düşer. Soğuk algınlığı uzun sürer ve daha sonra solunum yolları ve akciğerlere iner, hastalık o zamanların korkulu rüyası vereme dönüşür. Aile ellerinden gelindiğince iyileşmesi için uğraşı verir, hatta o zamanın şartlarıyla en bilinen doktorların tedavileri sonuç veremeyince ağabey Elia onu İsviçre'ye götürür... Çok acıdır ki veremi yenemez ve uzun yıllar sene süren hastalığın sonunda hayata gözlerini yumar. Bir oğlu toprağa vermek Levi ailesinin en büyük acılarından olmuş, Vitali'nin arkasından tutulan matem zaman zaman bayramlarda anılarak anlatılmıştı. Mezarı Ulus'ta babasına ve annesine çok yakın mezarı olan Vitali'yi çok yakında ziyaret ettim. Senelerin hiç

yıpratamadığı resmine baktım, yakışıklı adamın keskin bakışlarıyla tanıştım. Selamlaştık ve mezar taşında onun için yazılanları okudum: "Angelo" (melek) sözcüğünü kullanmışlardı onu tanımlamak için...

1940'lı Savaş Yılları

Avram Levi'nin oğulları Elia ve Jozef, damadı yani büyükbabam Marko Ovadya, annem ve dayım henüz birkaç aylık bebekken 1941 yılında "Yirmi Kur'a İhtiyat Olayı" adıyla en az Varlık Vergisi kadar ortak hafızalarda yer etmiş olan, İkinci Dünya Savaşı başlarında sadece azınlık mensubu 45 yaşına kadar erkeklerin toplatılıp silah altına alındıkları bir olay olarak yaşanan kara bir günde Yozgat'a gönderildiler. Anneannem bu olayı bana şöyle anlatmıştı: "1941'de bütün erkekler Yozgat'a gönderildiklerinde, kadınlar, babam Avram ve hasta olduğu için muaf olan Vitali ile Apollon'da kaldılar... Annem henüz ufacık bir bebek, dayımsa altı yaşındadır. Çocukları yetiştirmenin dışında bizler, kadınlar nöbetleşe akşamları dükkân kapatma mesuliyetini de yüklendik. Erkekler ise 8 uzun ay Yozgat'ta tutulduktan sonra nihayet evlerine geri döndüler. İşler yavaş yavaş normale döndü." Yozgat hatıralarından çok nadir söz eden büyükbabam Marko Ovadya orada taş kırdıklarını ve soğuklarda iyice üşüdüklerini anlatırdı. 1942'de Levi ailesini yeniden sarsacak bir gece yaşanacaktır...

Beti (Levi) Kohen 17 Aralık 1942'de bu evde doğduğu geceyi anlatıyor. O gecenin farklı ve özel bir anlamı daha vardı, Beti şu sözlerle anlatıyor: "O gece Varlık Vergisi için ödenmesi talep edilen 6 bin lirayı ödemek için son geceydi. İçki fabrikalarından kalan kazanç sayesinde bu para ödenebildi. Annemin bu tarihî gecede hastaneye gidecek gücü dahi olmadığı için ben evde doğmuşum."

12 Temmuz 1944 tarihinden itibaren rakı ve içki sadece Tekel tarafından üretilmeye başlandığı, özel imalathaneye izin verilmediğinin-

den "Avram Levi ve Mahtumları" için o yıllar içki üretiminin son bulduğu yıllardır.

Dede Avram Levi'yi anlatanlar, çoğunlukla fötr şapkalı ve üstünden hiç eksik olmayan köstekli saatini anımsıyorlar. Her zaman sevgi dolu, çocuklarına çok düşkün, saygın, ailesine arka çıkan, sesini pek yükseltmeyen bir baba, dede olarak hatıralara yerleşmiş.

Aynı seneler daha ilerde benim annem ve babam olacaklarını bilmeden nerdeyse komşu denilecek yakınlıkta oturan Bursalı ve sonradan Sasun olan Yako Bensason eşi ve çocukları halam Susie ve babam Rıfat'la Frej Han'da yaşamaktadırlar, Apollon Han'dan üç ev sonra aynı sokağın tam kösesinde.

Eşi Bohora 1946'da vefat edince oğlu Vitali ile kendi evinde yaşamaya devam eder. Ev işlerine bakmak için yardımcı olarak Ester, Esterika işe alınır. Buna rağmen babasına bakan, her gün yemekler taşıyan kızı ve kapı komşusu anneannem Fortüne'ydi. Eşinin ardından, 1950 yılında oğlu Vitali'nin vefatı, içki imalathanelerinin kapanışıyla iş hayatında büyük kayıplar yaşayan Avram Levi birkaç sene daha yaşar ve 1953'te (İbrani takvim yılı 5713), 80 yaşında arkasından onu yüreklerinde yaşatacak, sıcak duygularla her zaman saygı ve sevgiyle anacak oldukça büyük bir aile bırakır.

Aile reisinin vefatından sonra aile yavaş yavaş Apollon Han'dan ayrılır... Her zaman birlikte yaşamış kardeşler, eşleri ve çocukları, sonra da biz torunlar veya tüm kuzenler koca bir aile olarak Caddebostan'da inşa edilen apartmanda çok mutlu yazlar geçirdik... Hep birlikte yemekler yenilir, bahçedeki çardakta yaş günleri tüm aile çocuklarıyla kutlanır, bahçede yetişen gül ve meyvelerden reçeller, turşular hazırlanırdı.

Aslında Caddebostan'daki apartman, Apollon Han ruhunu yaşatmaya devam etti. Oğlum bazen bana "anne hâlâ Caddebostan sendromuyla yaşıyorsun" der... Doğrudur, biz o evde Levi ailesinin gele-

neklerini kusursuz bir şekilde devam ettirmişiz. Edirne âdetlerine, mutfak kültürüne hep sadık kalmış bir aile. Dine bağlı fakat dindar olmayan, modern bir esneklik akseden, ailelerine düşkün, ev ve iş hayatında her zaman birlikteliği yürüten bir kültür bağlılığı. Aile bireylerinin birçoğu aynı isimleri taşıdıkları için birbirlerinden ayırt etmek amacıyla lâkap takmayı sevdikleri anlatılır. Hatta arkadaşlarımdan hemen hepsinin büyükbabamın taktığı mutlaka bir isimleri daha vardı: "El heyecanlı", "Mızmız", "Murmur" gibi. Aralarından biri meşgul olduğu zaman, biz torunları oyalamak adına, bizi "Alikobeni"³ istemeye yolladıkları hiçbir zaman unutamadığım, tebessümle hatırlayıp, hâlâ anlattığım bir aile dayanışma sistemiydi. Caddebostan'daki evimiz yıkılıp tekrar yeniden yapıldı 1957'den beri aynı yerde. O evin bahçesindeki nice kutlamalarımıza tanık olmuş çardağımızdan, bahçemizin eşsiz güzel kokan gül ve meyve ağaçlarından eser kalmadı. Altı dairelik evde anneler, büyükanneler, torunlar yani biz çocuklar hayatımızın en tasasız zamanlarını paylaşmışız meğerse.

Anneannem Fortüne kendi evini de aynı bu duygularla anlatırdı; neşeli, her anı birlikte paylaşılan bir evdi, aileye gelen gelin veya yeni kişiler de hemen sahiplenilirmiş. Bu gelinler içinde Elia Levi'nin eşi Bella'nın öyküsü ailenin sıcaklığını, her ferdini koruyup kucakladığına dair güzel bir örnektir. Bella Bendavid tütün eksperi Daniel Bendavid'in kızı olarak doğar. Baba Daniel, Selanik'te gelişen bazı olaylar sonunda Edirne'ye göç etmeye karar verir. Kendisi bir müddet daha Selanik'te kalmak zorunda olduğundan eşi ve kızları için Edirne'nin uygun ve güvenilir bir yerinde bir daire aramaya başlar. Tesadüfler onu Avram Levi ile karşılaştırır. Avram Levi, Bendavid ailesine hemen evini açar. Evin boş olan bir bölümüne

3 "Alikobeni" deyimini "alıkoy beni" kelimelerinden türetilmiş uydurma bir deyimdir. Musevi ailelerde anneler veya anneanneler şayet meşgul iseler, çocuklarını veya torunlarını bir müddet yanlarından uzaklaştırıp oyalamak için kullandıkları bir yöntemdi. Çocukları "git alikobeni iste" deyip Musevi komşularına yollarlardı. Musevi komşular da bu çocukları bir müddet evlerinde oyalar ve sonra ellerine kayısı, börek, çörek gibi şeyler tutuşturarak geri yollarlardı.

yerleşen Bendavid ailesinin kızı Bella nerdeyse Levi'lerin çocuklarıyla yaşıttır. Hep birlikte büyük bir aile oluştururlar. Avram'ın oğlu Elia, Bella'dan ta başından beri hoşlanır fakat daha çok gençtirler.

Austro-Türk Tütün firması baba Daniel Bendavid'i İstanbul'a tayin edince ailece İstanbul'a taşınırlar. Leviler'in halen Edirne'de yaşadıkları dönemlerde anne Bohora Levi sık sık İstanbul'a gider, Bendavid'leri ziyaret edermiş. Bu ziyaretlerin birinde Bella'nın ne kadar büyüüp güzelleştiğini fark etmiş ve Edirne'ye döndüğünde bunları anlatırken oğlu Elia, "ben zaten onu hep beğeniyordum" deyince aileler çocukları nişanlarlar. Ailenin Edirne kökenli olmayan gelini Selanikli Tante Bella ve kız kardeşi, bütün hayatları boyunca anneannem Fortüne ile yakınlıklarını hiç kaybetmediler.

Annem ve babama gelince dayım Hayim Viktor askere Giresun'a, Avram Levi'nin diğer torunu kendi adını taşıyan Elia ve Bella'nın oğlu Alber Levi ise askerliğini Kore'ye gidecekler arasında kura çekenler arasındaydı. Kaygılı baba Elia bu olay üzerine Kore'ye gidecek veya Kore'den dönen tanıdık araştırmasına girer. İşte bu askerlik olayı Elia Levi'yi onlarla bir zamanlar aynı mahallede oturan dayımın ve, kuzeni Alber'in de tanıdığı Kore'den yeni dönen babam Rıfat Sasun'a yöneltir. Ailenin ziyaretine gelmeye başlayan babam annem Sibel'le bu vesileyle tanışır. Bir sene içinde gencecik annem Sibel, Kore'den dönen Kolejli Rıfat Sasun'la evlenirler.

Tarih kaybolmayan geleneklerle tekerrürden ibaret olabiliyor

Bu sene sevgili oğlum Roy, Kippur Bayramı'nda masaya kendi elleriyle hazırladığı geleneksel yemeklerimizin yanında ekmek, zeytin, yağ ve şekeri koyduğunda oruç bozmak için yediğimiz, yağa batırılmış ve üzerine şeker serpiştirilmiş ekmek dilimlerinde yüzyıldan fazla süren bir gelenek, eskimeyen bir şehrin hatıraları, kokusu ve lezzeti vardı. Meğer Edirne içimizde biraz da olsa hep yaşamaya devam etmiş "Frojalda", "tapada", "tezpişti" ile...

Bu anıların bir kısmını kaleme aldıktan iki sene sonra Edirne Büyük Sinagogu Musevi Cemaatine yeniden kapılarını açma hazırlığı içindeydi. Açılış günü olan 26 Mart 2015 günü seçkin bir misafir listesi dışında, yurt dışından gelen Edimeliler ve ataları Edimeli olan birçok kişiyle beraber yola çıkan 21 otobüsün birinde ben de vardım. Heyecanım doruk noktasındaydı. Nihayet yıllar sonra sayısız hikâyelerini dinlediğim, yemeklerinin lezzetini ve kokusunu yakından tanıdığım bu şehri görebilecektim. Sabah erkenden kalkıp yola çıkmaya hazırlanırken canım rahmetli büyükannemin bana verdiği çok sevdiğim bir kolyesini taktım sonra âdeta onunla sessiz bir sohbet eder gibi, "büyükanne senin olan bu kolyeyi, senden ve ailenden sembolik bir parça niyetine senin ve sevgili büyükbabamın anısına sevgi ve saygıyla takıyorum" dedim.

Edirne Sinagogu'nun açılışı görkemliydi. Şehir âdeta eski komşularını ağırlayan, selamlayan ev sahipleri gibi hazırlanmış her yeri "Hoş Geldiniz Kadim Dostlar" levhalarıyla süslemişti. Öğlen saatinde bize verilen bir saatlik yemek zamanında Sinagogu çevreleyen sokakları keşfe çıktım. Büyükannemin anlattıklarından ne kalmıştı, Levi ailesi acaba hangi sokakta oturmuşlardı. Kalbimin hissettikleri gözlerimin algıladığından çok daha derindi. Evlerin büyük bir kısmı aynı onların anlattıkları gibi tahta iki katlı birkaç basamak çıktıktan sonra giriş kapısına ulaşılan evlerdi. Kapıdan her an bir Esterika Teyze çıkacak gibi kala kalmışlardı... Zaman ve tarih durmuş, evlerin bir kısmı ayakta kalabilmiş. Değişen tek şey artık orada kimse ama hiç kimsenin kalmamış olmasıydı.

Daha sonra duaların bitiminde sinagogda dinlediğimiz "Adios keridos" şarkısı tam o an için yazılmış gibiydi... Bilinçaltım bu melodiyi mırıldanırken göçün hüznünü tekrar yüreğimde hissettim. Bazı evlerdeki yaşayanlarla sohbet edip hatıra fotoğrafı çektirdim. Daha sonra Edirne'nin ana caddesine yöneldim. Bazı restoranlar bizleri içeri davet ettiler. Gazi Baba Tavernası yazan yer de bizlere "buyurun" diyenler arasındaydı. Sadece bir kahve molası için içeri daldım.

Sonradan mekânın sahibi olduğunu öğrendiğim Dilek Hanım'la tanıştık. Edirne'ye neden geldiğimizden herkesin haberi vardı. Sıcacık ve samimi bir eski dost edasıyla bizi dinlediler ve bize kahve ikram ettiler. Sanki yıllardır tanışıyorduk ve hakikatten eski komşularımızı ziyarete gelmiştik. Caddede yan yana tavernalar vardı. İçki ve şarap kültürünün izleri tamamen silinmemişti. Orada yaşanan hayatı, keyifli günlerinin geçtiği mahalleri hayalimde canlandırımdı. yan yana dizili evlerin yakınlığıyla oluşan komşulukları, birlikte yenilen uzun kalabalık sofraları hayal ettim... Galata'nın dar sokaklarındaki evler de bu şekilde yaşamışlardı herhalde.

Bu anıları onlar için yazmak, paylaşmak istedim. Bir kadeh şarabı onların şerefine kaldırmak, onları hep iyi günlerinde düşünüp, öyle anmak istedim. Mutlu, tebessüm eden yüzlerinde sakin, keyifli hayatlarını hissetmek istedim...

Bir Çanakkale Masalı: Sacameca!

Teri SİSA

Babamın anne tarafından dedesi Samuel Mitrani, Birinci Dünya Savaşı sırasında Çanakkale Yahudi Cemaati'nin başkanı ve Belediye Reisi imiş.

Samuel Mitrani, Çanakkale Yahudi Yetimhanesi'nde yetişmiş. O tarihlerde aileler çok çocuklu idi. Varlıklı aileler bir kızlarını fakir bir gençle evlendirerek "Mitzva" yaparlarmış. Samuel, eşinin drahomasıyla bir züccaciye dükkânı açar ve çok zengin olur. Hastane Bayırı'nda evler yaptırtır. Büyük evde ailesiyle birlikte oturur. Bayırdan şehre gitmek için atlı arabası bile vardır.

Savaş çıkıp, İngilizler Çanakkale'yi ele geçirince, Belediye reisiyle görüşürler. Karargâh olarak, stratejik bir konumda olan, boğaza hâkim manzaralı evini kullanmak isterler. Aile aynı bahçedeki küçük eve taşınır, büyük ev İngilizlere verilir. Samuel Mitrani'nin bir şartı vardır : Şehir halkına, sivillere hiç bir şekilde dokunulmaması. "Bir kişi bile ölürse, sizi ben kendi ellerimle öldüreceğim, katil kimdir diye sormayın" der. Gerçekten de Çanakkale zarar görmez. Tek bir

olay olur: Yanlışlıkla gemilerden birinden bir top ateşlenir, bu da Samuel Mitrani'nin damını delip evin merdivenlerinin başında bulunan "camdan topuz" u parçalar... Başka bir zarar yoktur.

Çocukluğumuzda büyükannem, Samuel'in kızı, Ester Sisa, "Sacameca'ya söylersem görürsünüz gününüzü!" cümlesini çok sık kullanırdı. Büyüdüğümüzde "Sacameca"nın "Sergeant Major" olduğunu öğrendik ! Meğer, ev halkı ile İngiliz garnizonu arasında irtibatı kuran askerin rütbesi Sergeant Major imiş. Yani Türkçesi başgedikli. Bu bey, çoğu İngiliz gibi uzun boylu idi. Bizimkiler ise kısa boylu olduklarından, onlara heyula gibi gelmiş adam! Bir de tabii o dönemlerden kalan "kayades por modo del Inglez" (susunuz zira İngilizler var) diye tercüme edebileceğimiz çok hoş bir deyiş var ...

Samuel Mitrani, savaş sırasında cemaatin fakirleri ve özellikle kendi büyüdüğü yetimhaneye para toplamak için büyük gayret sarfetmiş, kendince yeterince para toplayamadığı için çok üzülüp felç geçirmiş. Savaştan önce ve sonra Rusya'dan Filistin'e göç eden ve Çanakkale'ye uğrayan gemilerdeki göçmenlere de yardım toplamış. Babaannem, Çanakkale cemaatinin bu göçmenlere ellerinden geldiğince yardım ettiğini söylerdi.

Şimdi İngiltere'de yaşıyorum. Geçen yıl (2014), savaşın 100. Yıldönümü dolayısıyla, Londra'daki Yahudi Müzesi'nde bir konuşma vardı. İngiliz Yahudileri'nin ne kadar vatanperver ve cesur olduklarını, ülkeleri için savaştıklarını, şehit olduklarını ve Çanakkale'de yaşamını yitirenleri anlattılar. Konuşma bitince, parmak kaldırıp onlara "düşman taraf"ın Yahudisi olduğumu, bizim tarafın şehitlerini anlattım. Bu durum hiçbirinin aklına gelmemiş!

Farklı Yaşamlar: Sanatçı Sadi ve Metin Baruh Kardeşler

Şeyla Alçe TELVİ

"Meçhul Yahudiler Ansiklopedisi" derleme kitap projesiyle ilgili makale çağrısını okur okumaz, "işte bu proje tam da Sadi ve Metin Baruh kardeşler için" diye aklımdan geçirdim.

Bu ikiz kardeşler Türk Musevi toplumu fertleri arasında ender rastlanan bir yaşam sürmektedirler. Daha doğrusu yaşamlarını daha çok para kazanmak ya da üst düzey yönetici olmak gibi amaçlara yönlendirmek yerine, küçük yaştan itibaren müziğe ve sanata adanmışlardır. Onları farklı, bir o kadar da "meçhul" yapan özellik, yaklaşık kırk yıldan bu yana kendilerini bir orkestranın bir parçası olarak kabul etmeleri ve sebatla cansız birer varlık olan enstrümanlarına nefes ve titreşimlerle hayat vermeleridir. Beklentileriyse, diğer orkestra elemanlarıyla birlikte başarıları için alkışlarla taçlandırılmaktır.

Selanik'li bir Yahudi ailesinden gelen ve üçüncü kuşak kuzenlerim olan ikiz müzisyen kardeşler Metin ve Sadi, Müjgan ve Pepo Baruh'un, Roni ve Erol isimli iki oğlundan sonra, 21 Nisan 1966'da

İstanbul'da doğdular. Besteci-aranjör Selmi Andak (1921-2010), babası Pepo Baruh'la, annesi Müjgan Hanım'ın tanışmalarına vesile olarak aileye hep yakın olmuştur.

Girit kökenli olan anneleri Müjgan Hanım'ın ailesinin müziğe olan yakınlığı Metin ve Sadi'nin küçük yaşta müzikle içiçe olmalarını sağlamış ve yaşamlarına yön vermiştir. Dedeleri taş plaklardan aile toplantılarında Caruso dinletir, anneleri Hawai gitar çalmış. Kuzenleri Emre Aksel, Köln'de bir kent orkestrasında yıllarca flüt çalmış ve flüt dersi vermiş. Soprano Ece İdil, Mimar Sinan Üniversitesi Konservatuvar Bölümü'nde öğretim görevlisi; ailenin en genç diğer bir ferdi, Su İdil caz vokalisti.

Müziğe Başlamaları

Metin ve Sadi Baruh ikiz kardeşlerin müzikle ilk buluşmaları ve ardından da yaşamlarını müziğe adanmaları teyzeleri Uğurtan Aksel'in etkisiyle olmuş. Türkiye'nin ilk arp sanatçısı olan Uğurtan Aksel, 1960 yılında İstanbul Opera ve Balesi'nde çalmaya başlamış, ardından kırk yıl boyunca hem Devlet Senfoni Orkestrası hem de Şehir Orkestrası'nda aynı anda çalışmış ve her iki yeğenini de ilkokulu bitirdikleri sırada konservatuvara girmeleri için desteklemiş.

Teyzeleri tarafından küçük yaşta kulak testine tabi tutulan Metin ve Sadi kardeşler Fındıklı'daki Nâmik Kemal İlkokulu'nu bitirdikten sonra, ortaokul, lise ve üniversiteyi ileride Mimar Sinan Devlet Konservatuvarı adını alan İstanbul Devlet Konservatuvarı'nda okumuşlar. İlkokul biter bitmez girdikleri ortaokula giriş sınavlarında her ikisi de St. Benoit Fransız Erkek Lisesi'ni kazanır. Ancak, Uğurtan Aksel yeğenlerinin müziğe olan yatkınlığını keşfetmiştir. Konservatuvar sınavının son başvuru gününde sınava giriş kayıtlarını acele yaptırıp, yaklaşık yüz aday içerisinde Konservatuvar'a kabul edilen topu topu yirmi çocuktan ikisi olarak, üç kademeli ses

testinden oluşan sınavı başarıyla tamamlarlar. Böylece müzisyen olmaya doğru hızlı adımlarla ilerlemeye başlarlar.

Sadi Baruh – Enstrüman Seçimi ve Müzik Yaşamı

Opera Orkestrası'nda çalan korno sanatçısı Ertuğrul Tunalı, Sadi'nin ağız yapısının uygunluğunu farkederek, kendisini korno çalmaya teşvik eder. Sadi artık bir korno sanatçısı adayıdır.

Sadi Baruh, Hüseyin Coşkun, İrfan Türkay gibi sanatçılardan ders alır ve Konservatuvarın üniversite bölümünden 1987-1988 döneminde mezun olur.

1987-1988 sezonunda İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası'nda korno sanatçısı olarak göreve başlar. Halen bu görevini sürdürmektedir.

1990 yılında, bir ay boyunca Hollanda'nın Lahey kentinde müzik eğitimi alarak, seyahat dönüşünde halen kullanmakta olduğu kornosunu Almanya'dan satın alır ve Türkiye'ye döner. Türkiye'ye döndükten sonra İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası'ndaki görevine devam eder.

1994-1997 yılları arasında, Türkiye'nin yetiştirdiği en önemli korno sanatçılarından Mahir Çakar'la birlikte çalışır. Mahir Çakar'ın ünlü Alman kornist Hermann Baumann'la solo plak kayıtları bulunmaktadır. Bayreuth Wagner Festivali'nde solo kornoyu çalan ilk Türk sanatçısı ünvanına da sahiptir.

Sadi Baruh, 90'lı yılların başında, Borusan Oda Orkestrası yeni kurulduğu sırada ünlü flütçü James Galway'in Borusan Orkestrası'nda hem çalıp hem de yönettiği bir festival konserinde çalma şansını yakalar. Ayrıca, ünlü piyanist Gülsin Onay'ın solist olarak katıldığı bir konser kaydı sırasında da kendisine kornoyla eşlik eder. Akbank Oda Orkestrası'nda ünlü orkestra şefi Cem Mansur'la birlikte 1994-2003 yılları arasında çalışır ve 1995-2000 yılları arasında Mimar Sinan Üniversitesi Devlet Konservatuvarı'nda korno öğretmenliği yapar. Böylece müzik yaşamında tam bir profesyonel sanatçı olarak görevine devam eder.

2003-2007 yılları arasında İstanbul Filarmoni Orkestrası'nda ve Milli Reasürans Oda Orkestrası'nda çalışan Sadi, ikiz kardeşi, keman sanatçısı Metin ve onun eşi Delphine Baruh'la birlikte Baruh Trio adında bir trio kurarak, Fransa'nın Dole şehrinde bir konser verir.

Sadi Baruh 2008 yılından günümüze kadar Borusan Orkestrası'nda ünlü orkestra şefleri Sacha Goetzel ve Gürer Aykal'la birlikte çalışmaktadır.

Birlikte çalışma şansını yakaladığı diğer ünlü müzik sanatçıları arasında ünlü tenorlar Placido Domingo (1941-), Jose Carreras (1946-), Luciano Pavarotti (1935-2007); ünlü kemancı Shlomo

Mintz (1957-), piyanist Grigory Sokolov (1950-) bulunmaktadır. Çeşme'deki bir yaz konseri sırasında Bee Gees'e de eşlik etmiş, İdil Biret, Suna Kan, Hüseyin Sermet, Gülsin Onay'ın solist olarak katıldıkları sayısız konserlerde de korno çalmıştır.

Ayrıca, oda müziği dalında, Camerata Tahta Nefesli Beşlisi'yle (Camerata İstanbul Wind Quintet) 1994 yılından bu yana çeşitli konserlere katılmaktadır.

Sadi Baruh son olarak, 2 Mart 2016 tarihinde, 5. İstanbul Uluslararası Opus Amadeus Oda Müziği Festivali kapsamında Aşkenaz Sinagogu'nda, Camerata İstanbul Wind Quintet'le birlikte müzikseverlerin hayranlığını kazanmış unutulmaz eserlerin nefesli çalgılar beşlisi için uyarlamalarından oluşan bir konser vermiştir.

Müziğe Dair...

Sadi'yle bir konser sonrası biraz sohbet ettik. Kornonun yanısıra piyano da çalabilen Sadi Baruh'a orkestra şefi olabilmek için herhangi bir enstrüman çalabilmenin yeterli olup olamayacağını sordum. Orkestra şefi olabilmek için çok farklı bir eğitimden geçmek gerektiğini vurgulayan Sadi, işe önce yaylı çalgılardan oluşan bir orkestra yönetmekle başlamak gerektiğini söyleyerek, ardından da yavaş yavaş diğer enstrümanları çalmayı öğrenmek gerektiğini sözlerine ekledi.

En iyi müzisyenlerin kendi enstrümanlarıyla birlikte orkestrayı yönetebilme konusunda da asgari altyapıya sahip olduklarını vurgulayan Baruh, kendi enstrümanlarıyla olan birlikteliklerinin, müzisyenleri yaşamlarının olgunluk döneminde tüm orkestrayı yönetmeye yönlendirdiğini ifade etmektedir. Ancak, iyi bir orkestra şefi olabilmek için bu konuda eğitim almanın olmazsa olmazlar arasında olduğunu da vurgulamaktadır.

Kendisine tenor olmak isteyip istemediğini sorunca, ses eğitimi almayı hep arzu ettiğini, bunun için ses ve tiyatro eğitiminin aynı anda alınması gerektiğini söyledi.

Nefesli sazların ve insan sesinin birbirine çok benzediğini ve her ikisinde de doğru ve kontrollü kullanımın esas olduğunu ifade eden Sadi Baruh, şan eğitiminin aynı anda İtalyanca ve Almanca bilmek gibi, en az iki lisan bilgisine sahip olmayı gerektirdiğini de sözlerine ekledi.

Kendisine müzik sanatçısı olmasaydı ne olmak istediğini sordum. "Arkeolog ya da turizmci olmayı isterdim" diye yanıtladı. Tarihi çok sevdiği için geçmişi ilerki nesillere aktarabilmeyi istediğini ifade etti. Ancak müzisyen olmaktan ötürü büyük mutluluk duyduğunu belirtti.

Klasik müziğin yanı sıra diğer müzik dallarıyla da ilgilendiğini ve yeni akımlara açık olduğunu benimle paylaşan Sadi Baruh, caz müziğine olan hayranlığını dile getirerek, "Caz müzisyeni olmak isterdim" diye sözlerini tamamladı.

Metin Baruh – Enstrüman Seçimi ve Müzik Yaşamı

Konservatuvar'a girerken müzisyen adaylarının el ve dudaklarına baktıklarını söyleyen Metin Baruh, piyanoyla keman arasında bir seçim yapmakla karşı karşıya kalmış; sonunda da kemana tercih etmiş.

Prof. Nuri İyicil ve Devlet Sanatçısı Tunç Ünver'le çalışan Metin Baruh, Konservatuvarın üniversite bölümünden 1987-1988 döneminde mezun olur. 1988-1991 yılları arasında İstanbul Devlet Opera ve Balesi Orkestrası'nda keman sanatçısı olarak çalışır. Aklında hep Türkiye sınırları ötesine geçmek ve müziğin evrenselliğini tatmak olan Metin Baruh, 1991 yılında İstanbul Devlet Opera ve Balesi

Orkestrası'ndan ayrılıp, Brüksel Kraliyet Konservatuvarı'nın sınavını başarıyla tamamlar. 1991-1995 yılları arasında, Brüksel'de Belçika ve Polonya asıllı öğretmenlerden keman ve oda müziği eğitimlerini alarak, 1991'de keman dalında ve 1993'de oda müziği dalında "Diplôme de 1er Prix" sahibi olur. 1995 yılında ise, uzmanlaşma ve mükemmelleşmenin belgesi olan ve en üst seviyedeki diploma olarak kabul edilen "Diplôme Supérieur" alır. 1995 yılında Fransa'da Orchestre de Besançon'un sınavını kazanır. O tarihten günümüze bu orkestrada keman sanatçısı olarak çalışmasının yanı sıra, Besançon kentindeki çeşitli müzik okullarında da keman eğitimi vermektedir.

Aynı zamanda, Fransa'da keman ve oda müziği konserleri verir. Bu konserlerden birinde ikiz kardeşi, korno sanatçısı Sadi Baruh ve piyanist eşi Delphine Baruh'la birlikte Fransa'nın Dole kentinde bir oda müziği konseri verirler (2012)

Orkestra yönetmek için kısa bir staj gören Metin Baruh'un, öğrencilerinden oluşan bir orkestrası bulunmaktadır. Baruh bir bakıma bes-tecilğe de soyunmakta ve öğrencileri için uyarlamalar yapmaktadır.

Müziğe Dair...

Metin Baruh, Brahms, Mozart, J.S. Bach, Sostakovic, Prokofiev ve Darius Milhaud'nun sevdiği besteciler arasında olduğunu söylüyor.

Kendisine müzik sanatçısı olmasaydı ne olmak istediğini sorduğumda, "Pilot ya da mimar olmayı isterdim" diye yanıtladı.

Kemanı hiçbir müzik enstrümanına değişmediğini ve kemansız sokağa çıkmanın dahi kendisine garip geldiğini söyleyen Metin Baruh, günümüzün büyük Yahudi müzisyenlerinin, özellikle Amerika ve Avrupa'da genç müzisyenlere daha çok destek vermesi gerektiğini de vurguluyor.

İkiz Kardeşler ve Farklı Enstrümanlar...

Metin Baruh Konservatuvar'daki öğrencilik yıllarında ikizi Sadi Baruh'la aynı orkestrada birlikte çaldıklarını, ancak keman ve koronunun yanyana gelmesi zor iki enstrüman olması nedeniyle, okulda hiçbir zaman yanyana çalamadıklarını belirtirken, ilerki yıllarda kurdukları Baruh Trio sayesinde ailece bir oda müziği konseri verme fırsatını yakalayabildiklerini söylüyor.

Gerek Sadi, gerekse Metin'le yaptığım sohbetlerden anladığım kadarıyla, sanatçı olmaya birlikte karar vermişler. Ancak, enstrüman seçimleri ve sanat yaşamlarıyla ilgili öncelikler daima birbirinden farklı olmuş.

Metin ve Sadi'ye...

Sadi'yi birçok kez Borusan İstanbul Filarmoni Orkestrası'yla birlikte çalarken dinledim. Metin'i de bir gün dinleyebilmeyi çok istiyorum.

Sadi ve Metin,

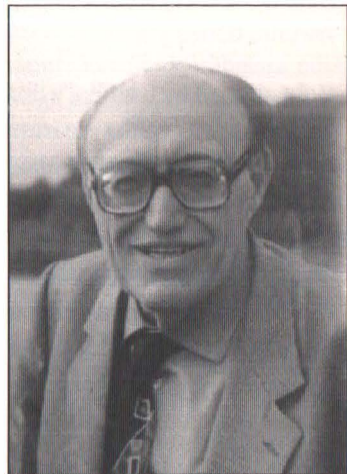
Yaşamınızda yeteneklerinizi kullanmanız için sizi doğru yönlendirmiş kişilerle karşılaştığınız ve bu yolda azimle yürüyüp sonunda sevdiğiniz işi yapabildiğiniz için sizleri çok şanslı buluyorum.

Albert Toledo (1926-2009)

Nesim Niso TOLEDO

Sizlere benim için çok özel, sıradan başarılı bir insan olarak tanımlanabilecek, babam Albert Toledo'nun hikâyesini anlatmak istiyorum.

Albert Toledo 23 Mayıs 1926 tarihinde Edirne'de dünyaya geldi. Ailesi ile 17 günlükken önce İstanbul'a, oradan da babasının işi dolayısıyla İzmir'e yerleştiler. Büyükbabam Nesim Toledo, Edirne'de Alliance Israélite Universelle okulunda

muhasabe bölümünde okumuştı ve o dönemin gözde bankalarından olan Selanik Bankası'nda¹ müdür yardımcısı olarak çalışıyordu.

¹ Selanik Bankası (Banque de Salonique) Selanik'te, Musevi işadamları Allatini Biraderler tarafından 1888 yılında kuruldu. Bankanın merkezi 1909 yılında İstanbul'a taşındı ve 1940 yılına kadar faaliyette bulundu. Akabinde İnterbank tarafından satın alındı. Tarihçesi için bkz. Metin Berke, *Selanik Bankası'nda İnterbank'a: 110 Yıllık Mazi*, Tarih Vakfı ve İnterbank, İstanbul, 2000.

Babamın ailesini sizlere biraz tanıtmak istiyorum: Annesi Sara Toledo Hasit (aile soyadı kanunu ile Hakmen adını almıştır) ailesinin tek kızı olup ağabeyleri İsak ve Şabat, kardeşi Salamon olmak üzere dört kardeşlerdir, babasının tek erkek kardeşi Moiz Toker'dir (amcası Toker soyadını almış, babamlar ise Toledo soyadını korumuşlardır).

Babamın çocukluğundaki ilk anılarında İzmir önemli bir yer tutmaktadır. O dönemde bugünkü Güzelyalı civarında yaşamışlardı, babam o dönemde bu bölgeye Kokaryalı dendiğini söylerdi. Babamın tek erkek kardeşi olan amcam Hayim Toledo 1932 senesinde İzmir'de doğmuş, 2014 yılında vefat etmiştir.

Babamın İzmir yılları 12 yaşına gelene dek sürer, Selanik Bankası'nın kapanması ile büyükbabam işsiz kalır ve aile İstanbul'a zorunlu dönüş yapar.

Babam ve ailesi İstanbul'a döndüklerinde Tozkoparan, Refik Saydam Caddesi'ndeki Filiba Apartmanı'nın en üst katındaki 5 numaralı daireye taşınırlar. Büyükbabam hayatının sonuna kadar çalışacağı, babamın dayısı İsak Hakmen'in Perşembe Pazarı'ndaki dükkânında çalışmaya başlar. Babam İstanbul'a döndüğünde kendisini ömrünün sonuna kadar etkileyecek olan çocuk felci hastalığına yakalanır: O yıllarda henüz çocuk felci aşısı bulunmadığından bu hastalık yakalananlar üzerinde ciddi ve kalıcı hasarlar oluşturmaktaydı. Hastalık babamın sağ ayağında kendisini gösterir, babam Almanya'daki Nazi Partisi uygulamaları sonucunda bu ülkeyi terk ederek Türkiye'ye gelen, 1933-1939 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Cerrahi Bölüm Başkanı olarak görev yapan Dr. Rudolf Nissen² tarafından ameliyat edilir; Dr. Nissen 1939 yılında Türkiye'den ayrılır ve babamın tedavisi asistanları tarafından tamamlanır.

2 Rudolf Nissen (1889-1981), Türkiye'den sonra ABD'ye gitmiş ve orada çalışmalarına devam etmiştir. Antireflü ameliyatlarının öncüsü olan "Nissen Fundoplikasyonu" olarak anılan cerrahi tekniğini geliştirmiş ve Albert Einstein'ı ameliyat ederek Einstein'ın birkaç yıl daha fazla yaşamasında önemli rol oynamıştır.

Ameliyat ve uygulanan tedavinin sonunda sağ bacağı diğer bacağın-
dan kısa ve zayıf kalmasına rağmen babam ömrünün sonuna kadar
herhangi bir desteğe ihtiyaç duymadan yürüyebilmiştir. Geçirdiği
rahatsızlığın babamda bıraktığı diğer bir iz ise uygulanan ışın teda-
visi sırasında gözlerinin iyi korunamaması sonucunda oluşan ileri
derecede görme kaybıdır.

Ben babamın bu rahatsızlıklarının onun üzerinde bıraktığı etkileri
ilerleyen yaşlarımda daha iyi gözlemlemiştim; babam bu durumu-
nu bize çocukken hiç yansıtmamış ve hayata hep olumlu ve pozitif
bakan yanını yansıtmaya özen göstermişti.

Babamın çocukluğu İkinci Dünya Savaşı'nın en yoğun günlerine
rastlamaktadır, babam bu dönemde çektikleri sıkıntıları bizim olma-
yacak şeylerden şikâyet ettiğimizde hatırlatır ve özellikle soğuk ha-
valarda yeterince ısınamadıkları için üzerlerine halı örterek uyuduk-
larını anlatırdı. Ömrü boyunca onu nemli havalarda rahatsız eden
romatizma hastalığının o günlerden miras kaldığını düşünüyorum.

Babamın İkinci Dünya Savaşı dönemine ait anılarından aktardığı,
yanılmıyorsam eski Ali Sami Yen Stadı'nın olduğu alanda yaptırılan
kamp eğitimi idi. Burada "Siz ananızdan, siz babanızdan hiç terbiye
almadınız mı? Sol, sol, pezevenkler, sol" diye tempo tutularak yürü-
tıldüklerini anlatmasıydı.

Babam İstanbul'a döndükten sonra 1945 yılında mezun olacağı
Musevi Lisesi'ne devam etmiştir. Babam burada daha sonra ömrü-
nün sonuna kadar sıkı dost olacağı sınıf arkadaşları Elyo Ventura,
Moris Benbanaste, mimar Sami Sisa, avukat Lago Mevorah, avukat
Şemaya Allevi ile birlikte okumuştur.

Arkadaşlarının babamın hayatında çok özel yerleri vardır: Özellikle
çocukluk dönemlerinde mahallede futbol oynarken babamın kaleci
olarak oynaması ve fiziksel eksikliğinin arkadaşları tarafından
umursanmaması onun için çok anlamlıdır.

Babam Edimeli olmasıyla pek övünürdü, Edirneli arkadaşlarıyla özellikle avukat Lago Mevorah ile yan yana geldiklerinde "Çamurdan ol, Edimeli ol" diyerek birbirlerine takılmalarını hatırlarım. Babam, arkadaşı Lago'nun "İster zengin ol ister fakara, yemekten sonra yak bir sigara" sözünü çokça kendisini yâd ederek söylerdi.

Babam Musevi Lisesi'nden mezun olduktan sonra iki yıl gönüllü olarak Hasköy, Musevi İlköğretim Okulu'nda öğretmenlik de yapmıştır.

Liseden mezun olduktan sonra bir yıl İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ne devam etmiş, aynı zamanda babasının da halen çalışmakta olduğu Perşembe Pazarı'nın o dönemde önemli işletmelerinden olan dayısı İsak Hakmen'in dükkânında iş hayatına başlamıştır. İş hayatı ağır basmış ve babam eğitim hayatını sonlandırdıktan sonra bütün enerjisini çalışma hayatına vermiştir. Dayısının yanında çalışırken o dönemin piyasa koşullarını çok iyi değerlendirmiş ve ileride kendi işini kuracak bilgi ve sermaye birikimini sağlamıştır.

Babam uzun yıllar dayısının yanında çalıştıktan sonra Yakir Almaleh ve Metin Enbiyaoğlu ile birlikte çalışma hayatının tamamını geçireceği Madeniyat ve Makine Ticaret A.Ş.'ni kurmuştur. Babam bu arada Yakir Almaleh'in eşi Leyla'nın kuzeni olan annem Sara ile tanışmış ve 1961 Mayıs'ında evlenmişlerdir.

Babam annesine son derece bağlıydı, aralarındaki güçlü bağın babamın geçirilmiş olduğu rahatsızlık esnasında oluştuğunu hep anlatırdı, bundan dolayı babam için büyükannemin çok özel bir yeri vardı. Babam evlenene kadar annesiyle Tozkoparan'daki evde oturmaya devam etmiş, babaannem 1972 yılında ölene dek bizimle yaşamıştı.

Babam annemle evlendiğinde Teşvikiye, Kalıpçı Sokağına taşınmışlardır, ben dört yaşına gelene dek bu sokakta yaşamaya devam ettikten sonra uzun yıllar yaşayacağımız Teşvikiye Caddesi'ne taşınılı-

miş ve babam ömrünün son iki yılına dek burada yaşamaya devam etmiştir.

Babamın hayatındaki en önemli olaylardan biri ben ve kardeşim Natan'ın doğumlarıdır, benim doğum tarihim 15 Nisan 1962, Natan'ınki ise 10 Ocak 1965'tir.

Babamın en önemli özelliklerinden biri son derece pragmatik bir insan olmasıydı, buna en güzel örnek ismimin konulması sırasında yaşananlardı. Annem ismimin Enis olması konusunda ısrar ederken babaannem ise eşinin adı olan Nesim'de ısrarcıdır. Babam iki Sara arasında kalmıştır. Annemi ikna çabaları kısmen sonuç vermiş, annem "Enis olmayacaksa Niso olsun" demiştir. Babam da beni Nesim Niso olarak nüfusa kaydettirmiş ve sorunu başarıyla çözmüştür.

Çocukluk anılarımda babamın kuşkusuz çok önemli bir yeri vardır. Unutulmaz anılarımızın arasında babamla pazar günleri gittiğimiz sinemalar ayrı bir yer tutar. Önceleri çocuk filmleri daha sonra western filmleri, ki "Amerikan kovboyları Aslan Cinotri" (aslı Gene Autry³) bu dönemin aklımda kalan en güzel repliklerindendir. Daha sonra yaşımıza göre konulu filmlere hep babam ve kardeşimle beraber gitmişizdir. Sinemaya olan tutkumda babamın büyük payı olduğu yadsınamaz.

Babamın en büyük hobilerinden biri Yashica marka 8 mm film makinesi ile bizim ve gittiğimiz yerlerin filmlerini çekmesiydi. Bu filmler daha sonra banyo ettirilir, Yashica marka film oynatıcısı ile bu filmler ve dönemin popüler Walt Disney çizgi filmleri, Charles Chaplin'in yarattığı unutulmaz Şarlo filmleri, Laurel & Hardy gibi filmler televizyon öncesi dönemlerde sessiz olarak büyük bir keyifle hep beraber izlenirdi.

3 Gene Autry (1907-1998) radyoda şarkı söyleyen kovboy olarak ünlenmiş bir Amerikalı sanatçidir.

Çocukluk anılarımda babamla yaptığımız otobüs yolculuklarının yeri bir başkadır. Evimizin önünden geçen Maçka-Tünel otobüsü veya trolleybüsü ile Tünel' e gidilir, otobüsten inilmez ve aynı otobüsle eve dönülürdü. Bu yolculuklarda şoför ve biletçilerle arkadaş olunur, çokça dönüş bileti ödenmeden yolculuk tamamlanırdı.

Babamın en büyük özelliklerinde biri de çekmiş olduğu o kadar sıkıntıya karşı hayata tutunma konusunda gösterdiği cesaret ve dirençti, özellikle olaylara fazla anlam yüklememesi ve işleri biraz da olurluna bırakması bu yüzdendi. Babamın sıkça kullandığı 'Allah insana iki kulak vermiş, birisi duyması diğeri de duyduklarından kurtulması için' sözü beni zaman zaman kızdırır ve babamın duyarsızlığına anlam veremezdim. Bugün ise babamın bu davranışını son derece doğru bulduğumu, insanlara en çok zararın kendilerini fazla önemsemelerinden kaynaklandığını düşündüğümü belirtmek istiyorum.

Babamla paylaştığım en güzel çocukluk anılarım arasında birlikte pazar günleri radyodan takip ettiğimiz futbol maçlarıydı, babam iyi bir Fenerbahçeliydi, sayesinde ben ve kardeşim de Fenerbahçeli olduk. Futbol ve diğer sporlara olan merakım babam sayesinde olmuştur, daha sonraları televizyonda sık sık başta futbol olmak üzere basketbol ve diğer olimpik spor dallarının yayınlarını da izlerdik.

Evimize ilk televizyonu babam 1971 yılının sonunda Almanya'dan getirmişti, Nordmende marka televizyonumuz uzun yıllar evimizin demirbaşı olmuş, eve renkli televizyon alındıktan sonrada uzun yıllar Büyükada'daki evimizde hizmetine devam etmişti.

Babamla birlikte televizyonda ilk kez yayınlanan olimpiyat olan 1972 Münih Olimpiyatları'nı birlikte izlemiş, yüzmede Mark Spitz'in kazandığı madalyalar, unutulmaz ABD-SSCB basketbol finali ve İsrailli sporcuların öldürülmeleri o yıllara ait anılarıma eklenmişti.

Televizyondan ilk yayınlanan derbi maçı olan Fenerbahçe-Galatasaray (29 Nisan 1973) maçını babam ve kardeşimle birlikte izlemiş, maçı Galatasaray'ın 1-0 kazanmasına ise oldukça üzülmüştük.

Daha sonra televizyonda ilk yayınlanan Dünya Futbol Şampiyonası olan 1974'te Almanya'da düzenlenen turnuva da babamla izlediğimiz, başta Johann Cruyff olmak üzere efsanevi Hollanda takımına hayran olduğumuz unutulmaz anılarımız arasında yerini almıştır.

Basketbolu çok sevmemde babamın rolünü belirtmeden edemeyeceğim. Babam bize Musevi Lisesi'nden sınıf arkadaşı olan ilk milli basketbolculardan Avram Barokas'ın oynadığı maçları anlatır, özellikle çembere değmeden attığı şutlarda "çuf" diye tezahürat yaptıklarından söz ederdi. Babamla birlikte televizyondan izlediğimiz 1976-1977 senesi Maccabi Tel Aviv'in bir sayı farkla (78-77 İtalyan Mobilgiri Varese takımını yenerek) ilk kez kazandığı o zaman ki adıyla Avrupa Basketbol Şampiyon Kulüpler Kupası final maçı da her zaman hatırlayacağım anılarım arasındadır.

Babam her gün okuduğu *Hürriyet* gazetesinin bulmacalarını düzenli olarak çözerdi. Bilemediği cevapları ise ertesi gün çıkan cevap anahtarından kontrol eder ve hazırladığı fihriste onları özenle kaydederdi. Babamdan bana miras kalan güzel şeylerden birinin de bu bulmaca çözme alışkanlığı olduğunu söylemeliyim. Babamın bu hobisi bana da geçmiş, düzenli olarak *Cumhuriyet Pazar ve Tarih Dergisi* bulmacalarını çözme alışkanlığı edinmeme vesile olmuştur.

Babam ailesine son derece bağlı ve sorumluluk duygusu çok gelişmiş bir insandı, ben babamın sabah erkenden evden çıkıp işe gittiğini ve genellikle aynı saatte akşam eve döndüğünü hatırlarım, işi ile ilgili sorunları bize yansıtmamaya özen gösterirdi. Benim ve kardeşimin sorumluluk duygusunun gelişmesinde babamızın çok iyi bir rol model olduğu çok aşikârdır.

Babamın insanlarla iletişimi her zaman son derece sıcak ve samimi olmuştur, seyahat etmeyi ve gittiği yerleri anlatmayı pek severdi. Paris'in babamın hayatındaki yeri ayrıydı, özellikle ilk kez Paris'e gidecekler babama nereyi görmeleri gerektiğini sorduklarında, babam yalnız mı yoksa eşiyle mi gittiğini sorar, "eşimle gidiyorum"

diyenlere "sen lokantaya sefertasıyla gidip, ne yiyeyim diye soruyorsun" diyerek takılırdı.

Babam insanlara güzel bir şeyler söyleyerek onları mutlu etmeyi sevdi, buna güzel bir örnek olarak gittiğimiz bir lokantada iyi servis yapan bir garsonu övmesiydi, annemin "ne gereksiz konuşuyorsun" diyerek çıkışmasına "iltifat bedavadır, zararı olmaz" diye karşılık vermesini unutamam.

Babam daha öncede belirttiğim gibi işine son derece bağlıydı ve yaptığı işten her zaman keyif alırdı, yazları hep Büyükada'ya giderdik. Ada'ya gitmeden önceki dönemlerde, sömestr tatillerinde genellikle babamın Perşembe Pazarı'nda bulunan işyerine giderdim ve orada çok eğlenirdim. Madeniyat'ta geçirdiğim sürede babamı gözlemlemeyi çok sever ve ondan çok etkilendiğimi hissederdim. Babam beni ziyaret ettiği firmalara götürür, onlarla iş konuşur, çıktıktan sonra ona yaptığı görüşmeyle ilgili sorular sorar, babam da büyük bir sabırla bana cevap verirdi. O dönemin bence en belirgin özelliği insanların iş hayatında daha az stresli olmalarıydı bu duruma iş yapmalarının yanı sıra birbirlerine takılarak eğlendiklerini de şahit olmamdan kaynaklandığını düşünüyorum.

Babamın insanlarla çok çabuk kaynaşır, mutlaka ortak bir ilgi alanı yaratarak sohbeti çok başarılı bir şekilde sürdürürdü, buna örnek olarak üniversiteden önce dil eğitimi için bulunduğum İngiltere'de Öğrenci Müfettişliğine kayıt için gittiğimizde yaşadıklarımızdı. Babam daha önce iki yıl gönüllü olarak yaptığı öğretmenlikten bahsedip, meslektaşları sayıldığını söyleyerek görevli Müfettişle gayet dostane bir sohbet gerçekleştirip, gerekli formaliteleri hızlı bir şekilde sonlandırmıştı.

Babamı benim gözümde çok değerli kılan özelliklerinden biri de son derece olgun bir insan olmasıdır, yurtdışıda tamamladığım üniversite eğitimimden sonra Türkiye'ye döndüğümde yaşadığım uyum sorunu sırasında kendisiyle geçen sancılı ve çatışmalı süreçte

babamın anlayışlı ve olgun yaklaşımı bu olumsuzluğu aşmamda bana çok yardımcı olmuştur.

Babamla ilgili unutamadığım anılarımdan biride kısa dönem askerlik eğitimimi yapmak için benimle birlikte Kütahya'ya gelip beni birliğime teslim etmesidir, Askere gitmek benim için önemli bir travmaydı, babam bunu hissetmiş ve beni son ana kadar yalnız bırakmamıştı. Askerde bu durum oldukça eğlence konusu olmuş, ailemden beş yıl yurtdışında üniversite eğitimi için ayrı kaldığımı anlatmakta zorlanmıştım.

Babam son derece azimli bir insandı, 1995 yılında düşüp kalça kemiğini kırdığında, çocuk felci yüzünden zayıf kalan bacağı ile tekrar eskisi gibi yürümesinin çok zor olacağını düşünmüştük, fakat babam herkesi şaşırtarak eve gelen fizyoterapisti bile hayrete düşürerek bir ay içinde tekrar yürümeyi başarmıştı.

Babam dört torun sahibi oldu. Benim çocuklarım Berk ve Selin 20 Ağustos 1992'de doğdular. Kardeşimin kızlarından büyük olanı Vanessa 18 Aralık 1995'te, Riella ise 28 Temmuz 2000'de doğdu. Babamın tek erkek kardeşi olan amcamın iki kızı olmuştur, babamın yeğenleri kuzenlerimiz Sarita Muraben ve Lizi Güven'dir.

Babam ömrünün son iki yılını Alzheimer hastalığı ile boğuşarak geçirmiştir, her daim neşeli, her zaman anlatacak bir şeyleri olan babam gitmiş, tamamen dış dünyaya kapalı bir insan olarak ömrünü tamamlamış, 5 Nisan 2009 Pazar sabaha karşı vefat etmiştir.

Sizlere babam Albert Toledo'yu kendi gözümde ve hatıralarımdan anlatmaya çalıştım. Ben babamın hikâyesini onun hayatla verdiği mücadelenin benim gözümde ne kadar değerli olduğunu belirtmek için yazmaya çalıştım. Birçok kez karşılaştığım sorunlarda, onun gibi fiziksel bir eksikliğim olmadığı halde, babam kadar güçlü olmadığımı hissettiğimde, ona olan hayranlığım bir kez daha arttı. Babam mükemmel bir eş ve babaydı. Ben babalığı babamdan öğren-

dim, yine de onun gibi mükemmel olamadığımı biliyorum, bunun takdirini Selişka ile Berkçiğe bırakıyorum.

Son olarak eğer bir gün bir yerlerde tekrar karşılaşmak mümkün olacaksa birbirimize iki arkadaş olarak anlatacak çok şeyimiz olacağına eminim, huzur içinde uyu iyi adam.⁴

4 Babamla ilgili yazıyı hazırlarken değerli katkılarından dolayı başta anneme, kardeşim Natan'a, babamın kuzeni Hayim Hakmen'e ve babamın Musevi Lisesi'ndeki dönem arkadaşları hakkındaki bilgi paylaşımından dolayı Musevi Lisesi Mezunlar Derneği Başkanı Berta Banana 'ya teşekkür ediyorum.

Galata'nın En Güzel Kızı

Karel VALANSİ

İstanbul'un Balat semtinde, 1921 yılının Purim¹ bayramında bir küçük kız bebeği doğdu. O günlerde henüz İstiklal Savaşı devam ediyordu. Osmanlı yıkılmış ama yerine yükselecek Türkiye Cumhuriyeti daha ilan edilmemişti. Osmanlı Sefaradlarından Ester ve Moiz Ner, evlendiklerinde, o dönem Yahudilerin oturdukları Balat'ta bir daire tuttular. Birkaç yıl sonra ise ekonomik durumlarının düzelmesi ve sosyal çevrelerinin değişmesi ile İstanbul'da yaşayan Avrupalıların, eğitilmiş Türklerin ve *Alliance* ekolünden gelen Yahudilerin tercih ettiği Galata'ya taşınırlar. Önce oğulları Salvator, ardından kızları Camila ve Sara beş yıl ara ile doğarlar.

Ner ailesi ilk kızlarına geleneğe uygun olarak babaannesinin adı yerine, aşk acısından kısa bir süre önce ölen halasının adını koymaya karar verirler. Camila adının Kamelya'dan esinlendiğini anlatılır.

1 Purim Bayramı, İbrani takvimine göre her yıl Adar ayının 14'ünde kutlanır. Genelde Mart ayına düşen bu Yahudi bayramında, eski Pers İmparatorluğu zamanında, tüm Yahudileri yok etme planları yapan Başvezir Aman'ın Yahudilerin Tanrı'ya olan inançları sayesinde başarısızlığa uğraması ve bu şekilde Yahudi milletinin kurtuluşu, coşkuyla kutlanır. Purim, Yahudilerin en neşeli ve eğlenceli bayramlarından biridir.

Ailesi bu ismi çok beğenir. Güzel bir çiçek adı, doğan bebek kadar güzel bir isim. Ancak bu ad, nüfus cüzdanındaki ismi olmaktan ileriye gitmez. Günlük yaşamda o hep Jeanette'tir.

Yemyeşil gözlü bu kız biraz büyümeye başladığında evde ve sokakta hayatın kurallarının farklı olduğunu öğrenmeye başlar. Mesela evin dışında annesi ile bile Türkçe konuşması gerektiğini öğrenir. Oysa anadili bu değildir. Evin içindeki Judeo-Espanyol ve Fransızca, sokakta yerini Türkçe'ye bırakır. Konuşurken çok zorlanır. Şivesi iyidir ama Türkçe kelimeler aklına bir türlü gelmez. Evin dışında iken adı da değişir. O artık *petite*² Jeanette değil, küçük Cemile olur.

Sokakta kimin için Jeanette, kimin için Cemile olduğunu ayırt etmesi için çok büyümesi, okuma-yazma öğrenmesi de gerekmez. Annesinin "Türk" diye tanımladığı esnaf, komşu ve sokaktaki tanımadıkları için o Cemile'dir ve Türkçe konuşur. Ama diğer herkes için Madam Ner'in küçük kızıdır. Cemile'ye çok yakın olan Camila, bir çok devlet dairesinde işleri de kolaylaştırır. Camila Ner; kulağa çok yabancı gelmiyor. "Türk değil" diye hemen etiketlenmeden önce "bir hata yapmış nüfus memuru kızın ismini yazarken" mazereti mantıklı bulunur. Ne de olsa o dönem nüfus cüzdanları el yazısı ile yazılır. Yıllar sonra nüfus cüzdanları daktilo ile yazılmaya başladığında ise adı gerçekten bir nüfus memurunun hatasıyla Cemile olarak işlenir. İsim hikâyesinin en eğlenceli kısmı ise yıllar sonra ilk torunu doğunca başlar. Janet (Türkçe okunuşu) diyemeyen ilk torunu Dalia'nın onu çağırdığı şekliyle Nanet, neredeyse adı haline gelir. Yakın arkadaşları dışında herkes için o 40'ından sonra Nanet olur. O kadar ki "Bazen imza atarken Jeanette yerine Nanette yazarken bulurum kendimi," diye anlatır bu durumu.

Abisi Salvator büyüyüp Robert Kolej'e gider. Cumhuriyet'in ilk yılları geride kalmıştır artık. Yeni devletin ulus inşasında öne çıkarılan

2 Fransızca kelime, "küçük" anlamına gelir.

*Janet, Sami'nin fotoğrafıyla askerden dönüşünü beklerken,
1941 veya 1942*

Türkleştirme bir çok kesim için baskıların arttığı zamandır. İşten çıkarılmalar, gayrimüslimlere yönelik kısıtlamalar başlar. Yahudi aleyhtarlığı daha önce hiç görülmediği şekilde su yüzüne çıkar. Gazetelerde açık bir şekilde Yahudi düşmanlığını teşvik eden yazılar yayınlanmaya başlar. Salvatore bu durumdan çok etkilenir ve askere çağrıldığında radikal bir karar verir. Bu yeni ülke ile ilgili hayalleri yok olduğundan askerlik yapmayı reddeder. Tek başına Fransa'ya taşınır ve bir daha da hiç geri dönmez. Aile ilk ferdini kaybetmiştir.

Janet önce annesinin arkadaşlarının tavsiyesiyle dört yıl Sankt Georg Avusturya Okulu'na, daha sonra Saint Benoit Fransız Lisesi'ne gider. 17 yaşına geldiğinde ise evlenme yaşı geldiği için mezun olmadan okulu bırakır. Bu sırada abisi Fransa'nın Lyon kentinde iyi bir iş bulmuş, evlenmiş, maddi durumu düzelmiştir. Salvatore önce annesini misafir eder, daha sonra da kız kardeşini.

O dönemde Fransa, rüyaları süsleyen bir yer, oraya seyahat etmek ise büyük bir ayrıcalık. Madame Ner Fransa'dan döndüğünde şıklığı ile kendinden söz ettirir. Hemen ardından Janet'in gitmesi ise büyük olay olur. 17 yaşındaki bir kızın Fransa'ya tek başına seyahat ettiği daha önce hiç görülmüş bir şey değil ne de olsa. Altı ay Lyon'da abisi ve abisinin eşiyle birlikte kalır, gezer, dil okuluna gider. Bu ülkeyi ve kültürünü yakından tanır. Ancak bu seyahati aklından hiç çıkmayacak bir acı ile sona erer.

İstanbul'da annesi şıklığı ile tanınıyorsa, bir diğer özelliği de titizliydi. Galata'da oturdukları apartman o dönem yaygın olduğu biçimde soba ile ısıniyordu. Salonun ortasındaki bu soba, hem etrafında bir buluşma noktası oluşturur, hem de üstünde en leziz çaylar, Türk kahveleri pişerdi. Evdeki yerler ise muşamba benzeri bir madde ile kaplıydı. Temizliği zahmetsiz ve kolay olduğu için o dönemin evlerinde sıkça tercih edilen bir kaplama malzemesi idi.

Madame Ner o sabah kahvaltısını ettikten sonra, kalıp halindeki cılayı biraz erimesi için sobanın üstüne koyar. Ancak bir anda

üstüne sıçrayan bir parça alev alır ve polyester geceliği tutuşturur. Evde o sırada tek başına olan Madam Ner alevi söndüremez, geceliğini üzerinden çıkaramaz. Hayatını acı bir şekilde kaybeder. Bu haber Fransa'ya ulaştığında Janet hemen İstanbul'a geri döner ancak cenazeye bile yetişemez. Yıllar sonra bu olay için duygularını aktardığında, o sırada İstanbul'da olmadığı için, annesini bu şekilde görmediği için bu travmayı biraz daha hafif atatabildiğini anlatır. Annesini o güzel, güçlü ve neşeli haliyle aklına kazımıştır.

Annesinin vefatından sonra evin büyük kızı olarak eve ve kız kardeşine karşı olan sorumlulukları artar. Babaannesi de onlarla birlikte yaşamaya başlar. İki kız onu bir anne gibi benimser, özellikle Janet ile birbirlerine çok bağlanırlar. İki çocukla bir başına kalan baba ise çocuklarını kötülüklerden korumak için gittikçe katılaştır. Janet babasını "tam bir Osmanlı erkeği" diye anlatır. Her gün yeni bir yasak veya kural gelir. Mesela bir gün Janet'in piyano çalmasını yasaklar. Sebebi ise çok güzel çaldığından camın altında onu dinlemek isteyen erkeklerin birikmesidir. Oysa Janet bir genç kızdır artık, bu kadar katı kurallara uymayı reddeder. Üstelik dünyanın moda başkenti Paris'i de görmüştür. Bir gün babasından izinsiz kuaföre gider ve saçlarını *à la française* (Fransız usulü) kısacık kestirir. Şanssızlık bu ya, eve dönerken sokakta babasıyla karşılaşır. Babasının onu gördüğü anı, yüzünün kızgınlığını, sokak ortasında onu kolundan çekiştirerek eve sürüklemesini hâlâ tüm canlılığıyla anlatır. Babası üç gün odasından çıkmayıp yemek yememe cezası verdiğinde yardımına her zaman minnetle andığı babaannesi yetişir. Babası hemen saçını uzatmasını söyler, o itiraz eder. Bir daha da hiç bir zaman saçlarının boyunu omuzuna değecek kadar bile uzatmaz.

Gittiği bir doğum günü partisinde kendinden sekiz yaş büyük uzun boylu ve yakışıklı Samoel (Sami) Benyakar ile tanışır. Türkiye'de şube açan *Maccabi*³ İstanbul'da basketbol oynayan Sami, yeşil

3 1913 yılında Türk Yahudileri tarafından Hasköy'de kurulan, mavi-beyaz renklere sahip Maccabi Spor Kulübü (İbranice'de "beden eğitimi" anlamına gelen) 1940'lı yıllara kadar faaliyet gösterdi. 1942'de uygulamaya konulan Varlık Vergisi birçok

gözlü, kısacık siyah saçlı, uzun boylu bu kızı çok beğenir. Sami ticaretle uğraşmaktadır. Akli başında görüldüğünden ve askerliğini tamamladığından Janet'in ailesinden görüşmeleri için onay alır. Bir süre sonra nişanlanırlar ancak bu durum bile babanın korumacı tavrını değiştiremez. Haftada bir, o da tek başlarına olmamak kaydıyla buluşabilirler. Yemeklerde ise yan yana oturmalarına bile izin yoktur.

Ner ailesinin damadı Sami 1913 yılında İstanbul'da Hasköy'de doğar, Şişhane'de büyür. Virjini ve Salamon Benyakar'ın ortanca çocukları olan Sami hayattayken, savaş sonrası İstanbul'dan ayrılan yabancı askerleri anlatırdı hep. Evinin balkonundan askerlerin yürüyerek köprüden geçişini seyreden Sami, ancak o köprüden geçerek Avrupa denilen büyülu yere gidilebileceğini sanırdı.

Ablası Claire İstanbul'da, Singer Kumpanyası'nda çalışırken Hristiyan bir İsviçreli ile tanışır ve evlenirler. Cumhuriyet'in kurulmasının ardından yabancıların Türkiye'de çalışmasını zorlaştıran kanunların⁴ yürürlüğe girmesi ile karı-koca işlerini kaybeder ve Zürih'e taşınırlar. İstanbul ve Türkiye Claire için de bütünlük olarak sona erer böylece.

Artık Sami ve küçük kardeşi Sara kalmıştır birlikte. Sami *Alliance* okuluna gider. Filistin'deki Arap-Yahudi çatışmaları ile ilgili haberlerden çok etkilenir. Filistin'i, kutsal toprakları görmeye karar verir.

Yahudi'nin Filistin'e göçü ile sonuçlandı. Henüz kuruluş aşamasındaki İsrail'e göç eden Maccabi Kulübü'nün yöneticileri kulüplerini 'Maccabi Haifa' ismiyle yeniden hayata geçirdiler.

Kaynak: Silvyo Ovadya, "Maccabi Spor Kulübü'nün tarihi "İstanbul'un 100 Spor Kulübü"nde", *Şalom*, 15 Aralık 2010, http://www.salom.com.tr/haber-77408-maccabi_spor_kulubunun_tarihi_İstanbulun_100_spor_kulubunde.html (Erişim tarihi 16 Mayıs 2016)

- 4 Burada bahsedilen 11 Haziran 1932 tarihinde kabul edilen 2007 sayılı "Türkiye'de Türk vatandaşlarına tahsis edilen zanat ve hizmetler hakkında kanun"dur. Bu konuda ayrıntılı bir inceleme için bkz. Rifat N. Bali, *Xenophobia and Protectionism. A Study of the 1932 Law Reserving Majority of Occupations in Turkey to Turkish Nationals*, Libra Kitap, İstanbul, 2013.

*Janet, Sami, Madam Benyakar.
Taksim Meydanı, 1943*

1930'larda, henüz bir delikanlıyken, annesinin tüm karşı çıkmalarına rağmen, İngiliz Mandası altındaki Filistin'e gider. Orada İbranice öğrenir, bir manavın yanında çalışıp para kazanır. Altı ayın sonunda İstanbul'a geri döner. Girişimci yapısı ile hep yeni işler kovalar. Çocukluğunun büyülü Avrupa'sına birçok kez gider. İkinci Dünya

Savaşı sırasında da Çekoslovakya'dadır. Oradan Türkiye'ye fermuar ithal etmektedir. Beraber iş yaptığı Hristiyanlar onu Yahudilere karşı yapılanlar konusunda uyarır. Avrupa Yahudilerinin toplanıp ölüm kamplarına yollandıklarını öğrenen Sami zaman kaybetmeden araba ve tren yolu ile olabildiğince hızlı bir şekilde Avrupa'dan çıkmayı başarır ve Türkiye'ye kaçabilir. Tüm bu maceralı hayatı Janet'i bir doğum günü partisinde tanınması ile biraz durulur.

Bir süre görüştüktan ve nişanlı kaldıktan sonra ailelerin izniyle, Janet ve Sami evlenmeye karar verirler. Tüm hazırlıklar tamamlanır, gelinlik seçilir, davetiyeler dağıtılır. Ancak yıl 1941'dir.

İkinci Dünya Savaşı tüm şiddetiyle devam ederken, Türkiye ne pahasına olursa olsun savaşın dışında kalmaya çalışmaktadır. Öte yandan Naziler Balkan ülkelerini ele geçirmiş, Türkiye sınırına kadar ulaşmıştır. Bu durum devlet erkanının aklına İstiklal Savaşı tecrübelerini getirir. Sadakatlerinden şüphe edilen, bir türlü toplum nezdinde eşit vatandaş olarak kabul edilemeyen ve devletin arzula-
dığı gibi Türkleştirilemeyen gayrimüslimlerin Almanlarla işbirliği yapabilecekleri endişesi belirir. Bu şüphe sonucunda, 1941 yılında İstanbul'daki, 1942 yılında ise diğer şehirlerdeki 27 ila 39 yaşındaki gayrimüslim erkekler, askerlik yapmış olmalarına rağmen, yeniden askere çağırılırlar. Yirmi Kur'a Askerlik olarak anılan bu dönemde, aslında gerçek anlamda bir askerî güç oluşturmak amaçlanmamıştı.⁵ Silah altına alınanlara üniforma veya silah verilmemişti. Sakat veya akli rahatsızlıkları olanlara bile bir istisna yapılmamıştı.⁶ Aralarında tahmin edilebileceği üzere bir tek Müslüman bile yoktu.

Bu kişilerden ucuz iş gücü olarak yararlanıldı, yol inşasında kullanıldılar. Ordu'nun sıkı kontrolü altında bu kişiler ailelerinden ve düzenlerinden koparılırken, evlerine ne zaman döneceklerini de bilmi-

5 Rıfat N. Bali, *İkinci Dünya Savaşı'nda Gayrimüslimlerin Askerlik Serüveni, Yirmi Kur'a Nafia Askerleri*, (İstanbul: Kitabevi, 2008)

6 Rıfat N. Bali, *Devletin Yahudileri ve "Öteki" Yahudi*, (İstanbul: İletişim, 2010): 299-307.

yorlardı. Janet nişanlısının dönüşünü beklerken, her gün dolabında asılı kalan gelinliğine özlemle bakarak zaman geçirdi. Günleri, ne zaman biteceğini bilemeden, saydı durdu. Sami ise o günlerden, yaşadıklarından hiç bahsetmedi, kimseyle anılarını paylaşmadı. Ama, döndükten sonra Filistin'e göç etme arzusunu sıkça dile getirir oldu.

Sami'nin İstanbul'a dönüşüyle hemen evlenirler. Evliliklerinin ilk yıllarında kayınvalidesiyle beraber yaşar Janet. İlkokul öğretmeni olan Madam Benyakar disiplini ve katılığı ile tanınır. Bu durum evde de devam ettiğinden Janet kayınvalidesinden çok çekinir. "Tavuğun en iyi parçasını her zaman önce oğluna, sonra kendine alırdı," diye anlatır Janet o günleri.

O dönem aynı zamanda Türk tangolarının altın dönemidir. Ardi ardına yeni şarkılar çıkar. Sami de Janet'e olan aşkını o dönemin meşhur tangolarından 'Papatya gibisin' ile haykırır. "Bu bizim şarkımız" diye anlatır Janet, hemen şarkıyı mırıldanarak. 1944 yılında Virginia, sekiz yıl sonra ise Ester doğar. Bu iki kızın da ebeveynleri gibi nüfus isimleri, gerçek isimleri ve sokakta kullandıkları isimleri olur. Virginia; Cinya ve Canan, Ester ise Teri ve Tülin olur. Ev içinde Judeo-Espanyol ve Fransızca konuşulsa da çocuklarla olabildiğince Türkçe de konuşmaya çalışırlar. Her ikisi de Şişli Terakki İlkokulu'na giderler. Daha sonra Cinya Fransız Sainte Pulchérie Okulu'na Teri ise dil öğrenmesi için Londra'ya yollanır. Sami'nin İsrail'e göç etme isteğine Janet kesinlikle karşı çıkar ve bu konu arada sırada gündeme gelse de geri plana atılır.

Kışları Nişantaşı'nda, yazları Burgazada'da yaşayan ailenin maddi durumu iyidir. Dönemin en önemli deterjan markası olan Star Deterjan'ın ortaklarındandır. Henüz uluslararası firmalar Türkiye pazarına girmemiştir. Ancak 1987 yılında Mintax'ı satın alarak piyasaya tüm gücüyle giren Procter&Gamble'in karşısında Star Deterjan ayakta kalamaz ve 1952 yılında kurulan firma, rekabet yapamayacağını anlayıp iki yıl içinde fabrikayı kapatma kararı alır. Bugün ancak Türkân Şoray'lı filmlerde adından bahsedilen Star Deterjan, ona

rakip olarak piyasaya çıkan Alo'nun Ajda Pekkan'lı, Zeki Müren'li reklam ve tanıtımlarıyla baş edemez.

1964 yılında İstanbul'un kalburüstü ailelerinin oturduğu Şişli'deki Çifkurtlar Apartmanı'na taşınırlar. Şişli Camii'nin tam karşısındaki bu binada o dönemin en önemli siyasetçileri ve işadamları oturur. Nejat Eczacıbaşı, Blendax'ın sahibi Pinto ailesi,⁷ 1960 ihtilâlinde Adnan Menderes ile birlikte asılan Maliye Bakanı Hasan Polatkan, ayrıca dönemin önemli ailelerinden Boronkay'ların, Dinçkök'lerin hep bu apartmanda daireleri vardır. Aynı binada oturan Hahambaşı David Asseo ile de dostlukları sürer. Birbirlerine çaya gelip giderler. Binanın kapıcısı Süleyman Efendi ise bu önemli apartmanın mihenk taşı gibidir. Her şeyden haberi olur, her şeyi denetler. Bu binada yaşanan komşuluklar ise nezaket çerçevesinde devam eder. Bir çok acı ve sevinçler paylaşılır.

Benyakar ailesi Çifkurtlar'da kirada otururlar. Maddi durumları iyi olsa da oturdukları evi satın almak istemezler. Arsa veya herhangi bir konuta da yatırım yapmazlar. Bu, dindaşlarına göre hafif atlattıkları Varlık Vergisi'nden geriye kalan bir önlemdir. Birçok aile Varlık Vergisi'nin ödenmesi mümkün olmayan vergi miktarları yüzünden her şeylerini yok pahasına satmış, yine de kendileri için tespit edilen miktarı ödeyememişlerdi. Büyük kızları Cinya'nın kayınpederi Alfred Franco da kendisine tahakkuk ettirilen vergi borcunu ödeyemediği için Aşkale'deki çalışma kamplarına yollanan gayrimüslimlerden sadece bir tanesiydi. Alfred eşini genç yaşta kaybettikten sonra, İsrail'de Türk Yahudilerinin bir arada yaşadığı Bat Yam'a gider ve 1986 yılındaki ölümüne kadar orada yaşar.

"Ni kaza en Turkia, ni mujer de Romanya" (Ne Türkiye'den ev, ne de Romanya'dan eş al) dönemin sık tekrarlanan sözlerinden biriydi. Romanya kızlarının nedenini bilemesem de, Türkiye'de yatı-

7 Pinto ailesine ait Pinkar Kimya Sanayi 1983 yılında kuruldu. Blendax ilk kere 1963 yılında piyasaya sürüldü. 1989 yılında Procter&Gamble şirketine satıldı.

rım yapmaktan Yahudilerin çok uzun bir süre çekindiklerini biliyorum. Sami, yeni ev sahibinin bir gün evinin içine kadar girip odalara bakmasını küstahlık olarak görüp sinirlendiğinde onlarca yıldır oturduğu evi satın almaya karar verir. Bu da ölümünden birkaç yıl öncesine dayanır. Son nefesini de 1990 yılında yine bu evde verir.

Tüm bayramların kalabalık bir şekilde kutlandığı, büyük kızının düğününü düzenlediği bu büyük ev Sami'siz bir anda çok boş görünür Janet'in gözüne. Eşinin ölümünden sonra bu dairede, tüm bu hatıralarla tek başına yaşamak istemediğine karar verir ve Maçka'ya kızlarının evinin karşısındaki bir apartmana taşınır. 15 kilo kadar zayıflar, hayatında ilk defa 70'inden sonra pantolon giyer ve yeni hayatına başlar.

Bugünlerde 96. yaşını kutlamaya hazırlanan anneanneme nice sağlıklı yaşlar diliyorum. Allah onu başımızdan eksik etmesin.

Harcanmış Bir Vatan Şairinin Hikâyesi: Siyon Kohen Yanarocak

Hay Eytan COHEN YANAROCAK

Bugünkü İsrail topraklarında Yahudiler için ulusal ve siyasi bir vatan vaad eden, 1917 yılında yayınlanan Balfour Deklarasyonu, Ankara'da yaşayan Anum ve Hayim Kohen (Yanarocak) çiftini derinden etkilemişti. Bu duydukları derin sevinci, 23 Mart 1919'da Ankara'nın Samanpazarı semtinde dünyaya gelen oğullarına Siyon adını koyarak somut hale getirdiler. Siyon'un, ev kadını olan annesi Anum ve ayakkabı satıcısı olan babası Hayim'in beş çocuğu daha vardı. Adları: Albert, Jozef, Nesim, Eli ve Ester idi.

1900'lerin başında alelâde bir Anadolu kasabası olan Ankara, milli mücadelenin 1919'da başlaması ile önce modern Türkiye Cumhuriyeti'nin ana karargâhı oldu. Kazanılan zaferin ardından ise özel bir yasa ile, İstanbul'un yerine, 1923'te resmen başkent olarak ilan edildi. Siyasi gelişmeler taşra olarak tabir edilen bu küçük kasabayı ülkenin kalbi haline getirdi. Kuşkusuz bu değişim her Ankaralıyı olduğu gibi sekiz nüfuslu Kohen (Yanarocak) ailesini de etkiledi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da bulunması nedeniyle, Çankaya semtinde büyük bir ayakkabı mağazası olan Hayim'in müşterileri arasına milletvekilleri de girmeye başladı. Hayim, oğlu Siyon'u da zaman zaman iş yerine götürürdü. Siyon, sarı saçları ve mavi gözleri ile müşterilerin pek çoğunun ilgisini çekmeye başladı. Hatta bazıları daha da ileri giderek kendisini Mustafa Kemal Paşa'ya dahi benzetirdi. Günlerden bir gün yine Siyon dükkânda babası ile vakit geçirirken dükkâna Mustafa Kemal teşrif etti. Paşa, küçük Siyon'u kucağına alıp sevdi, hatta yaverleri dahi "paşam çocuğunuz olsa ancak size bu kadar benzerdi" gibi yorumlar yaptılar.

Devlet erkânının müşteri haline gelmesinin yanında Türkiye'deki Kemalist reform süreci 1934 yılında çıkartılan Soyadı Kanunu ile ailenin de kapısını çaldı. Kohen olan soyadlarının var olmasına karşın, güdülen Türkleştirme siyaseti çerçevesinde Hayim'e ve dolayısıyla tüm aileye "sonu hiç gelmeyecek aile" anlamına gelen "Yanarocak" adı verildi. Avrupa'daki örneklerinin aksine aşağılama amacı gütmeyen bu kanun özellikle Ankara'da, gayrimüslimleri Türkleştirmeye gayret eden bir siyasetin vasıtası oldu. Yahudiler kimi yerde isimlerini korumayı başarırken kaderi Hayim gibi olanlar ya İbranice olan soyadını ikinci özel isim olarak tescil ettirdi ya da o adı kaybettiler. Hayim Kohen, İbranice soyadının kaybolmaması için azami gayret sarf ederek Kohen'i kendisi ve çocuklarının ikinci ismi olarak tescil ettirdi.

Ancak değişim rüzgârı, Soyadı Kanunu ile sınırlı kalmadı. Yine aynı tarihte kabul edilen ırk temelli İskân Kanunu ile Türkiye'de halk üç gruba ayrılıyordu: Türkçe konuşan ve Türk etnisitesinden olanlar, Türkçe konuşmayan fakat Türk kültürüne sahip olanlar (Pomak, Arnavut vb.) ve ne Türkçe konuşan ne de Türk kültürüne ait olanlar.¹ Her ne kadar bu yasa Kürtleri ve Arapları hedef almış olsa da, aynı tarihte cereyan eden Trakya Olayları nedeniyle Trakya'da yaşayan pek çok Yahudi evlerini terk etmek zorunda kalarak İstanbul'a taşındı.² Aslına bakılırsa tüm bu yaşananlar 1923 yılında başlayan Yahudilerin Anadolu'daki ticari egemenliğini kırmak için bu toplumu İstanbul'da, Çatalca-Gebze hattı arasına hapseden siyasetin³ yasal hale gelmesinden başka bir şey değildi. Ankaralı Yahudilerin bir kısmı da bu dalga ile İstanbul'a taşındı. Bu göçebelerin arasında Çankaya'daki dükkânını kapatarak İstanbul'a giden Hayim ve ailesi de vardı.

Tüm varidatını Ankara'dan İstanbul'a taşıyan Hayim, İstanbul'un değişik birçok semtinde emlak satın almaya başladı. Bunların arasında kuşkusuz aile tarihine geçen en önemli mülk, Pera Palas Otel'i'nin karşısındaki "Yanarocak Han" adındaki iş merkeziydi. Daha sonra yerine Bale Otel'i yapılan bu han, yıllar sonra Hayim'in vefat etmesinin ardından satılacaktı.

Ankara'dan İstanbul'a gelen Kohen Yanarocak ailesi, Siyon henüz 15 yaşındayken, İstanbul'un Kadıköy ilçesindeki Yeldeğirmeni (Yeldirmen) semtinde bulunan Hemdat İsrail Sinagogu'nun yanı başındaki Uzun Hafız Sokağı'na yerleştiler. Siyon eve yakın olmasının avantajını da kullanarak Saint Joseph Fransız Lisesi'nde eğitime başladı. Anadili olan Ladino ve zaman içinde öğrendiği Türkçenin

- 1 Gülçiçek Günel Tekin, *Türkiye'nin Asimilasyon ve Dikurum Politikaları Beyaz Soykırım* (İstanbul, Belge, 2012) s.143-148
- 2 Rıfat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, (İstanbul, İletişim, 2010) s.247
- 3 Rıfat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, (İstanbul, İletişim, 2010) s.45

yanında bu okulda iyi derecede Fransızca öğrendi. Okul ile ilişkisinin kesilmesinin ardından aile, şehrin Avrupa yakasına, Tozkoparan semti dolaylarına taşındı. Siyon ilk kez burada Yahudi cemaati ile içli dışlı olmaya ve Siyonizm'den etkilenmeye başladı. Kuşkusuz, Siyon'un İstanbul'da bulunan Siyonist Betar Hareketi'ne üyeliği bunda etkili oldu. Kurulan dernek çatısı altında boks ve futbolun yanı sıra Siyonizm üzerine sohbetlere katıldı. Bu toplantılardan oldukça etkilenen Siyon, Ladino ve Fransızca dillerinde ateşli vatan şiirleri yazmaya başladı. İbraniceden de oldukça etkilenen Siyon, arkadaşları ile birlikte İbranice dua pasajlarını günlük konuşmamişçasına birbirlerine okuyarak etraflarında İbranice konuşuyormuş gibi bir intiba yaratmaya gayret etti. Nitekim İbranice konusundaki merakı İbranice kaleme aldığı "BeTel Aviv" (Tel Aviv'de) adlı şiirine yansdı. Zaman içinde yazdığı şiirler o denli ses getirmeye başladı ki, Meksika'da düzenlenen Ladino şiir yarışmasında birinciliği almaya hak kazandı. Meksika'dan gelen telgraf ve şiirinin yayınlandığını belirten yazı kuşkusuz onun uluslararası anlamda en önemli başarısı oldu. Meksika'nın yanı sıra şiirleri Kudüs'te yayınlanan *Aki Yerushalayim* dergisinde "Siyon H. Kohen" adı altında basıldı. Türk basını da onun şiir alanındaki başarısına kayıtsız kalmadı. *Son Saat* gazetesi "Türkiye'de Yetişen Yahudi Şairler" adı altında yayınladığı yazı dizisinde Siyon'un resmine ve vatan şiirlerine yer verdi.

Ancak Siyon'un hayatı şiirlerindeki gibi toz pembe değildi. İstanbul, Mimar Sinan'da üç yıl süre ile zor şartlar altında çimento torbaları taşıyarak askerlik yaptı. Ardından babası Hayim'i, akabinde de annesi Anum'u kaybedince ekonomik olarak zor bir dönem başladı onun için. Diğer kardeşlerin bir bölümünün baskısı ile elde ne var ne yoksa hepsi satıldı, tüm varidat kardeşler arasında eritildi. Oturduğu evden dahi çıkmak zorunda kalan Siyon, erkek kardeşi Eli ile birlikte daha sonra hayatını birleştireceği Korin Kastoryano'nun (Doğum: 27 Ocak 1924) anne babası olan Sara (Eli) Kastoryano ve David Kastoryano'nun evine pansiyoner olarak geldi. Siyon'a ilk görüşte aşık olan Korin aşkıdan aşırı derece heyecanlanarak sık sık kusma-

Son Saat

28
ŞUBAT - 1949
PAZARTESİ

Türkiyede yetişen Yahudi şairleri

- 23

Bu gençler Sinagon edebiyatını dar çerçevesinden kurtarmışlar

Bu gençlerin edebiyatı...
Türk edebiyatı...
Sinagon edebiyatı...

Bu gençlerin edebiyatı...
Türk edebiyatı...
Sinagon edebiyatı...

Vatan ve toprak sevgisini terennüm eden gençler yeni bir çığır açmış bulunuyor

Yazar: Naci Temizgürek

Naci Temizgürek

Bu gençlerin edebiyatı...
Türk edebiyatı...
Sinagon edebiyatı...

Bu gençlerin edebiyatı...
Türk edebiyatı...
Sinagon edebiyatı...

Bu gençlerin edebiyatı...
Türk edebiyatı...
Sinagon edebiyatı...

Bu gençlerin edebiyatı...
Türk edebiyatı...
Sinagon edebiyatı...

Bu gençlerin edebiyatı...
Türk edebiyatı...
Sinagon edebiyatı...

ya başladı. Kızının tutulduğu aşkı gören, aynı zamanda Siyon'u da bir damat adayı olarak beğenen anne Sara Kastoryano, görücü usulü ile kızının izdivacını Siyon'a teklif etti. 1946 yılında Korin ve Siyon evlendiler. Kastoryano ailesi genç çiftin geçim kaynağını da sağlamayı ihmal etmedi. Siyon, kayınpederi David Kastoryano'nun kurduğu Tahtakale, Selamet Han'da bulunan kutu fabrikasının başına geçti ve hayatın rutini içinde kendini işine adadı. Çift, evliliklerinin ilk evresinde anne Sara Kastoryano ile oturmaya devam etti. Aşklarının ilk meyvesi Hayim yine o evde 23 Mart 1948 tarihinde dünyaya geldi. Daha sonra çift o evi terk ederek Tozkoparan semtine taşındı. Burada 5 Eylül 1954 tarihinde ikinci oğulları David dünyaya geldi.

Kutu fabrikasında iyi bir kazanç elde eden Siyon ailesine oldukça konforlu bir hayat sunmaya başladı. Ailesini yazlığa götürmek yerine Moda burnundaki Rainbow Oteli'nde tüm bir yaz boyu tam pansiyon yaşatacak kadar cömert bir hayatı ailesine sundu. Daha sonra yaz aylarını geçirmek için önce Büyükada'ya sonra da Suadiye'ye gitmeye başladılar. Ancak kutu fabrikasındaki işler istendiği gibi gitmemeye ve şirketin küçülmeye başlaması ile birlikte Siyon ve ailesi, Kastoryano ailesine ait olan Heybeliada, Mektep Sokak'taki büyük beyaz evde yazlarını geçirmeye başladı.

Evlilik, geçim derdi derken Siyon en büyük sevdası olan İsrail'e yerleşme rüyasını da dolaylı olarak rafa kaldırdı. Siyonizm artık onun için akşam cızırtılarla dinlediği İsrail radyosundan, Leon Uris⁴ ve nicelerinin yazdığı kitaplardan, dergilerden ve evde kendisi için oluşturmuş olduğu arşivlerden ibaretti. Kudüs'ün doğusunun ve batısının birleştiği 1967, Altı Gün Savaşı'nın ertesi yılı, Kudüs'te bulunan Ağlama Duvarı'nı ziyaret etmek için 1968'de yalnız, 1969 yılında ise eşi Korin ile birlikte İsrail'i iki kez ziyaret etti.

4 Leon Uris (1924-2003), Amerikalı bir yazardır. Tarihî romanlarıyla ün yapmıştır. En bilinen iki romanı *Exodus* (1958) ve *Trinity*'dir (1976). İsrail ile ilgili diğer romanları *Hacı* (1984) ve *Mila 18*'dir (1988).

Siyon ve Korin, 1990

Buna karşın Siyon, ilginç bir şekilde İsrail'e karşı olan aşkını oğullarına aşılamaya kalkmadı, düşünceleri ve yapmış olduğu arşiv kendi kişisel merakını tatmin etmekle sınırlı kaldı. Cemaat yönetim işleri ile de pek fazla ilgilenmeyen Siyon, oğullarını, iyi birer Yahudi olarak yetişmesi için Kadıköy'de bulunan Hemdat İsrail Sinagogu'na götürmeye başladı.

Yıllar yılları kovaladı. Önce 1973'te Hayim, Ester Reyna ile daha sonra da 1976 yılında küçük oğlu David, Sara (Sarfati) Sarfetti ile hayatlarını birleştirdi. Her iki çift de doğan ilk çocuklarına Siyon'a benzerliği nedeniyle Soni adını verdi. Türkiye'de var olan antisemitizmden dolayı her iki çift de çocuklarına Siyon adını vermeye yanaşmadı. Buna karşın son gününe dek Siyon her iki torununa da "Siyoniko" diye hitap etmeyi sürdürdü. Bu torunlardan küçük olanı, David'in oğlu, Soni, 1995 yılında büyükbabasının rüyasını gerçekleştirerek İsrail'e göç etti. Bununla da yetinmeyerek kendi adının

yanına "Tsion (Siyon)" adını da ekletti. Her ne kadar Siyon'un ömrü bunu görmeye yetmemiş olsa da bu kuşkusuz ona verilmiş en güzel armağandı. Bu iki torunun ardından Hayim'in ikinci oğlu Rafi (Rıfat) ve yine Soni'nin ardından Siyon'un rüyasını ikinci kez gerçekleştiren İsrail'e yerleşen ben, David'in ikinci oğlu, bu satırların yazarı; Hay Eytan, 1984 tarihinde dünyaya geldim.

Korin, Hay Eytan'ın doğduğu yıl başlayan genetik bir göz rahatsızlığı olan "Tavuk Karası" hastalığı nedeniyle görüş yeteneğini yıllar içinde kaybederek tam anlamıyla kör oldu. Kuşkusuz bu durum Siyon'u oldukça etkiledi. Siyon âdeta Korin'in gözleri oldu. Kendini ailesine ve torunlarına vakfetti. Uzun Şabat ve bayram sofralarında tüm ailesinin bir araya gelmesini ve Kadıköy Hemdat Israel Sinagogu'nda karşıdan bakılınca Tevrat tomarlarının bulunduğu dolabın hemen solundaki ilk üç sıranın kendi sülalesinden olma erkekler tarafından doldurmasından büyük bir haz alırdı. Tüm bu yaşam sevincine karşın yakalandığı akciğer kanseri onu bu dünyadan Hanuka bayramının beşinci günü, 2 Aralık 1994 tarihinde çekip aldı. Siyon, eşi Korin'i (Vefat: 25 Ağustos 2013), iki oğlunu ve dört torununu geride bırakırken; ikisi Türkiye'de, diğer üçü de İsrail'de yaşayan Selin, Arel, Guy David, Maya Sara ve Sary adındaki torun çocuklarını da malesef o mavi gözleriyle göremeden aramızdan ayrıldı. Siyon Kohen Yanarocak İstanbul Acıbadem'de bulunan Yahudi Mezarlığı'nda, eşi Korin (Kastoryano) Yanarocak ise Kilyos Yahudi Mezarlığı'nda gömülüdür.

***"Kitapların Kızı"nın Hikâyesi:
İda (Sason) Sarfetti***

Hay Eytan COHEN YANAROCAK

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki toprak kayıpları birçok Yahudi aile için trajik sonuçlar doğurmuştur. Pek çok Yahudi aile, güvendikleri ve tanıdıkları Osmanlı idaresini Hristiyan Bulgaristan hâkimiyetine tercih etmiş ve Osmanlı ordusunun kontrol ettiği bölgelere göç etmiştir. Bu şekilde 1877 Osmanlı-Rus Savaşları ve Plevne Savunması gölgesinde birçok Yahudi Bulgaristan'ı terk ederek bugünkü Türkiye

Cumhuriyeti coğrafyasına ayak basmıştır. Bu siyasal gelişmeler bir taraftan trajedi olarak algılanabilirken bir diğer taraftan bir-

çok yeni evliliğe ve bu evliliklerden doğan nüfus artışına da sebep olmuştur. İşte 11 Eylül 1921'de Edirne'nin Karaağaç ilçesinde dünyaya gelen İda Sason (Sarfetti) tam olarak bu profile uyan bir Osmanlı Yahudisiydi. İda'nın annesi Sara ile İda'nın anneanne ve dedesi Bivinida ve Nesim Krispin çifti Bulgaristan'ın Sliven şehrinden Edirne'ye göç etmişti. İda'nın babası İzak Sason ve onun anne-babası Sultana ve Yosef Sason ise doğma büyüme Edirneliydi. Sara ve İzak Sason'un İda dışında, dört çocukları daha vardı. Bunların adları; Jozef, Selomo, Suzan ve Bivinida (Veneta) idi.

Balkanlarda yaşanan Balkan Savaşları (1912-1913), Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) ve savaşın ertesinde imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması (1918) ile Sevr Barış Anlaşması (1920) Edirne'yi Yunan hâkimiyeti altında bırakmıştır. Şehre giren Yunan ordusu, Karaağaç'ta geniş bir eve sahip olan ve aynı zamanda iyi derecede Yunanca konuşan Sara (Krispin) Sason'un evinin yarısına el koydu. O süre zarfında annesinin eteğinden bir an için ayrılmayan İda pek farkında olmasa da aslında tarihe tanıklık etti. Küçük İda, Yunanlı komutanın gözünden kaçmadı. Komutan, annesinin bir an dahi olsa eteğini bırakmamasından dolayı İda'ya, "Kunupî" yani at sineği lakabını taktı.

Bir taraftan Yunanlıların şehri ve evi işgali ile yüzleşmek zorunda kalan aile, en büyük oğulları Jozef'in Kurtuluş Savaşı'na (1919-1922) katılmamak için Bulgaristan'ın Varna şehrinde bulunan akrabaların yanına gitmesi ile bir kez daha sarsıldı.

Bu göç, aile için başka göçlerin de kapısını açtı. Baba İzak Sason yeni iş fırsatları kovalamak adına İda henüz 2,5 yaşında iken 1924 yılında kendi çekirdek ailesi ile birlikte İstanbul'a taşındı. Aile büyüklerini Edirne'de bırakan aile, İstanbul'da Sirkeci tren istasyonuna yakın yerde bir daire kiraladı. Baba İzak Sason Yedikule'deki bir deri fabrikasında çalışmaya başlarken, çalışma yaşına gelmiş diğer çocuklar da iş hayatına atıldı. Henüz ilkokul çağındaki küçük İda ise "48. Mektep" adındaki ilkokulda, çiçeği burnundaki Türkiye

Cumhuriyeti'nin hayata geçirmiş olduğu yeni Türk alfabesini birinci sınıf itibariyle öğrenen ilk öğrenciler arasında yer aldı. Anadili Ladino olan, sokakta edindiği Rum arkadaşlarından da iyi derece Yunanca öğrenen İda, okulda aldığı eğitim sayesinde Türkçeye de çok iyi derecede hâkim oldu. Kuşkusuz 1928 yılında başlayan ve 1930 yılları süresince etkisi çok sert bir şekilde hissedilen "Vatandaş Türkçe Konuş!" kampanyası da İda'nın Türkçesi'nin iyileşmesinde büyük bir rol oynadı.

İlkokuldaki eğitiminin ardından İda, İstanbul'da bulunan ve hayırsever Fransız Yahudileri tarafından kurulmuş olan Alliance Israélite Universelle okuluna başladı. Burada çok iyi derecede Fransızca öğrendi. Fransızcasını geliştirmesindeki en önemli etken sokakta edinmiş olduğu Ermeni ve Latin Katolik oyun arkadaşlarının bu dili konuşmasıydı.

İda'nın okuldaki toz pembe hayatı annesi Sara'nın çok ciddi bir depresyona girmesi ile büyük oranda sarsıldı. Annesi yataktan dahi kalkamayacak hale gelen İda, çalışan kardeşlerine ve babasına destek olabilmek için her sabah apartmanın kazan dairesinden eve odun taşımak, kahvaltı masası kurmak, öğle ve akşam yemeklerini hazırlamak dahil pek çok ev işini yapar hale geldi. Bütün bunlara ek olarak okula gidip ders çalışmaya da devam etti. Bununla da yetinmeyen İda, bir meslek öğrenmek adına okul çıkışları Madam Afroditi Brancalone adlı bir terzinin yanında dikiş dikmeyi öğrenmeye gitti ve stajer olarak çalıştı. Hayatın zor yükünü henüz genç yaşta kaldırmak zorunda kalan İda, kafasını bir nebze dağıtabilmek için hobi olarak kendine okumayı seçti. Terzi Afroditi'nin oğlu Dominik'in aldığı "Nat Pinkerton" detektif polisiye seri romanlarını ondan alarak okumaya başladı.

Ancak İda, bu yorucu tempoyu daha fazla kaldıramadı. Annesinin depresyonunun da gitgide daha kötüye gitmesi dolayısıyla onuncu sınıftayken okulu terk etmek zorunda kaldı. Bir başka deyişle İda evin annesi konumuna geldi. İda'nın annesi Sara'nın depresyonu iki

yıl sonra sona erince ev işlerinden azad olan İda lise yıllarında öğrendiği dikiş ile hayatını kazanma kararı aldı.

Beyoğlu'nda faaliyet gösteren Matmazel Fofu ve Matmazel Despi-na'nın yanında çalışmaya başladı. İda zaman içinde orada profesyonel terziliğin inceliklerini öğrendi. Dükkânın verdiği iyi hizmetten dolayı kısa sürede müşteri sayısı ve portföyünde bir artış yaşandı. Bu müşterilerin başında da yabancı uyruklu olan, büyük ihtimalle İngiliz, Fransız ve Alman sefaretlerinde çalışan personellerin – ve bir ihtimal casusların da – olduğu bir grup oluştururdu. Fofu ve Despina sık sık bu müşterileri evlerinde düzenledikleri partilerle hoş tutmaya çalışırlardı. İda'yı çok seven Fofu, İda'nın da bu partilerden birine katılmasını istedi. Bunun gerçekleşebilmesi için de İda'nın annesi Sara'ya İda ile bir mektup yollayarak İda'nın eve daha geç saatte yine kendileri tarafından getirileceğini belirten bir izin mektubunu kaleme aldı. Bir süre tereddütten sonra izni alan İda da geceye katıldı. Bu durumdan çok hoşnut olan Fofu, aralarında Alman olan misafirlerine İda'yı tanıttı. Fofu, İda'nın geceye Yunanca şarkılar söyleyerek renk katacağını belirtti. Bunun üzerine misafirler arasında bulunan iki sarışın uzun boylu Alman, İda'nın dininin ne olduğunu Fofu'ya sordu. Aldıkları "Jude" (Yahudi) cevabının ardından gözleri faltaşı gibi olan iki Alman bütün gece İda'yı göz hapsinde tuttu. Gecenin sonunda eve dönüş saati gelirken Fofu, İda'yı bu iki Almanla evine bırakmaları için emanet etti. Eve gelen İda, geceyi neşe içinde babası İzak'a anlatmaya başladı. Babası İda'nın eve iki Almanla geldiğini duyunca çılgına döndü. Kuşkusuz o yıllar içinde yaşanan Yahudi Soykırımının içeriği kesinlikle bilinmiyordu ancak Nazi Almanyası'nın antisemit siyasetinden ve 1935 yılında yürürlüğe giren ırkçı Nürnberg kanunlarından tüm dünya haberdardı. İşte tüm bunların ışığında kızının güvenliğinden endişe eden baba İzak, İda'nın Fofu'nun atölyesinde çalışmasına bir daha izin vermedi.

İda içine girdiği iş yaşamının yanında Yahudi cemaatinde de aktif bir rol aldı. İsrail'in kurulması için çalışan, Türkiye'den İsrail toprakla-

rına Yahudi göçünü arttırmak isteyen, Siyonist örgütlerden "Laika" adlı kuruluşa üye oldu. İsrail'e ve Siyonizm'e duyduğu derin sevgiyi dikiş makinesinde kendisine bir İsrail bayrağı dikerek gösteren İda, bu benimsediği ideolojinin peşinden İsrail'e göç etmek için adını İsrail'e hareket edecek kabile listesine yazdırmaktan da geri kalmadı. Bu kararını ertesi gece ailesine açıkladı. Babası İzak'ın Araplar ile Yahudiler arasındaki çatışmalardan dolayı kızının gitmesine razı olmadığını söylemesine karşın İda sıranın kendisine geldiğini ve görevli olduğunu ailesine tebliğ etti. Kararının arkasında duran İda yatağına gitti. Rüyasında babasının öleceğini gören İda çarpıntı içinde uyanıp babasının yanına koştu. Babasının sağ olduğunu görünce derin bir nefes aldı. Buna karşın sabahın ilerleyen saatlerinde baba İzak Sason biraz kırık hissettiği için işe gitmek istemediğini ve evde kalacağını söyledi. Bunun üzerine babasının daha iyi hissetmesini isteyen İda, babasına bir fincan çay yapıp verdi. Babası, o çay bardağından aldığı bir yudumun ardından oracıkta vefat etti. Tüm aile bu ölümün ardından uzun süren "bitmeyen bir yas" dönemine girdi. Bu süre zarfında eğlenceye dair bir şey yapmak bir yana sürekli olarak da siyah elbise giyerek bu derin acıyı gün be gün hissettiler. Baba İzak Sason'un ölümünün ardından ailenin içine girdiği ekonomik darboğazı gören İda, İsrail'e göç etmekten vazgeçti. Kuşkusuz bu kararında babasının bir gece önce "gitmeni istemiyorum" demesi de büyük rol oynadı. İda bu sözleri bir şekilde babasından kalan bir vasiyet gibi algıladı.

Babasının vefatının acısını üzerinden atmaya çalışan İda, Yemni ve Süleyman Dilber adındaki Dönmelerin yanında yine terziliğe devam etti. Patron Yemni Bey, İda ile sık sık Yahudilik üzerine sohbet etmeye başladı. Başlangıçta Yemni Bey'in bilgisinin nereden geldiğini anlamayan İda daha sonra Yemni Bey'in Dönme olduğunu öğrenince kendisi için taşlar yerine oturdu. Yemni Bey'in Osman adında bir de oğlu vardı. Osman da İda ile oldukça iyi ilişkiler kurdu. Ona sık sık kitap getirir, kitap teslimatlarından birkaç gün sonra ise okudukları kitaplar hakkında sohbet ederlerdi. Osman'dan

aldığı kitapların yanı sıra kütüphaneye yaptırdığı abonelikten de birçok kitap okuyan İda'nın adı kısa sürede "La ijika de los livros" (Kitapların kızı) oldu.

Kitapların yanı sıra, yine aynı dönem içinde İda'nın hayatına kuşkusuz en büyük rengi daha sonra evleneceği Venezya (Alkalay) ve Tovi Sarfati'nin oğlu Hayim (Sarfati) Sarfetti (Doğum: Edirne, 10 Ocak 1915) verecekti. Orta ve lise eğitimini Edirne Lisesi ve yine aynı şehirde bulunan Alliance Israélite Universelle okullarında alan Hayim, 20 yaşında Çorlu'da 6 ay bedelli askerlik yaptı. Bu süre zarfında çıkan Trakya Olayları'nda her ne kadar ailenin evi yağmalanmadıysa ve fiziksel olarak zarar görmedilerse de olaylar Hayim ve ailesinin üzerinde büyük bir travma yarattı. Bu travmanın yanında Hayim'in, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinin ardından birçok gayrimüslim gibi yeniden silah altına alınması ve hayatının üç yılını Erzurum, Sarıkamış'ta çok zor şartlar altında askerlik yaparak geçirmesi, aileyi köklü değişiklikler yapma konusunda itekledi. Hayim 26 yaşında terhis olduktan sonra annesi ve kız kardeşleri ile birlikte İstanbul'a yerleşti.

Hayim'in İstanbul'a tren ile geldiği gün Hayim ve İda'nın yolları ortak arkadaşları Zali ve Mayir sayesinde kesişti. Hayim'i ilk kez tren istasyonunda gören İda ondan ilk bakışta oldukça etkilendi. İkili arasındaki iletişim, Hayim için yapılan bir hoşgeldin partisi sırasında daha da dallanıp budaklandı. İda'nın deyimiyle etraflarında sanki hiç kimse yokmuşçasına saatlerce sohbet ettiler... Bu flört dönemi Hayim'in kız kardeşlerinin İda'nın Hayim'e drahoma vermemesinden dolayı göstermiş oldukları muhalefet dolayısıyla tam dört yıl sürdü. Hayim'in annesi Venezya'nın evliliğe rıza vermesine karşın pes etmeyen kız kardeşler Hayim'e İda ile evlenmemesi için yeni vefat etmiş olan annelerinin cesedi üzerine yemin dahi ettirdiler. Buna karşın vicdan azabına son vermek ve hayatını İda ile birleştirmek isteyen Hayim yılmayarak bir hamama başvurdu ve etmiş olduğu yeminin dinen geçersiz olduğundan emin oldu. Aynı hahamın duaları ile nişanlanan çift, bu olayın ardından iki sene

Hayim ve İda Sarfetti

geçtikten sonra, 14 Aralık 1947'de İda ve Hayim nihayet dünya evine girdi. Çift, Hayim'in diğer kızkardeşleri ile birlikte, Sirkeci'de bulunan dairede yaşamaya başladı. Bu evde çiftin ilk çocukları Venezya 5 Ekim 1948 tarihinde dünyaya geldi. Daha sonra birçok arkadaşlarının Sirkeci'den Kadıköy'e taşınmaya başlaması ile İda ve Hayim de Kadıköy'e taşınmaya karar verdi.

Ev yaşantılarının yanında İda ve Hayim cemaat hayatında da oldukça faal bir şekilde görev aldılar. Hayim'in Sirkeci Sinagogu'na ve daha sonra Kadıköy'de bulunan Hemdat Israel Sinagogu'na düzenli olarak gitmesi ve orada gabay (tahsildar) olarak görev yapması çiftin Or Ahayim Hastanesi bünyesinde de çalışmasına sebep oldu. Hayim hastanenin yönetim kurulu üyeliğinde bulunurken İda ise sinagoglarda hastaneye mali yardım yapılması için hemşire kıyafeti ile konuşmalar yaparak hastaneye katkıda bulundu. İda, başarılı çalışmalar neticesinde, Or Ahayim Hastanesi yönetim kuruluna dahil oldu.

Cemaat ve aile hayatını dolu dolu yaşayan İda ve Hayim'in 1951 yılında Sara adında bir kızları daha oldu. Ne var ki bir türlü dinmeyen şiddetli öksürük nedeniyle küçük Sara 2,5 yaşında kaldırıldığı Haseki Hastanesi'nde biten oksijen tüpünün yenisiyle değiştirilmemesinden dolayı 12 Mart 1954 gecesi vefat etti. Küçük Sara Hasköy'de bulunan Çıksalın Yahudi Mezarlığı'na gömüldü. Kuşkusuz küçük Sara'nın ölümü ailede ama özellikle de anne İda'da büyük bir travmaya neden oldu. Evlat acısı İda'nın hayata karşı daha evhamlı olmasına sebep oldu. Ailedeki hüznü, İda'nın hayatta kalan tek kızı Venezya'nın da sürekli olarak "ben kız kardeşimi istiyorum" şeklinde ağlaması nedeniyle tavan yaptı. İda'nın Venezya'ya vefat eden kız kardeşini geri verme sözü 11 Aralık 1955 tarihinde yine Sara adını alacak olan bir başka kız çocuğunun doğması sayesinde gerçekleşti. Sara'nın da doğumuyla birlikte İda kendisini çocuklarına adadı.

Kendisi liseden annesinin geçirmiş olduğu depresyon nedeniyle mezun olamadığı için kızlarını lise mezunu olarak görmek onun hayattaki en büyük amacı oldu. Bir kız evlat kaybetmenin vermiş olduğu hassasiyetle kızlarına ve yetiştiriliş tarzlarına oldukça müdahil oldu. Her ikisine de piyano dersleri aldırırken; yediklerini, içtiklerini, eve giriş-çıkış saatlerini oldukça sert bir disipline oturttu. Her iki kızına da hayattaki en sevdiği hobisi olan kitap okuma alışkan-

lığını edindirdi. Kızlarına kitap okuma alışkanlığı kazandırmak için haftada bir onları French-American Kitabevi'ne götürerek onlara sürekli olarak kitaplar aldı. Okuma sevgisinin yanında İda, her iki çocuğuna da Siyonizm'i ve ulus bilincini aşıladı. İsrail'in Hayfa şehrinde bulunan akrabaların evinde yapılan yaz tatilleri ailenin bu topraklara olan bağına daha da kuvvetlendirdi.

İda'nın çocuklara ulus bilinci aşılmasının yanında Hayim de çocuklarını iyi birer Yahudi olarak yetiştirmeye gayret etti. Evdeki Yahudi eğitimi meyvelerini ilk kez 1970 yılında Venezya, Nesim Altaras ile hayatını birleştirip yeni bir Yahudi ailesi kurunca verdi. Bundan tam altı yıl sonra ise İda'nın küçük kızı Sara, David Kohen Yanarocak ile evlenerek bu durumu tekrar etti.

Bu iki evlilikten Venezya ve Sara'nın ikişer çocuğu doğdu. İda, hayatını torunlarına adadı. Tabiri caiz ise onlara gözü gibi bakarak büyüttü. İda'nın kızlarına aktardığı değerler ve direkt olarak torunlarına öğrettikleri yıllar sonra ailenin çehresini değiştirdi. Sara'nın büyük

oğlu Soni ardından da küçük oğlu Hay Eytan evde aldıkları değerlerin izinden giderek hayatlarını İsrail'de kurdular. Aradan birkaç yıl sonra İda'nın büyük kızı Venezya'nın oğlu Ari de Filipinler'e taşınana dek bir süre İsrail'e yerleşti. Ari'nin annesi Venezya da oğlunun izinden çok sevdiği İsrail'e eşi ile birlikte göç etti. Buna karşın Venezya'nın kızı Rina ise eşi ile birlikte Türkiye'de kalmayı seçti.

Temelleri sağlam iyi bir aile kurmayı başaran İda ve Hayim torunların da büyümesinin ardından daha önce pek farkına varamadıkları boş vakitler ortaya çıktı. Hayim, Göztepe Kültür Derneği'nde¹ altı yıl boyunca sayman olarak görev yaparken, İda ise bir daha cemaat işleri ile alakadar olmak istemedi. Çift, yıllar içinde çeşitli sağlık sorunları yaşamaya başladı. Hayim'in geçirdiği enfarktüs ve bypass ameliyatından sonra İda, sunduğu üst düzey bakım sayesinde belki de eşinin hayatını 6-7 yıl daha uzatmayı başardı. İda, hayat arkadaşı Hayim'i 31 Mart 2003 tarihinde kaybetti. Hayim, İstanbul, Altunizade'deki Yahudi Mezarlığı'nda gömüldü. O günden sonra İda hiçbir zaman eski İda olamadı. Bir süre kendi evinde yaşadıktan sonra büyük kızı Venezya'nın evine taşındı. İda 18 Temmuz 2012 tarihinde hayata gözlerini yumdu. Bugün İstanbul Kilyos Yahudi Mezarlığı'nda gömülü olan İda, arkasında iki kız, dört torun, beşi İsrail'de ikisi ise Türkiye'de yaşayan, Lal, Şira, Nitsa, Ronen, Guy David, Maya Sara ve Sary adını taşıyan 7 tane torun çocuğu bıraktı.

¹ Göztepe Kültür Derneği, 1975 yılında İstanbul'un Anadolu yakasında yaşayan Yahudiler tarafından, sosyal ve kültürel faaliyetler icra etmek maksadıyla kurulmuş bir dermektir.

DİZİN

6-7 Eylül 1955 olayları, 42, 167, 186, 228.

1934 Trakya olayları, 121, 128, 307, 421, 432.

1973 Arap-İsrail savaşı, 353.

A

Abuaf, Jak, 340, 342.

Abuaf, Natan, 95.

Abuaf, Sami, 95.

Acar, Kuzgun, 23, 24, 29.

Acıbadem, 426.

Adamo, 172.

Adamopoulos, L., 378.

Adana, 71, 232, 235, 236, 241.

Adevah, Fani Luna, 44.

Ağa Cami, 64.

Aksel, Emre, 390.

Aksel, Uğurtan, 390.

Alazraki, Albert, 167.

Albalah, 36.

Albukrek, Nesim, 140.

Ali Sami Yen Stadi, 399.

Aliya, 45, 46, 54, 55, 102, 186.

Aliyat Hanoar, 40, 44, 45.

Alliance Israélite Universelle (Al-yans), 34, 82, 83, 277, 278, 280, 349, 429, 432.

Almaleh, Yakir, 400.

Almanca, 81, 85, 86, 113, 189, 255, 329, 330, 349, 365, 394.

Almanya, 85, 227, 248, 254, 348, 350, 365, 392, 398, 402, 403.

Altaras, Nesim, 435.

Altı Gün Savaşı, 46, 327, 424.

Altunizade, 436.

Alyon, Fani Hason, 162, 163.

Alyon, Leon, 162, 163.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), 190, 337, 398, 402.

Amerikan Kız Koleji, 88, 94, 185, 189, 196, 365.

Amikal Kulübü, 40, 172, 311.

Amon, İlya, 19, 20.

Anadolu Kontuarı, 265.

Anadolu, 41, 84, 231, 232, 236, 284, 292, 375, 420, 421.

Andak, Selmi, 390.

Andel, Necip Celal, 175.
 Anıtkabir, 25, 28, 29.
 Anıttepe, 25.
 Anka, Paul, 172, 370.
 Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, 25.
 Ankara, 21, 25, 28, 29, 67, 69, 71-73, 84, 86, 89, 119, 120, 122-124, 127-130, 135, 136, 139-144, 150, 151, 352, 419-421.
 Ansen, Emin, 268.
 Antebi, Alber, 95.
 Apalaçi, Tuna, 109.
 Aperghis, N., 378.
 Apollon Han, 375-378, 381.
 Araf Kardeşler, 139.
 Araf, 36.
 Araf, Aron, 119-121, 129, 130, 132.
 Araf, Eli, 129.
 Aranov, Malka, 308.
 Arap-Yahudi çatışmaları, 412.
 Arav, Luna (Fani), 69.
 Arkadaşlık Yurdu, 40, 172.
 Arnavut, 421.
 Asansör, 88.
 Asseo, David, 416.
 Asseo, Jozef, 162.
 Aşkan, Dora, 308.
 Atatürk bkz. Mustafa Kemal Atatürk.
 Auschwitz, 60, 64.
 Austro-Türk Tütün firması, 383.
 Avigdor, 36.
 Avişay, 36.
 Avram Levi ve Mahtumları, 372, 374-376, 381.

Avrupa Yakası, 287.
 Avusturya, 26, 85, 248, 326, 357, 363, 365, 410.
 Aydın, 82.
 Aykal, Gürer, 392.
 Aysoy, Samuel Abravanel, 135.
 Aznavour, Charles, 172, 369.
B
 Bahriye Caddesi, 197.
 Balat Hastanesi, 288.
 Balat, 88, 227, 228, 276, 283, 285, 286, 313, 314, 407.
 Bale Oteli, 421.
 Balkanlar, 427.
 Bara, Ali Hadi, 23, 27.
 Barbaymon, Nesim, 95.
 Barbut, 254.
 Barinyurt, 193, 196.
 Barışsever (Doktor), 95.
 Barokas, Avram, 403.
 Barokas, Yakup, 156.
 Barry (Doktor), 26.
 Barry, İmelda, 23, 26.
 Baruh, 36.
 Baruh, Avram, 301.
 Baruh, Delphine, 392, 395.
 Baruh, Metin, 389.
 Baruh, Müjgan, 389, 390.
 Baruh, Pepo, 389, 390.
 Baruh, Sadi, 390-396.
 Barzilay, Jak, 189.
 Basan, 36.
 Batum, 313.
 Baumann, Hermann, 392.

- Bayburt, 41.
 Bebek Oteli, 192.
 Behar, Edi, 150.
 Behar, Jak, 160.
 Behar, Marko, 179.
 Behar, Metin (Mathew Behar), 178.
 Behar, Virjini, 110.
 Behar, Vitali, 110.
 Behçet, Hulusi (Doktor), 366.
 Behmoaras, 189.
 Behmoaras, Eli, 191.
 Belling, Rudolf, 30.
 Ben-Gurion, David, 45.
 Benardete kardeşler, 351.
 Benbanaste, Moris, 399.
 Bendavid, Bella, 382.
 Bendavid, Daniel, 382, 383.
 Bene Berit Musevi Lisesi, 84, 85.
 Bennun, 348, 349.
 Bensason, Jacques, 361.
 Benyakar, Salamon, 412.
 Benyakar, Samoel (Sami), 411.
 Benyakar, Virjini, 412.
 Beraha, Mordo, 295.
 Beraze, Moiz, 156.
 Berkün, Kemal, 67, 69.
 Betar teşkilatı, 348, 351, 422.
 Beth Israel Sinagogu, 89.
 Beyaz Rusya, 26.
 Beyoğlu, 20, 24, 38, 41, 64, 74, 75, 77, 84, 185, 251, 252, 254, 258, 285, 308, 365, 378, 430.
 Beyoğlu Kız Lisesi, 38.
 Beyoğlu Öğretmen Evi, 252.
 Beyoğlu Sıhhi Banyo, 74.
 Biçaço, 36.
 Bilman, Jak, 144.
 Biret, İdil, 393.
 Birinci Dünya Savaşı, 82, 180, 247, 248, 250, 348, 361, 365, 387, 428.
 Blau, 254.
 Blum, Dora, 270.
 Blum, Rosa, 266.
 Bonomo, Cako, 337, 339.
 Boronkay, 416.
 Bölükbaşı, Zerrin, 23, 27.
 Bulgaristan, 374, 427, 428.
 Burgazada, 415.
 Burla Biraderler, 254.
 Bursa, 34, 36, 67, 198, 235.
 Büyükada, 39, 40, 77, 79, 186, 349, 363, 402, 404, 424.
C-Ç
 Caddebostan Plajı, 39.
 Cağaloğlu, 25.
 Carreras, Jose, 392.
 Cattawi ailesi, 365.
 Cebeci (Doktor), 95.
 Cemal Reşit, Rey, 40.
 Ceyhan, 233.
 CHP, 338.
 Civre, Recina, 185.
 Coşkun, Hüseyin, 391.
 Cruyff, Johann, 403.
 Cumalı, Necati, 30.
 Cumhuriyet Bayramı, 313, 379.
 Çakar, Mahir, 392.
 Çakıcı Efe, 250.

Çalık, Şadi, 23, 30, 31.
Çalışkan, Ahmet, 150.
Çanakkale, 183, 187, 301, 348,
349, 387, 388.
Çatalca-Gebze hattı, 421.
Çehov, Anton, 22.
Çıksalın Yahudi Mezarlığı, 434.
Çorlu, 307, 432.

D
d'Espèrey, Louis Franchet, 349.
Dalan, Bedrettin, 286.
Dalida, 172.
Danon, Benjamin, 250, 251, 259.
Danon, Hilda, 246, 249, 251.
Danon, Leon, 84.
Danon, Yusuf, 250.
Darr, Gilda, 264.
David, Sarfetti, 425.
De Medonsa, 64.
Debahar, Israel, 289.
Demir, Muhsin, 152.
Despina, 430.
Dessauer, Friedrich, 86.
Dilber, Süleyman, 431.
Dilber, Yemni, 431.
Dinçkök, 416.
Doğan Sigorta, 268, 269.
Domingo, Placido, 392.
Dostluk Yurdu Derneği, 21.
Duşi, Zeki, 240.

E
Ecevit, Bülent, 27, 353.
Ecevit, Nazlı, 23, 27.
Eczacıbaşı, Nejat, 416.

Edirne, 347-349, 371, 372, 374-
377, 382-385, 397, 428, 432.
Eliezer, Yusuf, 144.
Enbiyaoğlu, Metin, 400.
Erenköy, 179, 377.
Erzincan, 38.
Erzurum, 432.
Eskenazi, Hayim, 22.
Eskenazi, Yako, 241.
Eskinazi, Anri, 290.
Eskişehir, 35, 232, 233, 240.
Etnoğrafya Müzesi, 28.
Eyüboğlu, Bedri Rahmi, 23, 27.
Eyüboğlu, Sabahattin, 23, 27.

F
Fakir Veremlilere Yardım Cemiye-
ti, 268.
Fakirleri Koruma Derneği, 357.
Farbwerke Hoechst AG, 268.
Fenerbahçe, 40, 402.
Ferrera, Marie, 362.
Fındıklı, 390.
Filiba, Vida Viktorya, 273.
Filipinler, 436.
Filistin, 42, 52-56, 59, 60, 68-70,
198, 213, 215, 285, 340, 348,
388, 412, 413, 415.
Frank, Erich, 86.
Franko, Ceni, 193.
Fransızca, 26, 40, 53, 68, 81, 83-85,
96, 112, 113, 179, 180, 183, 184,
188-190, 194, 232, 252, 253, 255,
259, 277, 278, 280, 281, 285,
308, 349, 408, 415, 422, 429.
Frej Han, 39, 363, 381.

French-American Kitabevi, 435.
 Fresko, Dora, 159.
 Fresko, Rafael, 159.
 Fresko, Rozi Sabanay, 40.

G
 Gabay, 39, 254, 366.
 Gabay, Fani, 159.
 Galante, Avram, 83.
 Galata, 33, 38, 39, 88, 185, 186,
 274, 279, 280, 282, 307, 308,
 320, 321, 376, 385, 407, 410.

Galatasaray Meydanı, 30.
 Galway, James, 392.
 Gattegno, 254.
 Gayrettepe, 289.
 Gençlik Parkı, 69.
 Gereade, Hüsrev, 348.
 Geruş Sinagogu, 35.
 Gezer, Hüseyin, 20, 23, 30.
 Glavany, 378.
 Goetzel, Sacha, 392.
 Gorbon, Bedii, 23.
 Gorbon, Rebii, 23.

Gordon, Aron David, 59.
 Görey, Yavuz, 23, 24.
 Göztepe Kültür Derneği, 436.
 Göztepe, 88.
 Güleriyüz, Naim, 374, 375.
 Güntekin, Reşat Nuri, 40.
 Güven, Lizi, 405.
 Güzelyalı, 398.

H
 Habib (Madam), 189.
 Hadımköy, 68, 352.

Haham Tazartes, 36.
 Halegua, Sarina, 82.
 Haleva, İshak, 357.
 Haliç, 275, 276, 279, 286, 288, 314,
 378.
 Haseki Hastanesi, 434.
 Hasit, Sara Toledo, 398.
 Hasköy, 20, 180, 182, 275, 283, 286,
 289, 296, 400, 411, 412, 434.
 Haydarpaşa, 251.
 Hayfa, 42, 200, 204, 213, 214, 435.
 Hehalutz / Ehaluts, 44, 54, 58.
 Hekimoğlu, 36.
 Hemdat Israel Sinagogu, 421, 425,
 426, 434.
 Hemingway, Ernest, 378.
 Heybeliada, 350, 377, 424.
 Hitler, 227, 284, 348.
 Hollanda, 392, 403.
 Hulusi, İhap, 24.
Hürriyet, 25, 129.
 Hüzmeli ailesi, 379.

I-İ
 İchilov Hastanesi, 10, 330.
 İdil, Ece, 390.
 Igersheimer, Joseph, 86.
 İkinci Dünya Savaşı, 21, 183, 197,
 227, 248, 284, 347, 341, 351,
 365, 366, 380, 399, 413, 414.
 İnce Mehmet, 75.
 İngilizler, 57, 70, 71, 387, 388.
 İnönü, İsmet, 130.
 İspanyolca, 12, 34, 37, 41-43, 113,
 183, 232.

İsrail / Israel, 18, 20, 33, 35, 37, 40-49, 51-60, 70-72, 84, 88, 89, 93, 113, 184, 186, 191, 197, 199-202, 233, 234, 242, 285, 289, 316, 320, 326-329, 331-333, 335, 344, 351, 353, 355-360, 364, 412, 415, 416, 419, 424-426, 430, 431, 435, 436.

İstanbul Boğazı, 38.

İstanbul Ekspres, 351.

İstanbul, 18, 21, 24, 25, 27, 33-41, 44, 45, 49, 53, 57, 58, 63, 64, 67, 68, 74, 81, 83-86, 88, 89, 96, 97, 177, 178, 180, 183, 184, 186, 187, 189, 190, 197, 200, 202, 225-227, 229, 241, 242, 245, 247, 249-254, 258, 261, 277, 284, 286, 287, 292, 294, 295, 307, 313, 320, 332, 347-355, 357, 361, 363-365, 368, 370, 373-378, 383, 390-394, 396-400, 407, 410-416, 420-422, 426, 428, 429, 432, 436.

İsviçre, 84, 290, 351, 353-355, 378, 379.

İyem, Nuri, 23, 27.

İyicil, Nuri, 394.

İzmir, 30, 31, 72, 74, 81-83, 88-91, 93-95, 97, 182-184, 246, 250, 251, 253, 330, 339-342, 344, 354, 397, 398.

J

Jakoel, 274, 279.

Judeo-Espanyol, 408, 415.

K

Kadıköy, 347, 421, 425, 426, 433, 434.

Kalaora, Ceni, 308.

Kalderon, Robert Menahem, 187, 189.

Kampeas, Fani, 178.

Kampeas, Moiz, 178.

Kampeas, Suzan Sultana, 177, 178.

Kan, Suna, 393.

Kantorowicz, Alfred, 86.

Kapamacyan, Martin, 269.

Kapancı, 254.

Karacabey, 34.

Karako (Doktor), 283.

Karaköy, 254, 279, 280, 283.

Karaman, Suphi, 29.

Karataş, 88-90, 94.

Karmona (Doktor), 159.

Karoly, Fidzek, 20.

Kasavi, Eli, 348.

Kasımpaşa, 39, 197, 199, 279.

Kastoryano, Albert, 160.

Kastoryano, David, 422, 424.

Kastoryano, Korin, 422.

Kastoryano, Sara (Eli), 422.

Katalan, 36, 371.

Katzenelson, Bern, 58, 59.

Kavala, 63.

Kenter Tiyatrosu, 22.

Kilyos Yahudi Mezarlığı, 426, 436.

Knesset Apollon Sinagogu, 376.

Kocabıyık, Asım, 265.

Koç, Vehbi, 120, 129.

Koçman, Sıtkı, 269.

- Koen, Filon, 22.
 Koen, Marsel, 225-227, 230.
 Kohen (Yanarocak), Anum, 419.
 Kohen (Yanarocak), Hayim, 419, 420.
 Kohen, 20, 36, 44, 64, 88, 380, 421, 422, 426, 435.
 Kohen, Beti, 374, 375.
 Kohen, Leon, 160.
 Kohen, Moiz, 291.
 Kohen, Salomon, 63.
 Kohen, Şemuel, 95.
 Kohen, Viktor, 141.
 Koman, İlhan, 23, 29.
 Konya Askerî Merkez Hastanesi, 86.
 Konya, 87, 198, 232.
 Kore, 362, 368, 383.
 Köksal, 36.
 Köln, 390.
 Kral Fuad, 365.
 Kudüs, 43, 45, 46, 199-201, 216, 220, 422, 424.
 Kuledibi, 282, 283, 285-287, 316, 317.
 Kurtuluş, 38, 193, 286, 287, 315, 320.
 Kuzguncuk, 277.
 Kürşat, Ali, 94.
 Kürt İdris, 75.
- L**
 Ladino, 37, 64, 82, 96, 99, 103, 113, 165, 180, 200, 203, 227, 246, 253, 273, 278, 280, 281, 285, 289, 343, 349, 357, 358, 421, 422.
 Las vente klasas bkz. Yirmi Kur'a Askerlik.
 Levi, Albert, 22.
 Levi, Avram, 20, 372, 374-378, 380-383.
 Levi, Bohora, 372.
 Levi, Elia, 374, 375, 382, 383.
 Levi, Venezia, 378.
 Levinski, Akiva, 45.
 Liepmann, Wilhelm Gustav, 86.
 Lipschitz, Werner, 86.
 Londra Oteli, 377, 378.
 Lycée Pierre Loti, 190.
- M**
 Macar, Korin, 39.
 Macias, Enrico, 172, 369.
 Maçka, 254, 316, 402, 417.
 Madeniyat ve Makine Ticaret A.Ş., 400.
 Magriso, 36.
 Mahazeke Tora, 41, 185.
 Mamak, Kerim, 72.
 Mandel, Abraham, 270.
 Mandel, Sofia, 269.
 Mansur, Cem, 392.
 Marcus, Kemal, 35.
 Margulies, Fanny, 246-249, 251, 252, 254-258, 260, 261.
 Margulies, Michel, 260.
 Marie-Louise Elvira Victoria Olga Saviç von Hessen (Prenses), 23.
 Marko, Vitali, 347.

Markus, David (Doktor), 84.
 Markus, Şumuel Kemal, 42.
 Martin, Dean, 172.
 Matmazel Despina, 430.
 Matmazel Fofo, 430.
 Mayor Sinagogu, 35.
 Meksika, 422.
 Melamed, Bohor, 89.
 Menase, Marketa, 361.
 Menderes, Adnan, 42, 269, 416.
 Mersin, 235, 236, 237, 240.
 Meşulam, Viktor, 290.
 Mevorah, Lago, 399, 400.
 Mısır, 26, 46, 52, 233, 364, 365.
 Milas Musevi Mektebi, 83, 84.
 Milas, 82, 87, 89.
 Mimar Semprini, 378.
 Mintax, 415.
 Mintz, Shlomo, 392.
 Mithat Paşa heykeli, 25.
 Mitrani, Jüdit, 167.
 Mitrani, Menahem (Doktor), 352.
 Mitrani, Samuel, 387, 388.
 Mizrahi, 36.
 Mizrahi, İzidor, 177, 179, 181, 182, 186.
 Mondros Ateşkes Anlaşması, 428.
 Muğla, 82.
 Mukatel, Kemal, 148.
 Muraben, Sarita, 405.
 Mustafa Kemal Atatürk, 21, 24, 25, 28, 29, 37, 86, 229, 236, 274, 420.
 Müfide Hanım, 30.
 Müller, 36.

Münih Olimpiyatları, 402.
 Müslüman, 88, 93-95, 253, 314, 414.

N

Nabon, David, 83.
 Nagar, 364.
 Nahum, Alfredo, 267.
 Nahum, Giuseppe, 264.
 Nahum, Hector, 264.
 Nahum, Jak, 195.
 Nahum, Mauro, 264.
 Naime and Yehoshua Salti Center for Ladino Studies, 357.
 Nar, 63, 64.
 Narmanlı Yurdu, 20.
 Natan, Zeld, 22.
 Natanya, 10, 43.
 Navon, İshak, 357.
 Nâzım Hikmet, 338.
 Neve Şalom Sinagogu, 283, 307, 363.
 Ney, 269.
 Nissen, Rudolf, 86, 398.
 Notre Dame de Sion, 189, 259.
 Novotny Birahanesi, 258.
 Novotny Oteli, 252, 254.
 Novotny, Jean, 258.

O-Ö

Oberndorfer, Siegfried, 86.
 Ofli Avni, 75.
 Ojalvo ve Meşulam, 290.
 Onay, Gülsin, 392, 393.
 Or Ahayim Hastanesi, 362, 434.
 Or Yom, 193.
 Osmanbey, 192, 287, 314.

Osmanlı, 17, 26, 63, 177, 180, 183,
232, 275, 276, 309, 313, 331,
371, 375, 407, 411, 428.

Osmanlı İmparatorluğu, 274, 286,
372, 427.

Osmanlı-Rus Savaşları, 427.

Özdoğan, Nesim, 88, 95.

Özkan, Hüseyin Anka, 23, 25.

Özsöz, Rafael, 142, 144.

P

Paris, 83, 187, 188, 190, 191, 233,
234, 253, 256, 361, 362, 364-
370, 403, 411.

Parlayan, İsak, 144.

Pavarotti, Luciano, 392.

Peppino di Capri, 172.

Pera Palas Oteli, 251, 252, 421.

Perahya, Mat Kohen, 13, 63.

Perez, Gabi, 167.

Perez, Josef, 282.

Pilosof, Suzi, 308.

Pinhas, Vitali, 150.

Pinto ailesi, 416.

Pinto, Bensiyon, 353, 357.

Pizante, Fortüne, 274.

Pizante, İzak, 277, 278.

Plevne Savunması, 427.

Polatkan, Hasan, 416.

Politi, Rabenu, 341.

Polonya, 246-249, 253-257, 261,
351, 371, 395.

Pomak, 421.

Portekiz, 371.

Prevuayans Han, 290.

Profilo, 192.

R

Rainbow Oteli, 424.

Refael, Shmuel, 357, 358.

Resmî Gazete, 257.

Reyna, Ester, 425.

Richards, Cliff, 172.

Robert Kolej, 112, 113, 260, 365,
408.

Roditi, İzak, 95.

Rodos, 82.

Romanya, 416.

Rumca, 64, 232, 280, 281.

Rusça, 246, 249, 252-254, 313.

Ruso, Moşe, 149.

S

Sabadini, Juliano, 294, 295.

Sabah, Lüsi, 41.

Sabahattin Ali, 341.

Saban, Eli, 338-342.

Saban, Nisim Sabetay, 34.

Sabancı, Hacı Ömer, 265.

Sabanoğlu, Alber, 90, 91, 95, 96.

Sabanoğlu, Raşel, 90, 91.

Saint Benoit Fransız Lisesi, 410.

Saint Joseph Fransız Lisesi, 421.

Sainte Pulchérie, 112, 189, 415.

Salhane, 88, 340.

Saltiel, 36.

Samsun, 34-38, 49, 180, 182, 185,
348.

Sanayi Bakanlığı, 295.

Saracoğlu, Şükrü, 130, 255.

Sarfati, Jozef, 292.

Sarfati, Tovi, 432.

Sarfetti, Hayim (Sarfati), 432.
 Sarfetti, Sara (Sarfati), 425.
 Sarı Madam Çay Bahçesi, 39.
 Sason, 16, 364, 427, 431.
 Sason (Sarfetti), İda, 428.
 Sason, Jozef, 162.
 Sason, Julia, 162.
 Sasun, Rıfat, 362, 368, 383.
 Saviç, İkbâl Moneim (Prenses), 23.
 Saydon, 36.
 Saydon, Luna, 198.
 Schmill, Binyamin, 45, 51, 52, 58, 59.
 Schwartz, Philipp, 86.
 Selanik Yahudileri, 227.
 Sermet, Hüseyin, 393.
 Sevr Barış Anlaşması, 428.
 Sharett, Moshe, 45, 58.
 Simavi, Sedat, 25.
 Sinirlioğlu, Feridun, 357.
 Sion, Neemaney, 44, 53.
 Sirkeci Sinagogu, 434.
 Sirkeci, 191, 428, 433, 434.
 Sisa, Sami, 399.
 Siyonist, 45, 52-55, 58-60, 351, 422, 431.
 Siyonizm, 44, 52-54, 58, 422, 424, 431, 435.
 Sokolov, Grigory, 393.
 Sommerhalder, Peter, 265.
 Sonsino, Nesim, 141.
 Soriya, İzak, 292.
 Soyadı Kanunu, 420.
 SSCB, 402.
 Star Deterjan, 415.
 Suriye, 46, 234, 251.

Susi, Robert, 22.
 Süveyş Kanalı, 353.

Ş
Şalom, 39, 351, 361, 371, 374, 412.
 Şaul (İzer), Yakup, 84, 85.
 Şaul Şaul, 82, 86.
 Şaul, Samuel, 82.
 Şener, Çelebon Yaeş, 145.
 Şener, Moiz, 144.
 Şeni, Nora, 167.
 Şenova, 33, 35, 36.
 Şevket Bohça, 152.
 Şilton, İzak, 35.
 Şilton, Raşel Saban, 33.
 Şilton, Şumuel Şenova, 33.
 Şişhane, 38, 39, 88, 185, 197, 307, 308, 363, 365, 376, 412.

T
 Taksim Belediye Gazinosu, 312.
 Taksim Meydanı, 413.
 Taksim, 76, 194.
 Tandoğan, Nevzat, 129.
 Tanık, Kemal, 74.
 Taragano, Naime - Mimi, 351.
 Tarhan, Mümtaz, 150.
 Taşkent, Kâzım, 268.
 Tazartes, 36.
 Tel Aviv, 33, 42, 45, 48, 316, 355, 403, 422.
 Tepebaşı Dram Tiyatrosu, 21.
 Teşvikiye, 191, 400.
 Tezman, Yusuf, 147, 148.
 The Shadows, 172.
 Tilche, Benedetto Baruch, 365.

Tilche, Jean-Jacques, 364-370.
 Tilche, Susie Sultana Sasun, 361.
 Tokar, Cecylia, 255.
 Tokat, 177, 179-182, 185.
 Toker, Moiz, 398.
 Toledo, Albert, 16, 397, 405.
 Toledo, Hayim, 398.
 Tozkoparan, 347, 363, 398, 400, 422, 424.
 Trakya, 63, 307, 375, 421, 432.
 Trumpeldor, Joseph, 59.
 Tunalı, Ertuğrul, 391.
 Tünel, 285, 308, 315, 321, 402.
 Türk Ordusu, 197.
 Türkay, İrfan, 391.
 Türkçe, 37, 40, 81, 83-86, 96, 180, 189, 213, 228, 232, 253, 278, 281, 285, 308, 313, 328, 337, 343, 349, 408, 415, 421, 429.
 Türkiyeliler Birliği, 44, 357, 359.

U-Ü

Ulubatlı Hasan İlkokulu, 314.
 Unkapanı Sinagogu, 274, 276, 279, 286.
 Unkapanı, 273, 275, 281, 288.
 Uruguay, 337, 338, 339, 341-345.
 Uzyel, Coya, 339.
 Uzyel, Josef, 342.
 Ünver, Tunç, 394.

V

Valensi, Raşel, 378.
 Varlık Vergisi, 54, 68, 121, 128, 130, 131, 134, 137, 139, 157, 308, 347, 350, 366, 380, 411, 416.

"Vatandaş Türkçe Konuş!", 429.
 Ventura, Elyo, 399.
 Viyana, 10, 249, 252.

W

Winterstein, Hans, 86.

Y

Yakup Almelek, 142, 144.
 Yanaracak, David Kohen, 435.
 Yanni, Luna, 308.
 Yarkın, Celal, 90, 92.
 Yavuz Sultan Selim, 371.
 Yehoshua Salti Vakfı, 11, 356.
 Yeşilköy, 312.
 Yıldırım Spor Kulübü, 352.
 Yirmi Kur'a Askerlik (Las ven-te klasas), 197, 284, 308, 380, 414.
 Yontunç, Kenan, 23, 24, 28.
 Yozgat, 380.
 Yunanca, 428-430.
 Yurdagül, Orhan, 20.

Z

Ziraat Bankası, 25.
 Zülfaris Sinagogu, 36, 282, 283, 377.
 Zümre, Şakir, 350.

Bu kitapta otuzüç hayat hikâyesi yer almakta. Bu insanlardan bir kısmı artık hayatta değiller ve yakınlarının gözlemleriyle anlatıldılar. Bir diğer kısmı hayatta olup ya kendileri hayatlarını kaleme aldılar veya yakınları onları anlattı. Hepsi Yahudi. Her biri sadece yakın çevresinde iz bırakmış insanlar. Ancak “ünlü” değiller.Yani sokakta her gün rastlayabileceğimiz sıradan, başka bir tabirle, “meçhul” insanlar. Aralarından dördü İsrail’e göç etti, bunlardan biri genç yaşta İsrail Devleti’nin bağımsızlık savaşında şehit oldu.

Bu derlemede anlatılan her bir hayat Türk Yahudi toplumuna açılan küçük birer pencere.Bu pencereler sıradan Türk Yahudisi’nin gündelik hayatı hakkında son derece ilginç ve değerli bilgiler içermekte. Sosyal bilimcilerin, tarihçilerin ve azınlıkların hayatları ve tarihleriyle ilgilenen herkes için okumaya değer bir derleme.

